

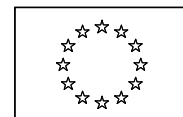
Kad atveras cietuma vārti

Valmieras cietuma bijušo ieslodzīto iekļaušana sabiedrībā un darba tirgū

Valmiera, 2005-2006

Pētījums veikts par ESF grantu shēmas "Pētījumu veikšana par sociāli atstumto grupu iespējām darba tirgū" līdzekļiem.

Granta Nr. VPD1/ESF/NVA/04/GS/3.1.5.3/0001/0020

Šis dokuments ir veidots ar 75% Eiropas Savienības finansiālu atbalstu no Eiropas Sociālā fonda un 19% Latvijas valsts budžeta finansiālu atbalstu. Par šā dokumenta saturu pilnībā atbild Vidzemes augstskola un tas nevar tikt uzskatīts par Eiropas Kopienas vai Latvijas valsts viedokli.

Šis pētījums novērtē ieslodzīto izredzes pārejot no ieslodzījuma uz dzīvi brīvībā par piemēru ņemot Valmieras cietuma gadījumu. Pētījuma mērķis ir noskaidrot Valmieras cietuma ieslodzīto sociālās vajadzības un identificēt tās nodarbinātības formas un profesijas, kuras varētu sekmēt veiksmīgāku ieslodzīto iekļaušanos sabiedrībā. Pētījumā vērtēta Vidzemes uzņēmēju attieksme un gatavība pieņemt darbā bijušos ieslodzītos. Noslēgumā sniegts pārskats par bijušo ieslodzīto integrācijas procesos iesaistīto valsts un pašvaldību institūciju darbību Vidzemes reģionā, identificējot nozīmīgākās problēmas un iespējamus risinājumus institūciju darbības uzlabošanai. Katra sadaļa noslēdzas ar rekomendācijām bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanai. Teksts papildināts ar labo prakšu aprakstiem par ieslodzīto nodarbinātību, nodrošināšanu ar mājokli un tuvinieku iesaistīšanu ieslodzīto pārejas programmās. Lai labāk kontekstualizētu līdzšinējo pētījumu un ieviestu pasākumu rezultātus, kā arī palīdzētu izvēlēties Latvijas situācijai piemērotus risinājumus bijušo ieslodzīto resocializācijas jomā, pētījuma tekstā integrēti labo prakšu piemēri.

Pētījuma veicējs:

Vidzemes augstskola

Pētījuma finansētāji:

Eiropas Savienības finansējums caur ESF grantu shēmu „Pētījumu veikšana par sociāli atstumto grupu iespējām darba tirgū” (vienotā programmu dokumenta aktivitāte Nr. 3.1.5.3. Granta Nr. VPD1/ESF/NVA/04/GS/3.1.5.3/0001/0020

Rūdas vidusskola un Īlas ciетums Norvēģijā.

Pētījuma vadītājs:

Visvaldis Valtensbergs

Pētījuma autori:

Visvaldis Valtensbergs

Klāra Arefjeva
Sanda Deisone
Dace Jansone
Aija Lulle
Dace Rokena

Pētījuma īstenošanā piedalījās:

ViA studenti - Dace Bordāne, Dace Demme, Edgars Rantiņš, Liene Kabuce, Anna Karičerta, Baiba Udrase

Konsultanti:

Sergejs Čepjolkins (Valmieras ciетums), Pēteris Dedelis (Valsts probācijas dienests), Dace Jansone (Vidzemes augstskola), Jānis Juliks (Valsts probācijas dienests), Ilona Kronberga (Tieslietu ministrija), Kristīne Ķipēna (Tieslietu ministrija), Jānis Olmanis (Valsts probācijas dienests), Vineta Silkāne (Vidzemes augstskola), Maira Viatere (Valsts probācijas dienests), Dr. Vitolds Zahars (Policijas akadēmija).

Paldies:

Aleksejam Andrejevam, Anitai Ansonai (Valsts Nodarbinātības aģentūra), Bjornam Brātenam (Rūdas vidusskola, Norvēģija), Bāram Dammanam (Īlas ciетums, Norvēģijā), Sandai Deisonei (Valmieras pilsētas dome), Nilsam Goranam (Īlas ciетums, Norvēģijā), Anhelitai Kamenskai (Latvijas Cilvēktiesību centrs), Johanesam Vīldonam (Saimona Freizera universitāte, Kanāda), kā arī visiem tiem, kuri laipni piekrita intervijām un sniedza pētījumam nozīmīgu informāciju.

Pētījuma ilustrēšanai izmantoti Valmieras ciетuma skolas izglītojamo un vizuālās terapijas kursa izglītojamo kartona grafikā veidotie darbi par tēmu „Enģeļi.”

Rezumējums

Darba spēkā aizplūšana no Latvijas palielina pieprasījumu pēc kvalificētiem un mazkvalificētiem darbiniekiem. Kā alternatīva darba spēka ieviešanai tiek minēta dažādu sociāli atstumto grupu iesaistīšana darba tirgū. Viena no šīm grupām ir arī personas, kas atbrīvojušās no brīvības atņemšanas iestādēm.

Pēc ieslodzījuma vietu pārvaldes ziņām no ieslodzījuma ik gadu brīvībā atgriežas apmēram 2500 personas. Lielākā daļa no viņiem ir vecumā no 25 līdz 40 gadiem – tātad aktīvākā darbaspējīgo grupa, kuriem iznākot no ieslodzījuma, iesaistīšanās darba tirgū varētu būt aktuāla. Tomēr ne visiem piemīt nepieciešamās kompetences (zināšanas, motivācija, un iespējas), lai tie varētu pilnvērtīgi strādāt. Sodi, kas paredz brīvības atņemšanu ierobežo izglītības un profesionāla darba iespējas un negatīvi ietekmē ieslodzīto uzvedību. Arī ieslodzīto „sabiedriskās izmaksas” ir ļoti augstas. Pēc ieslodzījumu vietu pārvaldes aprēķiniem 2005. gadā faktiskie izdevumi viena ieslodzītā uzturēšanai dienā bija Ls 7,55. 2005. gada 31. decembrī ieslodzījuma vietās atradās 6965 ieslodzītie. Tas nozīmē, ka viņu uzturēšanai valsts tērē 52585,75 Ls, dienā, bet gadā aptuveni 19,2 miljonus latu. Nodokļu maksātājiem nākas maksāt tik daudz, jo aptuveni 40% notiesāto noziegumus izdara atkārtoti. Turklāt, šajās ieslodzīto izmaksās nav iekļautas cietuma soda izpildes rezultātā radušās kaitīgās sekas. Tātad, sabiedrībai jāmaksā gan par atsevišķu personu izolēšanas no sabiedrības, gan arī pēc tam par šo personu iekļaušanu sabiedrībā. Tas tiek darīts, lai mazinātu šo personu iespējas atkārtoti izdarīt noziegumus un veicinātu sabiedrisko drošību.

Izejot pa cietuma vārtiem atbrīvotie ieslodzītie sastopas ar vairākiem nopietniem izaicinājumiem: sameklēt dzīvesvietu, atrast darbu, izvairīties no kriminālajām aprindām. Bijušo ieslodzīto stāsti ir dažādi – vieni neatrodot savu vietu sabiedrībā un, nesaņemot eksistences līdzekļus, izdara jaunus noziegumus, apdraud citu personu drošību un atkal nokļūst cietumā, citi ir veiksmīgāki. Taču tiem, kuri vēlas un spēj mainīties valsts institūciju un sabiedrības atbalsts ir ļoti nepieciešams.

Lai arī bijušo notiesāto resocializācija vairāk ir cīņa ar sekām, kopā ar efektīvu sodu ieviešanu, izpildi un kontroli, ieskaitot arī tādu sodu piemērošanu, kad likumpārkāpējs netiek izolēts no sabiedrības, var mazināt bijušo ieslodzīto sociālās atstumtības un noziedzības risku.

Šis pētījums izvērtē ieslodzīto izredzes pārejot no ieslodzījuma uz dzīvi brīvībā. Par piemēru ņemts Valmieras slēgtā tipa cietuma gadījums. Pētījuma mērķis ir noskaidrot ieslodzīto sociālās vajadzības un identificēt tās nodarbinātības formas un profesijas, kuras varētu sekmēt veiksmīgāku ieslodzīto iekļaušanos sabiedrībā. Pētījumā tiek vērtēta arī Vidzemes uzņēmēju attieksme un gatavība pieņemt darbā bijušos ieslodzītos.

Pētījums sastāv no trim daļām, kuras izkārtotas atbilstoši ieslodzītā pārejas procesa fāzēm, sākot ar viņa sagatavošanu atbrīvošanai, darba meklējumiem, griešanos probācijas dienestā, kā arī citās valsts un pašvaldību iestādēs. Ieslodzīto pārejas process aplūkotas gan no socioloģiskās perspektīvas, gan arī no vadības perspektīvas, pievēršot uzmanību sociālās uzvedības korekcijas un rehabilitācijas pasākumu ieviešanas aspektiem. Pētījumā kombinētas kvantitatīvās un kvalitatīvās izpētes metodes.

Pirmajā pētījuma daļā raksturots Valmieras cietuma ieslodzīto sociālais portrets, uzvedības motīvi un integrācijas iespējas. Balstoties uz līdzšinējo pētījumu atziņām, saviem novērojumiem un darbu ar Valmieras cietuma skolas sociālās izglītības grupu, pētniece Klāra Arefjeva veica aptauju 64 Valmieras cietuma ieslodzītajiem, kas 6 mēnešu laikā tiks atbrīvoti. Lai novērtētu ieslodzīto attieksmi un iespējas pārejas procesā, respondenti tika dalīti divās grupās – bez iepriekšējas ieslodzījuma pieredzes un ar iepriekšēju ieslodzījuma pieredzi. Klāra Arefjeva secina, ka nākotnē būtu jāveic pasākumi praktiski visu ieslodzīto kompetenču atjaunošanai, tādēļ resocializācijas programmu ieviešanai konceptuāli noderīgs būtu Īlas slēgtā tipa cietumā

īstenotais resocializācijas modelis, kas liek uzsvart uz paralēlu zināšanu/prasmju, gribas/motivācijas, kā arī cerību/iespēju uzlabošanu. Nodaļā sniegts aptaujas rezultātu kopsavilkums, detalizēts respondentu atbilžu izklāsts, kā arī ieslodzīto sociālo vajadzību un risku vērtējums.

Otrajā daļā tiek apzinātas bijušo ieslodzīto iespējas darba tirgū. Pētniece Aija Lulle novērtē Vidzemes darba devēju attieksmi, gatavību un motivāciju nodarbināt bijušos ieslodzītos. Lai arī sabiedrības aizspriedumi un stereotipi ir grūti maināmi, darba tirgus tendences uzņēmējiem liek domāt par neizmantotām iespējām darbinieku piesaistīšanā. Vairākums aptaujāto uzņēmēju Vidzemē būtu gatavi pieņemt darbā bijušo ieslodzīto, bet 34% uzņēmumu ir strādājis vai patlaban strādā kāds bijušais ieslodzītais. Izvērtējot ārvalstu un Latvijas pieredzi notiesāto nodarbinātības jomā, autore uzsver, ka nodarbinātība pēc atbrīvošanas ir saistīta ar nodarbinātību ieslodzījuma vietā. Ir noskaidrojies, ka pieņemot darbā zema statusa un zemi atmaksātus darbiniekus, darba devēji augstāk par profesionālajām iemaņām vērtē saskarsmes prasmes un tādas īpašības kā godīgumu, atbildības sajūtu, pozitīvu attieksmi pret darbu, uzticēšanos. Līdz ar to, nodarbinātības veicināšanas programmās paralēli profesionālajiem pasākumiem, liels uzsvars liekams uz kognitīvo un sociālo saskarsmes spēju izkopšanu.

Pētījuma trešajā daļā sniegts pārskats par bijušo ieslodzīto integrācijas procesos iesaistīto valsts un pašvaldību institūciju darbību Vidzemes reģionā, identificējot nozīmīgākās problēmas un iespējamus risinājumus organizāciju darbības uzlabošanai. Valmieras pilsētas pašvaldība un valsts iestāžu struktūrvienības ikdienā palīdz risināt bijušo ieslodzīto problēmas. Lai arī iesaistīto pušu vidū ir izteikts uz sadarbību orientēts skatījums problēmu risināšanā, vērojams arī, ka probācijas, sociālo rehabilitācijas centru darbinieku un pašvaldību pārstāvju vidū ne vienmēr pastāv vienota izpratne par to, kura institūcija uzņemas atbildību par bijušo ieslodzīto problēmu risināšanu. Tā kā vietējo pašvaldību iespējas nodrošināt bijušo ieslodzīto tiesības uz mājokli un rehabilitācijas pakalpojumiem bieži vien ir ļoti ierobežotas, pastāv uzskats, ka probācijas dienestam ir jābūt sociālās rehabilitācijas iestādei, nevis soda izpildītājam.

Turpinot paplašināt rehabilitācijas un sociālās uzvedības korekcijas pasākumu piedāvājumu bijušajiem ieslodzītajiem un ieslodzījuma vietās, būtu precīzi jāatrunā sociālās uzvedības korekcijas un rehabilitācijas programmu sniegšanas un finansēšanas kārtība. Tāpat arī būtu jāprecizē

sadarbība starp brīvības atņemšanas iestādēm un probācijas dienestu.

Vidzemes probācijas dienesta reģionālo TSV darbība post-penitenciārās palīdzības sniegšanas jomā parāda, ka visvairāk uzlabojumu ir nepieciešami nodarbinātības, dzīves vietas un ģimenes jautājumu risināšanā. Tiem bijušajiem ieslodzītajiem, kuriem ir problēmas atrast dzīves vietu, būtu jāpiedāvā īslaicīgi pārejas risinājumi, kur nodrošināšana ar dzīves vietu kalpotu kā stimuls, lai ieslodzītais piedalītos pārejas programmās. Tā kā vairākumam Valmieras probācijas dienesta teritoriālās struktūrvienības klientu ir trīs vai vairāk sodāmības lielāku uzmanību vajadzētu pievērst darbam ar bijušo ieslodzīto uzvedības korekciju. Iekļaušanās darba tirgū var būt sekmīga tad, ja tai būs radīti vajadzīgie priekšnoteikumi personas pamatvajadzībās, psihē un sociālajās atbalsta struktūrās. Daudzas brīvības atņemšanas iestādes ārvalstīs īsteno programmas, kas paredz tuvinieku iesaistīšanu bijušo ieslodzīto pārejas procesā. Dalībai šajās programmās jābūt brīvprātīgai. Nosakot ieslodzītā piemērotību programmai, jāizvērtē vai kontakts ar tuviniekiem ir vēlams.

Pētījumā tiek apskatīta arī bijušo ieslodzīto dalība Nodarbinātības valsts aģentūras programmās. Bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanai pētnieki iesaka veidot nodarbinātības programmu, kurā apvienoti administratīvie, mācību, nodarbinātības un karjeras pilnveides komponenti. Programma piedāvājama tiem bijušajiem ieslodzītajiem, kuri jau izgājuši vielu atkarības novēršanas programmas. Veicot pasākumus bijušo ieslodzīto darba tirgus gatavības paaugstināšanai ieteicams pamatā balstīties uz jau

esošo institūciju piedāvātajiem pakalpojumiem un kompetencēm.

Katra sadaļa noslēdzas ar rekomendācijām bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanai. Teksts papildināts ar labo prakšu aprakstiem par ieslodzīto nodarbinātību, nodrošināšanu ar mājokli, ģimenes atbalsta un citām programmām. Labo prakšu apraksti tika integrēti pamattekstā, lai tie kontekstualizētu līdzšinējo pētījumu un reālu iniciatīvu rezultātus, kā arī palīdzētu Latvijas situācijai piemērotu risinājumu izvēlē bijušo ieslodzīto resocializācijas jomā. Lai sekmētu turpmāku pētījumu veikšanu par ieslodzīto resocializācijas jautājumiem Latvijas cietumos, apkopotas līdz šim veikto pētījumu galvenās atziņas. Pētījumu papildina ziņojums Īlas cietuma Norvēģijā realizētajām resocializācijas programmām, kā arī ziņojums par Kanādas pieredzi ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā. Pētījuma saīsinātie ziņojumi pieejami angļu un krievu valodās.

Pētījums tika veikts no 2005. g. maija līdz 2006. gada maijam. To veica Vidzemes augstskola, un tajā kā konsultanti iesaistījās pārstāvji no Valmieras cietuma, Tieslietu ministrijas, Valsts Probācijas dienesta, Valmieras pilsētas pašvaldības un akadēmiskajām institūcijām.

Pētījuma rezultāti

Valmieras cietuma ieslodzīto aptauja

Līdz šim Latvijā veiktajos pētījumos ir apzinātas ieslodzīto un bijušo ieslodzīto problēmas. Ir novērtēta arī nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība, kā arī sniegti priekšlikumi un rekomendācijas situācijas uzlabošanai. Mazāk uzmanības ir ticis veltīts pašu ieslodzīto kompetenču noskaidrošanai, novērtējot viņu personīgo gribu un motivāciju, zināšanas un prasmes, kā arī iespējas un cerības. Tādēļ arī jautājumi par ieslodzīto kompetencēm un veiksmīgas pārejas nosacījumiem kļuva par galvenajām Valmieras cietuma ieslodzīto pētījuma tēmām.

Ieslodzīto izredzes pārejas procesa laikā ietekmē ieslodzīto finanšu stāvoklis, sociālā stigma, attiecības/tuvinieku loma, kā arī paša notiesātā personības un identitātes aspekti.

Balstoties uz pētījumos par ieslodzīto pāreju brīvībā pēc atbrīvošanas identificētajiem problēmu lokiem un pārrunām ar ieslodzītajiem tika izveidotas anketas un veikta ieslodzīto aptauja. Pavisam tika aptaujāti 64

Valmieras cietuma ieslodzītie, kuri atbrīvosies tuvāko 6 mēnešu laikā. 46,9% aptaujāto bija vecumā no 25-40 gadiem, 34% aptaujāto vecumā no 18-25 gadiem. Vairākums no viņiem ieslodzījuma vietās pavadījuši 1-5 gadus (28%) un 5-10 gadus (22%). Trīs ieslodzījuma vietā bija pavadījuši vairāk kā pusi no savas dzīves.

- Par svarīgāko vajadzību pēc atbrīvošanas gandrīz visi aptaujas respondenti (92%) nosauca finansiālo. Nauda nepieciešama galvenokārt steidzamajiem izdevumiem: apģērbam, pārtikai, Ties maksas segšanai.
- 27% aptaujāto nav mājokļa, 16% nav stabilas dzīves vietas.
- Ieslodzītie visai reālistiski novērtē savas spējas un vēlamās profesijas/nozares
- Lielākajai daļai (65%) aptaujāto nav darba pieredzes.
- Atbilstoši vēlamajam darbam profesija ir 28% aptaujātajiem.
- Palīdzība iekārtoties darbā būs vajadzīga 34% aptaujātajiem.
- Vairākums respondentu (64%) kā vēlamo sākuma atalgojumu minēja Ls 200-400.

Novērtējot ieslodzīto sociālās vajadzības un riskus, kas saistīti ar kriminālo pagātni, var secināt, ka 17% respondentu ir augsts riska/vajadzību līmenis. Vidējs riska/vajadzību līmenis ir – 63%, bet zems risks – 20% respondentu.

Izvērtējot aptaujāto ieslodzīto attieksmes, spējas un izredzes integrēties sabiedrībā, redzams, ka nepieciešami pasākumi praktiski visu ieslodzīto kompetenču atjaunošanai vai uzlabošanai. Konceptuāli noderīgs šeit būtu Īlas slēgtā tipa cietumā īstenotais resocializācijas programmu modelis, kas liek uzsvāru uz paralēlu zināšanu/prasmju, gribas/motivācijas, kā arī

cerību/iespēju atjaunošanu. Pētījuma ietvaros tika sagatavots ziņojums par Īlas cieta piederzi resocializācijas programmu realizācijā.

Bijušo ieslodzīto darba tirgus iespēju apzināšana Vidzemē

Šis pētījuma sadaļas ietvaros tika veiktas telefona intervijas, kurās tika aptaujāti 60 Vidzemes reģiona uzņēmēji. Uzņēmumi tika izvēlēti pēc to darbības noteiktā ekonomikas sektorā, ņemot vērā jomas, kurās Valmieras cietumā ir nodarbinātie ieslodzītie, kā arī tipiskākās jomas (kokapstrāde), kurās ir lielāks mazkvalificēta vai nekvalificēta darbaspēka pieprasījums, proti, pārtikas, celtniecības, tirdzniecības, lauksaimniecības specializācijas uzņēmumi, kā arī tika aptaujāti dažādu nozaru lielākie reģiona uzņēmumi. Tika veiktas padziļinātas, daļēji strukturētas intervijas ar bijušajiem ieslodzītajiem, mazo un lielo uzņēmumu vadītājiem, kā arī profesionālās izglītības centra vadītāju.

Kopumā var secināt, ka uzņēmējiem par bijušo ieslodzīto nodarbināšanu pastāv aizspriedumi. Lai arī aizspriedumi un stereotipi ir grūti maināmi, darba tirgus tendences uzņēmējiem liek domāt par neizmantotām iespējām darbinieku piesaistīšanā.

Kā jau konstatēts Latvijā un ārvalstīs veiktajos pētījumos, nodarbinātība ieslodzījuma vietās ir cieši saistīta ar nodarbinātību pēc ieslodzījuma, jo strādājot ieslodzījuma vietās notiesātie var mācīties, uzturēt un pilnveidot savas darba prasmes, kas viņiem palīdzētu konkurēt darba tirgū. Tomēr ar profesionālo sagatavošanu vien nepietiek. Nodarbinātībā ļoti nozīmīgas arī šādas prasmes: problēmu risināšana, kritiskā domāšana, precizitāte, sadarbošanās ar darba biedriem, citu cilvēku viedokļu un jūtu respektēšana, kā arī izturēšanās pret varas iestāžu pārstāvjiem. Ir noskaidrojies, ka nodarbinot zema statusa un zemi apmaksātus nodarbinātos, darba devēji augstāk par profesionālajām iemaņām vērtē saskarsmes prasmes un tādas īpašības kā godīgumu, atbildības sajūtu, pozitīvu attieksmi pret darbu, uzticēšanos. Līdz ar to, paralēli profesionālajiem pasākumiem, liels uzsvars liekams uz kognitīvo un sociālo saskarsmes spēju izkopšanu.

Lai palielinātu ieslodzīto izredzes iesaistīties darba tirgū jau ieslodzījuma vietās ir jāstrādā kopā valsts, pašvaldību, privātajām, nevalstiskajām organizācijām un sadarbībā jāiesaista arī ieslodzītā ģimenes locekļi.

Darba devēji būtu gatavi aktīvāk iesaistīties bijušo ieslodzīto nodarbināšanā, ja saņemtu valsts atbalstu

– subsīdijas, nodokļu atvieglojumus, iekārtu apdrošināšanā, kā arī iespēju izmantot cietuma teritorijā esošo infrastruktūru.

Fragmenti no ieslodzīto sacerējumiem.

Juris, 33 gadi:

“Es plānoju atrast labu darbu, piedalīties savas meitas audzināšanā. Bet visvairāk man gribētos nodrošināt savai meitai labu, saulainu bērnību. Uzskatu to par savu pienākumu.”

Aleksejs, 26 gadi:

“Es vēlētos atvērt savu tetovēšanas salonu. Esmu sapratis, cik ļoti man šī nodarbe patīk. Priecājos, ka joprojām pēc tetovējumiem ir pieprasījums. Tāpēc es varu apvienot lietderīgo ar patīkamo. Ir jauki, kad sirdslieta spēj arī pabarot.”

Rustams, 21 gads:

“Vēlos aizbraukt uz ārzemēm, lai paplašinātu savu redzesloku. Ļoti gribu doties ceļojumā ar lidmašīnu, jo es nekad neesmu lidojis, un vēlos izbaudīt šo sajūtu. Ceru paspēt atbrīvoties un vēl kaut reizi redzēt savu tēvu.”

Pētījuma ietvaros veiktās darba devēju aptaujas rezultāti rāda, ka:

- 65% aptaujāto uzņēmēju būtu gatavi pieņemt darbā bijušo ieslodzīto, 15% to nebūtu gatavi darīt, 20% šajā jautājumā nav skaidra viedokļa.
- 34% uzņēmumu ir strādājis vai patlaban strādā kāds bijušais ieslodzītais.

Aptaujāto Valmieras cietuma ieslodzīto apgūtās profesijas		Pieprasītākās profesijas Vidzemē	
Celtnieks	12.5%	Koksnes apstrādes iekārtu operatori	26.8%
Atslēdznieks	9.4%	Krāvēji	11.4%
Galdnieks	7.8%	Kurinātāji	8,9%
Elektriķis	4.7%	Metālapstrādes speciālisti	7.3%
Šoferis	4.7%	Metinātāji	5.7%
Metinātājs	3.1%	Lauksaimniecības strādnieki	4.9%
Matrozis	3.1%	Apkopēji	4.9%
Bāze N=64		Bāze N=582	

- Bijušo ieslodzīto vēlmes atbilst tirgus pieprasījumam. Vidzemes reģionā darbinieki nepieciešami kokapstrādē, celtniecībā, ir vakances šoferiem, kurinātājiem u.c. Tāpēc ir ieteikums darba devējiem darbinieku meklēšanā aktīvāk izmantot NVA pakalpojumus.
- Tomēr, kā liecina intervijas ar uzņēmējiem un bijušajiem ieslodzītajiem, arī neformālie kanāli darba meklējumos ir ļoti efektīvi.
- Tie uzņēmēji, kas darba attiecībās jau saskārušies ar bijušajiem ieslodzītajiem, vairāk apsver iespēju pieņemt darbā bijušos ieslodzītos. Viņi arī vairāk zina par valsts institūciju vēlmi un centieniem risināt bijušo ieslodzīto nodarbinātības problēmas.
- Patlaban savu darbību attaisno modelis, kurā darba devējs ieslodzītāja vietās ir kā tilts uz nodarbinātību brīvībā.

Ieslodzīto iekļaušanas procesos iesaistīto valsts un vietējo institūciju darbība Valmieras rajonā un Vidzemes reģionā

Tieslietu ministrijas izvirzītās prioritātes 2006. gadam kopumā liecina par kompleksu pieeju ieslodzīto un bijušo ieslodzīto problēmu risināšanai. To apstiprina vairāku politikas plānošanas dokumentu pieņemšana un izstrāde ar mērķi uzlabot situāciju ieslodzīto veselības aprūpes, izglītības, nodarbinātības un rehabilitācijas jomās.

Arī vietējie politiķi, uzņēmēji, sociālie dienesti un citas institūcijas apzinās bijušo ieslodzīto problēmas un vēlētos redzēt bijušos ieslodzītos kā produktīvu sabiedrības daļu. Tomēr vairāki vietējie kopienas pārstāvji atzīst, ka daudz vairāk līdzekļu un pūļu būtu jāiegulda citu sociālo jautājumu risināšanā tai skaitā noziedzības novēršanā jauniešu vidū, uzskatot, ka bijušo ieslodzīto integrācija sabiedrībā ir tikai cīņa ar sekām. Nepopulāra ir ideja par to, ka bijušie

ieslodzītie būtu jāatbalsta vairāk par citām grupām. Atsevišķos gadījumos vērojama vēlme notiesātos sodīt vēlreiz vai pilnīgi izolēt no sabiedrības, uzskatot ieslodzītos par sabiedrībai zudušu daļu.

Pašvaldības un valsts iestādes ikdienā palīdz risināt bijušo ieslodzīto problēmas, tomēr atsevišķos gadījumos darbiniekiem, kas tieši saskaras ar bijušajiem ieslodzītajiem nav gatavi darbam ar šo mērķa grupu - pietrūkst pamata zināšanas par bijušo ieslodzīto psiholoģiju, tai skaitā uzvedību, sociālajām vajadzībām, kriminālās pagātnes riska faktoriem.

Kopš probācijas dienesta izveides 2003. g. beigās tā darbības virzieni ievērojami paplašinājušies: no palīdzības sniegšanas personām, kas atbrīvojas no ieslodzītuma vietām līdz sabiedrībā izciešamo sodu koordinēšanai un preventīvo pasākumu organizēšanai. Uzlabojušies arī dienesta darbības rezultatīvie rādītāji. Probācijas dienestu klientu skaits Vidzemes TSV pieaudzis vairāk kā 3 reizes. Postpenitenciāro palīdzību Vidzemē saņēma 22,5% klientu, kas atbrīvojušies no brīvības atņemšanas iestādēm.

Institucionālie un tiesiskie aspekti

Vērojams, ka probācijas, sociālo rehabilitācijas centru darbinieku un pašvaldību pārstāvju vidū ne vienmēr pastāv vienota izpratne par to, kura institūcija uzņemas atbildību par bijušo ieslodzīto problēmu risināšanu. Tā kā vietējo pašvaldību iespējas nodrošināt bijušo ieslodzīto tiesības uz mājokli un rehabilitācijas pakalpojumiem bieži vien ir ļoti ierobežotas, pastāv uzskats, ka probācijas dienestam ir jābūt sociālās rehabilitācijas iestādei, nevis soda izpildītājam.

Turpinot paplašināt rehabilitācijas un sociālās uzvedības korekcijas pasākumu piedāvājumu bijušajiem ieslodzītiem un ieslodzījuma vietās, būtu precīzi jāatrunā sociālās uzvedības korekcijas un rehabilitācijas programmu sniegšanas un finansēšanas kārtība. Tāpat arī būtu jāprecizē sadarbība starp brīvības atņemšanas iestādēm un probācijas dienestu.

Aplūkojot ieslodzījuma vietu, probācijas dienestu un policijas sadarbības pieredzes noziedzības prevencijas jomā, var identificēt dažādas stratēģijas, kas atšķiras pēc dienestu savstarpējās sadarbības integrācijas pakāpes. Tomēr notesāto uzraudzībā būtiska ir informācija, kurā daļās vietējās kopienas pārstāvji, sociālie dienesti, policijas pārstāvji, probācijas dienesta un ieslodzījuma vietu pārstāvji.

Darbs ar mērķa grupu

Tā kā vairākam Valmieras probācijas dienesta teritoriālās struktūrvienības klientu ir trīs vai vairāk sodāmību lielāku uzmanību vajadzētu pievērst darbam ar bijušo ieslodzīto uzvedības korekciju. Iekļaušanās darba tirgū var būt sekmīga tad, ja tai būs radīti vajadzīgie priekšnoteikumi personas pamatvajadzībās, psihē un sociālajās atbalsta struktūrās. Lai palielinātu bijušo ieslodzīto nodarbinātības iespējas probācijas dienesta darbinieki uzskata, ka pašreizējos apstākļos ir svarīgāk sagatavot klientu intervijai un sarunām ar darba devēju.

Valmieras probācijas dienests arī realizē informatīvi motivējošu programmu „Mājupceļš”, kas palīdz probācijas dienesta darbiniekiem laicīgi apzināt klientu problēmas un pilnīgāk sagatavoties pirms tikšanās ar klientu. Programmas rezultāti rāda, ka, atrodoties ieslodzījumā, daudzi cer atrast darbu paša spēkiem, tomēr kā rāda pieredze, vairumam tas neizdodas un tiek lūgta probācijas dienesta palīdzība. Vērojams arī, ka ieslodzītie, kas atbrīvoti nosacīti pirms soda termiņa beigām savās atbildēs identificē vairāk potenciālo problēmu.

Valmieras probācijas dienesta TSV klientu riska/vajadzību novērojumi apstiprina vispārējo tendenci, ka vislielākie uzlabojumi klientiem nepieciešami nodarbinātības, dzīvesvietas un ģimenes jautājumu risināšanā.

Notiesātajām personām pēc soda izciešanas, galvenokārt trūkst – pases un nodokļu grāmatiņas. Dzīves vietas deklarācijas izziņas trūkums ir visizplatītākā problēma. Problēmas ar dokumentiem ir aptuveni 75% klientu.

Būtisks bijušo ieslodzīto veiksmīgas pārejas priekšnoteikums ir pajumte. No 64 Valmieras cietuma aptaujātajiem 17 (27%) mājokļa nebija vispār, bet 10 (16%) situāciju ar dzīves vietu raksturoja kā nestabilu. Pusei personu, kuras atbrīvojas no ieslodzījuma vietām, ir dzīvesvietas problēmas, kas ir satraucošs aspekts nodarbinātības jautājumu risināšanā, īpaši sākuma posmā, kad nav uzkrāti finanšu līdzekļi. Dažkārt bijušais ieslodzītais nevar atgriezties savā bijušajā dzīves vietā, jo to neļauj nesaskaņas ar tuviniekiem. Dažos gadījumos apcietinātā persona no savas iepriekšējās dzīves vietas ir izlikta. Visbiežāk tas notiek īres parādu dēļ. Daudzu valstu prakse liecina, ka ieslodzītie netiek atbrīvoti, ja nav pārbaudīts, vai viņam ir stabila dzīves vieta. Tiem bijušajiem ieslodzītiem, kuriem ir problēmas atrast dzīves vietu, tiek piedāvāti 6-12 mēnešu pārejas risinājumi. Nodrošināšana ar dzīves vietu kalpo kā stimuls, lai ieslodzītais piedalītos pārejas programmās.

Sociālie rehabilitācijas centri

Šobrīd sociālās rehabilitācijas centru (SRC) piepildījuma kapacitāte tiek izmantota tikai par 60-70%. Tomēr sagaidāms, ka SRC klientu skaits palielināsies. 2005. g. laikā atskaitīti vai patvaļīgi SRC atstājusi viena trešā daļa personu. Gandrīz visiem

centru klientiem ir raksturīgas atkarības problēmas. Tas nozīmē, ka jau laikus jādome gan par atbilstošu programmu piedāvājumu jau ieslodzītuma vietās, lai rehabilitācijas centriem vairs nebūtu jāstrādā tikai ar vielu lietošanas atkarību novēršanu. Tipiskākās SRC problēmas ir nespēja garantēt efektīvu klientu uzraudzību. Ir grūtības atrast un algot speciālistus, kas varētu profesionāli vadīt sociālās uzvedības korekcijas programmas.

Nodarbinātības veicināšana

Bijušie ieslodzītie var iesaistīties Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) realizētajās programmās, tomēr iesaistīšanās tajās Vidzemē nav īpaši aktīva. Patlaban bijušie ieslodzītie Valmieras NVA reģistrēto bezdarbnieku skaitā veido apmēram 0,7%. Lai arī Valmierā laika posmā 2000-2005. gadam bija lielākais NVA reģistrēto bijušo ieslodzīto skaits – 82, tikai 12 no tiem kļuva par nodarbinātajiem. Tas sastāda 14,6% no kopējā NVA Valmieras filiālē bijušo ieslodzīto reģistrētā skaita attiecīgajā laika posmā. NVA programmās viena no prasībām ir pamatizglītība un valsts valodas zināšanas, kas bijušajiem ieslodzītajiem bieži vien nav. Visaktuālākā šī problēma parasti ir gados jauniešiem likuma pārkāpējiem, kuriem nereti ir tikai dažu klašu izglītība.

Prakse rāda, ka bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanas programmas parasti tiek piedāvātas tikai tiem notiesātajiem, kuri izgājuši sociālās uzvedības korekcijas un alkohola vai narkotiku atkarību novēršanas programmas. Nodarbinātības programmās ir iekļauti administratīvie, mācību, nodarbinātības un karjeras pilnveides komponenti. Daudzas brīvības atņemšanas iestādes ārvalstīs īsteno programmas, kas paredz arī tuvinieku iesaistīšanu bijušo ieslodzīto pārejas procesā. Dalībai šajās programmās jābūt brīvprātīgai.

Nosakot ieslodzītā piemērotību programmai, jāizvērtē vai kontakts ar tuviniekiem ir vēlams.

Pētījumā izvirzītās rekomendācijas aktualizē vispārējos sabiedrības-notiesāto savstarpējo attiecību aspektus, uzsverot nepieciešamību veidot daudzveidīgas kopienas saites starp kopienas locekļiem, vadītājiem un uzņēmējdarbības sektoru. Rekomendācijas sniegtas arī ieslodzītuma vietām. Dažu rekomendāciju ieviešanai, piemēram, cenzūras spiedoga atcelšana uz aploksnēm, neprasītu finanšu līdzekļus, toties mazinātu sociālās stigmatas nelabvēlīgo ietekmi. Pētījuma veicēji uzskata, ka veicot pasākumus bijušo ieslodzīto darba tirgus gatavības paaugstināšanai ieteicams pamatā balstīties uz jau esošo institūciju piedāvātajiem pakalpojumiem un kompetencēm, neaizmirstot arī par veiksmīgiem risinājumiem ārvalstīs un Latvijā.

Visvaldis Valtenbergs
Vidzemes augstskola
Politoloģijas nodaļa
Tērbatas iela 10
Valmiera, LV 4200, Latvia
Tel. (+371) 4281238
Fax. (+371) 4207229
visvaldis.valtenbergs@va.lv
www.va.lv

Satura rādītājs

Saīsinājumi.....	14
Attēlu saraksts.....	15
Labo piemēru apraksti.....	16
Tabulu saraksts.....	17
Grafiku saraksts.....	18
Pētījuma struktūra.....	21
1. Valmieras cietuma ieslodzīto sociālais portrets, uzvedības motīvi un integrācijas iespējas	23
1.1. Ieslodzītie un sabiedrība	24
1.2. Ieslodzīto pasaule un viņu attieksme pret ār pasauli.....	26
1.3. Ieslodzītie un viņu savstarpējās attiecības	30
1.4. Sabiedrības attieksme pret ieslodzītajiem. Integrācijas problēmas pēc atbrīvošanas	32
1.5. Pāreja no ieslodzījuma brīvībā – galvenie izaicinājumi	33
1.5.1. Tuvinieku atbalsts ieslodzījumā un pēc tā	36
1.5.2. Dzīves vieta.....	37
1.5.3. Ieslodzīto nodarbinātība kā līdzeklis un mērķis.....	38
1.5.4. Ieslodzītā personība un identitāte.....	39
1.5.5. Sociālās stigmatas ietekme	39
1.5.6. Sociālais kapitāls un tā kolektīvā efektivitāte.....	40
1.6. Latvijā veiktie pētījumi par ieslodzīto atgriešanos brīvībā	41
1.7. Galvenās atziņas no veiktajiem pētījumiem par ieslodzīto integrāciju sabiedrībā	44
1.8. Valmieras cietuma raksturojums.....	45
1.8.1. Cietuma režīms	51
1.8.2. Ieslodzīto nodarbinātība.....	52
1.8.3. Iespējas arodizglītībā	52
1.8.4. Iespējas izglītībā.....	54
1.8.5. Sociālā rehabilitācija	57
1.8.6. Valmieras cietuma darbinieki	58
1.8.7. Raksturīgākās problēmas cietuma darbībā.....	59
1.9. Ieslodzīto aptaujas mērķi un uzdevumi.....	60
1.10. Pētījuma metodoloģija	61
1.11. Aptaujāto ieslodzīto izlases raksturojums.....	62
1.12. Aptaujas rezultātu kopsavilkums	65

1.12.1. Ieslodzīto attieksme pret savu integrāciju sabiedrībā	68
1.12.2. Ieslodzīto spējas iekļauties sabiedrībā	76
1.13. Aptaujāto ieslodzīto sociālo vajadzību un risku novērtējums.....	97
1.13.1. Riska/vajadzību vērtējuma ierobežojumi.....	101
1.14. Uz ieslodzīto kompetencēm orientēta resocializācija – Īlas cietuma pieredze	102
1.15. Rekomendācijas	104
2. Bijušo ieslodzīto darba tirgus iespēju apzināšana.....	108
2.1. Ievads	109
2.2. Līdzšinējo pētījumu apkopojums par ieslodzīto nodarbinātību	110
2.2.1. Ārvalstu pētījumi	110
2.2.2. Latvijā veiktie pētījumi par ieslodzīto nodarbinātību	121
2.3. Metodoloģija un pētījuma lauka darbs.....	128
2.4. Uzņēmēju aptaujas datu analīze.....	133
2.4.1. Jautājumu vispārīgā daļa.....	133
2.4.2. Jautājumi par iespējamo bijušo ieslodzīto nodarbinātību	138
2.4.3. Kodola jautājumi par bijušo ieslodzīto nodarbinātību	142
2.4.4. Attieksmes jautājumi par sabiedrības noskaņojumu pret bijušajiem ieslodzītajiem	148
2.4.5. Atsevišķu aspektu padziļināta analīze	157
2.5. Rezumējums – uzņēmēju aptaujas galvenie secinājumi	161
2.5.1. Darba tirgus pieprasījums	161
2.5.2. Uzņēmēju pieredze nodarbinot bijušos ieslodzītos.....	162
2.5.3. Uzņēmēju attieksme pret bijušajiem ieslodzītajiem	162
2.6. Rekomendācijas bijušo ieslodzīto iekļaušanai darba tirgū	164
3. Ieslodzīto iekļaušanas procesos iesaistīto valsts un vietējo institūciju darbība	
Valmieras rajonā un Vidzemes reģionā	167
3.1. Ievads	168
3.2. Pastāvošās politikas iniciatīvas	170
3.3. Probācijas prevencijas un sociālā atbalsta funkcijas.....	175
3.4. Probācija Latvijā	183
3.5. Ieslodzīto sagatavošana atbrīvošanai	184
3.5.1. „Mājupceļš” – programma ieslodzīto sociālo vajadzību agrīnai apzināšanai.....	186
3.6. Postpenitenciāro pakalpojumu sniegšana Vidzemē	191
3.7. Probācijas klienti un viņu vajadzības: Valmieras Probācijas dienesta TSV gadījums	199

3.7. Probācijas dienesta loma klientu nodarbinātības veicināšanā	206
3.8. Sadarbība ar sociālās rehabilitācijas centriem (SRC)	208
3.9. Pašvaldības sociālā palīdzība	210
3.9.1. Valmieras Probācijas centrs	210
3.10. Sociālās rehabilitācijas un sociālās uzvedības korekcijas pakalpojumu nodrošināšanas tiesiskie jautājumi	213
3.11. NVA loma bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā	215
3.12. Atbalsts bijušo ieslodzīto problēmu risinājumi kopienas līmenī	223
3.12.1. Bijušo ieslodzīto nodarbinātības iespēju paaugstināšana	223
3.12.2. Kanādas pieredze bijušo notiesāto nodarbinātības veicināšanā	224
3.12.3. Bijušo ieslodzīto nodrošināšana ar mājokli	228
3.12.4. Tuvinieku iesaistīšana ieslodzīto pārejas procesā	230
3.12.5. Policijas loma ieslodzīto pārejas procesā	231
3.13. Nozīmīgākie secinājumi par bijušo ieslodzīto integrāciju Valmieras pilsētā un Vidzemē	234
3.14. Rekomendācijas	239
Nobeigums	242
Literatūras saraksts	247
Pielikumi	252
1. Anketa Valmieras cietuma ieslodzīto aptaujai - Ieslodzīto attieksme pret savu integrāciju sabiedrībā	252
2. Anketa Valmieras cietuma ieslodzīto aptaujai – Ieslodzīto spējas iekļauties sabiedrībā ...	254
3. Anketa Vidzemes reģiona uzņēmēju aptaujai	259

Saīsinājumi

b/a	Brīvības atņemšanas iestāde
ES	Eiropas Savienība
IevP	Ieslodzījuma vietu pārvalde
LR	Latvijas Republika
MK	Ministru kabinets
NVA	Nodarbinātības Valsts aģentūra
NVO	Nevalstiska organizācija
PMLP	Pilsonības un migrāciju lietu pārvalde
PPP	Postpenitenciārā palīdzība
RVN	Riska/vajadzību novērtējums
SRC	Sociālās rehabilitācijas centrs
TM	Tieslietu ministrija
TSV	Teritoriālā struktūrvienība
SO	Sabiedriska organizācija
SUK	Sociālās uzvedības korekcija
VCB	Valsts cilvēktiesību birojs
VPD	Valsts Probācijas dienests
VPD TSV	Valsts Probācijas dienesta teritoriālā struktūrvienība

Attēlu saraksts

1. attēls. Pētījuma struktūra.	22
2. attēls. Ieslodzīto atgriešanās brīvībā: finanšu aspekts.....	35
3. attēls. Galvenās atziņas no veiktajiem pētījumiem par ieslodzīto integrāciju sabiedrībā.....	44
4. attēls. Valmieras cietuma dienas režīms.	51
5. attēls. Valmiera cietuma galdnieku arodkursu izglītojamo kvalifikācijas darbu mēbeles veidotas bērnodārzam „Sprīdītis.”.....	53
6. attēls. Valmieras cietuma skola.	56
7. attēls. Valmieras cietuma skolas izglītojamie skolas pasākumā.....	57
8. attēls. Rakstura īpašības, kas var sekmēt vai kavēt integrāciju.	90
9. attēls. Ko šajā dzīvē es noteikti gribētu paveikt? Fragmenti no izglītojamo sacerējumiem.	91
10. attēls. Aptaujāto ieslodzīto vēlamās profesijas.	95
11. attēls. Kas nosaka to, ka mēs mākam dzīvot? Kompetences veidošanās.	103
12. attēls. Motivējošie stimuli ieslodzījuma vietās.	113
13. attēls. Kā piešķirt jēgu darbam ieslodzījumā – Anglijas pieredze.....	114
14. attēls. Ieslodzīto darba organizācija Norvēģijas cietumos.....	114
15. attēls. Tilts nodarbinātībai brīvībā. Brasas cietuma piemērs.	116
16. attēls. Dienas atbrīvojumu lietošana Norvēģijas cietumos.	118
17. attēls. Problēmas darba devēju un zema statusa darba ņēmēju attiecībās.	119
18. attēls. Galvenās problēmas ar nodarbinātību ieslodzījuma vietās.	123
19. attēls. Motivācijas veidi uzņēmējiem pieņemot darbā bijušos ieslodzītos.	126
20. attēls. Rezumējums par ieslodzīto un bijušo ieslodzīto nodarbinātības pētījumiem.....	127
21. attēls. Bijušā ieslodzītā pieredze pēc atbrīvošanās.....	149
22. attēls. Bijušo ieslodzīto pieredzes darba meklējumos izmantojot formālos un neformālos kanālus.....	153
23. attēls. Pārskats par probācijas dienesta funkciju paplašināšanos (2004-2006).	174
23. attēls. Bijušā ieslodzītā vajadzības un ar kriminālo pagātni saistītās riska jomas.....	178
25. attēls. Vispārējā riska/vajadzību līmeņa noteikšanas matrica.....	179
26. attēls. Atziņas par sankciju un atbalsta mehānismu pielietošanu probācijā.	182
27. attēls. Mājuceļš - Valmieras probācijas dienesta TSV informatīvi motivējošā programma personām, kuras gatavojas atbrīvoties.	187
28. attēls. Informācija par Vidzemes probācijas dienestu TSV klientiem, kas saņem PPP palīdzību.....	194
29. attēls. Galvenie fakti par Valmieras probācijas dienesta klientiem.....	200
30. attēls. Probācijas klientiem nepieciešamie uzlabojumi Valmieras TSV.	203
31. attēls. NVA realizētās programmas, kurās var iesaistīties bijušie ieslodzītie.	217
32. attēls. Vietējā līmeņa reintegrācijas un nodarbinātības programmas – Džona Hovarda biedrības piemērs.....	225
33. attēls. Menonītu centrālās komitejas programmas bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā.	226
35. attēls. Piemēri bijušo ieslodzīto nodrošināšanai ar pajumti.....	229
36. attēls. Tuvinieku iesaistīšana bijušo ieslodzīto pārejas procesā.	230
37. attēls. Policijas loma ieslodzīto pārejas procesā.	233

Labo piemēru apraksti

12. attēls. Motivējošie stimuli ieslodzījuma vietās	113
13. attēls. Kā piešķirt jēgu darbam ieslodzījumā – Anglijas pieredze.	114
14. attēls. Ieslodzīto darba organizācija Norvēģijas cietumos	114
15. attēls. Tilts nodarbinātībai brīvībā. Brasas cietuma piemērs.	116
16. attēls. Dienas atbrīvojumu lietošana Norvēģijas cietumos.	118
19. attēls. Motivācijas veidi uzņēmējiem pieņemot darbā bijušos ieslodzītos.	126
27. attēls. Mājupceļš - Valmieras probācijas dienesta TSV informatīvi motivējošā programma personām, kuras gatavojas atbrīvoties.	187
32. attēls. Vietējā līmeņa reintegrācijas un nodarbinātības programmas – Džona Hovarda biedrības piemērs.	225
33. attēls. Menonītu centrālās komitejas programmas bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā.	226
35. attēls. Piemēri bijušo ieslodzīto nodrošināšanai ar pajumti.	229
36. attēls. Tuvinieku iesaistīšana bijušo ieslodzīto pārejas procesā.	230

Tabulu saraksts

1. tabula. Ieslodzīto izdarītie nozieguma veidi.....	47
2. tabula. Brīvības atņemšanas soda termiņi.	48
3. tabula. Ieslodzīto vidējais vecums.	49
4. tabula. Ieslodzīto dzīves vietas.	50
5. tabula. Uzņēmumi, kas darbojas Valmieras cietumā.	52
6. tabula. Valmieras cietuma personāls.	58
7. tabula. Valmieras cietumā strādājošo izglītības līmenis.	58
8. tabula. Aptaujas izlases dalībnieku un Valmieras cietuma ieslodzīto vecums.....	62
9. tabula. Aptaujas izlases dalībnieku ieslodzījumā pavadītais laiks.	63
10. tabula. Aptaujāto ieslodzīto iegūtās profesijas.....	67
11. tabula. Aptaujāto ieslodzīto vēlamās darbības nozares / profesijas.....	67
12. tabula. Ieslodzīto vēlamās nākotnes nodarbošanās.	94
13. tabula. Ieslodzīto riska/vajadzību indeksa veidošanas princips.....	98
14. tabula. Pārskats par ražošanas nozarēm Eiropā.	111
15. tabula. Pārskats par ražošanas nozarēm Latvijas cietumos.....	112
16. tabula. Uzņēmēju aptaujas izlases raksturojums.....	129
17. tabula. Bijušo ieslodzīto skaits NVA Vidzemes filiālēs 2000.-2005.	130
18. tabula. Uzņēmējiem nepieciešamo specialitāšu darbinieki.....	134
19. tabula. Pieprasītākās vakances Vidzemes reģionā 2005. gadā. NVA dati	135
20. tabula. Valmieras cietuma ieslodzīto apgūtās profesijas un pieprasītākās profesijas Vidzemē.	161
21. tabula. Klientu sagatavošana post-penitenciāro pakalpojumu saņemšanai probācijas dienestā. Error! Bookmark not defined.	
22. tabula. Vidzemes TSV post-penitenciārās palīdzības saņēmēju pēdējās ieslodzījuma vietas.....	196
23. tabula. Vidzemes TSV post-penitenciārās palīdzības saņēmēju ģimenes stāvoklis.	196
24. tabula. Vidzemes TSV post-penitenciārās palīdzības saņēmēju izglītības līmenis.....	197
25. tabula. Vidzemes TSV post-penitenciārās palīdzības saņēmēju nodarbinātība.	197
26. tabula. Vidzemes TSV post-penitenciārās palīdzības saņēmēju skaits, kas atraduši darbu caur probācijas dienestu.	198
27. tabula. Vidzemes TSV post-penitenciārās palīdzības saņēmēju atkārtota tiesājamība.....	198
28. tabula. Uzņēmumi, kuros strādā tie PPP saņēmēji, kas atraduši darbu caur probācijas dienestu.....	199
29. tabula. Probācijas dienesta darbības rezultatīvie rādītāji 2004-2005.	235

Grafiku saraksts

1. grafiks. 2005. gadā atbrīvoto skaits no brīvības atņemšanas iestādēm pēc sarakstiem.	45
2. grafiks. Ieslodzīto skaits Valmieras cietumā.	46
3. grafiks. Ieslodzīto izdarītie nozieguma veidi.	48
4. grafiks. Brīvības atņemšanas soda termiņi.	49
5. grafiks. Ieslodzīto vecums.	50
6. grafiks. Ieslodzīto dzīves vietas.	51
7. grafiks. Ieslodzījuma vietā pavadītais laiks (gados).	63
8. grafiks. Ieslodzījumā kopumā pavadītais laiks (gados) un ieslodzīto vecums pirmo reizi un atkārtoti ieslodzījumā esošajiem.	63
9. grafiks. Pēdējais soda izciešanas termiņš.	64
10. grafiks. % no mūža, kas pavadīti ieslodzījumā.	64
11. grafiks. Sabiedrības attieksme pret bijušo ieslodzīto integrāciju (%).	69
12. grafiks. Sabiedrības ieinteresētība bijušo ieslodzīto problēmu risināšanā (%).	70
13. grafiks. Vai sabiedrībai ir zināmas bijušo ieslodzīto problēmas ? (%).	70
14. grafiks. Vai situācija ir mainījies ? (%).	70
15. grafiks. No kurienes saņemt atbalstu? (%).	71
16. grafiks. Kā cietums izmaina ieslodzīto ? (%).	72
17. grafiks. Kāpēc sabiedrība cenšas uzlabot bijušo ieslodzīto stāvokli ? (%).	73
18. grafiks. Ieslodzīto un sabiedrības attiecības (%).	74
19. grafiks. Sabiedrības attieksme pret bijušajiem ieslodzītajiem (%).	75
20. grafiks. Nākotnes perspektīvas (%).	76
21. grafiks. Valsts institūciju loma bijušo ieslodzīto jautājumu risināšanā (%).	76
22. grafiks. Palīdzība uzsākot dzīvi brīvībā (%).	77
23. grafiks. Dzīves vieta pēc ieslodzījuma.	78
24. grafiks. Finansiālā atbalsta nepieciešamība.	79
25. grafiks. Prognozes par iekārtošanos darbā (%).	79
26. grafiks. Vai izmantosiet Probācijas dienesta pakalpojumus? (%).	80
27. grafiks. Vai Jūs izmantosiet Nodarbinātības aģentūras pakalpojumus? (%).	81
28. grafiks. Vai uztrauc aizspriedumi pret cietumniekiem? (%).	81
29. grafiks. Tuvinieku atbalsts. (%).	82
30. grafiks. Ģimenes stāvoklis. (%).	83
31. grafiks. Vai spēs finansiāli nodrošināt savu dzīvi? (%).	83
32. grafiks. Dzīves vide pēc atbrīvošanas (%).	84
33. grafiks. Problēmas ar atkarībām.	85
34. grafiks. Kompleksi par kriminālo pagātni (%).	86
35. grafiks. Motivācija uz personības pozitīvajām izmaiņām (%).	87
36. grafiks. Bailes kļūstties (%).	87

37. grafiks. Iepriekšējā darba pieredze (%).....	88
38. grafiks. Darba pieredzes ilgums (gados).....	88
39. grafiks. Iepriekšējā iegūtā profesija (%).....	89
40. grafiks. Kāda ir Jūsu izglītība? (%).....	89
41. grafiks. Vai Jums ir izglītību apliecinošs dokuments?.....	90
42. grafiks. Veselības stāvoklis (%).....	92
43. grafiks. Ieslodzīto attieksme pret zemu atalgojumu (%).....	93
44. grafiks. Sākuma atalgojums (%).....	94
45. grafiks. Sagatavošanās darbam (%).....	96
46. grafiks. Moto (%).....	96
47. grafiks. Aptaujāto ieslodzīto riska/vajadzību pakāpe.....	100
48. grafiks. Riska novērtējums A un B grupai (%).....	100
49. grafiks. Riska grupu vecums.....	101
50. grafiks. Bijušo ieslodzīto skaits, kas kļuvuši par nodarbinātajiem NVA filiālēs (%).....	131
51. grafiks. Darba spēka trūkums uzņēmumā.....	133
52. grafiks. Uzņēmēju zināšanas par sabiedrības un valsts institūciju centieniem risināt jautājumus par bijušo ieslodzīto integrāciju.....	139
53. grafiks. Vai uzņēmumā strādā bijušais ieslodzītais?.....	139
54. grafiks. Vai uzņēmēji apsvēruši iespēju pieņemt darbā no ieslodzījuma atbrīvojušās personas?.....	140
55. grafiks. Vai uzņēmēji būtu gatavi pieņemt darbā no ieslodzījuma atbrīvojušās personas?.....	141
56. grafiks. Ar kādām grūtībām būtu jāsaskaras, ja pieņemtu darbā bijušos ieslodzītos?.....	142
57. grafiks. Uzņēmēju bažas par bijušajiem ieslodzītajiem.....	143
58. grafiks. Informācijas saņemšana par bijušo ieslodzīto.....	144
59. grafiks. Vai uzņēmuma darbinieki būtu jāinformē, ka darbā pieņemts bijušais ieslodzītais?.....	145
60. grafiks. Uzņēmēju uzskats par darbinieku psiholoģisko gatavību strādāt kopā ar bijušajiem ieslodzītajiem.....	146
61. grafiks. Uzņēmēju gatavība palīdzēt.....	146
62. grafiks. Sākumā maksājamā alga.....	147
63. grafiks. Sabiedrības ieinteresētība bijušo ieslodzīto problēmu risināšanā uzņēmēju skatījumā.....	148
64. grafiks. Vai sabiedrībai ir zināmas bijušo ieslodzīto problēmas? (Uzņēmēju skatījums).....	150
65. grafiks. Vai sabiedrība ir jāizglīto par bijušo ieslodzīto problēmu jautājumiem – uzņēmēju viedoklis.....	151
66. grafiks. Vēlamais sabiedrības izglītošanas veids.....	151
67. grafiks. No kurienes bijušie ieslodzītie var saņemt atbalstu? Uzņēmēju skatījums.....	152
68. grafiks. Kā cietums izmana ieslodzīto ? Uzņēmēju skatījums.....	153
69. grafiks. Bijušo ieslodzīto un sabiedrības attiecības uzņēmēju skatījumā.....	154
70. grafiks. Sabiedrības attieksme pret bijušo ieslodzīto integrāciju uzņēmēju skatījumā.....	155
71. grafiks. Vai situācija ir mainījusies? (uzņēmēju skatījums).....	156
72. grafiks. Vai esat apsvēruši iespēju pieņemt darbā bijušo ieslodzīto? Atšķirības starp grupām.....	158
73. grafiks. Bažas par bijušo ieslodzīto nodarbināšanu. Atšķirības starp grupām.....	158
74. grafiks. Vai darbinieki jāinformē par bijušā ieslodzītā pieņemšanu darbā? Atšķirības starp grupām.....	160
75. grafiks. Iespējamo klientu skaits probācijas dienesta TSV 2005. gadā pēc sarakstiem no cietumiem.....	185

76. grafiks. Problēmu pašnovērtējums potenciālajiem Valmieras TSV klientiem pirmstermiņa un pēc termiņa atbrīvoto vidū.	188
77. grafiks. Valmieras probācijas dienesta Valmieras TSV potenciālo klientu problēmu pašnovērtējums, atrodoties ieslodzījuma vietā.	189
78. grafiks. Valmieras probācijas dienestā saņemto vēstuļu saturs.	190
79. grafiks. Probācijas klientu problēmas ar dzīves vietu.	204
80. grafiks. Raksturīgākās problēmas ar dokumentiem.	205
81. grafiks. Atbrīvoto personu skaits, kuras kļuvušas par PPP klientiem 2005. gadā.	193
82. grafiks. Klientu skaits probācijas dienesta Vidzemes TSV 2005.-2006. g.	195
83. grafiks. Klientu skaita dinamika Valmieras Probācijas dienesta TSV, 2004.-2005. g.	201
84. grafiks. Valmieras TSV klientu pēdējā soda izciešanas vieta.	201
85. grafiks. Valmieras Probācijas dienesta klientu vecums.	202
86. grafiks. Sodāmību skaits Valmieras VPD TSV klientiem.	202
87. grafiks. Valmieras TSV klientu uzrādītās amata prasmes.	208
88. grafiks. Riska/vajadzību novērtējums klientiem, kas saņem post-penitenciāro palīdzību.	203
89. grafiks. Valmieras TSV klientiem ieteiktās iestādes.	209
90. grafiks. Bezdarbnieku sadalījums pa mērķgrupām Valmieras rajonā 2003-2005. gads.	218
91. grafiks. Personu, pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietām, skaits Vidzemes reģionā 2003-2005. gads.	218
92. grafiks. NVA Valmieras filiālē reģistrēto personu pēc soda izciešanas brīvības atņemšanas iestādēs sadalījums vecuma grupās 2003-2005. gads.	219
93. grafiks. NVA Valmieras filiālē reģistrēto personu pēc soda izciešanas brīvības atņemšanas iestādēs sadalījums pēc izglītības 2003-2005. gads.	220
94. grafiks. Personu pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma sadalījums Vidzemes reģionā pēc darba pieredzes 2003-2005. g. beigās.	220
95. grafiks. Personu pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietām sadalījums pa Vidzemes reģiona NVA filiālēm pēc darba pieredzes 28.02.2006.	221
96. grafiks. Personu pēc soda izciešanas brīvības atņemšanas iestādēs iesaistīšana NVA piedāvātajos aktīvās nodarbinātības pasākumos un algotos pagaidu darbos 2003-2005.gads.	221

Pētījuma struktūra

Pētījums sastāv no trim daļām, kuras strukturētas atbilstoši pārejas procesa fāzēm, sākot ar ieslodzītā sagatavošanos atbrīvošanai cietumā, griešanos probācijas dienestā, kā arī citās valsts un pašvaldību iestādēs. Īpaša uzmanība veltīta ieslodzīto personiskajai gatavībai pieņemt pro-sociālo lomu, kā arī viņu dinamiskajām sociālajām vajadzībām (finanses, dzīves vieta, draugu loks u.c) un objektīvajiem riska faktoriem, kas saistīti ar personas kriminālo pagātņi (iepriekšējo sodāmību skaits, pavadītais laiks ieslodzījuma vietā, pastrādāti vardarbīgi noziegumi, dzimumnoziegumi u.c.). Pārejas process ir aplūkots gan no socioloģiskās perspektīvas, gan arī no vadības perspektīvas, pienācīgu uzmanību veltot arī sociālās uzvedības korekcijas un rehabilitācijas pasākumu ieviešanas aspektiem. Pētījumā kombinētas kvantitatīvās un kvalitatīvās izpētes metodes.

Pētījums iesākas ar sadaļu par sabiedrības-ieslodzīto attiecībām, kā arī nelielu ieskatu cietuma vidē. Pētījuma veicēji raksturo Valmieras cietuma ieslodzīto sociālo portretu, vērtē uzvedības motīvus un integrācijas iespējas. Pētījumā aptaujāti 64 ieslodzītie, kas 6 tuvāko mēnešu laikā tiks atbrīvoti. Lai novērtētu viņu attieksmi pret savu integrāciju sabiedrībā un iespējas pārejas procesā, respondenti dalīti divās grupās – bez iepriekšējas ieslodzījuma pieredzes un ar iepriekšēju ieslodzījuma pieredzi.

Otrajā daļā tiek apzinātas bijušo ieslodzīto iespējas darba tirgū, novērtējot darba devēju attieksmi, gatavību un motivāciju nodarbinot bijušos ieslodzītos.

Pētījuma trešajā daļā sniegts pārskats par bijušo ieslodzīto integrācijas procesos iesaistīto valsts un pašvaldību institūciju darbību Vidzemes reģionā, identificējot nozīmīgākās problēmas un iespējamus risinājumus organizāciju darbības uzlabošanai.

Katra sadaļa noslēdzas ar rekomendācijām bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanai. Teksts papildināts ar labo prakšu aprakstiem par ieslodzīto nodarbinātību, nodrošināšanu ar mājokli, ģimenes atbalsta un citām programmām. Labo prakšu apraksti tika integrēti pamattekstā, lai tie kontekstualizētu līdzšinējo pētījumu un reālu iniciatīvu rezultātus, kā arī palīdzētu Latvijas situācijai piemērotu risinājumu izvēlē bijušo ieslodzīto resocializācijas jomā.

Pētījumu papildina ziņojums par Īlas cietuma Norvēģijā realizētajām resocializācijas programmām, kā arī ziņojums par Kanādas pieredzi ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā. Pētījuma saīsinātie ziņojumi pieejami angļu un krievu valodā.

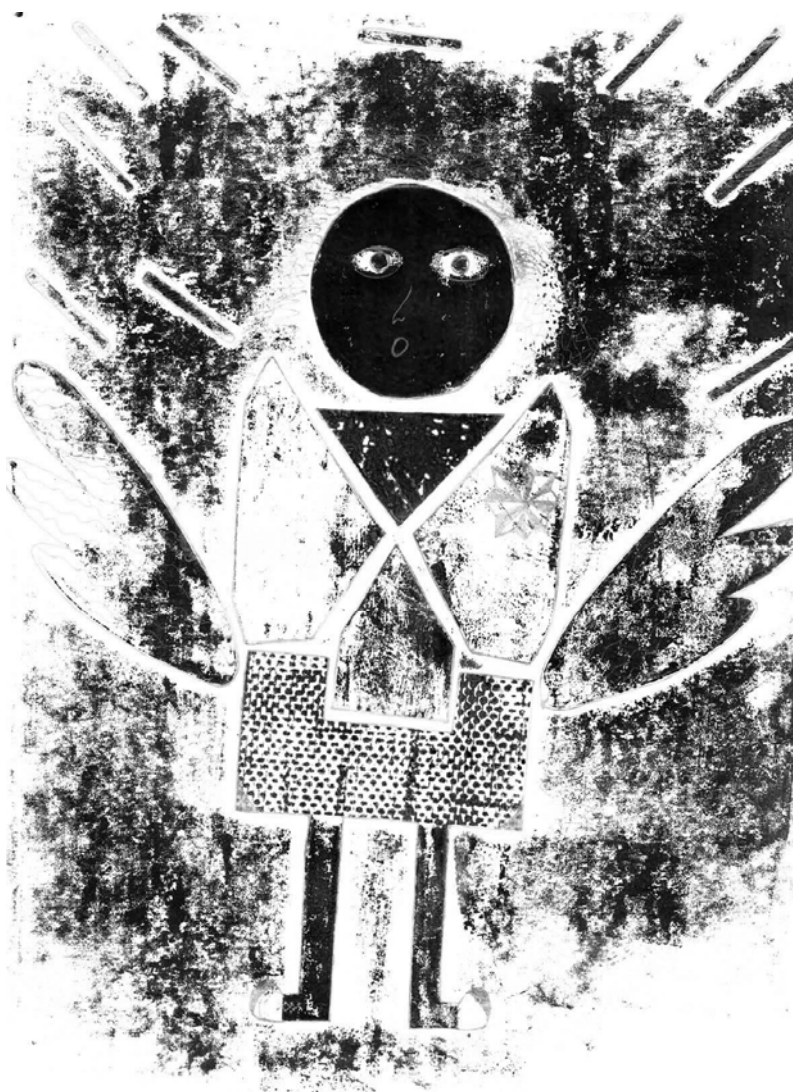
1. attēls. Pētījuma struktūra.

LABO PIEMĒRU APRAKSTI

<p>Motivējošie stimuli darbam ieslodzījuma vietās.</p> <p>Kā piešķirt jēgu darbam ieslodzījumā – Anglijas pieredze.</p> <p>Ieslodzīto darba organizācijā Norvēģijas cietumos.</p> <p>Dienas atbrīvojumu lietošana Norvēģijas cietumos.</p>	<p>Motivācijas veidi uzņēmējiem pieņemot darbā bijušos ieslodzītos.</p> <p>Tilts nodarbinātībai brīvībā – Brasas cietuma piemērs.</p>	<p>Valmieras probācijas dienesta TSV informatīvi motivējošā programma personām, kuras gatavojas atbrīvoties no ieslodzījuma „Mājupeļš.”</p> <p>Vietējā līmeņa reintegrācijas un nodarbinātības programmas Džona Hovarda biedrībā.</p> <p>Menonītu centrālās komitejas programmas bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā.</p> <p>Piemēri bijušo ieslodzīto nodrošināšanai ar pajumti.</p> <p>Tuvinieku iesaistīšanas bijušo ieslodzīto pārejas procesā.</p>
--	---	--

*1. Valmieras cietuma ieslodzīto
sociālais portrets, uzvedības motīvi un
integrācijas iespējas*

1.1. Ieslodzītie un sabiedrība

Kā apgalvojis filozofs Ž. Kete, „Sabiedrībai ir tādi noziedznieki, kādus tā ir pelnījusi”. Šai domai grūti nepiekrīst, redzot praktiski vienaldzīgo mūsu sabiedrības attieksmi pret ieslodzīto pāraudzināšanas procesu un tam sekojošo integrāciju. Nav noslēpums, ka ilgstoša ieslodzīto atrašanās apcietinājumā izmeklēšanas laikā, lielie brīvības atņemšanas termiņi morāli un fiziski novecojušajos cietumos, kriminālās vides negatīvā ietekme nes savus nepievilcīgos augļus – agrāk sodītie sastāda jūtamu recidīvās noziedzības daļu. Bez tam, Latvijā nav uzskaites par to, cik pusaudžu, raugoties uz saviem vecākajiem biedriem – likumpārkāpējiem, uzsāk sev un apkārtējiem mokošo noziedzības ceļu.

Kā vēsta Ieslodzījuma vietu pārvaldes (IevP) ziņojums, 2006. g. 1. janvārī Latvijā ieslodzījuma vietās atradās 6,965 ieslodzītie.¹ Tas ir aptuveni 0.3% Latvijas iedzīvotāju. Sanāk, ka uz katriem 100,000 Latvijas iedzīvotāju ieslodzījumā atrodas vidēji 303 ieslodzīto.² Šis tā saucamais penitenciārais koeficients ir viens no augstākajiem rādītājiem Eiropā. Tas dod pamatu izteikt pieņēmumu, ka bez augstā noziedzības līmeņa mūsu valstī pastāv ne mazāk svarīga problēma – sabiedrības kontrole pār ieslodzīto soda termiņa izciešanas procesu ar tam sekojošu pakāpenisku integrāciju pēc atbrīvošanas. Ar vārdu „kontrolē” jāsaprot ne vien (un ne tik daudz) ieslodzītā izolācija no ārējās pasaules, bet vairāk konkrētas darbības, ar mērķi samazināt ieslodzītā iekšējo agresivitāti, attīstīt sociāli noderīgas iemaņas, izglītot, mudināt pievērsties radošām nodarbēm. Tas viss ir iespējams tikai ar sabiedrības ieinteresētību par bijušo ieslodzīto tālāko likteni.

Attiecības starp ieslodzīto un sabiedrību ir ļoti svarīga tēma. Faktiski tās ir attiecības starp divām atšķirīgām pasaulēm, kam ir daudz dažādu nianšu.

Ieslodzītie dzīvo savā noslēgtajā pasaulē, par kuru sabiedrības vairums nezina neko vai zina ārkārtīgi maz. Tajā pat laikā *ār pasaule* kopumā ir atvērta ieslodzītājiem, lai to iepazītu un novērotu; viņiem ir iespēja palūkoties uz sabiedrību it kā no malas, šajā brīdī neesot tās locekļiem.

¹ Dati: Ieslodzījumu vietu pārvalde (2005) *Ieslodzījumu vietu pārvaldes 2005. gada publiskais pārskats*, 6-7. lpp.

² Pēc LR Centrālās statistikas pārvaldes ziņām patstāvīgo iedzīvotāju skaits Latvijā 2006. g. janvārī bija 2,294,600. Penitenciārais koeficients raksturo ieslodzīto skaitu uz 100,000 iedzīvotājiem.

Sabiedrība, gluži pretēji, cietumā ielūkojas reti; tā dzīvo savu steidzīgo dzīvi, un tai nav ne laika, ne vēlēšanās atskatīties uz atstumtajiem un daudzējādā ziņā savās iespējās ierobežotajiem ieslodzītajiem, neiedomājoties par to, ka drīzumā šie cilvēki iznāks brīvībā.

Bijušais notiesātais Aleksejs (28 gadi) uzdod jautājumu: *”Vai var sagaidīt no suņa, kas ir iesēdināts būrī kopā ar citiem suņiem uz daudziem gadiem, ka pēc tam viņš atzīs un vēlēšies savu saimnieku klausīt?”*

Šis tēmas aktualitāte šķietami ir acīmredzama, tomēr daudzi cilvēki pienācīgi nenovērtē vai arī pārlietu vienkāršo šo jautājumu. Mūsdienu steigas pārņemtajai dzīvei, kurā nav laika ilgstošām un dziļām pārdomām, ir raksturīgs virspusīgums un vienaldzība. Patiesībā *vienkāršs cilvēks* reti aizdomājas par problēmām, kas nav saistītas ar viņu pašu vai viņa tiešajām interesēm. Izdzirdot par noziegumu, kas noticis kādā vietā pret kādu personu, *vienkāršs cilvēks* pašausmināsies vienu minūti – un pēc tam dzīve turpinās ritēt savu gaitu. Bet, ja noziedznieks ir notverts, tad vispār nav ko domāt – viņš saņems pelnīto sodu un būs izolēts no sabiedrības, respektīvi, - padarīts nekaitīgs. Un tieši šajā pieņemumā slēpjas bīstama kļūda: *„Vai ir iespējams par nekaitīgu uzskatīt spridzekli, kas uz laiku ir ierakts zemē? Bet noziedznieks, nonācis ieslodzījuma vietā, ir tieši šāds spridzeklis, pat bīstamāks, jo ļoti skaidri zina, pēc cik ilga laika atkal tiks izrakts laukā”* (Arefjeva, Andrejevs, 2004).

Sodīt *un* izolēt – tā ilgu laiku ir bijusi krimināllikuma un to pārstāvošo amatpersonu prioritāte. Šis uzdevums tiek pildīts, lai arī ar mainīgiem panākumiem. Taču galvenais uzdevums būtu panākt, lai pēc soda izciešanas brīvībā iznāktu cits cilvēks - ne noziedznieks, bet cilvēks, kurš vēlēšies kļūt par sabiedrības daļu, rehabilitēt sevi par pagātnes nodarījumiem... Šajā ziņā panākumi ir daudzārt mazāki. Ārkārtīgi, pat nepieļaujami maz pūļu tiek veltīts ieslodzīto pāraudzināšanai, motivācijas attīstīšanai, lai būtu vēlēšanās uzsākt godīgu dzīvi, ar sociāli vēlamu uzvedību.

Būtībā ieslodzītie soda izciešanas laikā tiek nodoti paši savā rīcībā, vienīgie ierobežojumi ir sēta kustības ierobežošanai un iekšējās kārtības noteikumi, lai apkarotu nevēlamu uzvedību un nodrošinātu kontroli.

Šādas situācijas bīstamība slēpjas jau tajā apstākļi, ka ieslodzītais, kuru sabiedrība sodījusi par pārkāpuma izdarīšanu, vēlāk no šīs sabiedrības puses tiek pilnībā ignorēts. Ieslodzītajam rodas iespaids, ka viņš ir pilnībā izraidīts, izslēgts no dzīves, ka atpakaļceļa vairs nebūs. Un tā frustrācija, kuru radījis sods (lai cik šis sods nebūtu taisnīgs un sociāli attaisnots, tas vienalga izraisa frustrāciju, niknumu un sajūtu, ka noticis kaut kas netaisnīgs. Tas notiek vairāku iemeslu dēļ, bet galvenokārt lielās laika atstarpes dēļ starp nodarījuma

brīdi un soda pasludināšanas brīdi) tikai pastiprinās, bieži vien kļūstot par iemeslu agresīvai uzvedībai jau ieslodzījuma izciešanas laikā, un, kas ir pats sliktākais, pēc atbrīvošanas.

Tādēļ ieslodzītā un sabiedrības attiecību problēmu jāaplūko ne tikai no pozīcijas „ieslodzītais – sabiedrība”, bet – kas ir daudz svarīgāk, – „sabiedrība – ieslodzītais”. Būtu vēlams paraudzīties uz ieslodzīto pasauli (noslēgtu, grūti pieejamu) ne tikai no ierastās pozīcijas, novērojot no malas, bet arī no iekšienes, cenšoties izprast un izanalizēt dažādus ieslodzījuma vietā esošo un brīvībā iznākošo cilvēku uzvedības motīvus. Tam vajadzētu palīdzēt ne tikai apjaust daudzu problēmu būtību un penitenciārās sistēmas nepilnības, bet arī iezīmēt iespējamus virzienus situācijas uzlabošanai.

1.2. Ieslodzīto pasaule un viņu attieksme pret ār pasauli

Tajā brīdī, kad cilvēks nolemj veikt prettiesiskas darbības, viņš apzināti vai neapzināti kļūst par *atkritēju*. Ar savām domām, bet vēlāk arī ar darbībām viņš pārkāpj pieņemtos noteikumus, pakāpeniski paplašinot bezdībeni starp sevi un sabiedrību. Apzinoties savu atsvešinātību, tāds cilvēks izjūt savu nepilnvērtību un cenšas apliecināt sevi tajā veidā, kuru viņš kļūdaini, audzināšanas un apstākļu ietekmē ir izraudzījies. Tieši tādēļ acīmredzot laika gaitā noziedznieks izlemj veikt arvien jaunus un jaunus likumpārkāpumus, kuri, kā viņam šķiet, ļauj sajūst savu „nozīmību un pilnvērtību”.

Tāda situācija nevar ilgt mūžīgi, parasti tā beidzas ar arestu. Sekojošās izmeklēšanas darbības un tiesas process padziļina atsvešinātību no sabiedrības, jo cilvēks saskaras ar tieši pret viņu vērstām darbībām. Katra piespiedu darbība taču izsauc neapmierinātību, naidu pat tad, ja šādai darbībai ir vislielākais morālais pamatojums.

Tādējādi kļūst skaidrs, kāpēc aizturētās personas apziņā nekavējoties un ļoti noturīgi „nogulsņējas” nepatika pret sabiedrību. Šī nepatika var būt slēpta un neizpausties līdz kādam brīdim, bet var parādīties uz āru mazās devās, izpaužoties kā nenoturīga un necieņas pilna attieksme pret visiem „ār pasaules” pārstāvjiem, sākot ar administrācijas darbiniekiem (tiesa gan, ieslodzījuma vietu administrācija nevar pilnā mērā tikt uzskatīta par ār pasaules sastāvdaļu, jo cietuma dzīves paradumu ietekme uz darbinieku psihi ir ļoti liela. Jāpiebilst, ka penitenciārās sistēmas darbinieki ir apveltīti ar zināmu varu, bieži vien bez nepieciešamās izglītības un morālās noturības; rezultātā daudzi no viņiem kļūst agresīvi, psihiski nelīdzsvaroti, demonstrē savu „varu” ar un bez iemesla) un cietumu medicīnisko personālu, un beidzot ar tuviniekiem. Bez tam, eksistē daudz iekšējās kārtības noteikumu, kuri dažreiz ir

nepārdomāti un pretrunīgi, kas pakāpeniski pieradina ieslodzīto pie domas, ka dažus no šiem noteikumiem ir nepieciešams pārkāpt. Protams, nākotnē tas nevar sekmēt cieņu pret sabiedrības pieņemtajiem likumiem, tai skaitā krimināllikumam. Neapšaubāmi, sava „es” adekvātai uztverei un tālākās dzīves jēgas atrašanai ārkārtīgi liela loma ir notiesātās personas ģimenei. Bieži tas ir vienīgais pavediens, kas saista ieslodzīto ar ārējo pasauli. Diemžēl radi un tuvinieki neapzinās savu iedarbības spēku, reizēm sarauj jebkādas attiecības, uzskatot tās par pilnīgi nelietderīgām. Īpaši traģiski to uztver gados jauni cilvēki, kuri šādā situācijā nonākuši pirmoreiz. Tas noved pie rezultāta, ka ieslodzītais meklē atbalstu tikai savu *nelaimes brāļu* vidū, kas bieži vien nozīmē noturīgu kriminālo saikņu un iemaņu izveidošanos, kas pēc soda izciešanas līdz minimumam samazina iespēju atgriezties normālā dzīvē un iekļauties sabiedrībā. Pēc novērojumiem, ieslodzītie parasti ir ļoti viegli ietekmējami, katrā gadījumā daudzi no viņiem. Ja sadalām ieslodzītos vecuma grupās, psiholoģiskā ziņā aina visticamāk nesakrīt ar analogiskām grupām brīvībā. Iemesls – dzīves laikā cilvēks parasti kļūst vairāk pieredzējis visās savas darbības sfērās. Viņš saskaras ar daudziem cilvēkiem un situācijām, un, jo dzīve ir daudzveidīgāka, jo gadu gaitā ir grūtāk cilvēku pārsteigt vai ietekmēt.

Ieslodzīto vidē situācija ir nedaudz atšķirīga: vairums no viņiem cietumā pavada ievērojamu sava apzinīgā mūža daļu, tikai reti un uz īsu brīdi izejot brīvībā. Ieslodzījuma vietās viņi visas dzīves laikā satiekas vienīgi ar zināmu cilvēku skaitu (kuri turklāt ir diezgan vienvēidīgi raksturu ziņā), bet situācijas bieži vien atkārtojas. Tāpēc ieslodzītā dzīves pieredze daudzās dzīves sfērās ir ārkārtīgi skopa.

Ja nosacīti sadalītu ieslodzītos trijās vecuma grupās (18-25 gadi, 25-40 gadi un 40-65 gadi), atšķirības uzvedībā šo grupu starpā nebūs tik pamanāmas. Tam par iemeslu ir šādi faktori:

- parasti pirmo reizi cietumā cilvēks nonāk jaunībā, daudzi pat pusaudža vecumā. Tādi cilvēki viegli pakļaujas ietekmei – tai skaitā sliktai – dažādu iemeslu dēļ: tas ir gan izglītības un pieredzes trūkums, gan problēmas ar pašnovērtējumu, nervozitāte, patstāvības trūkums, utt..
- *Otrā grupa (25-40 gadi)*, skaita ziņā līdzīga pirmajai, nevar lepoties ar labāku situāciju. Daudzi cilvēki no šīs grupas atrodas ieslodzījumā otro, trešo vai pat desmito reizi. Viņu dzīves pieredze praktiski nav mainījies salīdzinājumā ar pirmo grupu, jo, ar reti izņēmumiem, pirmo reizi viņi cietumā nonāca arī jaunībā. Bet, atrodoties cietumā, lielākoties nenodarbojās ar savu spēju jebkādu attīstīšanu, paliekot praktiski tādā pat līmenī kā pirms 10-20 gadiem.

- *Trešā grupa (40-65 gadi)* ir samērā neliela. Starp šiem cilvēkiem praktiski nav iespējams atrast tādu, kam nebūtu iepriekšējā ieslodzījuma pieredzes. Lielākais vairums ir ieslodzītie ar „solīdu stāžu”, kuri ir sodu izcietuši dažādos cietumos ar dažāda smaguma režīmu. Protams, sava vecuma un sarežģītās dzīves pieredzes dēļ viņi ir mazāk atvērti ietekmēm no malas kā divas iepriekšminētās grupas. Tomēr arī šie cilvēki ir vieglāk pakļaujami ietekmei salīdzinoši ar viņu vienaudžiem brīvībā. Galvenokārt iemesli ir tie paši – dzīves pieredzes trūkums, apkārtējās pasaules un savas vietas tajā neadekvāta (un zināmā mērā naiva) uztvere, izglītības trūkums...

Ja veiktu pētījumu, acīmredzot izrādītos, ka starp ieslodzītajiem ir daudz vairāk emocionāli uzbudināmu cilvēku nekā pārējo iedzīvotāju vidū. Acīmredzot to galvenokārt var izskaidrot ar iedragāto psihi, jo visas noziedznieka ciešanas, sākot ar pašu nozieguma izdarīšanas brīdi, ietekmē viņa nervu sistēmas darbību. Var pieļaut domu, ka, pateicoties iespaidojamībai, ieslodzīto ir diezgan viegli ietekmēt. Ar vienu noteikumu – ietekme nedrīkst būt tieša un atklāta, citādi tā saņems spēcīgu pretsparu. Iemesls ir tas, ka ieslodzītie ir pieraduši pretoties tiešai ietekmei, tā kā viņu vidē visi cenšas tādā vai citādā veidā pakļaut sev apkārtējos. Šādas pakļaušanas iemesli var būt visdažādākie: no elementāras kādas lietas iegūšanas līdz mēģinājumam pilnībā vadīt pārējo darbības. Tomēr cilvēks šajos apstākļos vienalga ir *trauks*, kuru var diezgan viegli piepildīt ar praktiski jebkādu saturu. Ja ieslodzījuma vietu personālam piemistu pietiekama pedagoģiski psiholoģiskā kultūra, ieslodzīto pāraudzināšanas procesam varētu būt visnotaļ labi panākumi. Un vārdu salikums „pāraudzināšanas iestāde” vairs neskanētu ironiski un naivi, iegūstot savu sākotnējo nozīmi.

Bez tam, pateicoties daudziem faktoriem, tajā skaitā tikko minētajiem, ieslodzītajiem tikai ļoti retos gadījumos ir adekvāts pašnovērtējums. Reizēm tas ir paaugstināts, taču visbiežāk, neapšaubāmi, pazemināts. Tas izraisa zināmas problēmas ne tikai soda izciešanas laikā, bet arī pēc iziešanas brīvībā. Pētījumi rāda, ka zems pašnovērtējums ir faktors, kas sekmē krāpniecību, narkotiku lietošanu un citus likumpārkāpumus. Vienlaikus cilvēkiem ar zemu pašnovērtējumu nepietiek elementāras pašpaļāvības, kas izpaužas kā bailes un nevēlēšanās pārvarēt šķēršļus, ar kādiem ieslodzītie neizbēgami saskaras brīvībā. ”Pašnovērtējuma reakciju spēks bieži vien atkarīgs no tā, kā tiek uztverti cilvēki, pret kuriem tikušas vērstas soda sankcijas. Tā slikta attieksme pret cilvēkiem, kuri tiek uzskatīti par zemākiem vai degradētiem, mazākā vērā spēj izsaukt pašnosodījumu nekā slikta attieksme pret cilvēkiem, kuriem piemīt pozitīvas rakstura īpašības. Cilvēki, kuri tiek uztverti kā zemākas būtnes, tiek uzskatīti par nejūtīgiem un spējīgiem reaģēt vienīgi uz rupju

apiešanos... Bez tam, sociālā prakse, kas sadala cilvēkus pēc principa *piederīgs/nepiederīgs pie konkrēta ļaužu loka*, noved pie atsvešinātības, kas sekmē dehumanizāciju.” (Bandura, 2000:218-219).

Jaunietis vai pusaudzis, pirmoreiz nonākot cietumā, izjūt milzīgu stresu. Bez tā, ka viņam ir bail, pretīgi un aizvainojoši atrasties cietumā, viņš saskaras ar noturīgām, stingri apzīmētām un gandrīz vienmēr stingri ievērotām cietuma paražām. Tajā *minisabiedrībā*, kurā viņš nonāk, pastāv savi likumi, uzvedības un morāles normas, ietekmēšanas veidi, utt.. Tas viss no pašas pirmās dienas izraisa milzīgu spiedienu un ietekmi uz jauno cilvēku. Un ja šim cilvēkam nav noturīgu un stingru uzskatu un principu (bet visbiežāk to nav!), viņš viegli iegūst tos uzskatus, ar kādiem katru dienu un katru minūti saskaras cietuma apstākļos. Nākotnē viņam var būt grūti, atteikties no ieslodzījumā iegūtajiem uzskatiem par dzīvi un sabiedrību, uzvedības normām un reakcijām uz apkārtējo cilvēku tādu vai citādu rīcību.

Vecākam cilvēkam, kuram parasti jau ir samērā skaidri formulējami uzskati un attieksme, var būt nedaudz vieglāk, pirmo reizi nonākot cietumā. Viņš tik vienkārši neatsakās no savas pārlicības un principiem, tikai slēpj un noklusē tos, upurējot par labu esošajai situācijai. Pēc atbrīvošanas tāds cilvēks lielākajā daļā gadījumu atmetīs un aizmirsīs cietuma uzspiestās „vērtības” un atgriezīsies pie savām iepriekšējām, iespējams, nedaudz „redīgējot” atbilstoši jauniegūtajai dzīves pieredzei.

Sabiedrības vairākuma attieksme pret cietumniekiem mēdz būt visai piesardzīga un pat noraidoša. Arī pēc soda izciešanas termiņa beigām apkārtējie bieži vien uzlūko viņu kā bijušo ieslodzīto, kurš atbrīvots *nākamā nozieguma izdarīšanai*. Protams, iekārtoties darbā šādos apstākļos ir visnotaļ problemātiski. Faktiski bez sociālajām saitēm – savu paziņu un ģimenes palīdzības, bijušais ieslodzītais nav spējīgs efektīvi konkurēt darba tirgū.

Kas attiecas uz jauniešiem, viņiem visbiežāk ne tikai nav profesijas, bet arī pamata izglītības, nerunājot par vidējo. Vecāka gadagājuma cilvēkiem parasti ir vidējā izglītība un kāda profesija. Tomēr viņi ar ļoti retiem izņēmumiem nepietiekami pārzina mūsdienu tehnoloģijas, bieži vien nepārvalda valsts valodu, neprot strādāt kolektīvā...Līdz ar to, šiem cilvēkiem cerības iekārtoties patstāvīgā darbā ir visnotaļ niecīgas.

Bez tam, nedrīkst aizmirst, ka noziedznieki lielākoties izcieš sodu par nodarījumiem mantkārtīgā nolūkā (zādzības, laupīšanas, u.c.), tāvad viņiem ir bijusi iespēja izmēģināt tikt pie „vieglās naudas”. Protams, tādiem cilvēkiem būs ārkārtīgi grūti pelnīt sev iztiku ar vienkāršu, visbiežāk nekvalificētu darbu. Un vai tam būs pienācīgi daudz pacietības? Cīnīties par sevi bijušais ieslodzītais bieži vien nemaz neprot, jo cietums atradinājis viņu pat no atbildības pašam par sevi.

Ikvienam bijušajam ieslodzītajam ir ļoti grūti integrēties sabiedrībā, tāpēc viņš visbiežāk pievienojas tam sociālajam slānim, kurā atrod tādus pat *atstumtos*. Bet tie ir narkomāni, alkoholiķi un, protams, noziedznieki. *Atstumtie* vai *piekrāptie* cilvēki jūtas nepievilcīgi. Šī sāpe var pamudināt viņus uz pašuzpurēšanos un tādas sabiedrības meklējumiem, kur viņi tiktu pieņemti. Un viņus pieņems kaut vai pseidosolidaritātes vārdā.

1.3. Ieslodzītie un viņu savstarpējās attiecības

Cilvēks, kurš pirmo reizi nonāk cietumā, sastopas ar viņam nepazīstamu un pat naidīgu vidi. Daudzi noteikumi un cietuma dzīves likumi sākotnēji šķiet nepieņemami, bet reizēm vienkārši nesaprotami. Tomēr viņš ir spiests ievērot un kaut vai ārēji atbalstīt šos likumus, citādi šī sabiedrība viņu atraidīs. Pakāpeniski cilvēks pierod un sarod ne tikai ar saviem jaunajiem *bēdu brāļiem*, bet arī ar *jaunu* sevi pašu, kas ir ārkārtīgi svarīgi. Jaunu uzskatu pieņemšana maina savu „es” , kas savukārt noved pie jau izveidojušos dzīves principu un reakciju pārskatīšanas. Rezultātā jaunā vide kļūst par *savējo*, tās noteikumi ne tikai izrādās pieņemami, bet pat visnotaļ *sirdij tuvi*. Dažos cilvēkos tas iesakņojas tik dziļi, ka pat pēc atbrīvošanas viņi nespēj kaut ko mainīt savā apkārtējās pasaules uztverē. Kolīdz sabiedrība kļūst par *savējo*, daudzi cilvēki sāk tiekties pēc sava statusa paaugstināšanas šajā sabiedrībā, pakāpšanās pa hierarhijas kāpnēm. Ieslodzīto pasaulei ir visai stingra hierarhiskā sistēma, kas daļēji tiek kopēta no sabiedrības modeļa.

Augstākais slānis - tā dēvētie *blatnije* (savdabīgā terminoloģija saglabājusies kopš padomju laikiem. Jāatzīmē, ka starpnacionālā saziņas valoda Latvijas cietumos joprojām ir krievu valoda) – bauda zināmu autoritāti un balstās uz finansiāli nodrošinātiem cilvēkiem, kurus viņi tur savā tuvumā. Šim slānim raksturīgs jebkādu sabiedrības normu noliegums, patvaļīga un bieži vien izaicinoša uzvedības maniere attiecībās ar cietuma administrāciju, bieži vien arī naidīga attieksme pret zemāk stāvošajiem hierarhijā.

Nākamais slānis – tie ir cilvēki, kuri cenšas ar laiku kļūt par *blatnije*. Viņi ir augstākā slāņa drošs balsts, jo ir gatavi darīt praktiski visu, lai izpelnītos atzinību *blatniju* acīs. Daudziem no viņiem ceļš „augšup” ir slēgts, jo viņiem vienkārši nepietiek prāta saprast, ka viņi ir izdevīgi un nepieciešami tieši šajā savā hierarhijas posmā.

Runājot par abiem minētajiem slāņiem, jāpiebilst, ka tie tiek uzskatīti par galveno virzošo un domājošo spēku cietumā. Viņi izskata konfliktus, cenšas ietekmēt situāciju (lai arī ne tik bieži, kā uzskata paši), un pat piespiež cietuma vadību rēķināties ar sevi.

Nākamais slānis – tā dēvētie *mužiki* – nepretendē uz ietekmīga un kaut ko izlemjoša grupējuma lomu. Šie cilvēki dzīvo sev, cenšoties bez īpašām problēmām un zaudējumiem izciest savu termiņa laiku. *Mužiki* ir visdaudzskaitlīgākā grupa. Lielākais vairākums no tiem, kuri mācās skolā un strādā, ir tieši viņi. Un visbeidzot zemākais slānis – apspiestie jeb *kreisie*, kuriem atņemtas daudzas tiesības un kurus nicina visi pārējie. Šiem ļaudīm cietumā klājas visgrūtāk, jo sākumā viņus objektīvu iemeslu dēļ ir atraidījusi sabiedrība, bet vēlāk arī nelaimes biedri. No visiem uzskaitītajiem slāņiem šis praktiski ir visvājākais, tai skaitā psihiskajā jomā.

Bez tam, lielākajai daļai ieslodzīto, neatkarīgi no piederības kādam slānim, raksturīgs aizdomīgums, neuzticēšanās un augsta naida pakāpe. Ja pirmā un otrā īpašība atrod savas izpausmes iespējas jau cietuma sienās, tad trešā parasti sakrājas līdz pat izešanai brīvībā un vērsta pret ārējo pasauli.

Iespaidojamība, kas, pēc visa spriežot, ir iedragātās psihs sekas, tāpat ir būtiska ieslodzījuma vietās esošo cilvēku pazīme. Pateicoties tai, daudzi ieslodzītie samērā viegli pakļaujas ietekmei. Un, ja trūkst pozitīvas ietekmes (no radnieku, administrācijas, skolas skolotāju puses), tad iespējams novērot aizvien lielāku personības deformāciju asociālas uzvedības virzienā.

Ieslodzītais pastāvīgi izjūt apkārtējās atmosfēras un apkārtējo cilvēku spiedienu. Drīzāk laikam gan ne tik daudz tiešu spiedienu, cik nemitīgu apkārtējās vides atgādinājumu: „Tu esi noziedznieks!” Un tas tik spēcīgi iespaido savu pašvērtējumu, ka cilvēks reizēm vairs nav spējīgs sevi uztvert citādi. Viņš, tā sakot, *attaisno* apkārtējo cerības; uzvedas tā, lai attaisnotu pret sevi vērsto attieksmi. Tas ir pašapstiprinošās prognozes fenomens: ja apkārtējie par kādu ir izveidojuši stereotipu viedokli, viņi attieksies pret šo cilvēku tā, ka viņam gribēsies šo attieksmi attaisnot. Neapšaubāmi, tas attiecas arī uz ieslodzītajiem. Turklāt kā attiecībās starp ieslodzītajiem (viņi vēlas redzēt cilvēkā „savējo”, un cilvēks pretēji savai gribai par tādu kļūst), tā arī sabiedrības attieksmē pret ieslodzītajiem. Ir taču pierādīts, ka, ja viena puse uzskata otru par agresīvu, aizvainotu un atriebīgu, tad otrā puse sāk uzvesties tieši tā paš aizsardzības nolūkā, kas rada nebeidzamu problēmu apli.

1.4. Sabiedrības attieksme pret ieslodzītajiem. Integrācijas problēmas pēc atbrīvošanas

Acīmredzot arī šajā gadījumā jāsāk ar sodu. Sods (šajā gadījumā cietumsoda termiņa noteikšana) ir viens no noteicošajiem faktoriem attiecību attīstībā starp sabiedrību un ieslodzīto.

Klāra Arefjeva uzskata, ka sodīt agresoru praktiski vienmēr ir: *„Tukša laika tērēšana: sods attur no agresijas vienīgi atsevišķos gadījumos, tas ir, ja soda spēcīgi, uzreiz un taisnīgi, ja sods ir saistāms ar vēlamās darbības atbalstīšanu.”* (Arefjeva, Andrejevs, 2004)

Vispirms jāatzīmē, ka sods, kā jau tika minēts iepriekš, izsauc frustrāciju, bet frustrācija savukārt ir agresīvas uzvedības iemesls, tātad tādas uzvedības, kādu tiek gribēts novērst.

Ieslodzījuma termiņa laikā bezdibenis starp notiesāto un sabiedrību nemitīgi palielinās. Pirmkārt, sabiedrība izrāda vienaldzību pret ieslodzīto, tādējādi izraisot protestu un noslēgtību no viņa puses. Otrkārt, saskarsme ar penitenciārās sistēmas darbiniekiem vairākumā gadījumu neietekmē ieslodzītā psihi pozitīvi, drīzāk jau pretēji – pastiprina atsvešinātību.

Bez tam, jāņem vērā, ka sabiedrība, faktiski nolemjot pašaprūpei, piespiež viņus meklēt alternatīvu. Ir taču tā, ka cilvēkam raksturīga un pat nepieciešama piederības sajūta kaut kam lielākam, kādam milzīgam organismam. Un, ja viens organisms atstumj ieslodzīto, tad atradīsies tāds, kas vēlēšies viņu pieņemt. Konkrētajā gadījumā – kriminālā pasaule, kas ir pietiekami monolīta un saliedēta, lai kļūtu par vienīgo cilvēka dzīvē.

Vēl gribētos pievērst uzmanību ieslodzītajiem, kuri mācās un strādā. Diemžēl viņu skaits ir ārkārtīgi neliels salīdzinājumā ar kopējo ieslodzīto skaitu. Valmieras cietuma skolas vadītāja K.Arefjeva atzīst, ka pat šī mazākuma vidū ir jūtams tādu cilvēku īpatsvars, kuri iet uz skolu vai darbu ar mērķi iegūt cietuma administrācijas labvēlību, tātad cerēt uz priekšlaicīgu atbrīvošanu. Retais ieslodzītais patiesi vēlas iegūt noderīgas prasmes un zināšanas, lai atvieglotu savu integrāciju sabiedrībā pēc atbrīvošanas. K.Arefjeva uzskata, ka *„Vairākumā gadījumu pēc konkrētu ieslodzīto uzvedības iespējams prognozēt viņu dzīvi pēc atbrīvošanas: ja cilvēks izrāda entuziasmu mācībās vai darbā, tas visticamāk ir motivēts ar vēlmi dzīvot godīgi pēc izešanas brīvībā.”*

Kas attiecas uz recidīvo noziedzību, tā lielā mērā pamatojama ar jau pieminēto bezdibeni starp ieslodzīto un sabiedrību. Bez jau pieminētajiem faktoriem jāatzīmē, ka

bijušais noziedznieks izjūt milzīgu aizvainojumu uz sabiedrību par to, ko viņam ir nācies izjust un pārdzīvot kopš aresta brīža. Tas izraisa cilvēkā asu pārestības sajūtu un, savienojumā ar citām negatīvajām emocijām, izraisa sarūgtinājumu, nepatiku un pat naidu. Daļa recidīvo noziegumu tiek izdarīti ne tik daudz mantkārības nolūkā, cik aiz dusmām uz sabiedrību. Un šis procents, kuru būtu jāizskaitļo, ir atkarīgs tieši no sabiedrības attieksmes pret ieslodzīto un no ieslodzījuma vietas atbrīvotu cilvēku.

Kā jau tika norādīts iepriekš, tikai neliela ieslodzīto daļa iznāk brīvībā ar patiesu vēlmi kļūt par pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem un uzsākt godīgu dzīvi. Diemžēl tieši šai daļai nākas saskarties ar lielāku problēmu skaitu nekā pārējiem.

Tikko atbrīvojies cilvēks var izjust savu vainu ne tikai pret cietušajiem, saviem radniekiem un draugiem, bet arī sabiedrību kopumā. Ja reiz viņš ir izlēmis nostāties uz labo ceļu, faktiski ir pat nepieciešams, lai viņš izjustu vainu par agrākajiem nodarījumiem. Taču šeit slēpjas vēl viena problēma: cilvēks, kurš jūtas vainīgs, kurš nolaiž skatienu, neskatoties cilvēkiem acīs, ir praktiski nolemts neveiksmei, lai ko arī censtos darīt. Pret viņu ir viegli slikti izturēties, viņš nespēj adekvāti reaģēt uz netaisnīgu vai nepiedienīgu, bet bieži vien arī attiecībā pret sevi objektīvu rīcību; tādām cilvēkam šķiet, ka dzīves ceļā sastaptās neveiksmes un šķēršļi ir atmaksa par pagātnes grēkiem, tāpēc viņš nevelta pūles, lai izvairītos no neveiksmēm vai pārvarētu šķēršļus. Tajā pat laikā vienalga saasinās stress no sajūtas, ka cilvēks nav savā vietā, ka viņš neiekļaujas apkārtējā pasaulē. Viņam nolaižas rokas, un tas var novest pie bēdīgām sekām, līdz pat noziedzīgās darbības atsākšanai, lai pašaplicinātos un atkal sajustu sevi par „pilnvērtīgu” cilvēku.

Citiem vārdiem sakot, savas vainas izjūta un pārdzīvošana nevar šajā gadījumā tikt uzskatīta par absolūtu labumu. Valmieras cietuma skolas vadītāja Klāra Arefjeva uzskata, ka daudz saprātīgāk ir pārliecināt cilvēku, ka viņš par saviem pagātnes grēkiem ir samaksājis ar brīvības atņemšanas termiņu un atbrīvošanas brīdī ir „tīrs.” „*No morāles viedokļa tas īpaši neatbilst īstenībai, taču tas varētu nākt par labu,*” saka K. Arefjeva.

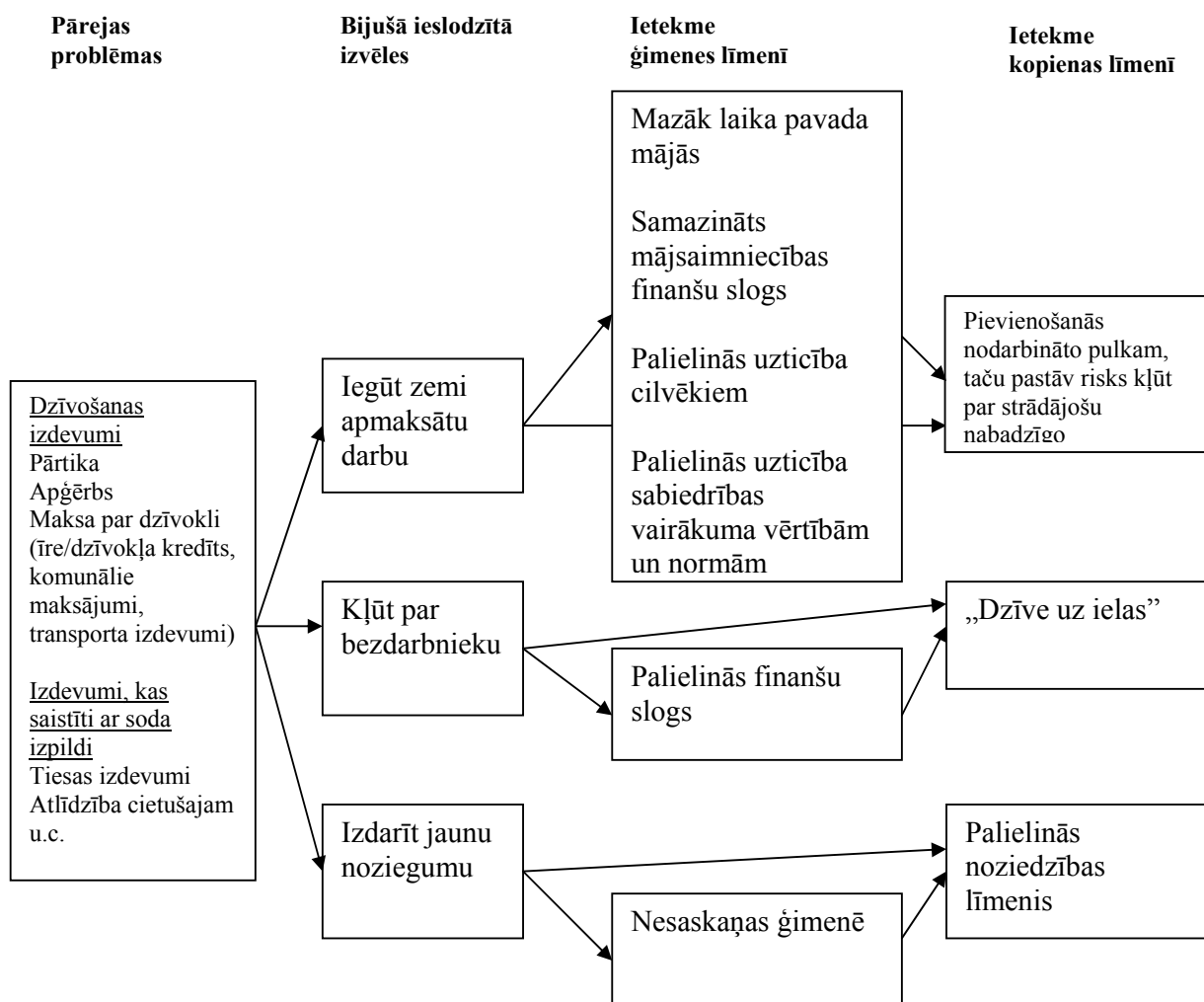
1.5. Pāreja no ieslodzījuma brīvībā – galvenie izaicinājumi

Ieslodzīto atgriešanās likuma paklausīgā sabiedrībā ir sarežģīts process, uz kuru var paraudzīties no dažādiem skatu punktiem. Aplūkojot ieslodzīto pāreju no ieslodzījuma brīvībā socioloģiskā perspektīvā, var izvirzīt pieņēmumu, ka „ gan cilvēka izolēšana no sabiedrības, gan tā atgriešanās pēc ieslodzījuma sarauj sociālās saites, kas sabiedrībā

nodrošina neformālo sociālo kontroli” (Rose and Clear, 2002: 183-185). Atgriezoties no ieslodzījuma bijušais ieslodzītais var pārdzīvot līdzīgu psiholoģisku un sociālu trauksmi kādu piedzīvoja pirmo reizi ierodoties cietumā. Šī trauksme rodas meklējot savu vietu likuma paklausīgo vidū un cīnoties par sava sociālā statusa atjaunošanu. Uzskatāmi savos darbos „Noziedznieks” un „Darot labu” bijušo ieslodzīto dzīves dilemmas ir attēlojuši Irvins (1970) un Maruna (1999). Viņu grāmatu varoņi atgriežas no cietuma ar augstu pašapziņas līmeni un cerībām par cienīga pilsoņa dzīvi, taču sastopoties ar iepriekš pilnīgi neparedzētiem šķēršļiem, viņi apmulst un nespējot tikt galā ar problēmu situācijām, atsakās no konstruktīvajiem problēmu risināšanas veidiem. Nerodot sapratni un nesaņemot atbalstu savu problēmu risināšanai no apkārtējiem, viņi izmanto savus sakarus, kuri iegūti noziedzīgajā vidē, lai atrisinātu savas problēmas daudz ātrāk un efektīvāk.

Lai pilnīgāk izprastu notiesāto pāreju no ieslodzījuma brīvībā un sistematizētu ieslodzīto dažādās pieredzes pētnieki modelē vairākus pārejas scenārijus. Rouzs un Klērs (2002) (Rose and Clear) apraksta ieslodzīto atgriešanos pēc ieslodzījuma, galveno uzmanību pievēršot šādiem aspektiem: ieslodzīto finansiālajam stāvoklim, sociālajai stigmati, ieslodzītā personībai, identitātei un ieslodzīto attiecībām ar tuviniekiem. Katrs no šiem aspektiem rada veselu problēmu loku pārejas procesā, taču šī procesa gala rezultāts (veiksmīgs vai neveiksmīgs) uzreiz pēc atbrīvošanas ir atkarīgs no notiesātā personiskajām izvēlēm. Ja atbrīvotā finansiālais stāvoklis ir slikts, viņš var mēģināt uzsākt strādāt algotu darbu, nestrādāt vispār vai līdzekļu iegūšanas nolūkā uzreiz izdarīt jauno noziegumu. Bijušā ieslodzītā pieņemšana darbā ir sociāli vēlams scenārijs, jo pastāv cerība, ka viņa nopelnītie ienākumi mazinās finanšu slogu viņam pašam un viņa ģimenei, samazinās laiku, ko bijušais ieslodzītais pavada bezdarbībā un mudinās viņu dibināt pro-sociālus kontaktus ar citiem, pieņemot sabiedrībā valdošās vērtības utt. Tas atturētu bijušo ieslodzīto no atkārtota nozieguma izdarīšanas. Rouza un Klēra aprakstīto scenāriju var kritizēt kā pārāk vienkāršotu, tomēr tas palīdz apzināt ieslodzīto izredzes pēc atbrīvošanās un pārbaudīt kā ieslodzīto pārejas scenāriji risinājušies reālajā dzīvē. Ieslodzīto izredzes pēc atbrīvošanas finansiālā aspektā atspoguļotas 2. attēlā, kurā redzams, ka bijušo ieslodzīto alternatīvas finansiālā perspektīvā ir diezgan ierobežotas. Pat ja ieslodzītais izvēlas strādāt, viņa materiālais stāvoklis un sociālā mobilitāte visticamāk neuzlabosies tik strauji, tādēļ atvērta paliek arī citas iespējas, kas neizslēdz iespēju finansiālo situāciju uzlabot daudz ātrāk.

2. attēls. Ieslodzīto atgriešanās brīvībā: finanšu aspekts.

Avots: Rose & Clear, 2002:188.

No finansiālo un sociālo ieguvumu viedokļa, aizvien biežāka kļūst bijušo ieslodzīto došanās projām no valsts, kurā izdarīts noziegums vai izciests sods. Līdz ar Eiropas Savienības valstu robežu atvēršanos, lēto aviokompāniju pievilcīgajiem piedāvājumiem un darba migrācijas programmu paplašināšanos, bijušajam ieslodzītajam tagad ir viegli doties darbā uz ārzemēm, jo tādējādi:

- (1) tiek iegūti finanšu līdzekļi, kas ir pietiekami izdzīvošanai, personīgajiem tēriņiem un uzkrāšanai;
- (2) automātiski tiek atrisināts mājokļa jautājums;
- (3) jaunā vidē pastāv lielāka iespēja atbrīvoties no sociālās stigmatas;

- (4) pastāv plašākas iespējas izvairīties no kontakta ar likumu sargājošajām iestādēm, probācijas un sociālajiem dienestiem.

Ja pieredze ārzemēs izrādās veiksmīga un apkārtējā vide ir atbalstoša bijušā ieslodzītā centieniem, paaugstinās viņa pašvērtējums un viņa loma sabiedrībā var kļūt pro-sociāla. Taču nav noslēpums, ka līdz ar darba spēka migrāciju, palielinās arī noziedzības migrācija. Paplašinoties robežām izplēšas arī noziedzīgās pasaules sociālie tīkli. Ja šie tīkli netiek pārrauti, visai ticams, ka nākotnē tiks veikti atkal jauni noziegumi, tiesa gan ne vienmēr Latvijas teritorijā. Šajā pētījumā netika īpaši pētīti bijušo ieslodzīto migrācijas jautājumi, taču tika intervēts viens bijušais ieslodzītais, kas jau kādu laiku strādā ārpus Latvijas. Starp aptaujātajiem ieslodzītajiem, kas gatavojas atbrīvošanai iespēju strādāt ārzemēs pieļāva viens respondents.

1.5.1. Tuvinieku atbalsts ieslodzījumā un pēc tā

Nozīmīga loma ieslodzītajam atgriežoties brīvībā ir viņa tuviniekiem – vecākiem, laulātajiem draugiem, draugiem, brāļiem un māsām. Tieši viņi var nodrošināt emocionālo atbalstu, kā arī palīdzēt apmierināt pirmās nepieciešamības. Ir novērots, ka tuvinieku atbalsts un aktīva līdzdalība var palīdzēt atbrīvoties no atkarībām un palielināt atkarību ārstēšanas programmu efektivitāti (Knight & Simpson, 1996:417, Sullivan et. al, 2002). Alternatīvi pētījumi liecina, ka ģimenes locekļu atbalsts ir nozīmīgs mazinot post-traumatiskā stresa ārstēšanā karavīriem, kas atgriežas no aktīvo pienākumu pildīšanas (Bolton, et al., 2002:241-251). 20. gs. 70os un 80os gados veiktie pētījumi parādīja, ka to ieslodzīto vidū, kuri kontaktējas ar ģimenes locekļiem, ir nedaudz zemāks recidīva līmenis nekā tiem ieslodzītajiem, kuriem ir vāji kontakti ar ģimeni vai to vispār nav (Hairston, 1988:48-52). Sociālās mācīšanās teorijas (*social learning theory*), kas skaidro delinkvences rašanos un tās nomākšanas veidus, nosaka, ka delinkventu uzvedību var mazināt, izskaužot sociālos kontaktus ar delikventu paziņu loku. Daži pētījumi par laulībām starp delikventas un likuma paklausīgas uzvedības partneriem tiešām apstiprina, ka pastāv lielāka varbūtība, ka delinkventie partneri pārtrauks attiecības ar paziņām no likuma pārkāpēju aprindām (Akers, 1998; Warr, 1998:183-215, citēts pēc McFarrel et. al., 2004:25). Tomēr nevar noliegt, ka atkalapvienošanās ar ģimenes locekļiem pēc ieslodzījuma var radīt jaunas problēmas. Daudzos gadījumos tikšanās ar tuviniekiem var būt pat nevēlama - īpaši jau tad, ja kāds no ģimenes locekļiem ir bijis ieslodzītā vardarbības upuris. Dažkārt tikšanās ar tuviniekiem nav

iespējama, jo atgriežoties no cietuma, bijušais ieslodzītais vairs neatrod savu ģimeni iepriekšējā adresē (Fleisher, Decker, 2001).

Izolēšana no sabiedrības nenozīmē, ka tiek izolētas ieslodzīto jūtas un morālie pienākumi pret tuviniekiem. Tādēļ dažos gadījumos ieslodzītais uzskata sevi par parādnieku tuvinieku acīs, savukārt ģimenes locekļi uzskata, ka ieslodzītajam „ir jāatdod parāds” par to laiku, ko viņš pavadījis ieslodzījumā. Kā rāda novērojumi, tieši šī iemesla dēļ ieslodzītie paši bieži vien atliek satikšanos ar saviem ģimenes locekļiem, kamēr citi steidz atjaunot attiecības, reizē noliedzot jebkādas morālos pienākumus (Young, Byrne and Taxman, 2003).

Lai arī šobrīd arvien vēl nav drošas atbildes par tuvinieku ietekmi uz recidīva samazināšanu, ģimenes pozitīvo lomu bijušo ieslodzīto dzīvē pēc atbrīvošanas atkal uzsvēruši vairāki nesen veikti novērojumi. Tā Veras institūta (*Vera Institute*) veiktajā 49 Ņujorkas štata ieslodzīto aptaujā noskaidrojās, ka noteicošais veiksmīgai ieslodzītā reintegrācijai sabiedrībā (darbs, izvairīšanās no nelikumīgām aktivitātēm, atturēšanās no narkotiku lietošanas, jauns draugu loks un stabils mājoklis) ir paša ieslodzītā pārliecība, ka viņa ģimene viņu atbalstīs pēc iznākšanas no cietuma (Nelson et al., 1999). Balsoties uz šiem novērojumiem, jautājums par iespējamo tuvinieku atbalstu tika iekļauts arī Valmieras cietuma ieslodzīto aptaujā.

1.5.2. Dzīves vieta

Liela daļa bijušo ieslodzīto ir pakļauti riskam kļūt par bezpajumtniekiem. Iespējas iegūt mājokli ierobežo gan viņa finansiālās iespējas, gan arī viņa kriminālā pagātne. Ieslodzītā uzvedība un izskats rada aizdomas, bailes un dusmas slēdzot īres līgumu vai saņemt aizdevumu. Pašvaldību sociālie dienesti ne vienmēr spēj nodrošināt bijušo ieslodzīto ar apdzīvojamo platību. Kā pagaidu alternatīva stabīlai dzīves vietai bieži tiek minētas t.s. pusceļa mājas (*half-way houses*), kurās ieslodzītais dzīvo, kamēr nav sameklējis patstāvīgu dzīves vietu. Tajās tiek nodrošinātas elementārās higiēnas normas, bijušie ieslodzītie var apgūt arī elementārās patstāvīgas dzīves prasmes (ēdiena gatavošana, ekonomiska saimniekošana), kā arī piedalīties citās sociālās rehabilitācijas programmās.

Bijušajiem ieslodzītajiem, kuriem nav stabīlas dzīves vietas ir liels risks atkārtota nozieguma izdarīšanai. Stefena Metro (*Stephen Metraux*) veiktajā pētījumā kurā piedalījās Ņujorkas štata bijušie ieslodzītie, atklājās, ka visaugstākais risks nonākt ieslodzījumā bija tiem bijušajiem tiesātājiem, kuri jau ilgstoši ir bezpajumtnieki, kā arī tiem, kas uzturējušies

patversmēs (Citēts pēc Rodriguez. Brown, 2003:4). Arī šī pētījuma veicēji centās noskaidrot vai ieslodzītajam pēc atbrīvošanas būs stabila dzīves vieta.

1.5.3. Ieslodzīto nodarbinātība kā līdzeklis un mērķis

Šī pētījuma kontekstā svarīgs ir jautājums par bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanu. Nenoliedzami, ka darba loma bijušo ieslodzīto integrācijā ir ļoti būtiska. Pēc darba saņemtais atalgojums palīdz apmierināt elementārās vajadzības pēc pārtikas un apģērba un ievērojami atvieglo pāreju no ieslodzījuma brīvībā. Darbs uzlabo personības pašnovērtējumu un vedina turēties pie sabiedrībā valdošajām normām (Duneier, 1999 citēts pēc Rose and Clear, 2002). Saskaņā ar diferenciālā asociācijas teoriju, delinkventais likuma pārkāpējs, strādājot pro-sociāli orientētā kolektīvā „iemācīsies” pro-sociālus uzvedības modeļus. Sociālās mācīšanās process ir komplekss un ir grūti pateikt *kā un kāpēc* bijušais ieslodzītais uzsāks pro-sociālu dzīves veidu. Tāpēc vairums pārbaudīto atziņu rodas no pētījumiem, kas tikai *diagnostiķē* saistību starp pro-sociālu uzvedību un nodarbinātību. Savā ziņojumā par Kanādas pieredzi ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā Johannes Vīldons (2006) (*Johannes Wheeldon*) vērs uzmanību uz to, ka kriminālās uzvedības stabila korelātu uzskaitījumā ietilpst ilgstoši bezdarba periodi, un kā galvenie recidīvisma riska faktori minami zems izglītības līmenis, profesionālo vai finansiālo panākumu trūkums, un, jo sevišķi, nodarbinātības nestabilitāte. To apstiprina pētījums par 573 no federālajiem cietumiem atbrīvotajiem ieslodzītajiem, kas veikts 6 mēnešus pēc viņu atbrīvošanas. Tajā atklājās, ka likumpārkāpēji ar nodarbinātības problēmām ir pakļauti lielākam riskam nosacītās atbrīvošanas noteikumu neizpildīšanā (Wheeldon, 2006).

Lai arī ieslodzīto nodarbinātības jautājumi dziļāk aplūkoti nākamajā pētījuma nodaļā, pētījuma veicēji iekļāva vairākus ar nodarbinātību saistītus jautājumus arī ieslodzīto aptaujas anketās. Ieslodzīto atbildes dažos jautājumos tika krustotas ar Vidzemes darba devēju atbildēm.

1.5.4. Ieslodzītā personība un identitāte

Pēc iznākšanas no cietuma bijušais ieslodzītais it kā pārraksta savu pagātnes dzīves stāstu un izveido jaunu tā versiju, ar kura palīdzību viņš var interpretēt aktuālos notikumus sev un sabiedrībai vēlamā veidā (Maruna, 2001). Veiksmīgas integrācijas gadījumā bijušajam ieslodzītajam pamazām tiek atjaunotas/kompensētas viņa sociālās funkcijas - turpinās viņa individuālo un radošo spēju attīstība, noris saskarsmes prasmju atjaunošanās. Tas notiek tādēļ, ka bijušais ieslodzītais paplašina savas personiskās reflektīvās pozīcijas - iegūst skatienu uz sevi no malas, kā arī iepazīst savas rakstura īpašības un spējas. Ļoti svarīgs nosacījums ieslodzītā identitātes pro-sociālajām transformācijām ir arī tas, ka bijušais ieslodzītais iesaistās sociāli atzītos sakaros, gūstot atbalstu no draugiem, darba kolēģiem un tuviniekiem, kas pieņem viņa dzīves stāsta pagātnes, tagadnes un nākotnes versijas. Taču daudzos gadījumos šie „saprātnes meklējumi” noved gluži pie pretēja rezultāta. Meklējot apstiprinājumu savam izveidotajam dzīves stāstam un cenšoties iegūt apkārtējo sapratni un atbalstu, bijušais notiesātais atrod to sev līdzīgo vidū. Tādēļ alternatīvs scenārijs personības un identitātes ietekmei uz pārejas procesu paredz ieslodzītā identitātes iesakņošanos sociāli neatzītajā tēlā, kas rada vēlmi izolēties no likuma paklausīgās sabiedrības daļas un pārņemt deviantās subkultūras dzīves modeļus.

Jautājumi, kas vērsti uz ieslodzīto personības un identitātes elementu atklāšanu, tika iekļauti arī Valmieras cietuma ieslodzīto aptaujā.

1.5.5. Sociālās stigmatas ietekme

Cilvēki, kas atbrīvojušies no ieslodzījuma vietām bieži vien sajūt apkārtējo aizdomas, bailes, dusmas un aizspriedumus. Par cilvēka neseno pagātni ieslodzījumā liecina arī apģērbs, izskats, runas veids, uzvedība. Stigmatizēšana savā būtībā ir sociālā nepieņemšana, ko izraisa tādas personas īpašības, kuras nav savienojamas ar valdošās kultūras normām (Goffman, 1963). Stigma var novest pie personas/grupas marģinalizācijas un izstumšanas no sabiedrības. Parastās indivīdu emocionālās atbildes reakcijas uz aizspriedumiem var būt dusmas, vainas sajūta vai apjukums. Tomēr daudziem ieslodzītajiem sabiedrības aizspriedumi šķiet vienaldzīgi. Dina Rouza un Tods Klērs (2002:187) apraksta četrus atbildes scenārijus reakcijā uz sabiedrības aizspriedumiem:

1. Bijušais ieslodzītais var censties ar savu rīcību un uzvedību mainīt apkārtējo viedokli par sevi un iegūt atzinību savā ģimenē un sabiedrības locekļu vidū. Saņemot pozitīvu sabiedrības novērtējumu, bijušais ieslodzītais uzskata to par pozitīvu stimulu, lai turpinātu pro-sociālu dzīves veidu;
2. Bijušais ieslodzītais ignorē apkārtējo viedokli un turpina savas ikdienas gaitas neskatoties uz pārējo nosodošo attieksmi vai aizspriedumiem;
3. Bijušais ieslodzītais novēršas no apkārtējiem;
4. Lai izvairītos no stigmatizēšanas, bijušais ieslodzītais nolemj mainīt savu dzīves vidi, pārceļoties uz dzīvi citā vietā vai aizbraucot uz ārzemēm (Rose and Clear 2002:187).

Katrai no šīm stratēģijām ir sava ietekme uz sociālo kapitālu. Ja bijušais ieslodzītais cenšas parādīt sevi no labās puses likumpaklausīgo indivīdu acīs un apkārtējie to novērtē, pastāv cerība, ka pieaugs arī likumpaklausīgo indivīdu uzticība viņam. Uzticība, savukārt var kļūt par pamatu jaunu un dziļāku attiecību veidošanai ar citiem likumpaklausīgajiem sabiedrības locekļiem. Šādā veidā bagātināsies bijušā ieslodzītā sociālais kapitāls. Lēmums ignorēt likuma paklausīgās sabiedrības uzskatus vai pilnībā novērsties no apkārtējiem, liecina par attiecību saraušanu un neveicina sociālā kapitāla uzkrāšanos. Ņemot vērā stigmas būtisko nozīmi ieslodzītā pārejas procesā, ieslodzīto aptaujas anketā tika iekļauts jautājums par ieslodzīto attieksmi pret apkārtējo aizspriedumiem un kompleksiem par savu pagātni.

1.5.6. Sociālais kapitāls un tā kolektīvā efektivitāte

Rouzs un Klērs (2002) nošķir sociālo kapitālu no šī sociālā kapitāla mobilizēšanas reālā iznākuma, jeb t.s. *kolektīvās efektivitātes (collective efficacy)*, sakot, ka sociālās saites pašas par sevi nesamazina noziedzību, tāpēc ir svarīgi, lai tās „aktivizētu vēlamajam [sociālajam] iznākumam.” (Sampson, Morehoff and Earls, 1999, citēts pēc Rose and Clear, 2002). Roberts Putnams (1993) ar sociālo kapitālu saprot sociālos tīklus, normas, uzticību, kas veicina koordināciju un sadarbību kopīga labuma vārdā” (Putnam, 1993:36). Sociālais kapitāls veidojas kā sociālo attiecību blakusprodukts, nodrošinot kolektīvo izpratni un mudinot indivīdus uz kopīgu rīcību. Šāda sociālā kapitāla izpratne skaidri nenosaka kāds tad īsti ir „kopīgais labums” un kāda ir rīcība šī labuma iegūšanā. Putnams un citi autori atzīst to, ka sociālo kapitālu var mobilizēt, lai sasniegtu gan sociāli vēlamus gan arī sociāli nevēlamus

iznākumus (Albridge, Hapern, Fitzpatrick, 2002). Sociāli vēlamajā scenārijā, bijušie ieslodzītie var izmantot savu paziņu loku, lai atrastu legālu darbu vai atbalstītu citu darba iegūšanā. Tāpat ieslodzītie var iesaistīties grupās, lai garantētu savu personisko drošību, iegūtu piederības sajūtu gūtu sev ātru materiālu labumu utt. Šī pētījuma kontekstā doma par sociālā kapitāla kolektīvo efektivitāti liek izdarīt divus būtiskus secinājumus:

Pirmkārt, pāreja no ieslodzījuma brīvībā var būt sekmīga tikai tad, ja ieslodzītais pats apzinās savas objektīvās vajadzības un vēlas rīkoties, lai savas problēmas risinātu. Tāpēc galvenais nosacījums veiksmīgai integrācijai likuma paklausīgā sabiedrībā ir ieslodzītā motivācija personības pozitīvajām izmaiņām.

Otrkārt, svarīga ir ne tikai ieslodzītā atgriešanās sabiedrībā, bet arī sabiedrība, kurā ieslodzītais atgriežas. Ideālajā scenārijā brīvībā sastaptie paziņas orientēs ieslodzīto pretī prosociālajiem kontaktiem, kas nodrošina viņa personīgo drošību, rada pamatu uzticībai un veicina piederības sajūtu. Šie kontakti palīdzēs uzturēt personīgo motivāciju jauna ceļa uzsākšanai likuma ietvaros.

1.6. Latvijā veiktie pētījumi par ieslodzīto atgriešanos brīvībā

Uzsākot pētījumu par Valmieras cietuma ieslodzītajiem pētnieki iepazinās arī ar Latvijā jau veiktajiem pētījumiem, kuros norādītas valsts penitenciārās sistēmas problēmas un pretrunas; analizētas ieslodzīto sociālās rehabilitācijas iespējas ieslodzījumu vietās, kā arī meklēti ceļi un virzieni bijušo ieslodzīto rehabilitācijai un integrācijai sabiedrībā.

Jāatzīmē, ka visi šie pētījumi sniedz ne tikai aktuālu informāciju, bet arī norāda uz ieslodzīto un bijušo ieslodzīto problēmu risināšanas objektīvu neatliekamību. Pie tam, šo saasināto problēmu risināšanā jābūt ieinteresētai un līdzatbildībai jāuzņemas visai sabiedrībai. Tas nozīmē, ka ar pētījumu rezultātiem būtu lietderīgi iepazīstināt ne tikai penitenciārai sistēmai tuvu stāvošas personas, bet arī sabiedrību kopumā.

Lai veicinātu ieslodzīto rehabilitāciju un integrāciju sabiedrībā, šī procesa mērķtiecīgu attīstību un pamatotu nepieciešamību izveidot sociālās rehabilitācijas centru tīklu valstī ir izstrādāts ziņojums *Sociālās rehabilitācijas centram bijušajiem notiesātajiem un sociālās rehabilitācijas centru tīkla veidošanas stratēģija Latvijā*, ko izstrādājusi BO "Starptautiskais fonds – Glābšana."³

³ SO „Glābšana”(2004) *Sociālās rehabilitācijas centram bijušajiem notiesātajiem un sociālās rehabilitācijas centru tīkla veidošanas stratēģija Latvijā* Rīga.

Pamatojoties uz sociālā rehabilitācijas centra “Ratnieki” labu pieredzi, autori argumentēti pierāda analogu centru veidošanas lietderību. Atzinību ir pelnījusi organizācijas izstrādātā un “Ratniekos” jau šobrīd realizētā *Bijušo notiesāto sociālās rehabilitācijas un integrācijas sabiedrībā kompleksā programma*.⁴ Un, kas attiecas uz bijušo ieslodzīto psiholoģiskās un uzvedības korekcijas programmām, - to ieviešana būtu attaisnojama un racionāla jau cietumu apstākļos, jo tās ietver visus nepieciešamos sociālās un psiholoģiskās korekcijas veidus un paņēmienus, darbu iemaņu iegūšanas un atjaunošanas aspektus.

Viena no vissvarīgākajām un sāpīgākajām bijušo ieslodzīto problēmām, kas ir arī jebkura cilvēka pamatvajadzība, ir nodarbinātība. Tās iespējām ir veltīts Probācijas dienesta pasūtītais pētījums *“Ieteikumi nodarbinātības veicināšanai no ieslodzījuma vietām atbrīvotām personām Kurzemes plānošanas reģionā”*.⁵ Pētījuma mērķis: identificēt problēmas, lai izstrādātu ieteikumus un rīcības programmu veiksmīgai cilvēku, kuri atgriežas no ieslodzījuma vietām Kurzemes plānošanas reģionā, integrācijai darba tirgū. Mērķa grupa – no ieslodzījuma vietām atbrīvotās personas; darba devēji un darba kolēģi. Būtiski, ka projekta izpildes grupā darbojās arī Valsts Probācijas dienesta pārstāvji, jo pašreizējā situācijā viņi ir starpnieki bijušo ieslodzīto iekārtošanā darbā. Pētījuma rezultātā ir konstatētas galvenās problēmas, ar kurām nākas saskarties bijušajiem notiesātajiem. Tās ir:

- sociālā palīdzība, izejot no cietuma;
- dzīves vieta (ja tās nav; ja nav ģimenes, radu un tuvinieku, vai attiecības ar viņiem ir pārtrauktas);
- nodarbinātība (ja nav profesijas, atbalsta, prasībām atbilstošas izglītības, vai ieslodzījuma laikā zaudētas iemaņas utt.);
- adaptācija jaunos apstākļos;
- psiholoģiska rakstura problēmas.

Šī pētījuma dominējošais aspekts – bijušo ieslodzīto nodarbinātība. Pētījumā apkopoti vairāku potenciālo darba devēju, darba kolēģu un darba ņēmēju interviju un anketēšanas rezultāti, noskaidroti raksturīgākie cēloņi, kas sekmē vai kavē bijušo ieslodzīto turpmāko integrāciju.

⁴ SO Glābšana (2004) *Bijušo notiesāto sociālās rehabilitācijas un integrācijas sabiedrībā kompleksā programma*, BO “Starptautiskais fonds – Glābšana” Rīga.

⁵ TNS (2005) *Ieteikumi nodarbinātības veicināšanai no ieslodzījuma vietām atbrīvotām personām Kurzemes plānošanas reģionā: no ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu, darba devēju un darba kolēģu aptauja* Rīga: TNS.

Par daudzpusīgu un izvērstu var uzskatīt pētījumu *Ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība*, ko 2005. gadā veikusi augstskola „Attīstība” EQUAL projekta „Jauni risinājumi bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanai” ietvaros. Šī pētījuma mērķis bija iegūt, apkopot un precizēt datus par esošajiem pētījumiem, resursiem, praksi, iespējām un šķēršļiem ieslodzīto vispārējās un profesionālās izglītības ieguvei, nodarbinātībai un sociālajai rehabilitācijai ieslodzījuma vietās un sociālās rehabilitācijas centros. Pētījuma ietvaros ir veikts nopietns darbs, kas bāzējās uz teorētiskiem atzinumiem un statistiskiem datiem, valsts normatīvo aktu analīzes, ka arī vairāku ar penitenciāru sistēmu saistītu personu (notiesāto, bijušo ieslodzīto, cietumu un probācijas dienestu darbinieku) intervēšanas un anketēšanas rezultātiem. Pētījumā tika detalizēti izskatīti jautājumi, kas attiecas uz ieslodzīto un bijušo ieslodzīto aktuālajām problēmām un vajadzībām, ka arī konstatēta situācija Latvijas cietumos pētījuma mērķī izvirzītajos aspektos.⁶ Veiksmīga pētījuma realizācija izpaudās secinājumos un rekomendācijās valsts institūcijām, kas nodarbojas ar ieslodzīto un bijušo ieslodzīto reintegrāciju sabiedrībā. Viena no rekomendācijām ir: *analizēt pētījumā iegūtos rezultātus katrā no ieslodzījuma vietām, noteikt cēloņus tam, kāpēc sociālās rehabilitācijās programmās ir piedalījušies tikai 7,5% ieslodzīto..., bet vēlas piedalīties 66,7% un izstrādāt sociālās rehabilitācijas stratēģisko plānu*. Pēdējais skaitlis pievērš uzmanību. Kā zināms, piedalīšanās sociālās rehabilitācijas programmās (tāpat arī mācības skolā vai apmācība arodkursos) ir brīvprātīga, tajās tiek ņemtas arī ieslodzīto intereses un ieteikumi, bet tā kā sociālā izglītība, vispirms, ir mērķtiecīgs darbs un dažreiz cīņa ar sevi, ne visi tai ir morāli nobrieduši un spējīgi. Un tieši šis ir viens no faktoriem, kas izraisīja pārdomas un iezīmēja veselu jautājumu bloku par pašu ieslodzīto attieksmi pret savu turpmāko integrāciju sabiedrībā, tās potenciālu un iespējamajiem riskiem Valmieras cietuma ieslodzīto vidū. Šī tēma kļuva arī par vadošo arī Valmieras cietuma ieslodzīto pētījumā.

⁶ Gribētos pievērst nelielu uzmanību šajā pētījumā pieļautajai faktu neprecizitātei. Konkrēti šeit var minēt Valmieras cietuma skolas sociālās izglītības kursa raksturojumu 413. lappusē. Pētniekiem informācijas objektivitātes dēļ būtu jāizmanto kompetentāki avoti. Tāpat ieslodzīto izteiktais viedoklis par situācijām un iespējām ieslodzījuma vietās un attieksme pret tiem dažreiz šķiet visai tendenciozi. (374., 462. lpp.) Ļoti būtiska nozīme ieslodzīto intervēšanā ir uzticības faktoram, un kā tā sekām – atklātībai, iegūtās informācijas ticamībai un objektivitātei.

1.7. Galvenās atziņas no veiktajiem pētījumiem par ieslodzīto integrāciju sabiedrībā

3. attēls. Galvenās atziņas no veiktajiem pētījumiem par ieslodzīto integrāciju sabiedrībā.

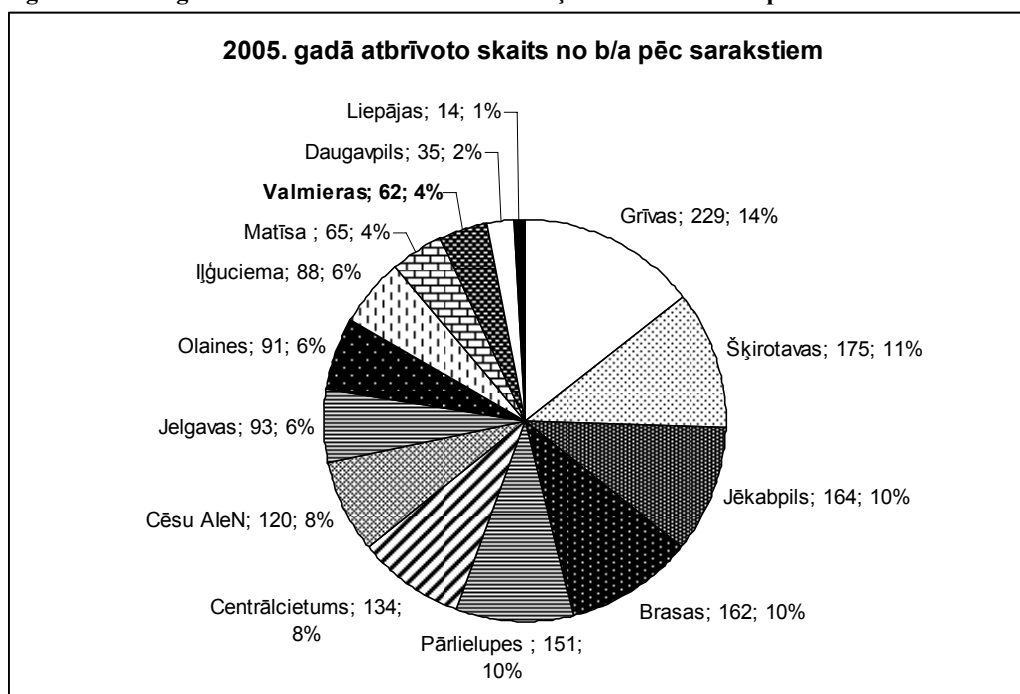
Ieslodzīto pāreja uz dzīvi brīvībā – galvenās pētījumu atziņas

- Ieslodzīto izredzes pārejas procesa laikā ietekmē ieslodzīto finanšu stāvoklis, sociālā stigma, attiecības/tuvinieku loma, kā arī personības un identitātes aspekti.
- Pēdējā laikā aizvien lielāku popularitāti guvušas pieejas, kas skaidro ieslodzīto integrāciju sabiedrībā indivīda un kopienas sociālā kapitāla perspektīvā. Sociālais kapitāls veidojas kā sociālo attiecību blakusprodukts, nodrošinot kolektīvo izpratni par ikdienas situācijām un mudinot indivīdus uz kopīgu rīcību. Saskaņā ar sociālā kapitāla pieeju, ieslodzīto veiksmīga integrācija sabiedrībā ir atkarīga no tā vai persona iesaistīsies sociālos tīklos, kādas normas pārņems, un vai starp personām veidosies uzticība, kas nodrošinās sadarbību dažādu kolektīvu labuma vārdā.
- Jāuzsver, ka bijušie ieslodzītie savu sociālo kapitālu var mobilizēt lai sasniegtu gan sociāli vēlamus gan arī sociāli nevēlamus iznākumus. Tāpēc daži pētnieki nošķir sociālo kapitālu no šī sociālā kapitāla mobilizēšanas mērķa, jeb *sociālā kapitāla kolektīvās efektivitātes*. Pro-sociālu mērķu sasniegšanai būtiska ir paša ieslodzītā motivācija personības pozitīvajām izmaiņām, kā arī ieslodzītā ģimenes, kopienas un sabiedrības atbalsts un līdzdalība noziedzības mazināšanā. Eksperimentāli pētījumi par finansiālo palīdzību bijušajiem ieslodzītajiem rāda, finansiālo pabalstu piešķiršana ieslodzītajiem nemazina atkārtota noziegumu izdarīšanas risku. Tomēr, recidīva mazināšanos var novērot tad, ja palielinās ieslodzītā sociālais kapitāls – veidojas pro-sociālas saites ar laulāto draugu, dzīves partneriem, ģimeni, darba kolēģiem utt.
- Līdz šim Latvijā veiktajos pētījumos ir apzinātas ieslodzīto un bijušo ieslodzīto problēmas. Ir novērtēta arī nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība, kā arī sniegti priekšlikumi un rekomendācijas situācijas uzlabošanai. Mazāk uzmanības veltīts pašu ieslodzīto kompetenču noskaidrošanai, novērtējot viņu personīgo gribu/motivāciju, zināšanas/prasmes, kā arī iespējas/cerības. Tādēļ arī jautājumi par ieslodzīto kompetencēm un veiksmīgas pārejas nosacījumiem kļuva par galvenajām Valmieras cietuma ieslodzīto aptaujas tēmām.

1.8. Valmieras cietuma raksturojums

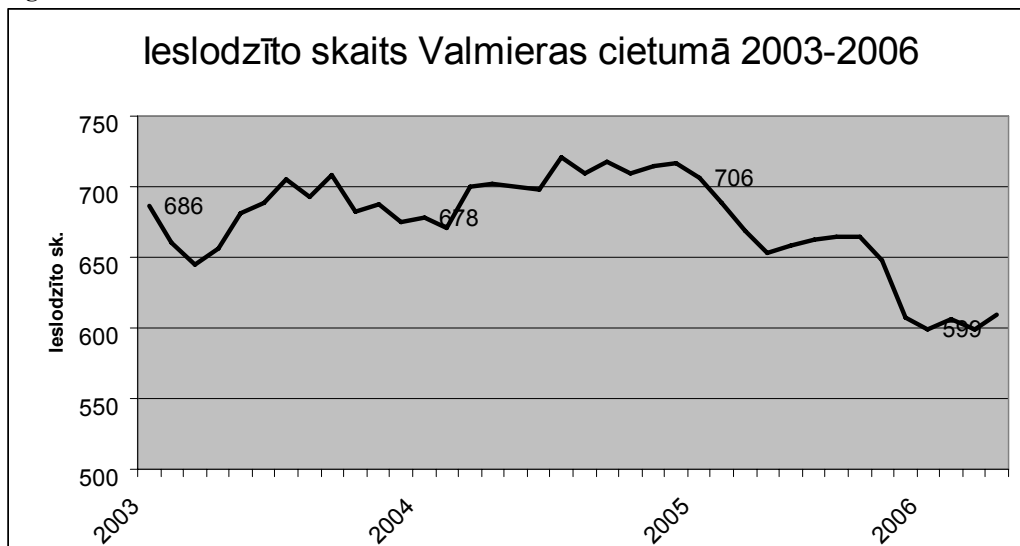
Valmieras cietums ir slēgta tipa cietums un savās funkcijās ir pakļauts Latvijas Republikas Ieslodzījuma vietu pārvaldei. Uz 2006. gada 1. februāri Valmieras cietumā sodu izcieš 609 notiesātie. Ieslodzīto skaits salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem ir samazinājies sakarā ar jauna Kriminālprocesa likuma stāšanos spēkā 01.10.2005. Ik gadu no Valmieras cietuma atbrīvojas vidēji 150 ieslodzītie. Mēnesī no cietuma atbrīvojas 10-15 ieslodzītie. 2005. g. Valmieras rajonā no ieslodzījuma vietām atgriezās pavisam 62 ieslodzītie. No tiem Valmieras probācijas dienesta TSV prognozēja saņemt 25 klientus. 20 no tiem ir noslēguši vienošanos ar probācijas dienestu.

1. grafiks. 2005. gadā atbrīvoto skaits no brīvības atņemšanas iestādēm pēc sarakstiem.

Avots: Valsts probācijas dienesta darbības pārskata prezentācija, Rīga, 11.01.2006.

2. grafiks. Ieslodzīto skaits Valmieras cietumā.

Avots: Valmieras cietuma informācija, 01.03.2006.

No ieslodzītajiem cietumā pirmo reizi atrodas 274 (45 %) notiesātie un 335 (55%), cietumā atrodas atkārtoti.

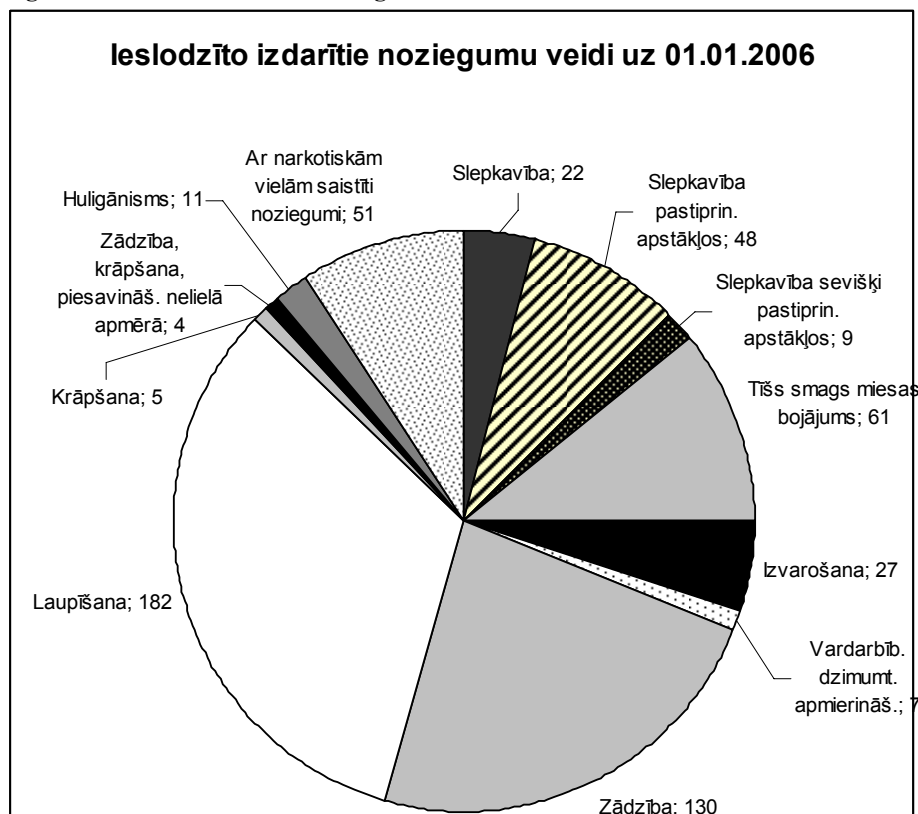
Izplatītākie nozieguma veidi ieslodzīto vidū Valmieras cietumā ir laupīšanas un zādzības (sk. 1. tabula) Uzmanību piesaista augsts ar narkotiskām vielām saistīto noziegumu īpatsvars (8.5%), tajā pat laikā ir novērojama tendence, ka ar katru gadu pieaug tieši šo notiesāto pirms termiņa nosacīta atbrīvošana.

1. tabula. Ieslodzīto izdarītie nozieguma veidi.

	2003		2004		2005		01.01.2006		Pirmstermiņa atbrīvotie					
	686		678		706		599		2003		2004		2005	
Noziedzīgā nodarījuma veids	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis (100)	%	Skaitis (109)	%	Skaitis (82)	%
Slepkavība	34	5,0	23	3,4	30	4,2	22	3,7	3	3	4	3,7	2	2,4
Slepkavība pastiprin. apstākļos	44	6,4	53	7,8	50	7,1	48	8,0	1	1				
Slepkavība sevišķi pastiprin. apstākļos	7	1,0	8	1,2	10	1,4	9	1,5	1	1				
Tīšs smags miesas bojājums	53	7,7	64	9,4	64	9,1	61	10,2	13	13	15	13,8	10	12,2
Tīšs vidēji smags miesas bojājums	4	0,6	8	1,2	14	2,0	14	2,3	11	11	12	11,0	8	9,8
Izvarošana	28	4,1	29	4,3	31	4,4	27	4,5	4	4	6	5,5	4	4,9
Vardarb. dzimumt. apmierināš.	8	1,2	10	1,5	9	1,3	7	1,2	2	2	1	0,9	1	1,2
Zādzība	247	36,0	197	29,1	158	22,4	130	21,7	28	28	31	28,4	26	31,7
Laupīšana	168	24,5	171	25,2	202	28,6	182	30,4	18	18	12	11,0	5	6,1
Krāpšana	6	0,9	7	1,0	10	1,4	5	0,8	1	1				
Zādzība, krāpšana, piesavināš. nelielā apmērā	6	0,9	4	0,6	2	0,3	4	0,7	2	2	3	2,8	1	1,2
Huligānisms	13	1,9	12	1,8	16	2,3	11	1,8	5	5	6	5,5	4	4,9
Noziegumi, saistītie ar narkotiskām vielām	24	3,5	55	8,1	70	9,9	51	8,5	8		13	11,9	21	25,6
Citi	44	6,4	37	5,5	40	5,7	28	4,7	3		6	5,5		

Avots: Valmieras cietuma informācija, 01.01.2006.

3. grafiks. Ieslodzīto izdarītie nozieguma veidi.

Avots: Valmieras cietuma informācija, 01.01.2006.

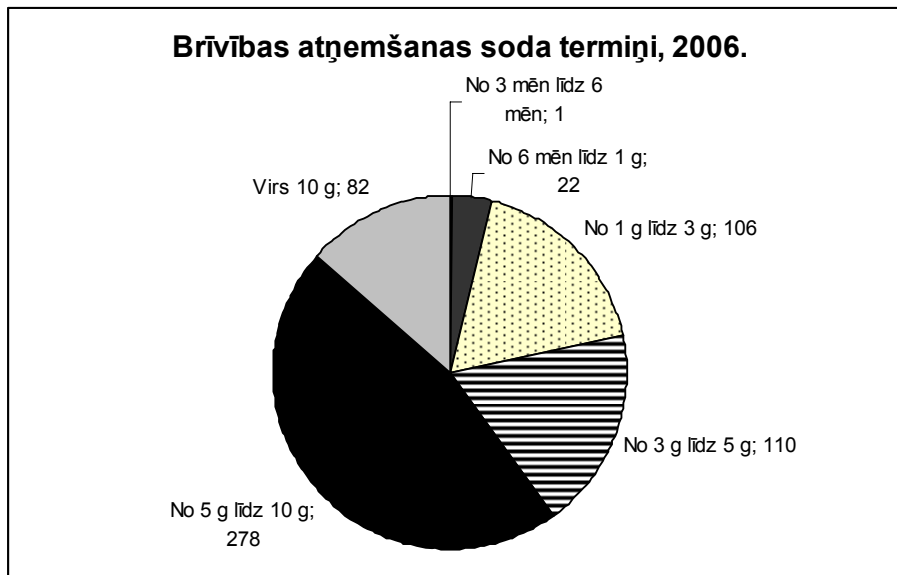
Valmieras cietuma sniegtā informācija liecina, ka gandrīz puse (46.4%) no Valmieras cietuma ieslodzītajiem izcieš sodu no pieciem līdz desmit gadiem. Var sagaidīt, ka tieši viņiem integrēšanās sabiedrībā process būs saistīts ar visnopietnākām problēmām.

2. tabula. Brīvības atņemšanas soda termiņi.

	2003		2004		2005		01.01.2006.		Pirmstermiņa atbrīvotie					
	Skaits	%	Skaits	%	Skaits	%	Skaits	%	2003	%	2004	%	2005	%
Kopā	686	100	678	100	706	100	599	100	100	100	109	100	82	100
Termiņš														
No 3 mēn līdz 6 mēn	3	0,4			2	0,3	1	0,2						
No 6 mēn līdz 1 g	15	2,2	11	1,6	17	2,4	22	3,7	1	1	3	2,8	1	1,2
No 1 g līdz 3 g	204	29,7	164	24,2	140	19,8	106	17,7	13	13	12	11,0	9	11,0
No 3 g līdz 5 g	147	21,4	158	23,3	149	21,1	110	18,4	44	44	38	34,9	34	41,5
No 5 g līdz 10 g	235	34,3	260	38,3	314	44,5	278	46,4	36	36	49	45,0	33	40,2
Virš 10 g	82	12,0	85	12,5	84	11,9	82	13,7	6	6	7	6,4	5	6,1

Avots: Valmieras cietuma informācija, 01.01.2006.

4. grafiks. Brīvības atņemšanas soda termiņi.

Avots: Valmieras cietuma informācija, 01.01.2006.

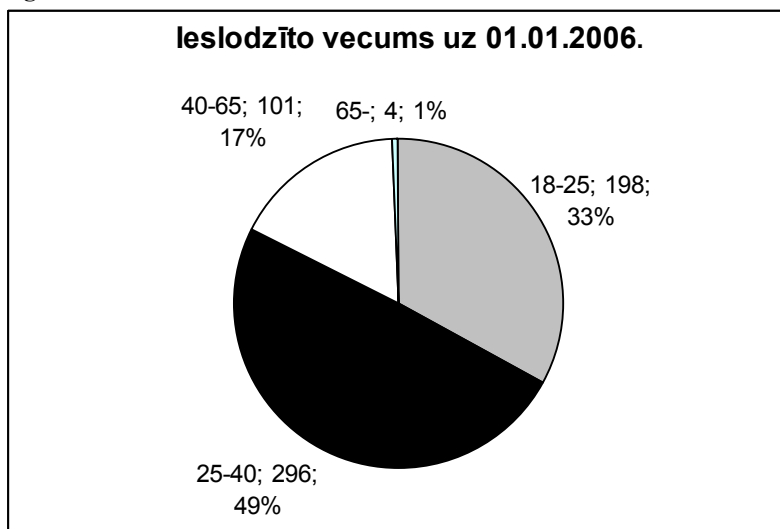
Ieslodzīto vecums ir vidēji no 25-40 gadiem. Nedaudz vairāk kā trešā daļa (33,1%) ieslodzīto ir vecumā no 18 līdz 25 gadiem, bet 16,9% vecumā no 40-65 gadiem. Šie dati apstiprina faktu, ka Latvijas cietumos visvairāk sodu izcieš vīrieši, kas ir darbspējīgā un reprodūktīvā vecumā. Valmieras cietumā tādi ir 98,7%.

3. tabula. Ieslodzīto vidējais vecums.

	2003		2004		2005		01.01.2006.	
	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%
Ieslodzītie kopā	686	100	678	100	706	100	599	100
18-25	235	34,3	186	27,4	193	27,3	198	33,1
25-40	312	45,5	352	51,9	369	52,3	296	49,4
40-65	133	19,4	134	19,8	135	19,1	101	16,9
65-	6	0,9	6	0,9	9	1,3	4	0,7

Avots: Valmieras cietuma informācija, 01.01.2006.

5. grafiks. Ieslodzīto vecums.

Avots: Valmieras cietuma informācija, 01.01.2006.

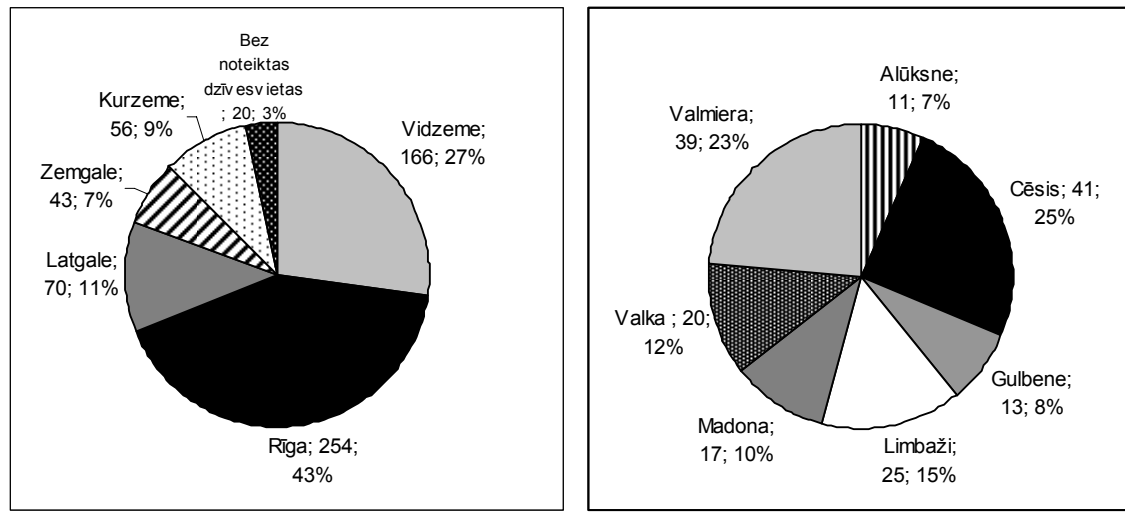
Valmieras cietuma ieslodzīto lielākās daļas dzīves vieta pirms ieslodzījuma ir bijusi Rīga (41,7%). No Vidzemes pašvaldībām ir 27,3% ieslodzīto, no Latgales -11,5%, Kurzemes – 9,2%, Zemgales - 7,1%. Noteiktas dzīves vietas nav 3,3% Valmieras cietuma ieslodzītajiem. Taču faktiski šis rādītājs varētu būt lielāks, jo daudziem apcietinājuma laikā mājoklis tiek zaudēts.

4. tabula. Ieslodzīto dzīves vietas.

	01.02.2006.		2005.g. pēc soda izciešanas		2005.g. pirms termiņa atbrīvotie	
	Skaits	%	Skaits	%	Skaits	%
Vidzeme kopā:	166	27,3	59	40,1	26	31,7
Alūksne	11	1,8	5	3,4	4	4,9
Cēsis	41	6,7	9	6,1	6	7,3
Gulbene	13	2,1	5	3,4	2	2,4
Limbaži	25	4,1	8	5,4	2	2,4
Madona	17	2,8	12	8,2	3	3,7
Valka	20	3,3	7	4,8	2	2,4
Valmiera	39	6,4	13	8,8	7	8,5
Rīga	254	41,7	49	33,3	48	58,5
Latgale	70	11,5	6	4,1	1	1,2
Zemgale	43	7,1	19	12,9	5	6,1
Kurzeme	56	9,2	14	9,5	2	2,4
Bez noteiktas dzīvesvietas	20	3,3				

Avots: Valmieras cietuma informācija, 01.01. 2006.g

6. grafiks. Ieslodzīto dzīves vietas.

Avots: Valmieras cietuma informācija, 01.01.2006.

1.8.1. Cietuma režīms

Notiesāto izvietojšanai tiek piemērots kameru režīms - notiesātajiem ar zemāko pakāpi un lokālā (atklātā) zona - notiesātajiem ar vidējo un augstāko pakāpi. Kamerās dzīvo 298 ieslodzītie; lokālā (atklātā) zonā – 311 ieslodzītie (Dati uz 01.02. 2006).

4. attēls. Valmieras cietuma dienas režīms.

Ieslodzīto dienas kārtība		Ieslodzīto dienas kārtība kameru režīmā	
Celšanās	6.00 – 6.05	Celšanās	6.00
Rīta rosme	6.05 – 6.20	Brokastis	7.00 – 8.00
Rīta apkope, tualete	6.20 – 7.00	Pārbaude	8.30 – 9.00
Brokastis	7.00 – 7.40	Pastaiga	9.30 – 11.45
Iziešana darbā (strādājošajiem)	7.45 – 8.00	Pusdienas	12.00 – 13.00
Pārbaude	8.45 – 9.00	Pastaiga	13.45 – 14.45
Darba laiks (strādājošajiem)	8.00 – 12.00	Pārbaude	15.00 – 15.20
Pusdienas	12.00 – 13.00	Pastaiga	15.30 – 17.00
Darba laiks (strādājošajiem)	13.00 – 15.00	Vakariņas	17.00 – 18.00
Pārbaude	15.00 – 15.20	Pārbaude	20.30 – 21.00
Darba laiks (strādājošajiem)	15.30 – 18.00	Naktsmiers	22.00 – 6.00
Vakariņas	18.00 – 18.40		
Audzināšanas darbs	18.40 – 19.40		
Brīvais laiks	19.40 – 20.40		
Pārbaude	20.45 – 21.00		
Vakara apkope, tualete	21.00 – 22.00		
Nakts miers	22.00 – 6.00		

Avots: Valmieras cietuma informācija, 01.01.2006.

Ieslodzītie – skolas izglītojamie mācās 4 dienas nedēļā no pl. 9.30 līdz 17.30 pēc mācību stundu saraksta ar pusdienām un pārbaudei paredzētā laika pārtraukumiem. Arodkursu izglītojamie mācās darba dienās no pl. 9.30 līdz 15.00.

Ieslodzītie ik dienu var pieteikties pie ārsta; divas reizes nedēļā pēc iepriekš pieteikšanās tikties ar cietuma vadību; reizi nedēļā izmantot pirti; reizi nedēļā iepirkties veikalā; divas reizes nedēļā apmeklēt sporta zāli; reizi nedēļā piedalīties reliģiskā rakstura pasākumā vai dievkalpojumā; pēc iepriekš veiktā pieraksta tikties ar cietuma psihologu un sociālo darbinieku (pirms atbrīvošanās procesā iesaistītajiem); izmantot cietuma bibliotēkas pakalpojumus.

1.8.2. Ieslodzīto nodarbinātība

Valmieras cietums sadarbojas ar sešiem kokapstrādes uzņēmumiem:

5. tabula. Uzņēmumi, kas darbojas Valmieras cietumā.

Uzņēmums	Darbības joma	Nodarbināto skaits	
		Skaitis	%
SIA "R.C. SERVISS"	Kokapstrāde, zāģēšana	13	19,1
SIA „R.A.& C”	Kokapstrāde, zāģēšana	16	23,5
SIA „Vērste”	Kokapstrāde, zāģēšana	10	14,7
SIA „SPS BŪVE”	Koka logu izgatavošana	7	10,3
SIA „Baušķeniņš”	Kokapstrāde, koka mietīņu virpošana	10	14,7
SIA Lielezera koks	Celtniecības materiālu izgatavošana. Dēļu līmēšana, celtniecības sagatavju ražošana	12	17,6
Kopā		68	100,0

Dati: Valmieras cietuma sniegtā informācija uz 05.04.2006.

Uz 05.04. 2006. gadu šajos uzņēmumos tika nodarbināti 68 ieslodzītie, kas ir aptuveni 10% no visa ieslodzīto skaita cietumā.

1.8.3. Iespējas arodizglītībā

Nord-Balt projekta ietvaros no 1999. gada 1. decembri Valmieras cietumā tika organizēta ieslodzīto apmācība galdnieku arodā. Mācību procesa uzsākšanai tika saņemta humānā palīdzība no Norvēģijas Rūdas arodskolas un Īlas cietuma. Katrā mācību grupā specialitāti apgūst vidēji 15 cilvēki. Kursu ilgums ir 6 mēneši. Praktiskajos kvalifikācijas darbos tiek gatavotas mēbeles Valmieras pirmsskolas izglītības iestādei “Sprīdītis” (sk. 5.

attēlā). Pēc veiksmīgās eksāmena kārtošanas kursu dalībniekiem tiek izsniegts sertifikāts “Temaņas galdnieka arodā”. Laika posmā no 1999. gada līdz 2006. gada 1. februārim arodkursos ir mācījušies 168 notiesātie, no kuriem sertifikātus saņēma 108 cilvēki. Galdnieku kursu pasniedzēja darba algu (Ls 150,- mēnesī) nodrošina Norvēģijas Rūdas arodskola.

5. attēls. Valmiera cietuma galdnieku arodkursu izglītojamo kvalifikācijas darbu mēbeles veidotas bērnu dārzam „Sprīdītis.”

1.8.4. Iespējas izglītībā

2002. gadā Valmieras cietumā sāka darboties Valmieras vakara (maiņu) vidusskolas struktūrvienība – cietuma pamatskola. Katru mācību gadu skolā mācās vidēji 35 izglītojamie. Ar Norvēģijas Īlas cietuma un Rudas arodskolas finansiālu atbalstu skolas vajadzībām tika iegādāti kopēšanas tehnika, dators ar printeri, magnetofoni, ka arī pats nepieciešamais

mācību darba sākumposmam – kancelejas preces ieslodzītajiem. Kopumā humānās palīdzības apmērs 2003. un 2004. gadā – Ls 2600. Par šo summu tika apmaksāti rēķini. Skolotāju algas tiek nodrošinātas no LR Izglītības un zinātnes ministrijas budžeta. Ārpus pamatskolai no 2002./2003. mācību gada papildus tiek īstenota sociālās izglītības programma trijos virzienos: sociālo iemaņu programma (ētika un psiholoģijas pamati); valsts valodas apgūvē un zināšanu paplašināšanā un vizuālā terapija. Programma ir orientēta uz pamatskolas absolventiem un ieslodzītajiem, kam jau ir pamatizglītība. Katru mācību gadu tajā tiek iesaistīti vidēji 35 izglītojamie. Pedagogu darba samaksa tiek nodrošināta no LR Izglītības un zinātnes ministrijas mērķdotācijām interešu izglītībai.

6. attēls. Valmieras cietuma skola.

7. attēls. Valmieras cietuma skolas izglītojamie skolas pasākumā.

1.8.5. Sociālā rehabilitācija

Valmieras cietuma sociālās rehabilitācijas daļā strādā 14 darbinieki – sociālās rehabilitācijas daļas priekšnieks un 13 vienību priekšnieki, kuru darba pienākumos ietilpst: veikt notiesāto audzināšanas darbu; organizēt ētiskās un estētiskās audzināšanas pasākumus; organizēt fiziskās audzināšanas un sporta pasākumus; izstrādāt notiesāto soda izpildes pasākumu plānus un tos realizēt visā soda izpildes laikā; stiprināt notiesāto saikni ar ģimeni; kārtot ar notiesāto atbrīvošanu saistītās formalitātes; gatavot notiesātos atbrīvošanai. Ieslodzīto rehabilitācijas procesā ir iesaistīts arī cietuma kapelāns. No 2005. gada 1. augustu Valmieras cietumā darbu uzsāka Eiropas kopienas iniciatīva EQUAL projekta “*Jauni risinājumi bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanai*” darbinieki – 2 psihologi un 2 sociālie darbinieki, kuri veic ieslodzīto psiholoģisko konsultēšanu un mēģina atrisināt jautājumus, kas saistīti ar sadzīves problēmām pēc atbrīvošanās no cietuma.

1.8.6. Valmieras cietuma darbinieki

Valmieras cietumā strādā 236 darbinieki. Paredzētais štats – 255; nokomplektēts – 236; vakances – 19 (dati uz 20.02. 2006.g.).

Darbinieku sadalījums:

- Specializētā valsts civildienesta ierēdņi (vidējais un vecākais komandējošais sastāvs; ierindas un jaunākais komandējošais sastāvs): pēc štata – 218, faktiski: ierēdņi – 199.
- Darbinieki (strādājošie uz darba līguma pamata): pēc štata – 37, faktiski: darbinieki – 34.

Vecākā un vidējā komandējošā sastāvā pēc štata saraksta – 53, nokomplektēti – 51, vakances – 2. Jaunākā komandējošā sastāvā – 165, nokomplektēti – 151, vakances-14. Strādājošie uz darba līguma pamata – 37, nokomplektēti – 34, vakances – 3.

6. tabula. Valmieras cietuma personāls.

Vecums	Sievietes	Vīrieši	Kopā
20-29 gadi	5	69	74
30-39 gadi	7	84	91
40-49 gadi	13	33	46
50-59 gadi	5	10	15
60-69 gadi	5		5
70 gadi un vairāk	1		1

Avots: Valmieras cietuma informācija, 01.01. 2006.

7. tabula. Valmieras cietumā strādājošo izglītības līmenis.

Izglītība	%	Izglītības joma	Strādājošo skaits
Augstākā	22,8	Ekonomika un vadības joma	1
Vidējā speciālā	10,5	Tiesību zinātnes	32
Vidējā	62,9	Citas	55
Pamatizglītība	3,8		

Avots: Valmieras cietuma informācija, 01.01. 2006.

Lielākai daļai strādājošo Valmieras cietumā ir vidējā izglītība, kas neapšaubāmi nenodrošina pietiekamās psiholoģijas zināšanas un saskarsmes prasmes darbā ar noziedzniekiem. Pozitīvi vērtējams fakts, ka 32 cietuma darbinieki ir ieguvuši izglītību tiesību zinātnēs.

1.8.7. Raksturīgākās problēmas cietuma darbībā

Valmieras cietuma administrācija minēja šādas cietumam raksturīgākās problēmas:

- darbinieku trūkums;
- nepietiekams darba atalgojums, ņemot vērā, ka darbs ir saistīts ar apstākļiem, kuros darbiniekam tiek apdraudēta veselība un dzīvība;
- veselības apdrošināšanas iespējas;
- darba apstākļu uzlabošanas nepieciešamība;
- sanitāri higiēnisko apstākļu uzlabošanas nepieciešamība.

1.9. Ieslodzīto aptaujas mērķi un uzdevumi

Līdz šim Latvijā veiktajos pētījumos ir apzinātas ieslodzīto un bijušo ieslodzīto problēmas. Ir novērtēta arī nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība, kā arī sniegti priekšlikumi un rekomendācijas situācijas uzlabošanai. Mazāk uzmanības ir bijis veltīts pašu ieslodzīto kompetenču noskaidrošanai, novērtējot viņu personīgo gribu un motivāciju, zināšanas un prasmes, kā arī iespējas un cerības. Tādēļ arī jautājumi par ieslodzīto kompetencēm un veiksmīgas pārejas nosacījumiem kļuva par galvenajām Valmieras cietuma ieslodzīto pētījuma tēmām.

Pētījuma sadaļai par Valmieras cietuma ieslodzītajiem tika izvirzīti sekojoši uzdevumi:

1. Gūt priekšstatu par ieslodzīto attieksmi pret sabiedrību; uzskatiem par integrācijas iespējām: vai paši tiecas pēc tās, un vai pēc viņu uzskatiem to vēlas sabiedrība;
2. Uzzināt, vai šā brīža ieslodzītie izjūt atbalstu no sabiedrības puses, domājot un rūpējoties par brīvībā izgājušo cilvēku tālāko likteni;
3. Noskaidrot Valmieras cietuma ieslodzīto aktuālākās problēmas, kas jārisina pēc soda izciešanas termiņa beigām;
4. Noskaidrot kāds atbalsts ir iespējams un būtu nepieciešams, adaptējoties jaunajos apstākļos;
5. Noskaidrot ieslodzīto informētību par Probācijas dienestu un Nodarbinātības valsts aģentūru un tās piedāvātajiem pakalpojumiem;
6. Konstatēt ieslodzīto izglītības līmeni, profesijas, kā arī darba pieredzes esamību;
7. Noteikt tās nozares, kurās varētu būt nodarbināti bijušie ieslodzītie.

1.10. Pētījuma metodoloģija

Pētījumā Valmieras cietumā tika veikts ar cietuma administrācijas atbalstu un palīdzību, kā arī sadarbībā ar Valmieras vakara (maiņu) vidusskolas struktūrvienības – Valmieras cietuma skolas izglītojamajiem un skolas sociālās izglītības kursa izglītojamajiem.

Aptaujai tika izveidotas divas anketas. Pirmā anketa bija vairāk vērsta uz ieslodzīto attieksmju un uzskatu noskaidrošanu. Otrā anketā uzsvars tika likts uz ieslodzīto problēmu noskaidrošanu, integrācijas iespēju un atbalsta formu noteikšanu. Aptaujātajiem pirmajā anketā tika piedāvāti 11 jautājumi ar vairākiem atbilžu variantiem un iespēju sev tuvāko variantu komentēt. Otrajā anketā bija 27 jautājumi ar izvēles variantiem un 4 jautājumi informācijai par respondentiem. Anketas aplūkojamas pielikumā.

Anketu jautājumi un atbilžu varianti tika veidoti, balstoties uz diskusijām ar Valmieras cietuma skolas pamata izglītības programmas izglītojamajiem, kā arī ar Valmieras cietuma skolas sociālās izglītības programmas izglītojamajiem.

Pēc aptaujas veikšanas, sociālās izglītības programmas izglītojamie tika uzaicināti komentēt atbildes uz dažiem jautājumiem, lai palīdzētu pētniekam veikt iegūto rezultātu interpretāciju.

Diskusijās ar Valmieras cietuma skolas izglītojamiem tika konstatētas galvenās problēmas un šķēršļi, kas apgrūtina bijušo ieslodzīto veiksmīgu integrēšanos sabiedrībā. Iegūtā informācija kļuva par pamatu anketu jautājumu un atbilžu variantu izstrādāšanai. Pirms anketēšanas, ieslodzītajiem tika izklāstīts pētījuma mērķis un uzdevumi. Pēc anketēšanas un informācijas apkopošanas, precīzākas interpretācijas nolūkos, dažas neviennozīmīgi traktējamas un pretrunīgas atbildes tika apspriestas ar sociālās izglītības kursa dalībniekiem. Pētījuma gaitā tika izmantoti arī Valmieras vakara (maiņu) vidusskolas struktūrvienības vadītājas Klāras Arefjevas novērojumi un secinājumi, kuru pamatā ir piecu gadu ilgs darbs cietuma vidē, daudzas formāla un neformāla rakstura sarunas ar cietuma skolas izglītojamajiem un daudzkārtējas anketēšanas un aptaujas skolas vajadzībām.⁷ Aptaujā tika izmantoti arī Valmieras cietuma skolas sociālās izglītības kursa izdevumā „Mēs, par mums, mūsu” publicēto domrakstu „Ko šajā dzīvē es noteikti gribētu paveikt” fragmenti.

⁷ Šīs anketēšanas tiek veiktas divas reizes mācību gadā. Pirmo reizi – mācību gada sākumā ar mērķi iepazīt izglītojamos; otro reizi, lai izvērtētu izglītojamo un skolotāju sadarbības efektivitāti.

1.11. Aptaujāto ieslodzīto izlases raksturojums

Aptaujā par ieslodzīto attieksmi pret savu integrāciju sabiedrībā piedalījās 64 Valmieras cietuma ieslodzītie, kuriem apcietinājuma termiņš beigsies 2006. gadā. Anketēšanā tika iesaistīti tie, kuri izrādīja kaut nelielu vēlēšanos sadarboties. Aptaujas dalībnieki bija vecumā no 19 līdz 57, ar dažādu ģimenes stāvokli, cietumā strādājošie un nestrādājošie, cietuma skolas un arodkursu izglītojamie, ka arī cilvēki, kas nav mācījušies. Ieslodzītajiem, kas piedalījās aptaujā bija dažādi ieslodzījuma termiņi, un viņi bija tiesāti par dažādiem noziegumiem. Šie 64 cilvēki tika sadalīti 2 grupās pa 32 cilvēkiem katrā.

- *Pirmajā grupā* (turpmāk tekstā- „*A grupā*”) tika iekļauti pirmo reizi ieslodzījumā nonākušie.
- *Otrajā grupā* (turpmāk teksta „*B grupā*”) tika iekļauti atkārtoti ieslodzījumā nonākušie, t.i. tie, kuriem ir atbrīvošanās no cietuma pieredze.

Veidojot izlasi, tika ievērots proporcionalitātes princips atlasot aptaujājamās pēc vecuma katrā grupā. (sk. 8. tabula). Vidējais grupu vecums pirmo reizi ieslodzījumā nonākušajiem bija 26 gadi, atkārtoti ieslodzītajiem desmit gadus lielāks – 36 gadi. Vairākums aptaujāto (28%) ieslodzījumā vietās bija pavadījuši no 1 līdz 5 gadiem, bet atkārtoti ieslodzījumā nonākušie no 5 līdz 20 gadiem un vairāk (7. grafiks). Viens respondents ieslodzījumā bija pavadījis pat 30 gadu. Visvairāk aptaujas dalībnieku bija vecumā no 25-40 gadiem - 29 dalībnieki. Trīs aptaujātie ieslodzītie ieslodzījuma vietās pavadījuši līdz 60% no savas dzīves.

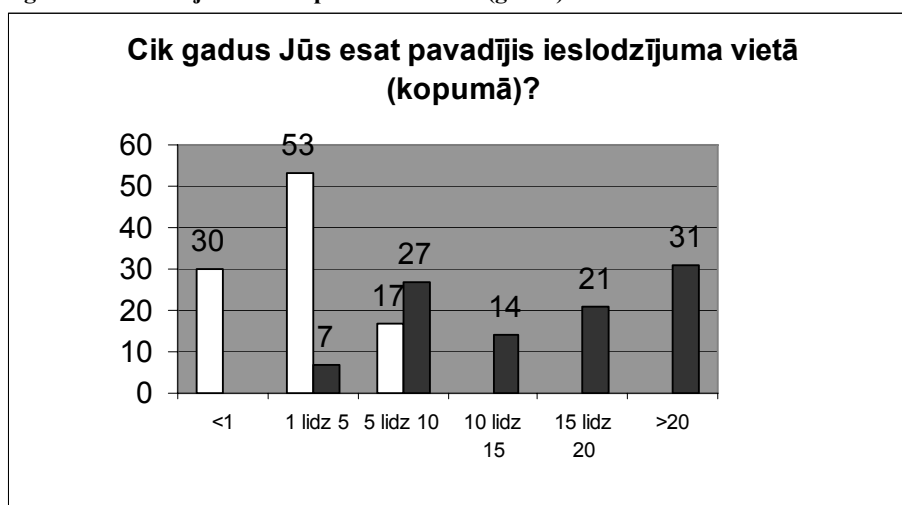
8. tabula. Aptaujas izlases dalībnieku un Valmieras cietuma ieslodzīto vecums.

Vecums	Visa izlase N=64		Valmieras cietums N=599	
	Skaitis	%	Skaitis	%
18-25	22	34,4	198	33,1
25-40	30	46,9	296	49,4
40-65	12	18,8	101	16,9
65-	0	0	4	0,7
Kopā	64	100	599	100

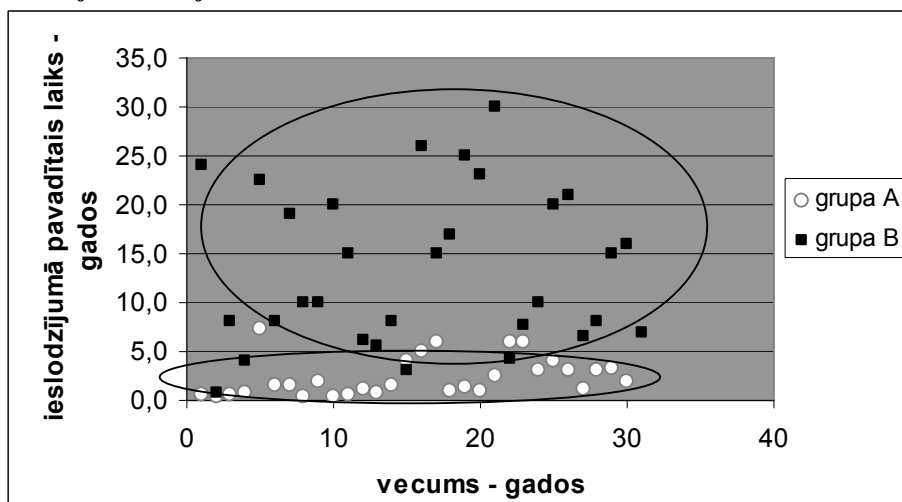
9. tabula. Aptaujas izlases dalībnieku ieslodzījumā pavadītais laiks.

Ieslodzījumā pavadītais laiks (gados)	Vecums								N=64	
	18-25		25-40		40-65		65-		Kopā	
	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%
līdz 1	6	9	3	5	1	2	0	0	10	15,6
1 līdz 5	10	16	6	9	2	3	0	0	18	28,1
5 līdz 10	4	6	8	13	2	3	0	0	14	21,9
10 līdz 15	0	0	4	6	0	0	0	0	4	6,3
15 līdz 20	0	0	4	6	2	3	0	0	6	9,4
20 un vairāk	0	0	4	6	5	8	0	0	9	14,1
Kopā	20	31	29	45	12	19	0	0	61	95,3

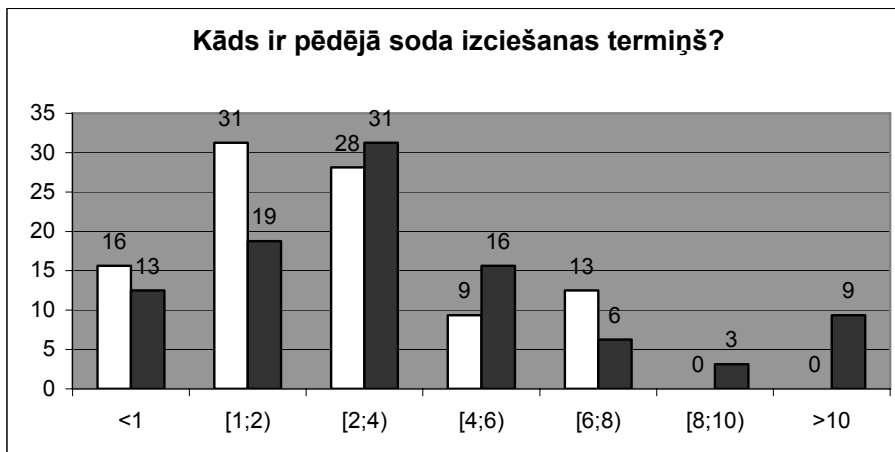
7. grafiks. Ieslodzījuma vietā pavadītais laiks (gados).

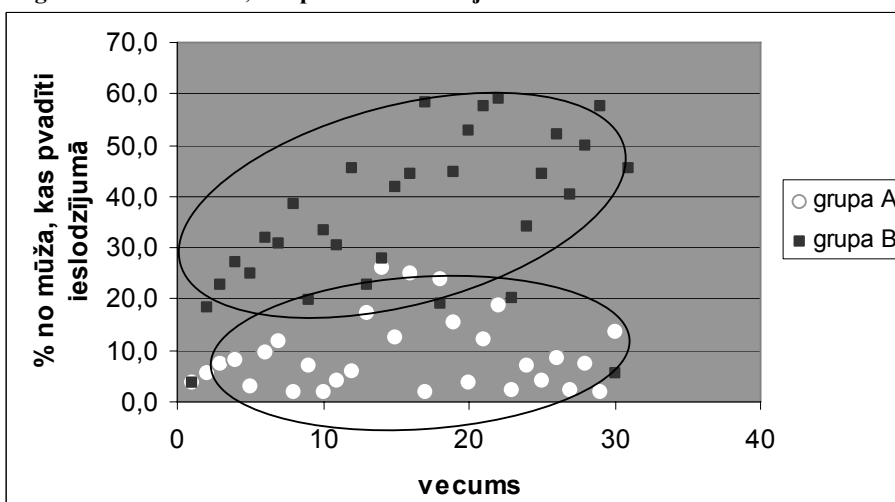
8. grafiks. Ieslodzījumā kopumā pavadītais laiks (gados) un ieslodzīto vecums pirmo reizi un atkārtoti ieslodzījumā esošajiem.

9. grafiks. Pēdējais soda izciešanas termiņš.

10. grafiks. % no mūža, kas pavadīti ieslodzījumā.

Turpinājumā seko abu anketu atbilžu kopsavilkums un atsevišķu atbilžu izklāsts ar respondentu komentāriem.

1.12. Aptaujas rezultātu kopsavilkums

Sabiedrība un ieslodzītie - vispārīgie jautājumi

1. Vairākums aptaujāto uzskata, ka sabiedrība pret bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā ir vienaldzīga un neieinteresēta. Sabiedrības attieksmi bijušo ieslodzīto problēmu risināšanā aptaujātie vērtē pārsvarā kā vienaldzīgu un neieinteresētu.
2. Lielāko daļu A grupas dalībnieku sabiedrības aizspriedumi neuztrauc (62%); B grupas dalībnieku viedokļi tomēr dalās, kas izskaidrojams ar negatīvo pieredzi pēc atbrīvošanas.
3. Lielākai daļai pirmo reizi cietumā nonākušajiem ir zināms par sabiedrības un valsts institūciju aktivitātēm; pusei no atkārtoti cietumā nonākušajiem informācijas par to nav.
4. Situāciju ar bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā pēdējos trijos gados abu grupu respondenti pārsvarā atzinuši kā nemainīgu. Tam, ka tuvākajos gados situācija ar bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā uzlabosies tic lielākā daļa pirmo reizi cietumā esošo respondentu un gandrīz puse no atkārtoti cietumā esošajiem, tomēr otra puse izmaiņām netic.

Atbalsts pēc atbrīvošanās

Veselība

1. Pusei no aptaujāto nav veselības problēmu; otrai pusei, kā paši uzskata, tās eksistē, dažiem tās tiešām ir pietiekami nopietnas.
2. Kā neeksistējošu alkohola vai narkotiku atkarības problēmu atzīmēja vairākums abu grupu respondentu (66%); tikai 7 atzina savas atkarības problēmas.

Pamatvajadzības

1. Aktuālākie jautājumi un problēmas, kas jārisina ieslodzītajiem pēc soda izciešanas termiņa beigām ir saistīti ar jebkura cilvēka pamatvajadzībām. Tās ir finanses, dzīves vieta, nodarbinātība. Par vitāli svarīgāko problēmu praktiski visi aptaujas respondenti nosauca finansiālo (92%). Palīdzība mājokļa atrašanā būtu nepieciešama 42%.
2. Jāvērš uzmanība, ka 27% aptaujātajiem nav mājokļa, vēl 16% respondentiem nav stabilas dzīves vietas.

NVA un Probācijas dienesta pakalpojumu izmantošana

1. Probācijas dienesta palīdzību plāno izmantot 27% respondentu; pēc apstākļiem rīkosies (tātad iespējams izmantos) vēl 39% respondenti. NVA palīdzību plāno izmantot 31% respondentu; pēc apstākļiem rīkosies (tātad iespējams izmantos) vēl 45% respondenti. Tomēr kā liecina novērojumi Valmierā bijušie ieslodzītie ne pārāk aktīvi iesaistās NVA aktīvās nodarbinātības pasākumos. NVA reģistrēto bezdarbnieku skaitā veido apmēram 0,7%. Lielais neizlēmušo skaits liecina, ka dienestiem būtu jāturpina informējošais darbs un intensīvāk jāizmanto visas iespējas potenciālo klientu piesaistīšanā.

Radu un tuvinieku nozīme

1. Vairākums ieslodzīto uzskata, ka atbalstu savu problēmu risināšanā viņi var gūt no saviem radiem un tuviniekiem. Atbalstu no tuvinieku puses cer saņemt vairākums aptaujāto no A grupas (62%) un gandrīz 1/3 no B grupas; puse no šīs aptaujāto grupas paļausies tikai uz sevi. Ģimenes stāvoklis ir stabilāks A grupai (vidējais vecums 26 gadi); tieši viņi arī visvairāk paļaujas uz tuvinieku atbalstu. Pat tie ieslodzītie, kuru attieksme pret integrāciju bija izteikti negatīva uzsvēra, ka galveno atbalstu savu problēmu risināšanā viņi var gūt no saviem radiem un tuviniekiem.

Nodarbinātības jautājumi

1. Pesimistiski noskaņoti un nepārliecināti par spējām materiāli nodrošināt savu dzīvi ir 44% B grupā esošo, bet puse abu grupu respondenti ir pilni apņēmības turpmāk dzīvot likuma ietvaros.
2. Gandrīz pusei no aptaujājajiem ir pamatizglītība (45%); otrai pusei – vidusskolas vai arodskolas izglītība (47%), tomēr 34% nav izglītību apliecināša dokumenta. Var pieļaut, ka daļai respondentu nav arī attiecīgas izglītības.
3. Grūtības patstāvīgi sameklēt darbu saskata vairāk kā puse (64%) pirmo reizi cietumā nonākušo – (**A grupa**) un gandrīz 1/3 no atkārtoti cietumā nonākušajiem - (**B grupa**).
4. Lielākai daļai aptaujāto (65%) nav bijis stabila darba pieredzes; tikai 34%, kā uzskata paši, stabils darbs ir bijis.
5. Profesija ir iegūta 53%, tās nav 47% aptaujas dalībniekiem.

10. tabula. Aptaujāto ieslodzīto iegūtās profesijas.

Profesija	Aptaujāto skaits		Vēlas strādāt šajā profesijā
	Skaits	%	
Celtnieks	8	12.5%	4
Atslēdznieks	6	9.4%	
Galdnieks	5	7.8%	
Elektriķis	3	4.7%	1
Šoferis	3	4.7%	2
Metinātājs	2	3.1%	
Matrozis	2	3.1%	
Pavārs, kulinārs	2	3.1%	
Citi	7	10.9%	

11. tabula. Aptaujāto ieslodzīto vēlamās darbības nozares / profesijas

Nozare	Skaits
Celtniecība	4
Kokapstrāde	2
Šoferis	2
Automehāniķis	2
Uzņēmējdarbība	2
Krāsotājs	1
Elektriķis	1
Lauksaimniecībā	1
Mājas lapu veidošana	1
Mežkopība	1
Kokzāģētavā	1
Ierēdnis	1
Mežizstrāde	1
Braukt jūrā	1
Metālapstrāde	1
Finanses	1

6. Kopumā respondenti pietiekami reālistiski novērtē savas spējas un vēlamās profesijas.
7. Atbilstoša vēlamajam darbam profesija ir 28% aptaujātajiem; 30% respondentiem pirms stāšanās darbā būtu nepieciešama apmācībaursos un 41% darba iemaņas cer apgūt strādājot.
8. Palīdzība iekārtoties darbā būs vēlama 34% aptaujātajiem; gatavību veikt jebkuru darbu izteica 31% ieslodzīto; daži par to, būdami cietumā, vēl nedomā.

9. 28% respondenti ir nobrieduši jebkuram darbam; vairākums izvēlējās variantus: *citas iespējas un rīkošos pēc apstākļiem.*
10. No piedāvātajiem anketā naudas summām vairākums respondentu (64%) izvēlējās summas sākot no 200 līdz *vairāk kā 400* Ls.

Nākamajā nodaļā seko aptaujas jautājumu un atbilžu detalizēts izklāsts.

1.12.1. Ieslodzīto attieksme pret savu integrāciju sabiedrībā

Sabiedrības attieksme pret bijušo ieslodzīto integrāciju

1. jautājums. *Es domāju, ka vairākums cilvēku bijušo ieslodzīto integrācijā...*

Vairākums no pirmo reizi ieslodzījumā esošajiem (A grupa) uzskata, ka vairums cilvēku ir pret to vienaldzīgi (53%). 41% uzskata, ka ir ieinteresēti. Tāpat domā arī gandrīz tik pat daudz atkārtoti ieslodzījumā esošo (B grupa), kaut gan viņi biežāk nekā A grupa norādījuši, ka vairums cilvēku bijušo ieslodzīto integrācijā nav ieinteresēti (B grupa - 28%, A grupa - 6%). Komentāri: *“Kamēr paši nav saskārušies, nav ieinteresēti”*; *“Sabiedrībai nav vajadzīgas liekas problēmas”*; *“Pēc savas pieredzes zinu, ka nevienam nebiju vajadzīgs”*; *”Sabiedrībā pastāv daudz stereotipu par mums, tas veido attieksmi”*; *“Sabiedrība uzskata, ka joprojām esam bīstami”*.

Sabiedrības ieinteresētība bijušo ieslodzīto problēmu risināšanā

2. jautājums. *Man šķiet, ka bijušo ieslodzīto problēmu risināšanā sabiedrība...*

Sabiedrības attieksmi bijušo ieslodzīto problēmu risināšanā A grupas aptaujātie, varbūt intuitīvi vai no citu pieredzes, vērtē pārsvarā kā vienaldzīgu un neieinteresētu (26 no 32 respondentiem). Līdzīgi apgalvo arī B grupas respondenti (27 no 32 respondentiem). Acīmredzot to ietekmēja jau iegūtā pieredze un objektīvās grūtības, risinot savas problēmas pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma. Komentāros parādās viedokļi, ka bijušo ieslodzīto problēmas nav uzskatāmas par sabiedrības problēmām: *“Sabiedrībai ir savas problēmas,⁸ un uz ieslodzītajiem tai nospļauties”*; *“Sabiedrībā arī godīgiem cilvēkiem ir daudz neatrisinātu problēmu.”* Ieslodzīto problēmas sabiedrībai ir vienaldzīgas: *“Es domāju, ka cilvēkiem ir absolūti vienlīga, kādas ir mūsu problēmas”*; *“Problēmas vienaldzīgas, izņemot tos, kas ar mums strādā, kam par to maksā”*; *“Solīt jau sola, bet nekā nedara”*.

⁸ Šeit un turpmāk atzīmētie izcēlumi respondentu komentāros ir autora veikti.

Vai sabiedrībai ir zināmas bijušo ieslodzīto problēmas?

3. jautājums. *Es uzskatu, ka bijušo ieslodzīto problēmas sabiedrībai...*

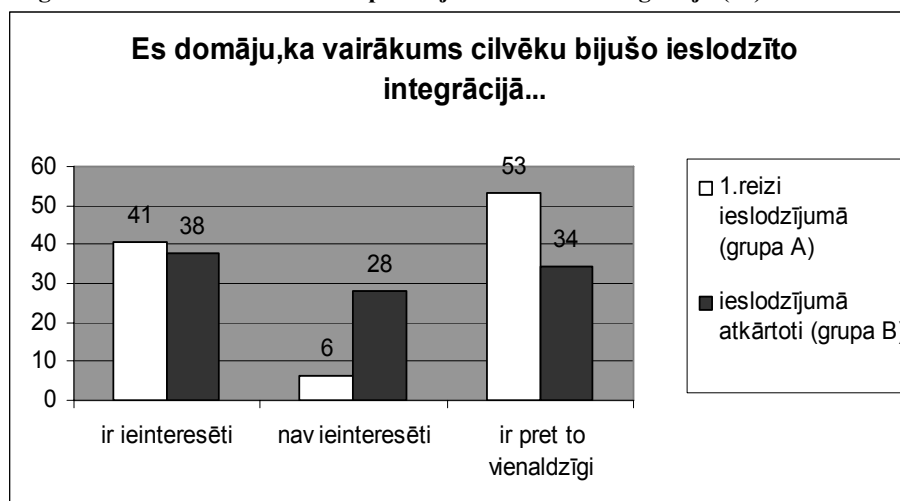
A grupa uzskata, ka bijušo ieslodzīto problēmas sabiedrībai ir daļēji zināmas (22:32); B grupas atbildes būtībā ataino šo pašu viedokli: *“Tik cik redz TV, un ja nu kāds apkārtnē pakritīs”*; *“Netiek pateikta visa patiesība par to, kas notiek cietumos”*; Viens respondents atzina, ka sabiedrībai rūp daudzas citas problēmas, norādot, ka ieslodzīto problēmas ir „svešas”: *“Kāpēc sabiedrībai jāzina svešas problēmas, ja tā netiek galā ar savām”*.

Vai situācija ir mainījusies?

4. jautājums. *Manuprāt, situācija ar bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā pēdējo triju gadu laikā ir...*

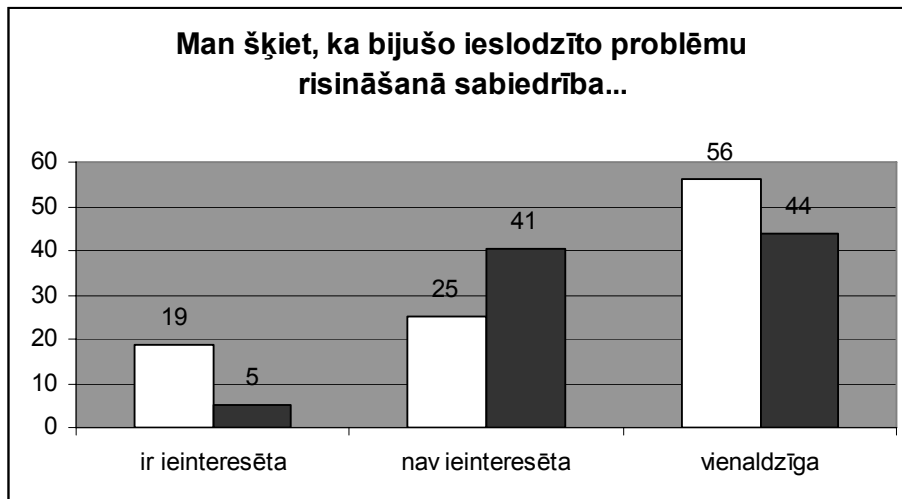
Situāciju pēdējos trijos gados abu grupu respondenti pārsvarā atzinuši kā nemainīgu. Ja A grupas aptaujātie, iespējams pieredzes trūkuma dēļ, tad B grupa – neuzticoties sabiedrībai, tās nespējai un nevēlēšanās risināt ieslodzīto problēmas; pesimistiskai attieksmei pret savu nākotni: *„Sešus gadus, kopš es sēžu, kļūst tikai sliktāk”*; *“Salīdzinot ar citām valstīm, kur sabiedrība ir ieinteresēta bijušo ieslodzīto integrācijā, pie mums pārmaiņas nav jūtamas.”* Tomēr 22 no 64 abu grupu aptaujātiem kaut kādu stāvokļa uzlabošanos sajūt: *“Tikai pēdējā gada laikā sāka kaut cik gatavot brīvībai”*.

11. grafiks. Sabiedrības attieksme pret bijušo ieslodzīto integrāciju (%).⁹

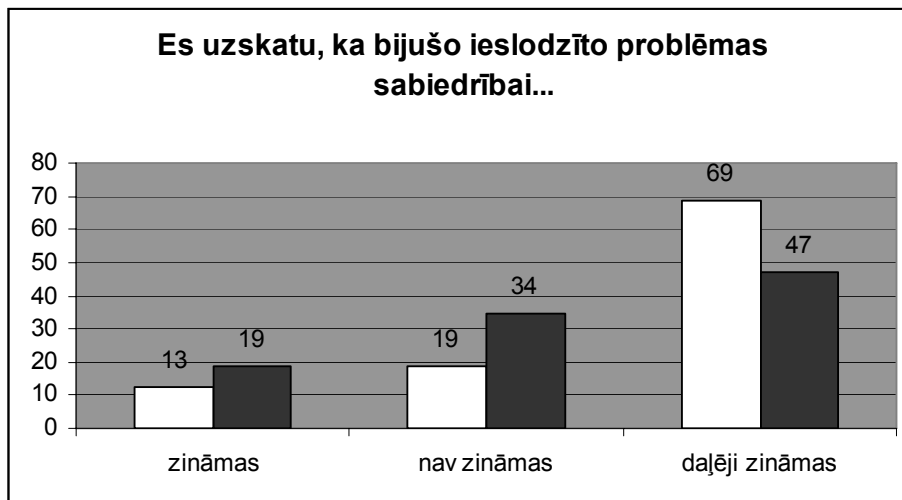

⁹ Grafīkos uzrādīta attēlots atbilžu procentuālais sadalījums atsevišķi A grupai un B grupai.

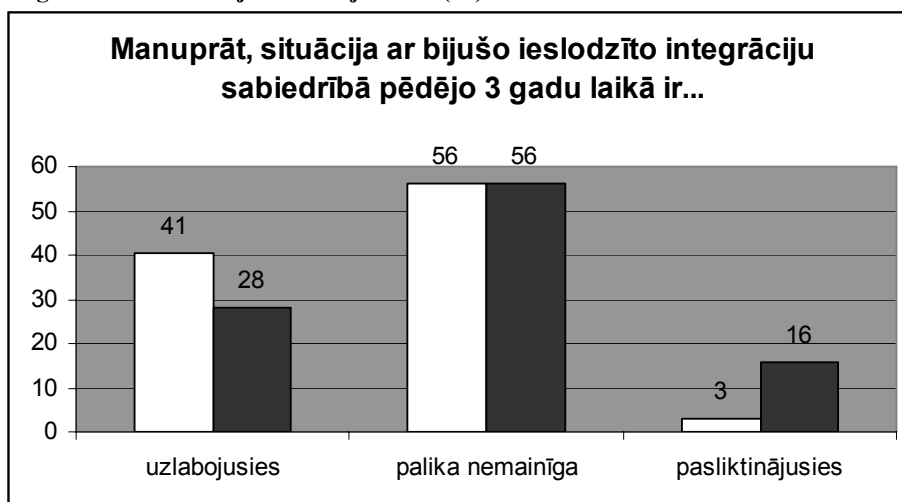
12. grafiks. Sabiedrības ieinteresētība bijušo ieslodzīto problēmu risināšanā (%).

13. grafiks. Vai sabiedrībai ir zināmas bijušo ieslodzīto problēmas ? (%)

14. grafiks. Vai situācija ir mainījusies ? (%)

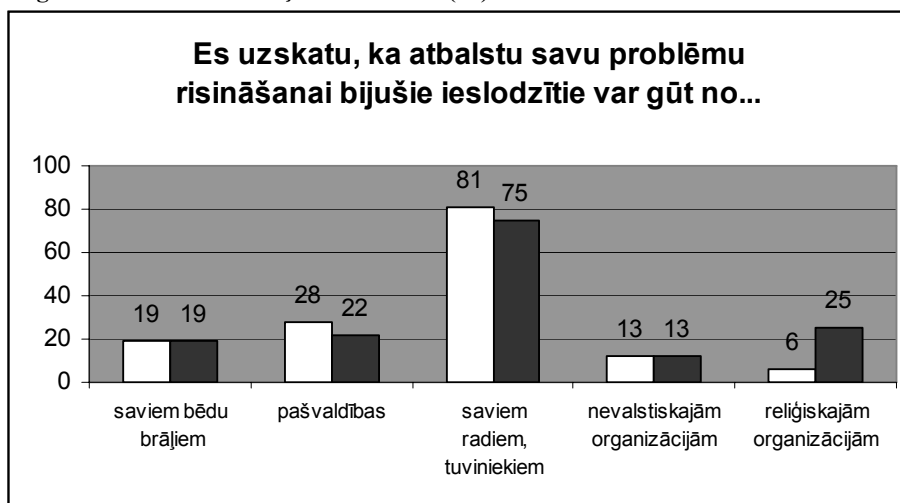

No kurienes saņemt atbalstu?

5. jautājums. *Es uzskatu, ka atbalstu savu problēmu risināšanā bijušie ieslodzītie var gūt (sagaidīt)...*

Vairākums ieslodzīto uzskata, ka atbalstu savu problēmu risināšanai viņi var gūt no saviem radiem un tuviniekiem. Tā atbildēja 81% pirmo reizi ieslodzījumā esošo (A grupa) un 75% atkārtoti ieslodzījumā esošo (B grupa). Visi aptaujātie ir aptuveni līdzīgās domās par savu „bēdu brāļu” – citu bijušo ieslodzīto, pašvaldību un nevalstisko organizāciju iespējamo atbalstu. Taču no tiem atbalstu saņemt cer ievērojami mazāk. Vismazāk atbalstu ieslodzītie sagaida no nevalstiskajām organizācijām (13%). Tas varētu būt izskaidrojams ar gandrīz neesošo tradīciju nevalstisko organizāciju darbībai bijušo ieslodzīto rehabilitācijas jomā. 14 respondenti atzina, ka problēmu risināšanā paļaujas vienīgi uz sevi. Vairāk tā uzskata tieši atkārtoti ieslodzījumā esošie (9 respondenti). Citas atbildes bija: „Veiksme, draugi”; „Veselo saprātu, radošu darbu.” Jāatzīmē arī, ka atkārtoti ieslodzītie, ka palīdzību var gūt (sagaidīt) no reliģiskajām organizācijām (25%), kamēr tā uzskata tikai 6% pirmo reizi ieslodzītie (A grupa).

15. grafiks. No kurienes saņemt atbalstu? (%)

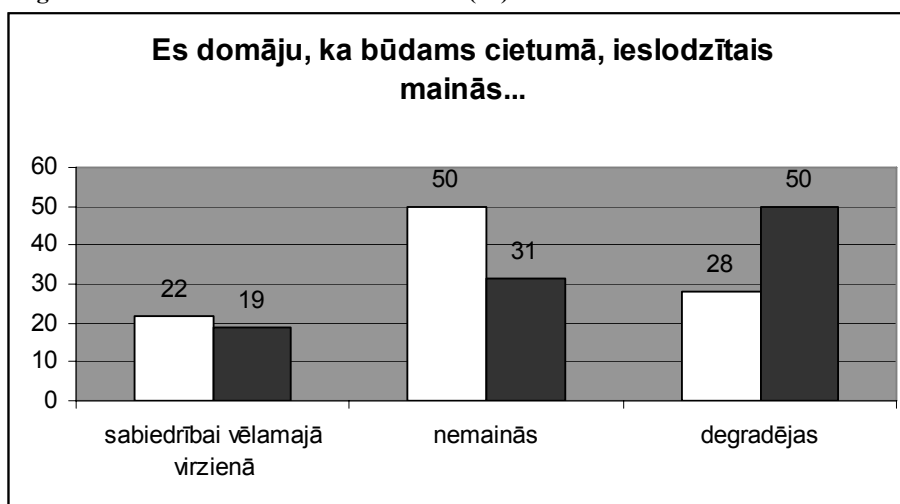
Kā cietums izmaina ieslodzīto?

6. jautājums. *Es domāju, ka būdams cietumā ieslodzītais mainās...*

Jautājumā, kā cietumā ieslodzītais mainās, puse A grupas respondentu atbildēja, ka izmaiņas sevī nejūt; 22% atzina, ka mainās sabiedrībai vēlamajā virzienā vai nu degradējas (28%).

Precīzi puse no B grupas respondentiem uzskata, ka ieslodzītais cietumā degradējas (50%); attiecīgi 19% atkārtoti ieslodzīto nosliecas domāt, ka mainās sabiedrībai vēlamajā virzienā, vai arī nemainās (31%). Acīmredzot atbildes ir ietekmējusi agrākā dzīves pieredze, adekvāts savu spēju vērtējums un brīvība izjustais. Kopumā, tas, ka paši ieslodzītie atzīst faktu par personības degradēšanos cietuma apstākļos ir pozitīva parādība no personības objektīvā pašvērtējuma aspekta. 13 cilvēki no abām grupām tomēr uzskata, ka ieslodzītais būdams cietumā mainās arī sabiedrībai vēlamajā virzienā. Komentāros respondenti norāda uz maldīgu priekšstatu par to, ka cietums rosina izmaiņas: “*Pats mainījies neesmu un netaisos, būšu tāds, kāds esmu*”, “*Ieslodzītais ir un paliek tāds, kāds ir, ja nu vienīgi atmet dažas rakstura nelīgās īpašības*”; „*Ikdiena cietuma apstākļos nesekmē vēlmi mainīties.*” Tāpat, tiek norādīts uz degradācijas iemesliem: “*Degradēšanos ietekmē totāla bezdarbība un informācijas trūkums*”; “*Kamēr cilvēks ir ieslodzījumā, laiks apstājas, kamēr brīvībā rit tālāk*”. Tiek norādīts uz virkni sociālo programmu un izglītības iespēju trūkumu, kā arī uz dzīves apstākļiem “*Nav iespējas mācīties skolā, jo esmu zemākajā pakāpē*”; “*Cietumā nav sociālo programmu, nenotiek apmācības, pastāv nacionālā rakstura problēmas, valda neiecietība, daudz birokrātisku ierobežojumu*”; “*Kā es varu mainīties uz labo pusi, ja man sēžot kamerā nav cilvēcīgu apstākļu.*” Īpaši jāatzīmē viena respondenta viedoklis par to, ka viņu degradācija tiek veicināta ar nolūku: “*Ieslodzīto degradēšanos veicina cietuma administrācija, jo baidās, ka iegūtas zināšanas pielietos pret viņiem*”. Tomēr viens respondents atzina: “*Personīgi es mainījos daudzējādi, tagad zinu brīvības nozīmi, tas ir galvenais*”.

16. grafiks. Kā cietums izmaina ieslodzīto ? (%)

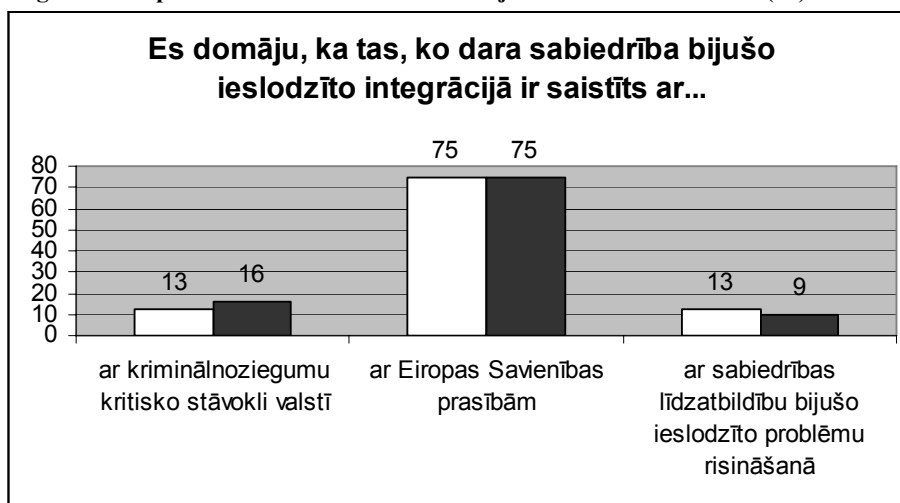

Kāpēc sabiedrība cenšas uzlabot bijušo ieslodzīto stāvokli?

7. jautājums. *Es uzskatu, ka tas, ko dara sabiedrība bijušo ieslodzīto integrācijā ir saistīts ...*

Absolūtais abu grupu vairākums uzskata, ka tas, ko dara sabiedrība ir saistīts ar Eiropas Savienības prasībām. Ieslodzītie uzskata, ka sabiedrību kopumā diez vai interesē bijuša ieslodzītā liktenis un problēmas; šie jautājumi var tikt risināti tikai attiecīgo instanču lēmumu, prasību un pat spiediena rezultātā. *“Pirms iestājamies ES, nevienu šis jautājums neinteresēja”*; *“Ir vienkārši jāizlieto ES iedalītie līdzekļi”*; *“Dara to tāpēc, ka tas ir viņu darbs, kāds no augšas ir pavēlējis”*; *“ES ir ieinteresēta, lai tās dalībvalstīs ievērotu cilvēktiesības”*; *“Protams, ka ES ietekmē, jo viņi nav ieinteresēti, ja es būšu pie viņiem tāds”*.

17. grafiks. Kāpēc sabiedrība cenšas uzlabot bijušo ieslodzīto stāvokli ? (%)

Ieslodzīto un sabiedrības attiecības

8. jautājums. *Manuprāt, bijušie ieslodzītie...*

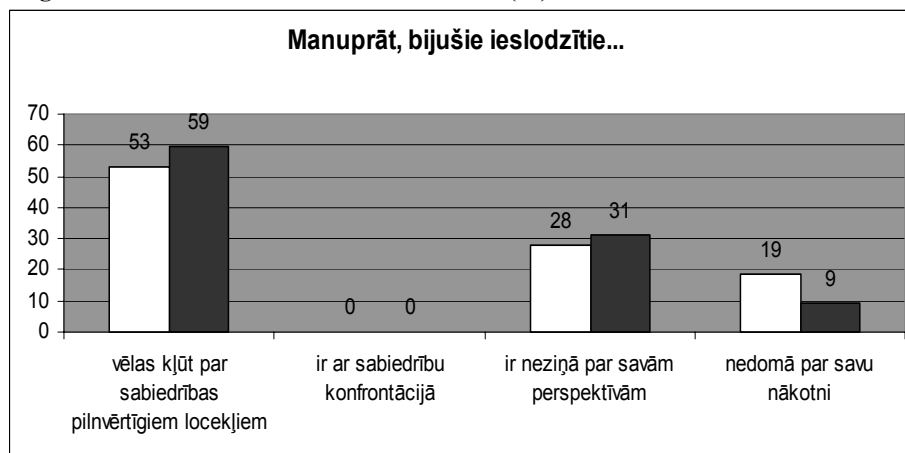
Puse aptaujāto (36 no 64) vēlas kļūt par sabiedrības pilnvērtīgiem locekļiem. Interesanti, ka neviens no respondentiem neuzskata, ka bijušie ieslodzītie ir ar sabiedrību konfrontācijā, kas it kā apstiprina domu: mēs vienkārši gribam dzīvot. Tomēr no aptaujas komentāriem var secināt, ka ieslodzītie apzinās integrēšanās procesa grūtības: *“Ir ļoti daudz sociālā rakstura problēmu, arī personisko”*; *“Vēlos normāli dzīvot, bet neviens tās iespējas tik vienkārši nedos”*. Viens respondents domā, ka bijušie ieslodzītie paši „baidās no sabiedrības”. Vairāki uzsvēra aizspriedumus pret ieslodzītajiem: *„Vēlas un ir ar dzīves mērķiem, bet to realizācijai nolaižas rokas, jo jebkurā darba vietā būs tādi, kas ir pret bijušajiem cietumniekiem”*. Viens respondents atzina, ka grūtības varētu radīt tas, ka ieslodzītie netiek

pieņemti mazās kopienās: *“Vēlēties ir viens, bet vai tevi pieņems, īpaši mazākā pagastā, pilsētiņā.”*

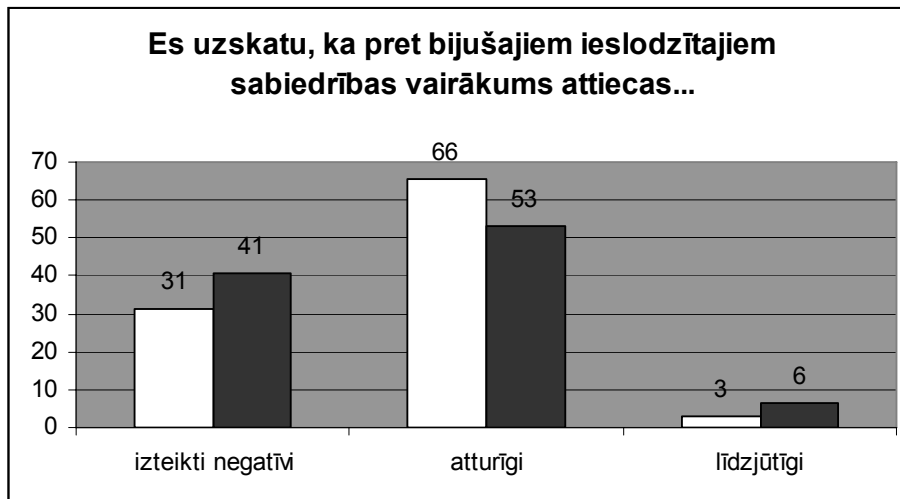
Sabiedrības attieksme pret bijušajiem ieslodzītajiem

9. jautājums. *Es uzskatu, ka pret bijušajiem ieslodzītajiem sabiedrības vairākums attiecas...*
 Neapstrīdami, ka integrācijas procesā ļoti būtiska ir sabiedrības pārstāvju attieksme pret ieslodzījumā bijušajiem. Abu grupu vairākums to vērtē kā atturīgu un negatīvu. Ieslodzītajiem ir priekšstats par sabiedrībā valdošiem stereotipiem un aizspriedumiem attieksmē pret sevi: *“Mūs joprojām uzskata par no būra izkļuvušiem dzīvniekiem, kas jebkurā brīdī var uzbrukt”*; *“Pret mums attiecas kā pret atkritējiem”*; *“Ļoti atturīgi un ne citādi”*; *“Cilvēki netic bijušajiem ieslodzītajiem”*. Daži respondenti izteica domu, ka sabiedrība vairās no viņiem, tomēr tas ir dēļ citu negatīvajiem priekšstatiem: *“Viņi domā, labāk attiecībās neieļauties, jo vadās no vispārējās nostājas, nevis pašu uzskatiem”*; *“Cilvēki baidās izrādīt savu negatīvu attieksmi”*; *“Vairākums tomēr izvairās no kontakta ar mums.”*

18. grafiks. Ieslodzīto un sabiedrības attiecības (%).

19. grafiks. Sabiedrības attieksme pret bijušajiem ieslodzītajiem (%).

Nākotnes perspektīvas

10. jautājums. *Es domāju, ka tuvākajos gados situācija ar bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā...*

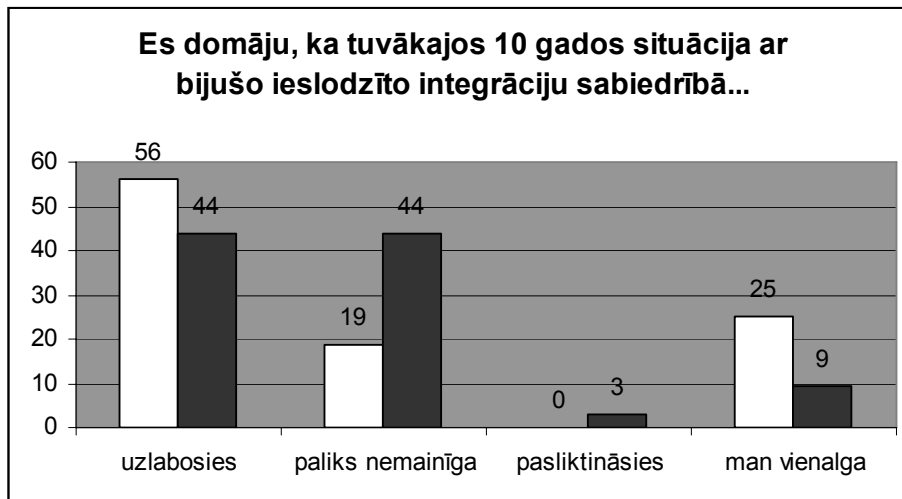
Vairums aptaujāto tic, ka situācija ar bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā uzlabosies. Tā uzskata vairākums no A grupas (56%). B grupas viedoklis dalās starp tiem, kas uzskata, ka situācija uzlabosies (44%) un tiem, kas uzskata, ka situācija paliks nemainīga. (44%) Bez šaubām šis process ir ilgstošs un cerēt uz pozitīvu perspektīvu tuvākajā laikā būtu naivi. “Šajā valstī nekas nemainīsies.” Viens respondents norādīja, ka viss atkarīgs no individuālās motivācijas: “Uzskatu, ja cilvēks pats nevēlas, tad arī neviens viņam nevarēs palīdzēt”.

Valsts institūcija loma bijušo ieslodzīto jautājumu risināšanā

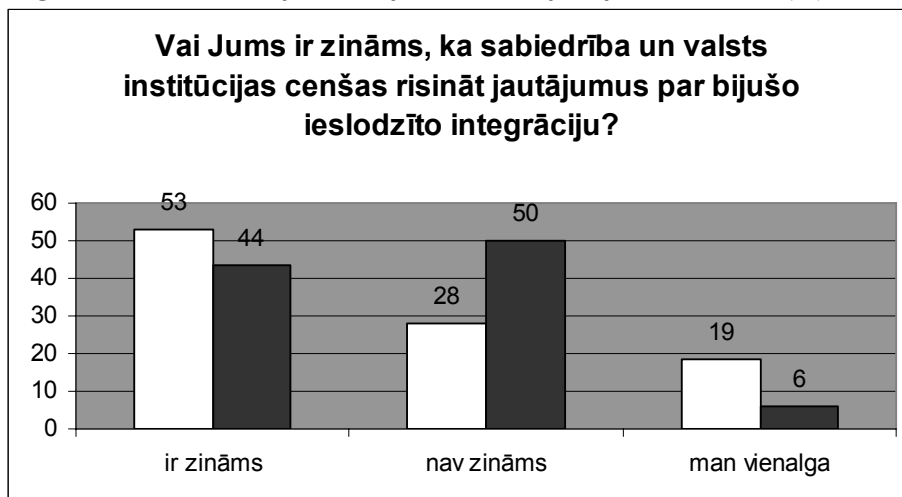
11. jautājums. *Vai jums ir zināms, ka sabiedrība un valsts institūcijas cenšas risināt jautājumus par bijušo ieslodzīto integrāciju?*

Ieslodzīto informētības pakāpe par to, kas norit valstī viņiem svarīgajos jautājumos ir dažāda. Bet uzmanība jāpiesaista tam, ka visi aptaujas dalībnieki tiks atbrīvoti no ieslodzījuma jau 2006. gadā, tas nozīmē, ka rehabilitācijas process, kura sastāvdaļa ir aktuālās informācijas ieguve, ir pilnveidojams. Komentāri: “Visas pūles ir tikai vārdu un solījumu stadijā”; “Cenšas, bet tas notiek ļoti lēni un pārsvarā bez reālas palīdzības – nav atbalstam līdzekļu”; “Tikai tik, cik nepieciešams pēc ES standartiem”; “Ziniet, tikko par to uzzināju”; “Patlaban nepieciešams, lai uzlabotos pati sabiedrība”.

20. grafiks. Nākotnes perspektīvas (%).

21. grafiks. Valsts institūciju loma bijušo ieslodzīto jautājumu risināšanā (%).

1.12.2. Ieslodzīto spējas iekļauties sabiedrībā

Aktuālākie jautājumi un problēmas, kas jārisina ieslodzītajiem pēc soda izciešanas termiņa beigām ir saistīti ar jebkura cilvēka pamatvajadzībām. Tās ir finanses, dzīves vieta, nodarbinātība. Lielākā vai mazākā mērā šīs problēmas skar arī aptaujas dalībniekus.

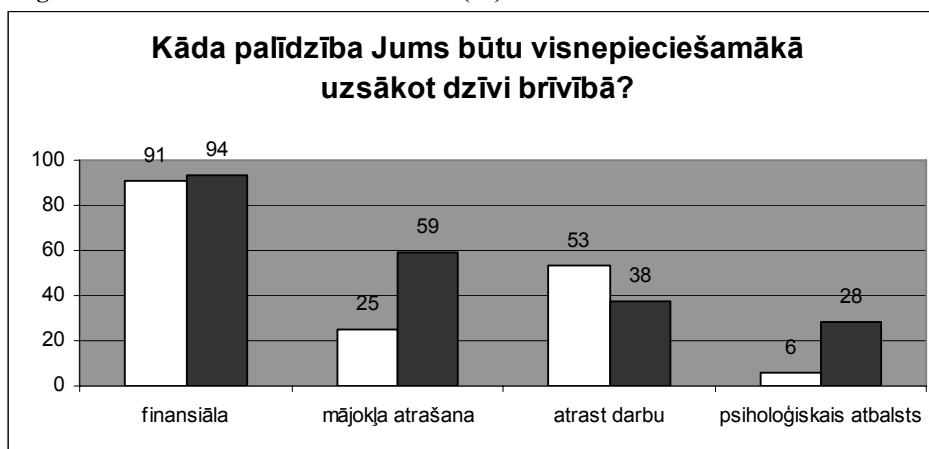
Palīdzība uzsākot dzīvi brīvībā

1. jautājums. *Kāda palīdzība jums būtu visvairāk nepieciešama uzsākot dzīvi brīvībā?*

Par vitāli svarīgāko problēmu praktiski visi aptaujas respondenti nosauca finansiālo (59 no 64). Palīdzība mājokļa atrašanā būtu nepieciešama 42%. Grūtības patstāvīgi sameklēt darbu

saskata vairāk kā puse - 17 no 32 A grupas respondentiem, kas cietumā atrodas pirmo reizi un gandrīz viena trešā daļa no B grupas respondentiem, kas cietumā atrodas atkārtoti. Psiholoģiska atbalsta nepieciešamība aptaujā nekļuva par dominējošo, tas liecina par vienas respondentu daļas paļāvību saviem spēkiem; nevēlēšanos atzīt savu vājumu citiem; daži vienkārši nezina, kuri jautājumi ir risināmi pie psihologa. Viens respondents atzina: “*Psiholoģisko atbalstu gūšu no radiem un tuviniekiem, bet vajadzīga nauda, lai būtu ko vilkt mugurā un kājās un lai spētu sameklēt darbu*”. Tomēr, pārrunājot šo jautājumu ar skolas sociālās izglītības programmas izglītojamajiem, visi atzina psihologa atbalsta nepieciešamību ne tikai atbrīvojoties, bet visā ieslodzījuma laikā. Tiek lūgta arī medicīniskā palīdzība. Kā zināms, ārstēšanas iespējas cietumā ir ierobežotas; ieslodzīto vidū ir izplatītas hroniskas slimības; ar retiem izņēmumiem visiem ir nepieciešama stomatologa palīdzība. No aptaujāto komentāriem: “*Man nav ne mitekļa, ne darba, ne finanšu*”; “*Vajadzīgs finansiāls atbalsts, tad kaut cik var justies līdzvērtīgs normāliem cilvēkiem*”; “*Nepieciešama palīdzība pirmos trīs mēnešus pēc atbrīvošanās, lai būtu iespēja nokārtot sadzīves formalitātes*”; “*Nauda ir pamats neatkarībai*”.

22. grafiks. Palīdzība uzsākot dzīvi brīvībā (%).

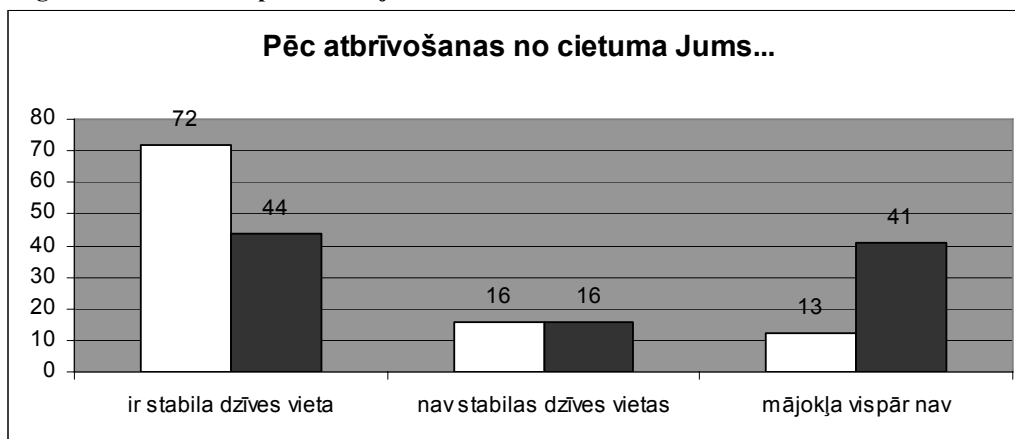
Dzīves vieta pēc ieslodzījuma

2. jautājums. (Dzīves vietas esamība) Pēc atbrīvošanās no cietuma jums...

Aptauja konstatēja situāciju ar ieslodzīto dzīves vietām. Stabila tā ir 23 no 32 aptaujātajiem A grupā, un tikai 14 no 32 B grupā. Šis atšķirības pamatojamas ar iepriekšminētiem iemesliem, gan arī tāpēc, ka mājoklis tika zaudēts atkārtotu apcietinājumu dēļ. Kopumā no 64 respondentiem 17 (27%) mājokļa nav vispār.

Jautājumu par dzīves vietas esamību pēc ieslodzījuma var aplūkot saistībā ar anketas 9. jautājumu par ieslodzītā ģimenes stāvokli (30. grafiks). Var novērot, ka mājokļa problēma nepastāv tiem, kam ir abi vecāki, jeb ir sava ģimene. Tādi ir gandrīz visi (29) A grupā un 17 no 32 B grupā. Starpība pamatojama ar to, ka B grupas respondentiem saites ar vecākiem vai ģimeni nav tik ciešas kā A grupas respondentiem; daudzi ir jau zaudējuši savus vecākus. Ieslodzīto vidū ir arī bijušie bērnu namu audzēkņi. Jāpiebilst arī, ka dzīves vietas pēc ieslodzījuma nebūs arī tiem, kuriem ir arī tikai viens no vecākiem. Vairāk kā pusei no 27 respondentiem, kuriem nav stabilas dzīvesvietas vai mājvietas ir tikai viens vecāks 14 (52%) , bet tikai 3 (11%) ir abi vecāki. 8 (30%) nav savas ģimenes, 4 (15%) sakari ar vecākiem pārtrūka pēc aresta, bet 3 (11%) ir vientuļi bez radiem un tuviniekiem.

23. grafiks. Dzīves vieta pēc ieslodzījuma.

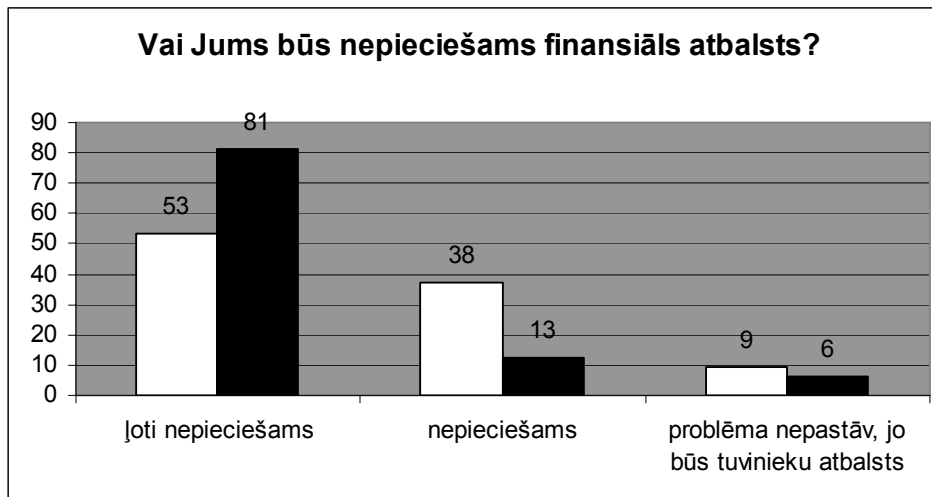

Finansiālā atbalsta nepieciešamība

3. jautājums. Vai jums būs nepieciešams finansiāls atbalsts?

Finansiāls atbalsts, kas ir absolūti saprotams, būs nepieciešams visiem aptaujātajiem. Šī problēma neeksistē tikai 5 respondentiem. Sarunās ar sociālās izglītības programmas izglītojamajiem ieslodzītiem noskaidrojās, ka daži no viņiem paļaujas uz radu un tuvinieku palīdzību; citi sociālo palīdzību 10-15 latu apmērā uzskata par pazemojumu sev; daži nevēlas apgrūtināt sevi ar formalitāšu kārtošanu; nav noslēpums, ka arī ieslodzīto vidū ir labi un pat ļoti labi situēti cilvēki. Jautājumu par finansēm var skatīt saistīti ar aptaujas 8. jautājumu par tuvinieku atbalstu. („Vai jūs atbalstīs jūsu tuvinieki?” (29. grafiks). Vajadzību pēc finansiāla atbalsta uzsver gan tie respondenti, kas sagaida atbalstu no saviem tuviniekiem gan tie, kuri plāno paļauties vien uz saviem spēkiem.

24. grafiks. Finansiālā atbalsta nepieciešamība.

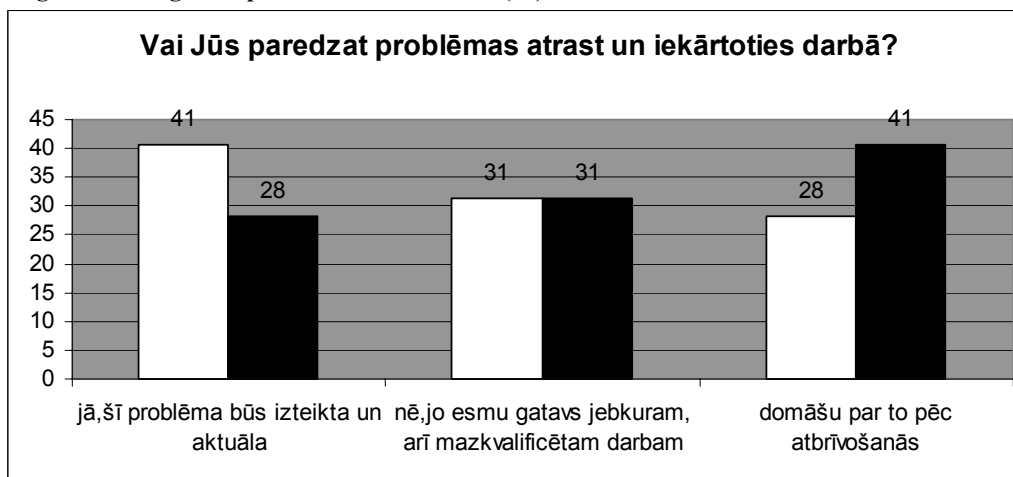

Prognozes par iekārtošanos darbā

4. jautājums. *Vai jūs paredzat problēmas atrast un iekārtoties darbā?*

41% A grupas respondentu un 28 % B grupas respondentu uzskata, ka viņiem būs problēmas atrast un iekārtoties darbā. Trešā daļa respondentu ir gatavi veikt jebkuru darbu; bezrūpīga var šķist dažu B grupas respondentu attieksme *domāt* par darba meklēšanu tikai pēc atbrīvošanās, visticamāk to ietekmēja iepriekšējā negatīva plānošanas pieredze.

25. grafiks. Prognozes par iekārtošanos darbā (%).

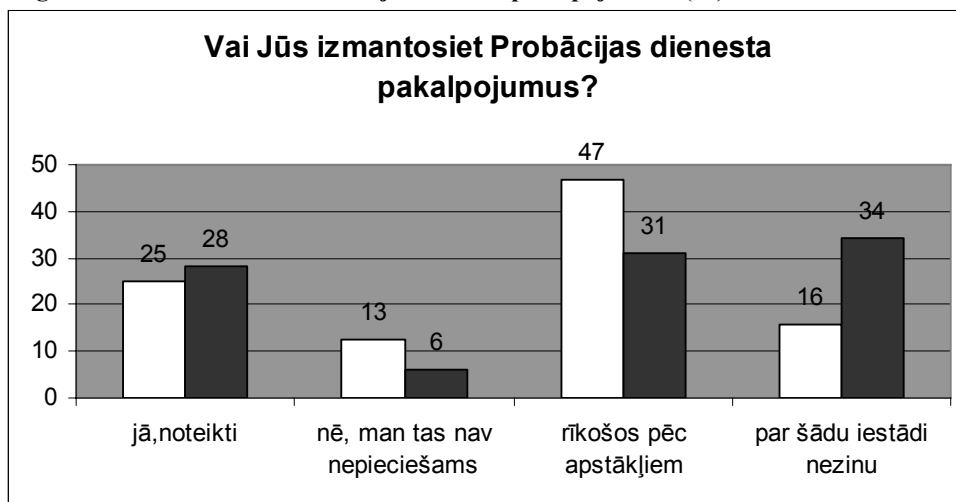
Valsts Probācijas dienesta un Nodarbinātības Valsts aģentūras pakalpojumu izmantošana

5. un 6. jautājums. *Vai jūs izmantosiet Probācijas dienesta pakalpojumus?*

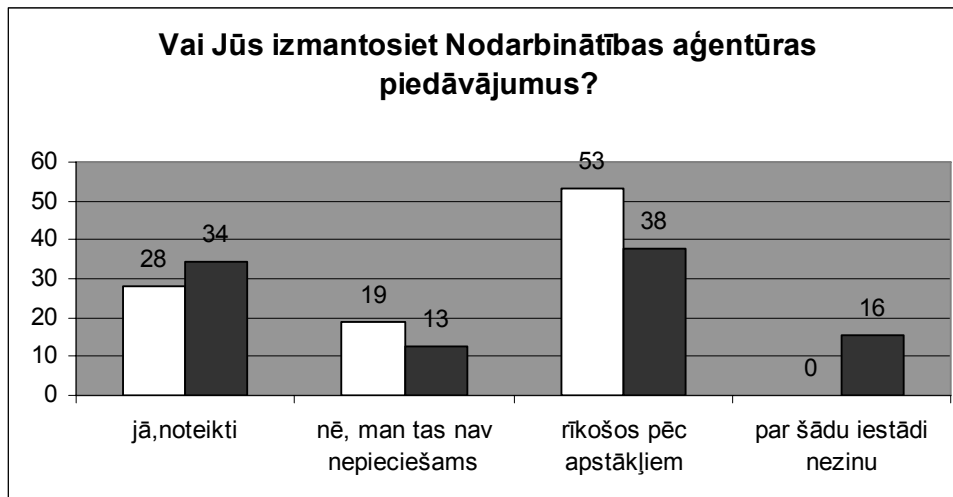
Vai jūs izmantosiet Nodarbinātības aģentūras piedāvājumus?

Uzdot šo jautājumu bija svarīgi, jo visi aptaujātie sagaidīs savu atbrīvošanos jau 2006. gadā. VPD pakalpojumus plāno izmantot aptuveni ceturtdaļa aptaujāto, tomēr arī ceturtdaļa - 16 no 64 aptaujātajiem, par VPD nezināja. Par VPD nezināja 34% B grupas respondentu. Iespējams, ka tie ir kameru režīma ieslodzītie. Tāpat šeit droši vien būtu vainojams arī nepietiekams attiecīgo dienestu darbs. Ir ieslodzītie, kuri neko nezina arī par NVA darbību, taču tādu ir mazāk – 16% ,un tie visi ir B grupas respondenti. (27. grafiks) . Tāpat redzams, ka *pēc apstākļiem rīkosies* lielākā A grupas respondentu daļa un vairāk kā viena trešā daļa B grupā. Uz jautājumu: *kāpēc?*, - atbildes bija – „*neticu, ka palīdzēs*”; „*savas problēmas risināšu pats.*”

26. grafiks. *Vai izmantosiet Probācijas dienesta pakalpojumus? (%)*

27. grafiks. Vai Jūs izmantosiet Nodarbinātības aģentūras pakalpojumus? (%)

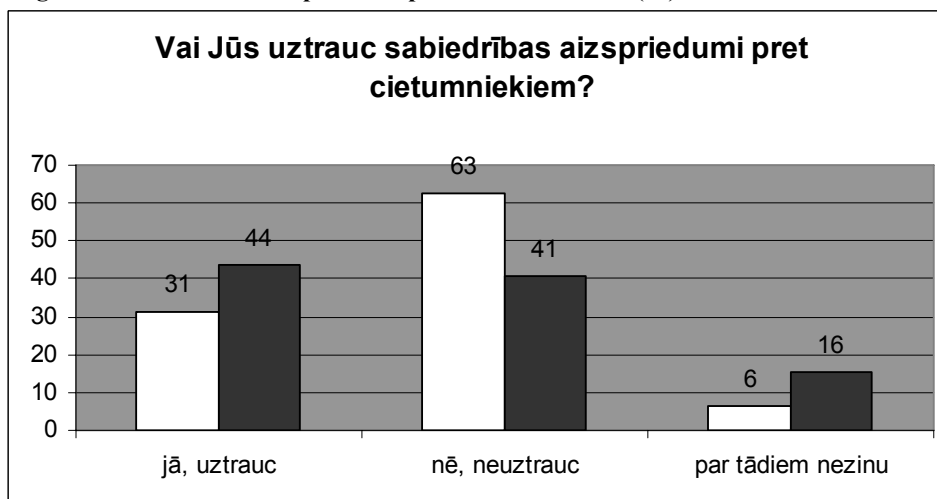

Vai uztrauc aizspriedumi pret cietumniekiem?

7. jautājums. Vai jūs uztrauc sabiedrības aizspriedumi pret cietumniekiem?

Atbildes uz šo jautājumu vērtējamas neviennozīmīgi. Nav noslēpums, ka sabiedrībā eksistē aizspriedumi un stereotipi, bet lielākais vairākums - 63% aptaujāto A grupā atbildēja, ka viņus neuztrauc sabiedrības aizspriedumi pret cietumniekiem. Daži aptaujātie, iespējams, to ietekmi nav izjutuši (nav atbrīvošanās no cietuma pieredzes); citi vienkārši liekuļo vai negrib šo faktu atzīt. Gandrīz vienādās daļās ir šajā jautājumā sadalās B grupas viedoklis – 44% uztrauc, 41% neuztrauc. Būtisks šajā jautājumā ir arī personības pašvērtējuma aspekts.

28. grafiks. Vai uztrauc aizspriedumi pret cietumniekiem? (%)

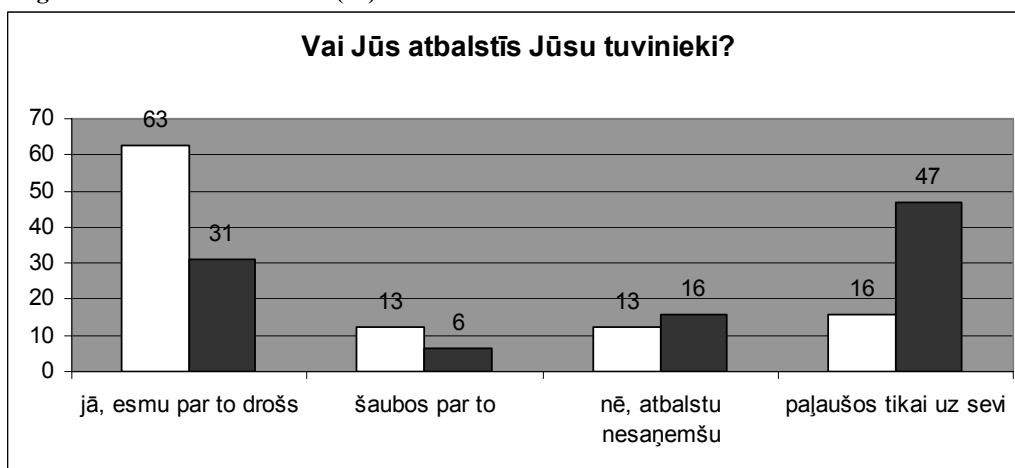

Tuvinieku atbalsts

8. jautājums. Vai jūs atbalstīs jūsu tuvinieki?

63% A grupas respondentu ir droši par to, ka viņus atbalstīs tuvinieki. Taču B grupas respondentu vidū par to droši ir tikai trešā daļa. Pretēji tam B grupas respondenti daudz vairāk paļausies tikai uz sevi (47%). Var secināt, ka A grupas respondenti visvairāk paļaujas uz tuvinieku atbalstu. Te jāņem vērā arī tas, ka B grupas respondentiem ilgāka ieslodzījumā pavadītā laika dēļ nav tik intensīvu kontaktu ar tuviniekiem, vai arī tie ir jau miruši. Tas redzams arī 9. jautājumā par ģimenes stāvokli.

29. grafiks. Tuvinieku atbalsts. (%)

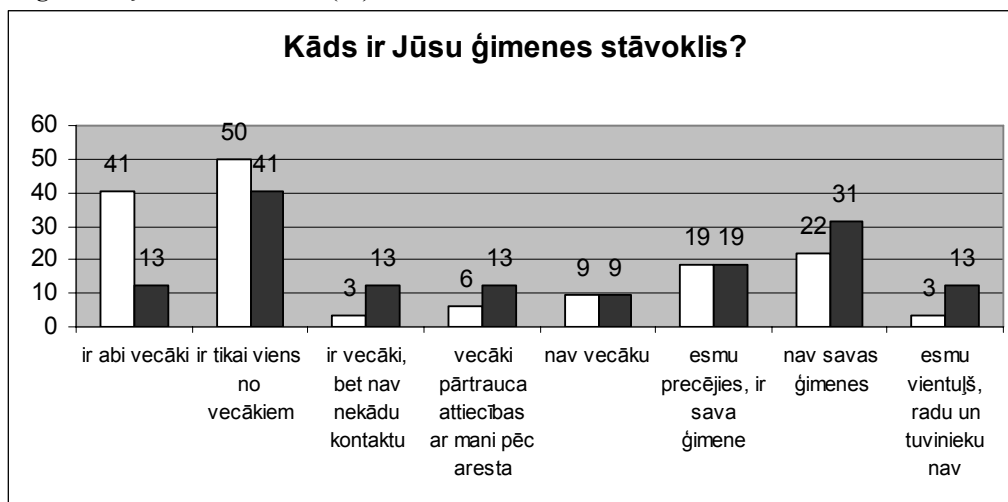

Ģimenes stāvoklis

9. jautājums. Kāds ir jūsu ģimenes stāvoklis?

Grafikā ir konstatēts respondentu ģimenes stāvoklis. Aptuveni pusei aptaujāto ir tikai viens no vecākiem. Abi vecāki ir 41% pirmo reizi ieslodzīto un tikai 13% atkārtoti ieslodzīto. Kopumā var secināt, ka A grupas aptaujātajiem tas ir salīdzinoši stabilāks. No komentāriem var spriest par ieslodzīto sarežģītajām dzīves situācijām: “Mani vecāki negrib ar mani vairs kontaktēties”; “Kamēr sēžu, visi ir nomiruši”; “Kamēr esmu šeit, nomira tēvs, māte slimo”; “Mana māte pēc insulta ir invalīde, viņai ir ļoti nepieciešams mans atbalsts”; “Man ir civilsieve, kas atbalsta”.

30. grafiks. Ģimenes stāvoklis. (%)

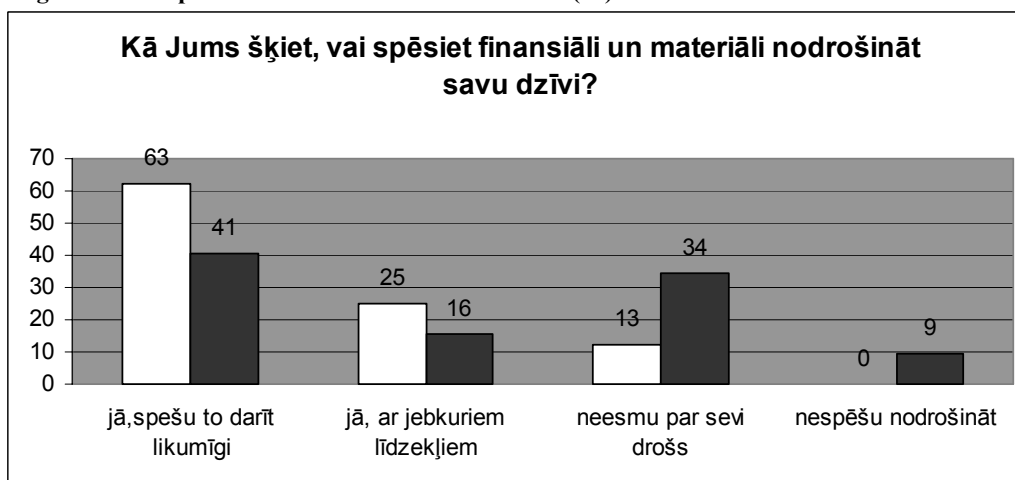

Vai spēs finansiāli nodrošināt savu dzīvi?

10. jautājums. Kā jums šķiet, vai spēsiet finansiāli un materiāli nodrošināt savu dzīvi?

Vairākums respondentu ir optimistiski noskaņoti un uzskata, ka to spēs darīt likumīgi. Tā uzskata 63% A grupas respondenti un 41% B grupas respondenti. B grupas respondenti vairāk minēja atbildi „neesmu par sevi drošs” (34%), kā arī „nespēšu nodrošināt” (9%) Domājams, to ietekmēja iepriekšējā neveiksmīgā pieredze. Ar jebkuriem līdzekļiem finansiāli sevi nodrošināt ir gatavi darīt 25% A grupas aptaujāto un 16% B grupas aptaujāto. Sarunās ar sociālās izglītības programmas izglītojamajiem tika secināts, ka *jebkuros līdzekļos* ietilpst „*viņiem pieņemamie,*” tajā skaitā arī krimināla rakstura. Šim faktam jāvērs uzmanība. Cerīgi var vērtēt to, ka pirmo reizi ieslodzīto – A grupas vairākums apņemas turpmāk sevi nodrošināt likuma ietvaros.

31. grafiks. Vai spēs finansiāli nodrošināt savu dzīvi? (%)

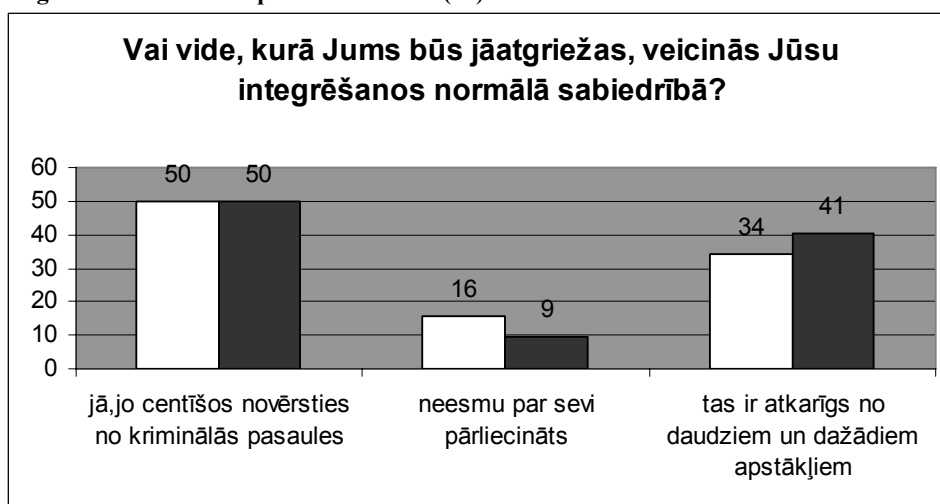

Dzīves vide pēc atbrīvošanas

11. jautājums. *Vai vide, kurā jums būs jāatgriežas, veicinās jūsu integrēšanos normālā sabiedrībā?*

Puse respondentu pauž nodomu norobežoties no kriminālās pasaules un integrēties likuma paklausīgā sabiedrībā. Dažādu apstākļu – sagādīšanos, „īsto cilvēku” ietekmi uz iespējām integrēties saskata abu grupu aptaujātie. *“Tas ir atkarīgs no tā, kādi cilvēki pastieps palīdzīgu roku”;* *“Tas ir atkarīgs no tā, kādos cilvēkos grozīšos;* Daži uzsver paziņu nozīmi: *“Man ir nepieciešams mainīt dzīves vietu un paziņu loku”;* *“Ja nebūs laika muļķībām, “draugiem”, alkoholam – viss nokārtosies.”* Citi nespēj uz šo jautājumu atbildēt vai nav pārliecināti par vidi, kurā atgriezīsies: *“Nezinu, jo man nav dzīves vietas, darba, pēc aresta radušās nopietnas problēmas ģimenē”;* *“Pašlaik nespēju pateikt, jo atrodos šeit”;* *“Pa to laiku, kamēr esmu šeit, visi mani ir aizmirsuši”;* *“Ja es spēšu atrast iztikas avotu, jo šajos deviņos gados, ko pavadīju cietumā ir daudz kas mainījies”.* Viens aptaujātais norādīja, ka būtu nepieciešama pajumte un tad atgriešanās būtu vieglāka: *“Ja pašvaldība atbalstītu ar pajumti, tad jau būs atrisinājums galvenajai problēmai, pārējais jau paša spēkiem”.*

32. grafiks. Dzīves vide pēc atbrīvošanas (%).

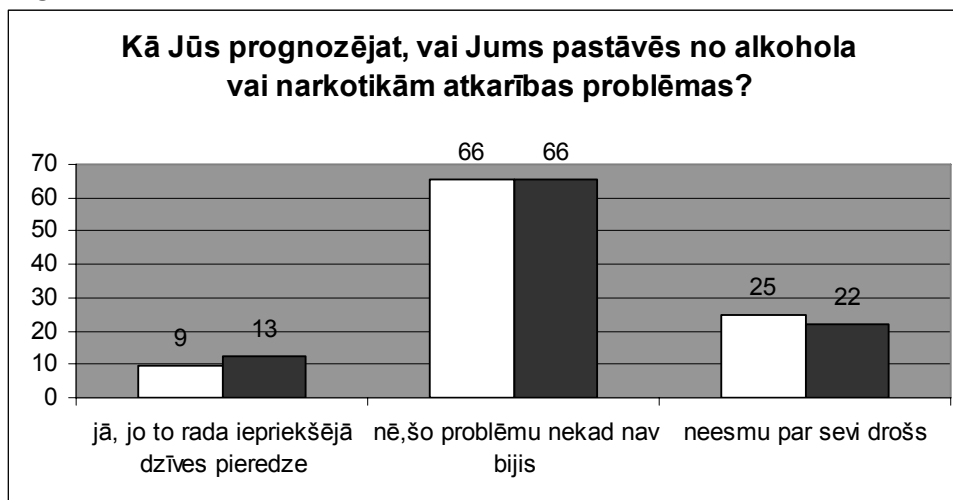
Problēmas ar atkarībām

12. jautājums. *Kā jūs prognozējat, vai jums pastāvēs no alkohola vai narkotikām atkarības problēma?*

Kā neeksistējošu alkohola vai narkotiku atkarības problēmu atzīmēja vairākums abu grupu respondentu (kopā 42). Jāšaubās, ka tikai 7 no 64 pastāvēja šī negatīvā pieredze. Visticamāk tā ir tendence noslēpt, neatzīties savās vājībās, it īpaši, ja tā ir atkarība no narkotikām. No 7 respondentiem, kas prognozēja atkarības problēmas 2 arī norādīja, ka viņu atkarība no

alkohola kavēs viņu integrāciju sabiedrībā (sk. 8. attēlu). Tie respondenti, kuri nav droši par sevi, iespējams paredz atkarības problēmas, tajā pašā laikā izvairīgi izsakās par savām īpašībām, kuras varētu kavēt viņu integrēšanos sabiedrībā – piemēram., “grūti pateikt”, “nezinu”, vai arī “tādu īpašību nav”. Toties tie 3 respondenti, kuriem alkohola vai narkotiku atkarības problēmu nekad nav bijis, minējuši alkoholu kā iespējamu kavējošu faktoru, lai integrētos sabiedrībā.

33. grafiks. Problēmas ar atkarībām.

Kompleksi par kriminālo pagātņi

13. jautājums. Vai jums piemīt kompleksi par savu kriminālo pagātņi?

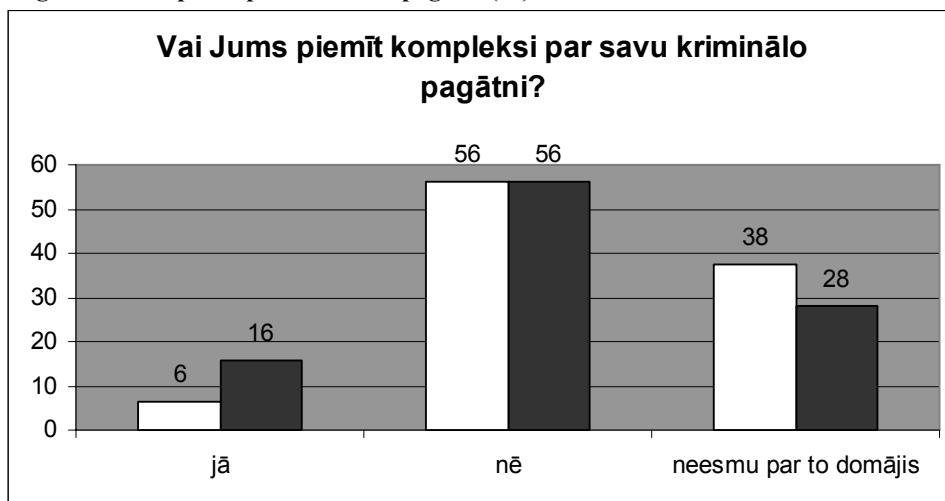
Ka redzams grafikā savas pagātnes kompleksi piemīt tikai pavisam nelielai daļai respondentu (7 no 64). Lielākoties, respondenti izvēlējās variantu – „nē, šo problēmu nav bijis” (66%). Šo jautājumu pētījuma veicēji aplūkoja saistībā ar anketas 7. jautājumu „Vai jūs uztrauc sabiedrības aizspriedumi pret cietumniekiem” (28. grafiks), kurā vairums aptaujāto atzina, ka sabiedrības aizspriedumi viņus neuztrauc.

Sarunās sociālās izglītības grupas izglītojamie pamatoja, ka viņi loti labi apzinās viņiem pieejamo sabiedrības slāni, kur viņi nejutīsies atstumti un līdz ar to neizjutīs kompleksus par savu kriminālo pagātņi. Jautājumu saistības analīze, ņemot vērā atbildes arī uz 15. jautājumu „Vai jūs jūtat bailes vēlreiz kļūdīties iespēju izvēlē un savā rīcībā?” (36. grafiks), atklāj dziļākas nianšes ieslodzīto atbildēs:

1. Respondentus, kurus neuztrauc sabiedrības aizspriedumi pret cietumniekiem, neatzīst, ka viņiem piemīt kompleksi par savu kriminālo pagātņi. Taču arī tie respondenti, kurus uztrauc sabiedrības aizspriedumi pret cietumniekiem, ne vienmēr atzīst kompleksus par savu kriminālo pagātņi.

2. A grupas respondenti, kuri nejūt kompleksu par savu kriminālo pagātņi, nejūt arī bailes vēlreiz kļūdīties iespēju izvēlē un savā rīcībā, savukārt B grupas respondenti, kuri neatzīst kompleksu par savu kriminālo pagātņi, tomēr baidās vēlreiz kļūdīties iespēju izvēlē un savā rīcībā.

34. grafiks. Kompleksi par kriminālo pagātņi (%).

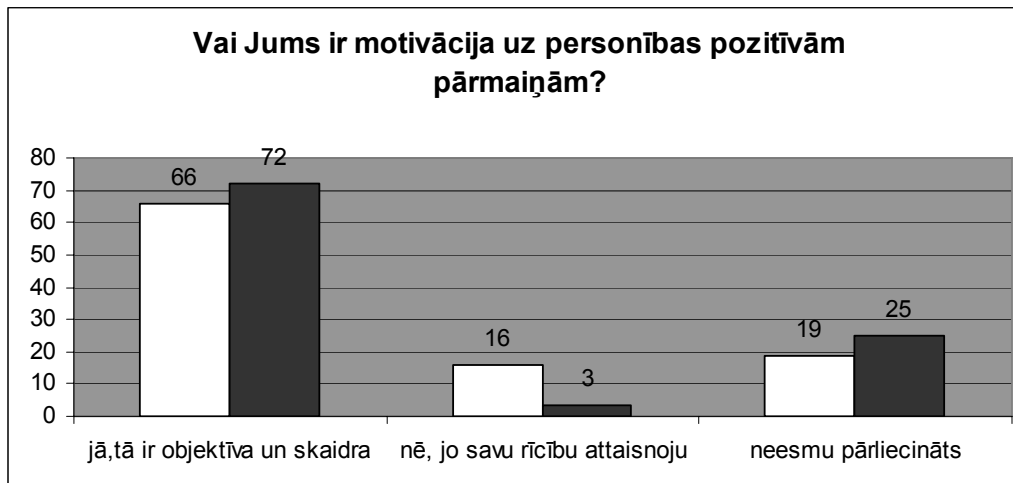
Motivācija uz personības pozitīvajām izmaiņām. Bailes kļūdīties vēlreiz.

14. jautājums Vai jums ir motivācija uz personības pozitīvajām izmaiņām?

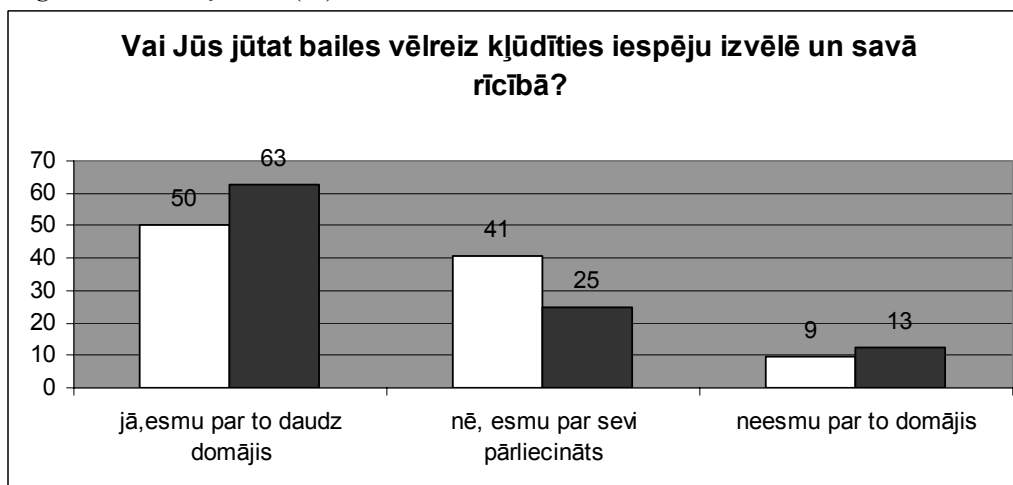
15. jautājums. Vai jūs jūtat bailes vēlreiz kļūdīties iespēju izvēlē un savā rīcībā?

Arī šos jautājumus var skatīt saistīti. Motivāciju uz savas personības pozitīvajām izmaiņām saskata gan A grupas, gan B grupas respondentu vairākums. Viņi uzskata, ka šī motivācija „ir objektīva un skaidra.” Šis rādītājs, iespējams, apliecina vēlmi integrēties likumpaklausīgajā sabiedrībā. Savu rīcību attaisno 16% A grupas aptaujāto. Bailes vēlreiz kļūdīties iespēju izvēlē un savā rīcībā sajūt puse A grupas aptaujāto un 63% B grupas aptaujāto. Tas pierāda konsekventa un nopietna sociālās rehabilitācijas un psiholoģiskās korekcijas darba nepieciešamību jau no pirmās ieslodzījuma dienas. Vairāk bailes kļūdīties ir tiem, kuriem piemīt kompleksi par savu kriminālo pagātņi. Tas īpaši izpaužas B grupas aptaujājamo vidū. (13. jautājums). A grupas respondentu daļai, kurai nepiemita kompleksi par savu kriminālo pagātņi, nejuta arī bailes vēlreiz kļūdīties iespēju izvēlē un savā rīcībā. Abās grupās var novērot tendenci, ka tiem, kuriem nepiemīt kompleksi par savu pagātņi, ir motivācija uz personības pozitīvajām izmaiņām un vēlme mainīties.

35. grafiks. Motivācija uz personības pozitīvām izmaiņām (%).

36. grafiks. Bailes kļūdities (%).

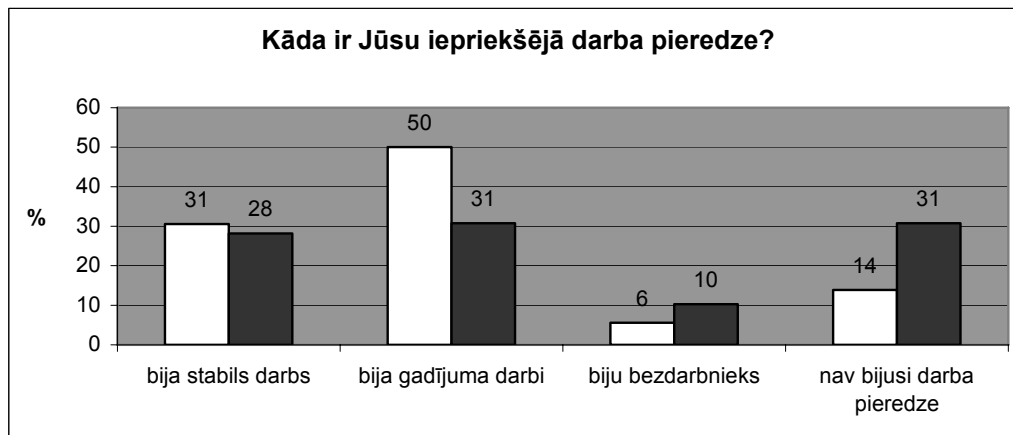

Iepriekšējā darba pieredze

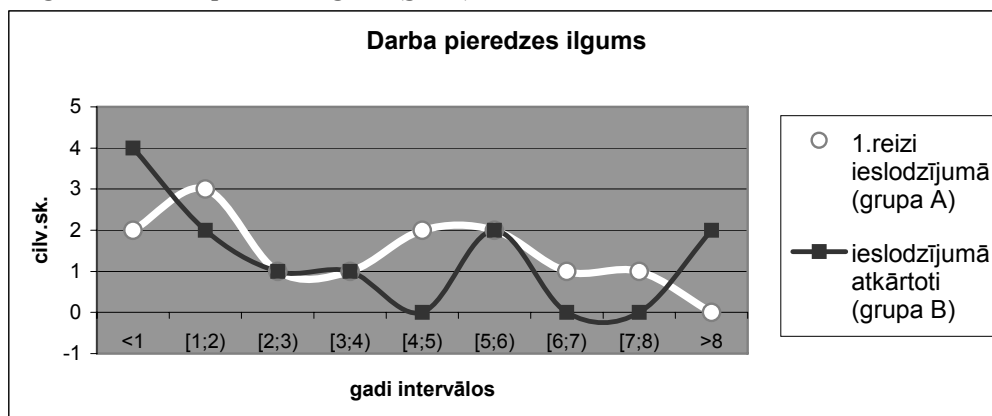
16. jautājums. Kāda ir jūsu iepriekšējā darba pieredze?

65,6% (42) ieslodzīto nav bijis stabils darbs; 34,4% (22) ir bijis stabils darbs. Stabils darbs ir bijis 31% A grupas un 28% B grupas aptaujātajiem. Pusē pirmo reizi ieslodzījumā nonākošajiem ir bijuši gadījuma darbi. Darba pieredzes nav 31% B grupas aptaujātajiem, un 14% A grupas respondentiem. Laiks, kas pavadīts darbā ir aptuveni vienāds abām grupām – vidēji 3 gadi. Vērojams, ka aptaujātajiem B grupā darba pieredze ir vai nu ļoti īsa vai arī gara (ar atsevišķiem izņēmumiem). Vairākumam A grupas ieslodzīto darba pieredze ir līdz 5 gadiem.

37. grafiks. Iepriekšējā darba pieredze (%).

38. grafiks. Darba pieredzes ilgums (gados).

Iepriekš iegūtā profesija

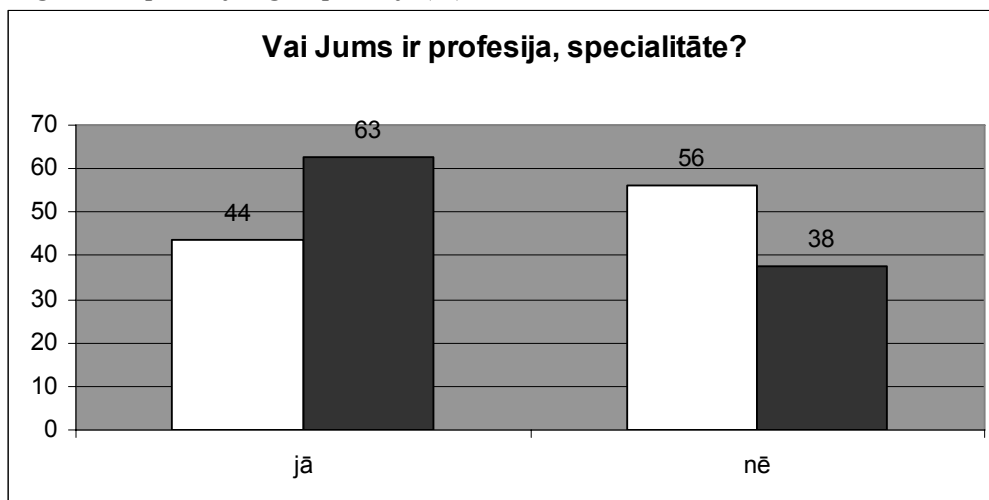
17. jautājums. Vai jums ir profesija, specialitāte?

To, ka iepriekš viņiem ir bijusi profesija apstiprināja aptuveni puse (53%) ieslodzīto. Vairāk tādu bija atkārtoti ieslodzīto vidū (B grupā). 56% A grupas respondentu norādīja, ka nav ieguvuši noteiktu profesiju/specialitāti.

Grafiks parāda profesiju vai specialitāšu esamību aptaujas dalībniekiem. Tomēr, ne vienmēr tas ir apliecināms ar atbilstošu dokumentu. Vairākumam respondentu tā ir darba pieredze. Aptaujāto vidū izplatītākās ir šādas profesijas: celtnieks 8 (25%), atslēdznieks 6 (9.4%), galdnieks, elektriķis 3 (4.7%), šoferis 3 (4.7%), metinātājs 2 (3.1%), matrozis 2 (3.1%), pavārs 2 (3.1%) u.c. Citu profesiju vidū tika nosauktas: virpotājs, frēzētājs; frizieris; gaļas un desu izstrādājumu kūpinātājs; mežstrādnieks; šujmašīnu meistars; pārdevējs; lentzāga operators. Kaut gan reāls darbs attiecīgajā specialitātē varētu radīt sarežģījumus. Tam cēlonis

ir darba iemaņu zaudējums ieslodzījuma laikā; mūsdienu tehnoloģiju nezināšana, kā arī nepietiekamā psiholoģiskā gatavība darbam kā procesam.

39. grafiks. Iepriekšējā iegūtā profesija (%).

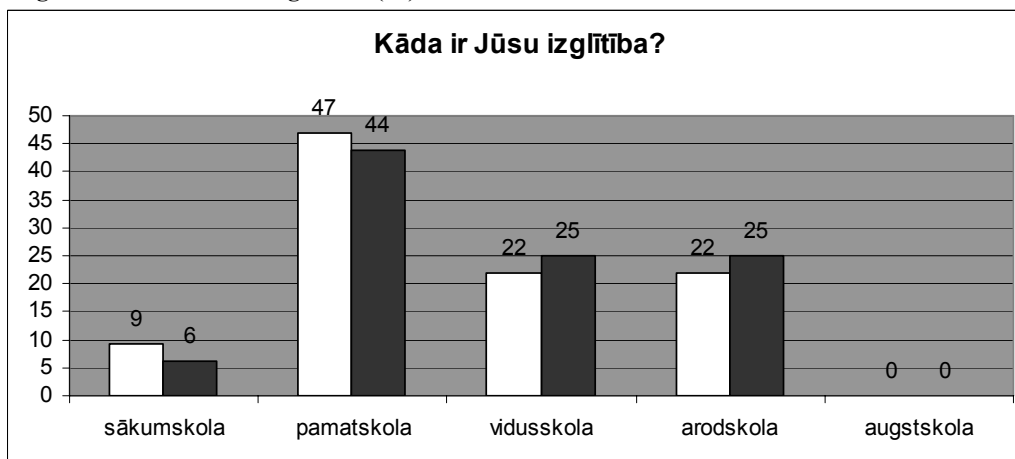

Izglītība

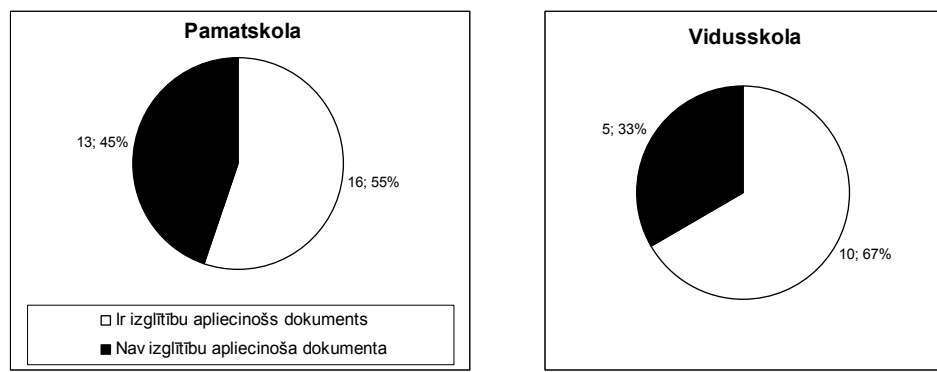
18. un 19. jautājums. *Kāda ir jūsu izglītība? Vai jums ir izglītību apliecinošs dokuments?*

40. grafiks konstatē respondentu izglītības līmeni. Vairumam aptaujāto ir tikai pamatskolas izglītība, aptuveni ceturtajai daļai – vidējā un arodizglītība. Augstākās izglītības nebija nevienam respondentam. Tomēr, kā rāda 41. grafiks tikai pusei no pamatskolu beigušajiem ir izglītību apliecinošs dokuments. Vidusskolas izglītību apliecinošs dokuments nebija 5 no 15 respondentiem. Valmieras cietuma skolas vadītāja K.Arefjeva droši apgalvo, ka daļai respondentu nav arī attiecīgās izglītības.

40. grafiks. Kāda ir Jūsu izglītība? (%)

41. grafiks. Vai Jums ir izglītību apliecinošs dokuments?

Rakstura īpašības, kas var sekmēt vai kavēt integrāciju

20. un 21. jautājums. *Kā domājat, kādas jūsu rakstura īpašības sekmēs jūsu integrēšanos sabiedrībā? Kavēs integrēšanos?*

Aptaujātie vairāk minēja īpašības, kas veicinās integrāciju sabiedrībā. Aptaujātie apzinās arī negatīvās īpašības, kas turpmāk labvēlīgos apstākļos ar pieredzējuša psihologa palīdzību var sekmēt vēlamās korekcijas.

8. attēls. Rakstura īpašības, kas var sekmēt vai kavēt integrāciju.

Pēc ieslodzīto domām viņu integrēšanos sabiedrībā sekmēs:

saprašanās ar cilvēkiem; pacietība; uzticība; sabiedriskums; atsaucīgums; labsirdīgums; mērķtiecība; lojalitāte; gribasspēks; konsekvence; taisnīgums; godīgums; ambiciozitāte; pieklājīgums, godkārbība; humora izjūta; neatlaidība; nekaunība; elastīgums; darba mīlestība; darba spējas; punktualitāte; pielāgošanās spējas; izpalīdzīgums; pelnīt griba.

Integrēšanos kavēs:

atkarība no alkohola; rakstura un gribasspēka trūkums; pakļaušanās citu viedoklim; brutalitāte, emocionalitāte; ātrsirdība; lepnums; netaisnīgums; agresivitāte; izglītības trūkums; vienaldzība; slinkums; pašdisciplīnas trūkums; nervozitāte; neiecietība.

22. jautājums. *Vai jums ir skaidri mērķi dzīvē?*

Savus dzīves mērķus skaidri saredz vairākums abu grupu respondenti (54 no 64). Šis jautājums varētu būt skatāms kontekstā ar anketas 14. jautājumu par ieslodzītā motivāciju uz personības pozitīvām izmaiņām Dažiem tie ir tikai sapņi, citiem vēlēšanās „vienkārši

dzīvot.” Tālāk sniegti citāti no skolas sociālās izglītības programmas izglītojamo sacerējumiem par tēmu „Ko šajā dzīvē es noteikti gribētu paveikt?”

9. attēls. Ko šajā dzīvē es noteikti gribētu paveikt? Fragmenti no izglītojamo sacerējumiem.

<p>Juris, 24 gadi: <i>“Vēlos nopirkt māju netālu no Rīgas. Ņemot vērā to, ka es strādāšu Rīgā, mājai jāatrodas netālu no centra. Vislabāk kādā no privātmāju ciematiem, kā Mārupē, Baltezerā, Babītē, kur ir ekoloģiski tīrs, svaigs gaiss. Man ļoti rūp tas, lai mana ģimene – mana sieva, dēls dzīvotu labvēlīgos apstākļos. Vēlos savam dēlam dot visu to, kas man dzīvē ir gājis secen.”</i></p>
<p>Aleksejs, 26 gadi: <i>“Es vēlētos atvērt savu tetovēšanas salonu. Esmu sapratis, cik ļoti man šī nodarbe patīk. Priecājos, ka joprojām pēc tetovējumiem ir pieprasījums. Tāpēc es varu apvienot lietderīgo ar patīkamo. Ir jauki, kad sirdslieta spēj arī pabarot.”</i></p>
<p>Jānis, 24 gadi: <i>“Es vēlētos nodzīvot savu dzīvi saskaņā ar sevi, savām vēlmēm, nodomiem un nepieciešamībām. Lai nāves stundā nenāktos mocīties sirdsapziņas pārmetumos, apjēdzot dzīves nejēdzību. Vēlos cienīgi nomirt.”</i></p>
<p>Aleksejs, 25 gadi: <i>“Ar futbolu esmu nodarbojies no agras bērnības. Kādreiz šajā sporta veidā uzrādīju arī diezgan labus rezultātus. Joprojām ceru, ka man izdosies iekļauties kādā no vadošajām Latvijas futbola komandām, un varbūt pēc tam arī spēlēt kādā no Eiropas klubiem. Uzskatu, ja ļoti centīšos, tad šis sapnis piepildīsies.”</i></p>
<p>Pēteris, 21 gads: <i>“Vēlētos nopelnīt daudz naudas, kādā ceļā – tas būtu noslēpums. Pēc iespējas mazāk zagt. Jo var nopelnīt nezogot un dzīvot laimīgi.”</i></p>
<p>Jānis, 27 gadi: <i>“Vēlētos iepazīties ar man tīkamu meiteni, nodibināt ģimeni, strādāt un aizmirst to, kas bijis manā dzīvē slikts.”</i></p>
<p>Genādijs, 42 gadi: <i>“Gribētu sākt godīgi strādāt un pelnīt iztikai. Izveidot labu ģimeni. Visvairāk vēlētos iekārtot dzīves vietu savai ģimenei jūras krastā.”</i></p>
<p>Ralfs, 35 gadi: <i>“Neesmu vairs pusaudzis, bet vēlētos papildināt un iegūt zināšanas, kas varētu būt noderīgas turpmākajā dzīvē. Ļoti svarīgi būtu atrast pastāvīgu darbu un līdz ar to naudas avotu. Ir dažādi varianti, bet šobrīd par to ir pārsteidzīgi runāt. Ja nav droša finansiālā atalgojuma, tad par dzīves mērķu sasniegšanu nākotnē nav ko sapņot. Protams, es ceru izveidot savu ģimeni, lai būtu pēcnācēji un nodrošināt savas vecumdienas.”</i></p>
<p>Aivars, 29 gadi: <i>“Pabūt dažādu okeānu salās, lai gūtu baudu no tā skaistuma.”</i></p>
<p>Juris, 33 gadi: <i>“Es plānoju atrast labu darbu, piedalīties savas meitas audzināšanā. Bet visvairāk man gribētos nodrošināt savai meitai labu, saulainu bērnību. Uzskatu to par savu pienākumu.”</i></p>
<p>Antāns, 35 gadi: <i>“Es vēlētos nodibināt kādu uzņēmumu. Nelielu, bet lai pietiktu dzīvošanai. Piemēram, kaut ko saistītu ar koku tirdzniecību. Es augu bērnu namā un nekad negribētu, lai maniem bērniem būtu līdzīgs liktenis.”</i></p>

Raimonds, 24 gadi:

“Es vēlētos vispirms iegūt labu izglītību, dabūt solīdi atalgotu darbu, uzbūvēt lielu māju un atrast šai mājai saimnieci, kura sargātu mājas pavardu un audzinātu mūsu bērņus.”

Rustams, 21 gads:

“Vēlos aizbraukt uz ārzemēm, lai paplašinātu savu redzesloku. Ļoti gribu doties ceļojumā ar lidmašīnu, jo es nekad neesmu lidojis, un vēlos izbaudīt šo sajūtu. Ceru paspēt atbrīvoties un vēl kaut reizi redzēt savu tēvu.”

Imants, 42 gadi:

“Savas dzīves laikā gribu apgādāt un nodrošināt savus tuviniekus un bērņus ar visu, kas būtu nepieciešams pilnvērtīgajai dzīvei. Man pašam tās nav bijis, un es negribētu, lai man tuviem un mīļiem cilvēkiem nāktos iziet cauri tām grūtībām, kurām izgāju es.”

“Gribu izmainīt valsti, kurā dzīvoju, paaugstināt tās iedzīvotāju dzīves līmeni. Uzskatu, ka būtu nepieciešams attīstīt lauksaimniecības nozares. Būtiski, manuprāt, visiem ievērot savstarpējo, cilvēcisko cieņu, audzināt un stimulēt patriotiskās jūtas. Cilvēks nedrīkst dzīvot tikai sev, viņam jā rūpējas arī par savas valsts nākotni.”

Oļegs, 30 gadi:

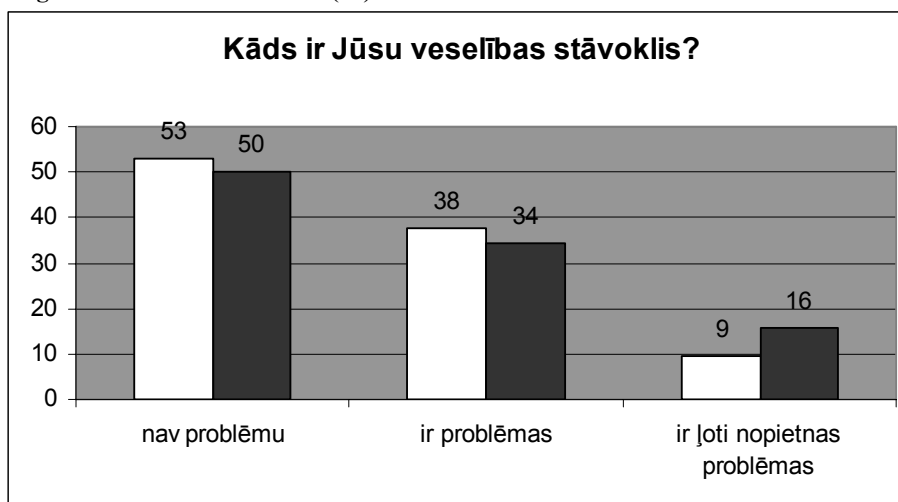
“Vēlos sakārtot savu dzīvi, uzcelt māju... Domāju, ka šādas vēlmes ir katram veselīgi domājošam cilvēkam. Sapņoju par to, ka arī mūsu valstī cilvēki kādreiz dzīvos tāpat kā Šveicē vai Zviedrijā. Šis sapnis nekādi nav saistīts ar savtīgiem nolūkiem, bet gan ar to, ka es tiešām ļoti vēlos, lai katrs spētu izbaudīt pilnvērtīgu dzīvi no agrās bērnības līdz sirmam vecumam.”

Veselības stāvoklis

23. jautājums. Kāds ir jūsu veselības stāvoklis?

Problēmas veselībā saskata 36% aptaujāto. 12% uzskata, ka šīs problēmas ir ļoti nopietnas. Nepārprotami veselības stāvokli ietekmēja viņu iepriekšējais dzīves veids (nelabvēlīgās ģimenes, alkohola un narkotiku lietošana; objektīvi trūkumi cietumnieku medicīniskajā aprūpē).

42. grafiks. Veselības stāvoklis (%).

Attieksme pret zemu atalgojumu

24. jautājums. *Vai zems darba atalgojums jums var būt par šķērsli strādāt godīgi un ar atdevi?*

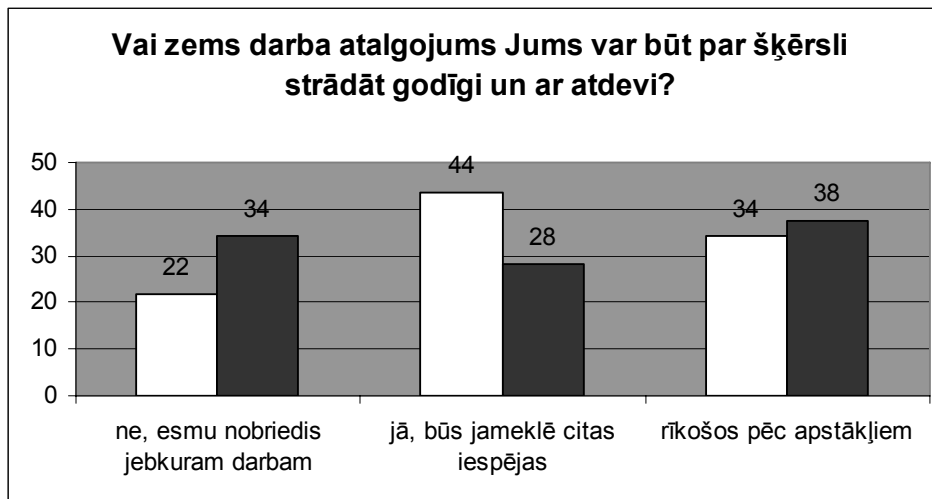
36 % (23) aptaujāto uzskata, ka zema darba atalgojuma dēļ viņi „meklēs citas iespējas” vai „rīkosies pēc apstākļiem.” Sarunās ar ieslodzītajiem tika noskaidrots, ko viņiem nozīmē atbilžu varianti: „*citas iespējas*” un „*rīkošos pēc apstākļiem,*” - atbildes bija: meklēšu citu darbu; braukšu uz ārzemēm; pelnīšu kā māku, nenoliedzot arī kriminālā rakstura rīcību, pamatojot to ar „skarbu nepieciešamību”. Šādu iespēju vairāk pieļauj A grupas aptaujātie, būdami ieslodzījumā pirmo reizi (25 no 32 aptaujātajiem).

Sākuma atalgojums

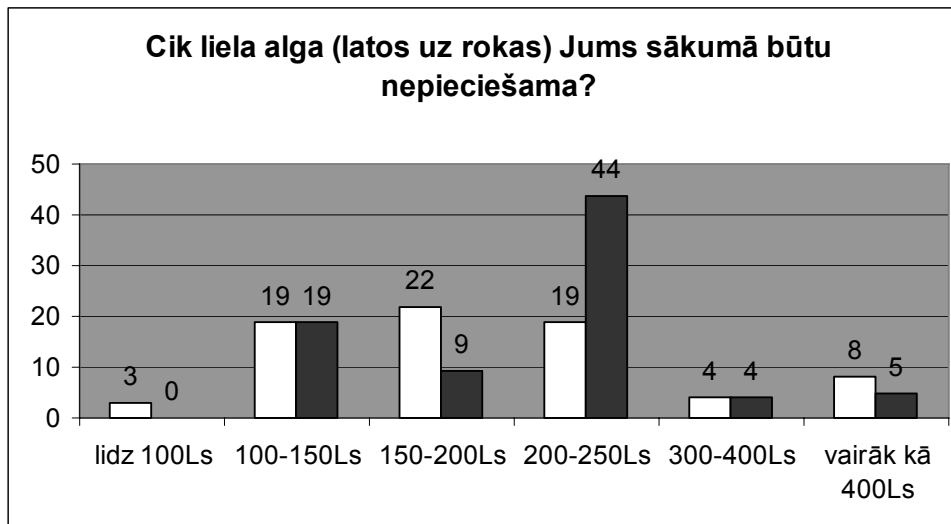
25. jautājums. *Cik liela alga (latos uz rokas) sākumā jums būtu nepieciešama?*

Pirmajā dzīves posmā pēc atbrīvošanās no naudas summas piedāvātajiem variantiem 31% respondentu norādīja 200-250 latus, pamatojot, ka no sarunām ar cietuma darbiniekiem, medpersonālu un skolotājiem, viņi secinājuši, ka tā ir „*normāla alga.*” Šādu algu vairāk minējuši atkārtoti ieslodzītie 44% (14). 12 cilvēki no A grupas respondentiem uzskatīja, ka viņiem būtu nepieciešams no 300-400 un vairāk par 400 latiem. Acīmredzot šādu izvēli noteica prasības un vajadzības attiecīgajā vecumā. Sarunās ar ieslodzītajiem var secināt, ka viņiem atrodies cietumā 5 gadus un vairāk, jau nav priekšstata par reālām cenām brīvībā un to, ka viņi diez vai spēs sabalansēt savu budžetu. Strādāt ar atalgojumu zem 100 latiem būtu gatavs tikai 1 no aptaujātajiem ieslodzītajiem.

43. grafiks. Ieslodzīto attieksme pret zemu atalgojumu (%).

44. grafiks. Sākuma atalgojums (%).

Nākotnes nodarbošanās

26. jautājums. *Kur jūs gribētu strādāt, ar ko nodarboties?*

No vēlamajām profesijām un nozarēm aptaujātie min šādas atbildes:

12. tabula. Ieslodzīto vēlamās nākotnes nodarbošanās.

Nozare	Skaitis
Celtniecība	4
Kokapstrāde	2
Šoferis	2
Automehāniķis	2
Uzņēmējdarbība	2
Krāsotājs	1
Elektriķis	1
Lauksaimniecībā	1
Mājas lapu veidošana	1
Mežkopība	1
Kokzāģētavā	1
Ierēdnis	1
Mežizstrāde	1
Braukt jūrā	1
Metālapstrāde	1
Finanses	1

10. attēls. Aptaujāto ieslodzīto vēlamās profesijas.

Aptaujāto ieslodzīto vēlamās profesijas

Strādāt celtniecībā par krāsotāju vai palīgstrādnieku; esmu pieradis pie visa veida darbiem lauksaimniecībā; strādāt firmā saistībā ar mežu vai apzaļumošanu; strādāt dizaina aģentūrā, tas ir saistīts ar “mājas lapu” izgatavošanu Internetā un informāciju tehnoloģijām; kokzāģētavā – pieredze liela; stabilā firmā par celtnieku; būvniecībā vai par automehāniķi; gribētos iemācīties svešvalodas; kokapstrādē; strādāt par ierēdni; autoservisā; mežizstrādē; braukt jūrā – tā ir mana profesija; nodarboties ar uzņēmējdarbību lauku apvidū, iespējams Latgalē; biznesa sfērā; strādāt par šoferi; metālapstrādē; mākslas nozarē; strādāt par elektriķi; veikt remontdarbus celtniecībā; strādāt preču pārvadāšanas firmā; galdniecībā; finanšu jomā.

Viens respondents atzina: „Galvenais, lai darbs sagādātu prieku un ir labi apmaksāts”; „Vienalga kur, galvenais – jumts virs galvas un darbs”; „Vienalga kur, lai tikai alga nav mazāka par 100 latiem.” Par vēlmi strādāt ārzemēs atklāti izteicās viens respondents: „aizbraukt uz ārzemēm, strādāt par bārmeni vai celtniecībā.” Viens aptaujas dalībnieks atzina: „Strādāt negribu un to nedarīšu”. Cits nevarēja pateikt: „Nezinu, jo 9 gadus atrodos apcietinājumā, profesijas nav, bet ir cerība, ja kāds palīdzēs - dzīvi sakārtot” Jāatzīst, ka kopumā respondenti pietiekami adekvāti novērtē savas spējas, objektīvi sabalansējot vēlmes ar iespējām.

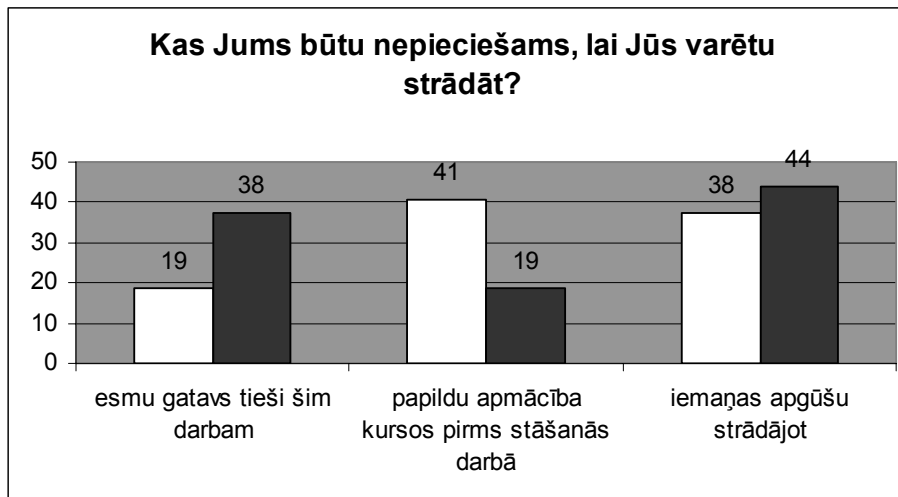
Jāatzīmē, ka no 17% aptaujātajiem (lielākoties gan atkārtoti ieslodzījumā esošie) savu vēlamo darbu uzrādījuši tādu, ko ir vai nu darījuši iepriekš vai mācījušies darīt. 5 respondentiem ir pieredze celtniecībā un viņi arī gribētu turpināt strādāt šajā jomā, seko galdnieks (3), elektriķis (2), lentzāģa operators, matrozis, šoferis un atslēdznieks.

Sagatavošanās darbam

27. jautājums. Kas jums būtu nepieciešams, lai jūs varētu strādāt?

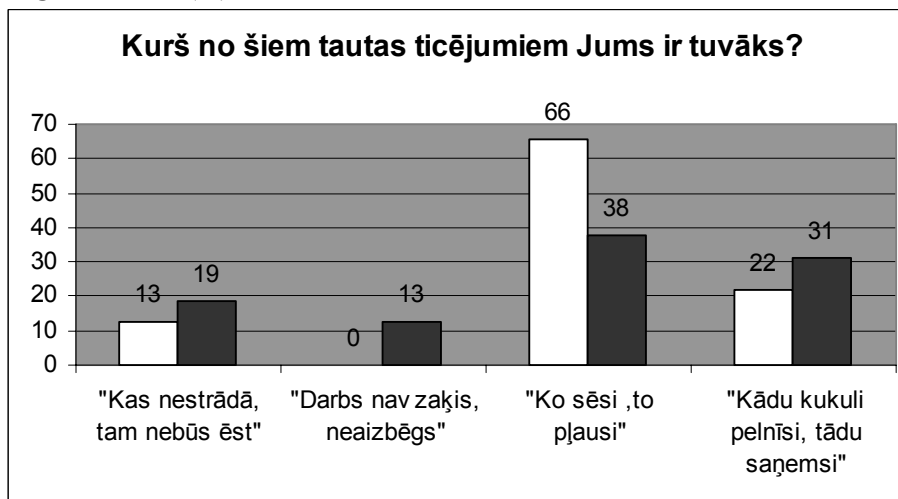
Šis jautājums ir loģisks turpinājums iepriekšējam. Lielākā respondentu daļa (26) (40%) plāno nepieciešamās iemaņas gūt darba procesā. Ņemot vērā aptaujā nosauktās nozares tas ir diezgan reāli. Būtiski, ka atbilstoša profesija (vai pieredze) ir 18 aptaujātajiem (28%); 19, jeb trešdaļa aptaujāto uzskata, ka viņiem pietiks ar papildu kursiem. Papildus apmācību vairāk būtu gatavi iziet pirmo reizi ieslodzījumā esošie (41%), bet atkārtoti ieslodzītie uzskata, ka vai nu ir gatavi konkrētajam darbam vai arī iemaņas apgūs strādājot.

45. grafiks. Sagatavošanās darbam (%).

Moto

28. jautājumā aptaujātie varēja atzīmēt sev tuvāko tautas ticējumu. Šis jautājums bija paredzēts aptaujāto atslodzei.

46. grafiks. Moto (%).

1.13. Aptaujāto ieslodzīto sociālo vajadzību un risku novērtējums

Lai kopumā novērtētu atbrīvojamo sociālās vajadzības, pētījuma veicēji izveidoja indeksu, kurā tika ņemti vērā ieslodzīto dinamiskās sociālās vajadzības (dzīves vieta, finansiālais atbalsts, tuvinieku atbalsts, atkarību problēmas, darba pieredze, izglītība, veselības stāvoklis, kā arī riski, kas ir saistīti ar ieslodzītā kriminālo pagātņi (iepriekšēja ieslodzījuma pieredze, notiesātais kopumā ieslodzījuma vietās pavadījis vairāk kā 12 mēnešus). Par pamatu šī indeksa veidošanai kalpoja Kanādas ekspertu izstrādātais riska/vajadzību novērtējums, ko aktīvi lieto Latvijas probācijas dienests. Šī riska/vajadzību novērtējuma detalizētāks apraksts ir sniegts pētījuma trešajā daļā.

Indekss tika veidots summējot respondentu atbildes uz anketas jautājumiem. Atbildes tika iegūtas no anketas „*Ieslodzīto spējas iekļauties sabiedrībā*” 12 jautājumiem. Par katru atbildi, kas paaugstināja ieslodzītā risku pārejot no ieslodzījuma brīvībā, tika piešķirts negatīvs skaitlis „-1.” Par katru atbildi, kas mazināja ieslodzītā risku pārejot no ieslodzījuma brīvībā, tika piešķirts pozitīvs skaitlis „1”. Katra respondenta riska indekss tika aprēķināts summējot pozitīvos un negatīvos skaitļus. Tā, piemēram, ja respondenta atbildēs tika konstatēti 8 faktori, kas palielina viņa pārejas risku un 3 faktori, kas mazina pārejas risku, respondenta iegūtais riska indekss bija -5. Tas tika aprēķināts šādi:

$$-1-1-1-1-1-1-1-1 + 1+1+1 = -8+3 = -5.$$

Riska indekss iznāk negatīvs, no kā var secināt, ka ieslodzītā pārejas risks ir diezgan augsts. Tā kā pavisam tika aplūkotas atbildes uz 12 jautājumiem, riska skala tika sadalīta robežās no -12 (visaugstākais risks) līdz +12 (viszemākais risks). Uzskatāmības dēļ, šis intervāls tika sadalīts 3 daļās iegūstot 3 intervālus, kas raksturo riska pakāpi:

- *augsts risks* - intervāls [-12;-4];
- *vidējs risks* - intervāls [-3;4];
- *zems risks* - intervāls [5;12].

13. tabula. Ieslodzīto riska/vajadzību indeksa veidošanas princips.

+ 12	- 4	0	+ 4	- 12
<i>Zems risks</i>		<i>Vidējs risks</i>		<i>Augsts risks</i>

Nr.	<u>Samazina pārejas risku +1</u>	Filtrs ¹⁰	<u>Palielina pārejas risku -1</u>	Filtrs
<i>Sociālo vajadzību aspekti</i>				
1.	Pēc atbrīvošanās no cietuma respondentam ir stabila dzīves vieta	2. jaut. (1.variants)	Pēc atbrīvošanās no cietuma respondentam nav stabilas dzīves vietas vai mājokļa vispār nav.	2. jaut (2,3 variants)
2.	Pēc atbrīvošanās no cietuma respondentiem problēmu ar finansiālo atbalstu nebūs, jo būs tuvinieku atbalsts	3. jaut. (3. variants)	Pēc atbrīvošanās no cietuma respondentam ļoti nepieciešams finansiālais atbalsts.	3. jaut. (1. variants)
3.	Respondents ir drošs, ka viņu atbalstīs viņa tuvinieki	8. jaut. (1.variants)	Respondents šaubās vai arī ir pārliecināts par to, ka pēc atbrīvošanās no cietuma viņus neatbalstīs tuvinieki.	8. jaut. (2,3 variants)
4.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Respondentam ir: <ul style="list-style-type: none"> a) abi vecāki; b) viens no vecākiem. ▪ Respondents ir precējies un viņam ir sava ģimene. 	9.jaut. (1.,2.,6. variants)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Respondentam ir vecāki, taču: <ul style="list-style-type: none"> a) nav nekāda kontakta ar tiem; b) vecāki ir pārtraukuši attiecības ar respondentu pēc aresta; ▪ Respondentam nav vecāku; ▪ Respondentam nav savas ģimenes; ▪ Respondents ir vientuļš – radu un tuvinieku nav. 	9. jaut. (3.,4.,5.,7.,8. variants)
5.	Respondents prognozē, ka viņam neradīsies atkarība no alkohola/narkotikām, jo šo problēmu nekad nav bijis.	12. jaut. (2. variants)	Respondents prognozē/nav drošs, ka viņam būs atkarības problēmas, kas saistītas ar alkohola/narkotiku lietošanu.	12. jaut. (1.,3. variants)
6.	Respondentam pirms ieslodzījuma ir bijis stabils darbs.	16. jaut. (1. variants)	Respondents pirms ieslodzījuma bijis bezdarbnieks vai arī viņam nav bijusi darba pieredze.	16. jaut. (3.,4. variants)
7.	Respondentam ir iegūta profesija/specialitāte.	17. jaut. (1.variants)	Respondentam nav iegūta profesija/specialitāte.	17. jaut. (2. variants)
8.	Respondents ir ieguvis pamatskolas, vidusskolas, arodskolas vai augstskolas izglītību.	18.jaut. (2.,3.,4.,5. variants)	Respondentam ir tikai sākumskolas izglītība.	18. jaut. (1.variants)
9.	Respondentam ir izglītību apliecinošs dokuments.	19.jaut (1.variants)	Respondentam nav izglītību apliecinoša dokumenta.	19. jaut. (2.variants)

¹⁰ Sk. pētījuma pielikumā pievienoto aptaujas anketu „Ieslodzīto spējas iekļauties sabiedrībā.”

10.	Respondentam nav problēmu ar savu veselības stāvokli.	23. jaut. (1.variants)	Respondentam ir problēmas ar veselību vai arī tās ir ļoti nopietnas.	23. jaut (2.,3.variants)
<i>Kriminālās pieredzes riska aspekti</i>				
11.	Notiesātais ir ieslodzījumā pirmo reizi	29. jaut. (1.reize)	Notiesātais ir ieslodzījumā atkārtoti.	29. jaut. (vairāk par 1. reizi)
12.	Laiks, kas pavadīts ieslodzījuma ir īsāks par gadu.	30. jaut. (mazāk par 12 mēnešiem)	Laiks, kas pavadīts ieslodzījuma vietā ir ilgāks par gadu.	30. jaut. (vairāk par 12.mēnešiem)

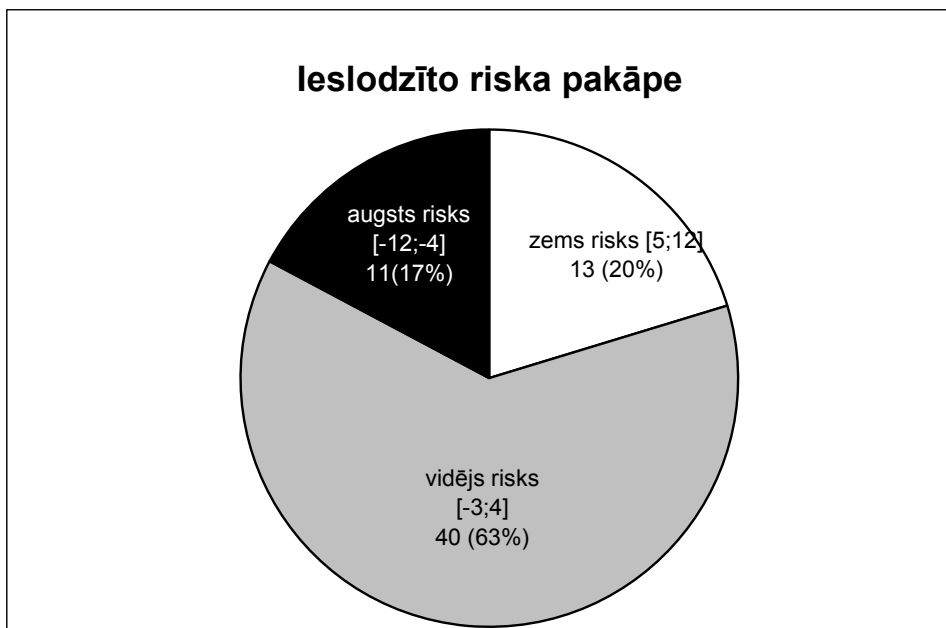
Riska/vajadzību novērtējuma rezultāti 64 ieslodzītajiem, kas atbrīvosies no Valmieras cietuma 6 mēnešu laikā ir šādi:

- Augsts risks bija 17% no respondentiem, vidējs risks bija lielākajai daļai respondentu – 63%, bet zems risks – 20% no visiem aptaujātajiem (47. grafiks);
- Kopumā A grupai bija zemāks riska līmenis nekā B grupai (48. grafiks);
- Atbildes neparādu statistiski nozīmīgu saistību starp riska līmeni un ieslodzījumā pavadīto laiku, ieslodzīto vecumu, kaut arī augsta riska grupā ir trīs reizes vairāk respondentu vecumā no 36 līdz 45 gadiem (49. grafiks);
- Nevar viennozīmīgi apgalvot, ka riska grupā esošajiem ir neskaidrāka motivācija uz personības pozitīvajām izmaiņām un ka viņiem nav skaidru mērķu dzīvē.

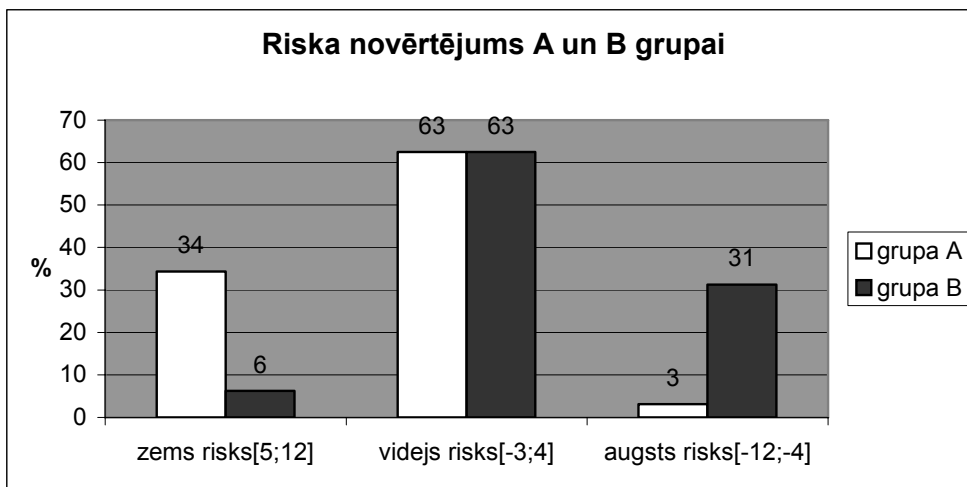
Tomēr:

- Respondenti riska grupā izjūt akūtāku vajadzību pēc finansiālās palīdzības. Vairākums riska grupā esošo nejūtas droši domājot par finansiālo un materiālo nodrošinājumu pēc atbrīvošanas – 15 (43%) no 35 respondentiem;
- Riska grupā esošos vairāk satrauc sabiedrības aizspriedumi pret cietumniekiem - 15 (43%) no 35 respondentiem;
- Riska grupā esošie ir nepārliecināti par to, ka vide, kurā atgriezīsies veicinās viņu iekļaušanos sabiedrībā – 16 (46%) no 35 respondentiem;
- Riska grupā esošie baidās vēlreiz kļūsties savā rīcībā – 22 (63%) no 35 respondentiem;
- Riska grupā esošie neuzskata, ka viņiem būtu vajadzīga papildus apmācība stājoties darbā.

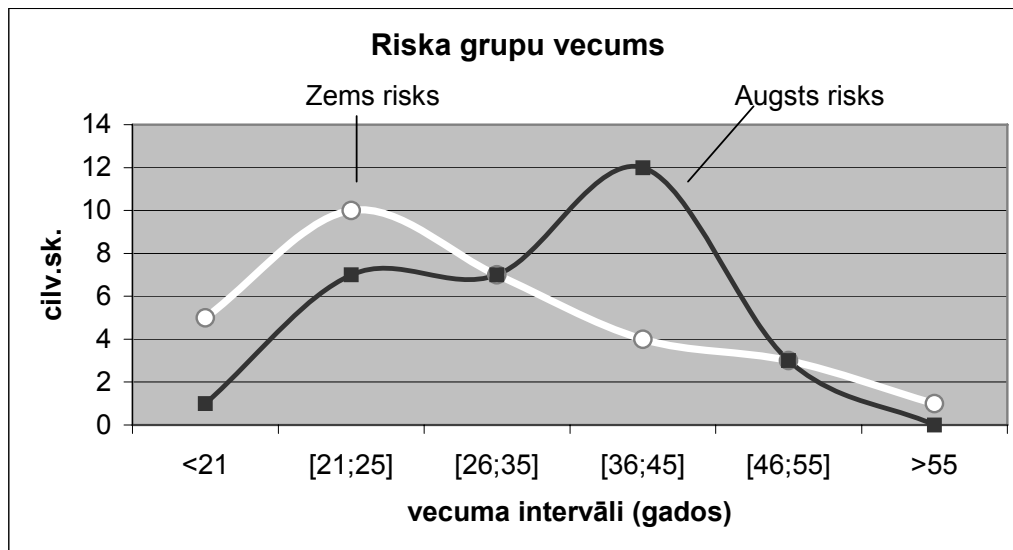
47. grafiks. Aptaujāto ieslodzīto riska/vajadzību pakāpe.

48. grafiks. Riska novērtējums A un B grupai (%).

49. grafiks. Riska grupu vecums.

1.13.1. Riska/vajadzību vērtējuma ierobežojumi

Jāuzsver, ka šis pētnieku veidotais riska/vajadzību indekss var drīzāk kalpot kā uzskates līdzeklis, taču to nevajadzētu uztvert par pilnīgu objektīvu ieslodzīto riska/vajadzību novērtējumu triju iemeslu dēļ. Pirmkārt, tas pilnībā balstās uz pašu ieslodzīto vērtējumu par savām vajadzībām, ko pētījuma veicēji nepārbaudīja, lai saglabātu aptaujāto uzticību; otrkārt, indeksā netika iekļauti visi iespējamie riska faktori, kas saistīti ar ieslodzītā kriminālo pagātni (apsūdzību skaits, vardarbīga uzvedība, ieroču lietošana, vecums, kurā izdarīja pirmo noziegumu, uzraudzības nosacījumu pārkāpumi, iepriekšējo sodāmību skaits u.c.), kā arī īpaši apsvērumi (garīgas veselības traucējumi, ir veicis fizisku vardarbību, ir veicis dzimumnoziegumu u.c.); treškārt katram riskam/vajadzībai riska indeksa veidošanā tika piešķirts vienāds „svars”. Tas nozīmē, ka viens noteikts risks/vajadzība netika vērtēta kā „svarīgāka” par citiem riskiem/vajadzībām, lai arī reālā risku/vajadzību novērtējumā svarīgāki par sociālajām vajadzībām ir katras personas kriminālās pagātnes izvērtējums.

1.14. Uz ieslodzīto kompetencēm orientēta resocializācija – Īlas cietuma pieredze

Ir skaidrs, ka neviena resocializācijas programma nespēs apmierināt visas ieslodzīto vajadzības un novērst visus potenciālos riskus, tomēr ir svarīgi lai visas programmas un ar tām saistītie procesi cietuma administrācijā tiktu vērsti pretī galvenajiem resocializācijas mērķiem - panākt ieslodzīto uzvedības maiņu un atjaunot/uzlabot personas sociālās funkcionēšanas spējas, lai nodrošinātu viņa sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā.

Īlas cietums Norvēģijā programmas īsteno saskaņā ar modeli, kas uzsver ieslodzīto kompetences celšanu. Kompetence ietver zināšanu, prasmju un uzvedības elementus, kas ļauj personai produktīvi funkcionēt noteiktā vidē. Īlas cietumā lietotā modeļa kontekstā kompetence tiek izprasta kā triju dzīves sfēru saskarsmju krustpunkts, kur katra no sfērām ir nepieciešama ieslodzītā produktīvai dzīvei sabiedrībā. Modelī ietvertās sfēras ir:

1. *Zināšanas/iemaņas*
2. *Griba/motivācija/vēlmes*
3. *Iespējas/cerības*

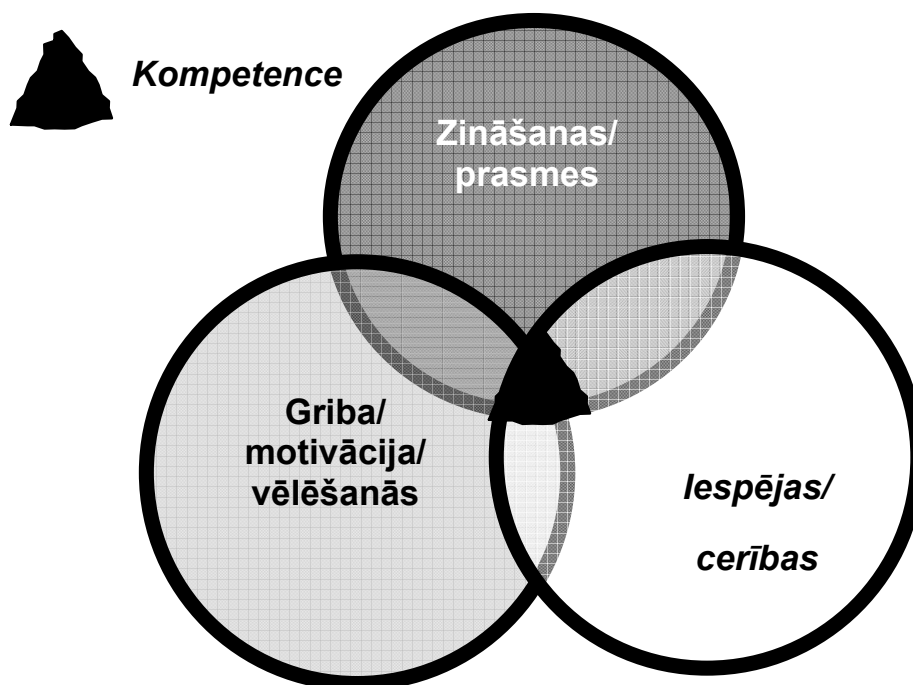
Kompetencei, protams, ir arī daudz citu aspektu, tādēļ šis modelis ir nedaudz vienkāršots. Raksturojot resocializācijas programmu darbības modeli Īlas cietumā Norvēģijā, Bārs Bias Dammans uzsver trīs dažādu resocializācijas programmu mērķu savstarpējo integrāciju. Viņš uzskata, ka izmaiņas ieslodzītajos iespējams panākt reizē attīstot gan zināšanas, gan motivāciju, gan arī patstāvīgi uzturot cerību.

„Maz būs līdzēts tad, ja ieslodzītajiem tiks piedāvātas vienīgi zināšanas un prasmes, bet viņiem neradīsies personīgā motivācija - vēlme iet tālāk, griba strādāt, lai attīstītu un mainītu savu dzīvi. Tāpat nepalīdzēs arī vienīgi šo vēlmju attīstīšana – vienusējā motivēšana, pretī nedodot zināšanas un iespējas iegūt zināšanas un prasmes. Neredzot reālas iespējas (zems algu līmenis, sliktas attiecības ar darba devēju), ieslodzītajam būs maz labuma no motivācijas attīstīšanas un prasmju iegūšanas. Tieši iespējas atver ceļu uz jauno zināšanu un prasmju izmēģināšanu reālajā dzīvē. Iespējas dod cerību! Taču, ja esam norādījuši vienīgi uz iespējām, nepievēršot uzmanību zināšanām un prasmēm, indivīdam diez vai veiksies, ja viņš šīs iespējas centīsies izmantot reālajā dzīvē. Tāpēc ir ļoti būtiski, lai uz pārmaiņām

vērstais darbs tiktu veikts kā vienots veselums, attīstot gribu/motivāciju, zināšanas/prasmes un pasniedzot iespējas/cerības (Deisone, Dammans 2006).”

Uz kompetenci orientētais modelis Īlas cietumā darbojas jau daudzus gadus un tas tiek izmantots arī programmu nodaļu, darbinieku, un uzraugu apmācībām. Šo modeli var lietot arī probācijas dienesta un SRC vajadzībām.

11. attēls. Kas nosaka to, ka mēs mākam dzīvot? Kompetences veidošanās.

Ilustrācija: Bārs Bias Dammans (Deisone, Dammans, 2006).

Izvērtējot Valmieras cietuma aptaujāto ieslodzīto attieksmes, spējas un izredzes integrēties sabiedrībā, redzams, ka nepieciešami pasākumi praktiski visu ieslodzīto kompetenču atjaunošanai vai uzlabošanā. Īlas cietumā īstenotais resocializācijas modelis, kas liek uzsvāru uz paralēlu zināšanu/prasmju, gribas/motivācijas, kā arī cerību/iespēju atjaunošanu, būtu konceptuāli noderīgs arī Valmieras cietuma gadījumā.

1.15. Rekomendācijas

Pētījuma sadaļas “Valmieras cietuma ieslodzīto sociālais portrets, uzvedības motīvi un integrācijas iespējas” izstrādes gaitā un, iepazīstoties ar cietuma vides specifiku, tika analizēta informācija, kas raksturo ieslodzījuma vietu kā sociālu struktūru. Pamatojoties uz ieslodzīto aptaujām par viņu attieksmi pret savu integrāciju likumpaklausīgajā sabiedrībā un potenciālu, tika konstatētas aktuālākās problēmas un vajadzības, kas saistītas ar adaptāciju jaunajos apstākļos – brīvībā, kā arī aktualizēta Valsts probācijas dienesta un Nodarbinātības Valsts aģentūras nozīme šajā procesā. Iegūtās informācijas apkopšanas rezultātā tika izvērtēta pirmsatbrīvošanas procesā esošo Valmieras cietuma ieslodzīto gatavība iekļauties sabiedrībā un darba tirgū. Šī pētījuma rezultātā tika izstrādātas šādas rekomendācijas:

Sabiedrība un ieslodzītie

1. ***Plašsaziņas līdzekļiem iepazīstināt sabiedrību ar labās prakses piemēriem par bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā, parādot konkrētas personas pozitīvos sasniegumus.*** Citu pieredze var palīdzēt attīstīt pārējo ieslodzīto pozitīvo potenciālu, nostiprināt ticību veiksmīgai nākotnei, kā arī samazināt sabiedrības aizspriedumus un stereotipus attiecībā pret bijušajiem ieslodzītajiem.
2. ***Informēt sabiedrību par bijušo ieslodzīto integrācijas procesa aktualizāciju un aktivizāciju; Probācijas dienesta un Nodarbinātības valsts aģentūras funkcijām, kā starpniekiem šajā procesā.*** Neatņemams priekšnoteikums, lai izveidotos spēcīga un droša kopienā, ir pašas kopienas iesaistīšana ieslodzīto iekļaušanā. Pirmais solis ir tās izglītošana par problēmām, ar kurām sastopas bijušie ieslodzītie: cietumnieku reintegrācijas jautājumi, izglītība, apmācība un nodarbinātība nākotnē. Sabiedrības pretimnākšanas apliecināšana risinot bijušo ieslodzīto problēmas, var samazināt viņu atsvešinātības sajūtu un reāli palīdzēt integrācijai.
3. ***Izstrādāt daudzveidīgas kopienas saites starp kopienas locekļiem, kopienas vadītājiem un uzņēmējdarbības sektoru.*** Nepieciešams ieslodzītajos veidot pārliecību, ka sabiedrībai nav vienaldzīgs viņu liktenis; tas raisīs pienākuma apziņu pret šīm organizācijām un

sabiedrību kopumā. Ieslodzījuma vietas biežāk apmeklēt valsts institūciju, pašvaldību un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem.

4. ***Turpināt penitenciārās sistēmas reformu. Stimulēt augstskolas, kuras realizē tiesību zinātņu studiju programmas, uzsākot kadru sagatavošanu īpaši penitenciārajai sistēmai. Veidot Penitenciāro koledžu.*** Potenciālajiem cietuma darbiniekiem jāstudē un jāorientējas ieslodzīto psiholoģijā.
5. ***Celt penitenciārās sistēmas darbinieku prestižu.*** Izveidot atalgojumu sistēmu, tādējādi radot konkurenci ieslodzījumu vietās strādājošo vidū.

Ieslodzījumu vietās

1. ***Ieviest cietumos brīvi pieejamas juridiskas konsultācijas ieslodzītajiem.*** Notiesāto lielākā daļa nezina savas tiesības, ko reizēm izmanto viņu radnieki.
2. ***Organizēt brīvu pieeju LR likumiem un normatīvajiem aktiem.*** Ieslodzītajiem jāzina savas tiesības un pienākumus, lai viņi būtu pasargāti no iespējamām pretlikumībām, piem. mantojuma tiesības, laulību šķiršana, u.c.; kā arī būt informētiem par sabiedrībā pastāvošajām prasībām un noteikumiem.
3. ***Veicināt cietumu darbinieku kultūras, psiholoģiskā un pedagoģiskā kompetences līmeņa paaugstināšanu.*** Specifiskie darba apstākļi un pastāvīgā saskarsme ar ieslodzītajiem nelabvēlīgi ietekmē darbinieku psihi, rada stresu, personības krīzi un provocē konflikta situācijas, kas savukārt izraisa ieslodzīto agresivitāti.
4. ***Atcelt cietuma cenzūras spiedoga spiešanu uz ieslodzīto vēstuļu aploksnēm.*** Ieslodzījuma vietas spiedogs uz aploksnēm liecina par saraksti ar ieslodzīto, izraisa sabiedrības aizdomīgumu, īpaši, ja adresāts dzīvo nelielā apdzīvotā vietā.
5. ***Samazināt ieslodzīto īslaicīgo satikšanos ierobežojumus.*** Jo vairāk ieslodzīto apmeklē radnieki un draugi, jo ciešākas saites viņiem ir ar brīvību, kas savukārt veicinās vieglāku iekļaušanos sabiedrībā pēc atbrīvošanās.

6. ***Rast iespēju notiesātajiem regulāri tikties ar dažādu reliģisko konfesiju pārstāvjiem.*** Notiesātajiem ir nepieciešama garīgā aprūpe.
7. ***Cietuma rehabilitācijas dienestam organizēt ieslodzīto anketēšanu un testēšanu par personības pašnovērtējuma jautājumiem un turpmākās dzīves prioritātēm veidojot uz kompetencēm balstītu rehabilitācijas programmu kopumu.*** Tas palīdzēs izziņāt un izprast notiesāto aktuālos jautājumus un problēmas, kā arī rosinās ieslodzītos nopietni pārdomāt savas dzīves mērķus.
8. ***Samazināt ieslodzīto skaitu vienībās līdz 10-20 cilvēkiem.*** Vienības priekšniekam – audzinātājam jāizvērtē katra ieslodzītā potenciālu, lai turpmāk veiktu atbilstošus rehabilitācijas pasākumus.
9. ***Neizvietot vienā kamerā pirmo reizi cietumā nonākušos notiesātos ar atkārtoti cietumā nonākušajiem.*** Neveiksmīga bijušo ieslodzīto integrācijas pieredze likumpaklausīgajā sabiedrībā negatīvi ietekmē pirmo reizi cietumā nonākušos. Atsevišķa ieslodzīto izvietošana var kavēt kriminālo sakaru veidošanos un nostiprināšanos cietumā.

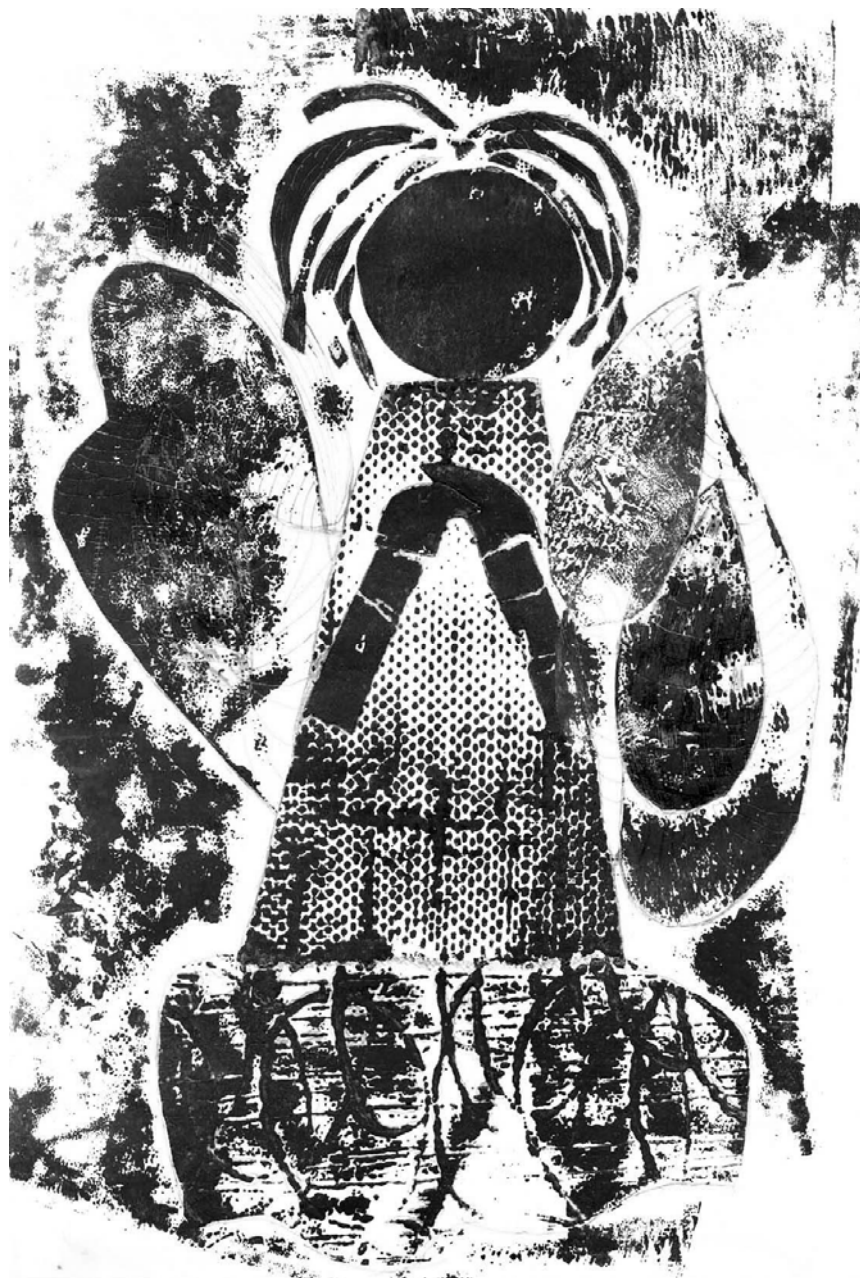
Izglītība ieslodzījuma vietā

1. ***Nodrošināt iespēju ieslodzītajiem iegūt pamata un vidējo izglītību.*** Izglītība ir viens no svarīgākajiem priekšnosacījumiem ieslodzīto integrācijai sabiedrībā.
2. ***Nodrošināt arodizglītības iespējas ieslodzījuma vietās.*** Profesijas apgūšana atvieglo darba meklējumus pēc atbrīvošanās.
3. ***Nodrošināt interešu izglītību ieslodzījuma vietās.*** Tā nav piedalīšanās tikai izglītības procesā, bet arī pašdisciplīnas un audzināšanas darbā, jo interešu izglītība attīsta sadarbības prasmes grupā, kurā viens otru uztver kā līdzvērtīgu partneri.
4. ***Motivēt un stimulēt ieslodzīto iesaistīšanos mācību procesā ar likumdošanā paredzētajiem pamudinājumiem.*** Stimulēšana īpaši nepieciešama mācību procesa sākumposmā un vēlama visā periodā.

Nodarbinātība ieslodzījuma vietā

1. ***Piesaisīt uzņēmējus, kuri varētu nodrošināt ieslodzīto nodarbinātību.*** Strādājot attīstīsies darba iemaņas, atbildības sajūta; aizvien lielāks nodarbināto ieslodzīto skaits motivēs pārējos notiesātos mainīt attieksmi pret darbu kā cilvēka pamatvajadzību un godīgu dzīvi kopumā.
2. ***Novērtēt ieslodzītā nodarbinātības potenciālu viņam, ienākot cietumā.*** Balstoties uz šīs informācijas izveidot cietuma apmācības programmas noteiktu prasmju apguvei.
3. ***Stimulēt cietumā nodarbinātos ieslodzītos ar likumdošanā paredzētajiem pamudinājumiem.*** Stimulēšana, tāpat kā darba samaksa, nepieciešama regulāri.

2. Bijušo ieslodzīto darba tirgus iespēju apzināšana

2.1. Ievads

Nav iespējams dzīvot ideālā sabiedrībā, nodrošināt pilnu nodarbinātību, stabilu, pastāvīgu darbu un taisnīgus ienākumus visiem sabiedrības locekļiem. Tāpat nav iespējams nodrošināt pilnu nodarbinātību visiem bijušajiem ieslodzītajiem kaut vai tādēļ, ka daļa indivīdu nemaz nevēlas strādāt. Realitāte apgāž ideālos pieņēmumus, tādēļ liek sociālajiem zinātniekiem (ekonomistiem, sociologiem, politikas zinātniekiem utt.) meklēt risinājumus specifiskiem nodarbinātības jautājumiem mūsdienu procesos darba tirgū.

Darba tirgus var tikt pētīts, izmantojot vairākas teorētiskās paradigmas. Parasti tikai viena teorētiskā pieeja – vai tās būtu darba tirgus segmentācijas, sociālā tīkla vai cilvēkkapitāla teorijas – nav iespējams izskaidrot plašo jautājumu spektru, kas saistīts ar indivīdu vietu darba tirgū dažādos dzīves posmos.

Arī attiecībā uz bijušo ieslodzīto nodarbinātību, jāņem vērā vairākas pieejas: darba tirgus segmentācijas teorijas atzīst, ka darba tirgus nav ideāls, visiem brīvi atvērts, ka tajā ir jāsaskaras ar strukturāliem ierobežojumiem, spēles noteikumiem, kas var būtiski palielināt vai samazināt indivīda iespējas iegūt un saglabāt darbu (Piore, 1983). Darbinieki nevar justies droši par pastāvīga darba iespējām nākotnē, ja viņu zināšanas nav viegli piemērojamas jaunajiem un mainīgajiem apstākļiem, piemēram, darba automatizēšanai, datorizācijai utt.

Cilvēkkapitāla teorijas akcentē izglītības, darba pieredzes, zināšanu un prasmju nozīmi, kas lielai daļai bijušo ieslodzīto ir nepietiekama, lai iekļautos un konkurētu darba tirgū. Darba devējs eventuāli dos priekšroku kandidātam ar lielāku cilvēkkapitālu, jo tas ļaus izvairīties no resursu tēriņiem, apmācot darbinieku un sākotnēji rēķinoties ar zemāku produktivitāti. Bijušie ieslodzītie šo teoriju skatījuma prizmā ir vēl jo sliktākā situācijā, jo viņu darba dzīvē ir bijis pārrāvums, notikusi cilvēkkapitāla – prasmju, iemaņu – erozija, vai arī, ja brīvības atņemšana ir notikusi agrā jaunībā, darbam nepieciešamās zināšanas un prasmes ir pavisam niecīgas vai to praktiski nav.

Savukārt sociālā tīkla teorijas uzsver sociālā tīkla nozīmi indivīda dzīvē – izredzes atrast piemērotu darbu būtiski ietekmē draugu un paziņu loks, kas sniedz atbalstu, informāciju un citādi palīdz darba meklējumos. Dažādu empīrisko pētījumu dati svārstās, taču bieži minēts, ka 40%-90% darbinieku darbu ir atraduši, izmantojot neformālos kanālus – draugu un paziņu (saistīti ar indivīdu vārajās saitēs) sniegto informāciju, atbalstu,

ieteikumu darba devējam utt. (Granovetter, 1995), parādot, ka neformālie kanāli nereti ir daudz efektīvāki par formālajiem – nodarbinātības aģentūrām, citiem valsts un pašvaldību dienestiem vai darba sludinājumiem.

Bijušo ieslodzīto gadījumā viņu saskarsme sociālajā tīklā ir bijusi ļoti ierobežota, tādēļ nākas vairāk palauties uz stiprajām saitēm, proti, meklēt palīdzību pie ģimenes locekļiem. Ja ģimenes locekļi arī ir sociāli atstumti, nav nodarbināti, viņiem nav pietiekamu resursu, tad bijušajam ieslodzītajam - darba meklētājam iespējas iegūt darbu ir ļoti ierobežotas. Tādējādi arī ir skaidrojama bezdarba noturība bijušo ieslodzīto grupā.

Galvenās atziņas, īsi aplūkojot šo triju teoriju paradigmas: bijušajiem ieslodzītajiem, tāpat kā citiem indivīdiem, kas meklē darbu, ir jāsaskaras ar darba tirgus neviendabību, nevienlīdzīgajiem spēles noteikumiem un strukturālajiem ierobežojumiem. Ļoti bieži bijušo ieslodzīto cilvēkkapitāls (zināšanas, prasmes) ir nepietiekamas, lai iegūtu darbu. Bijušo ieslodzīto iespējās meklēt darbu tiek izmantotas gan stiprās (ģimenes locekļi), gan vājās saites (paziņas, draugi) un šo saišu izmantošanai bijušo ieslodzīto nodarbinātības jautājumu risināšanā ir būtiska loma. Šīs atziņas, kā arī galvenie secinājumi no līdzšinējiem ārvalstīs un Latvijā pētījumiem par bijušo ieslodzīto nodarbinātību, tika ņemtas vērā, izstrādājot darba devēju aptaujas jautājumus, izzināmo jautājumu karkasu ekspertu intervijām un daļēji strukturētām padziļinātām intervijām.

2.2. Līdzšinējo pētījumu apkopojums par ieslodzīto nodarbinātību

2.2.1. Ārvalstu pētījumi

Plašo ārvalstu pētījumu klāstu pētnieki apkopoja ar mērķi iepazīties ar ārvalstu pētījumu atziņām par bijušo ieslodzīto nodarbinātību, lai iespējami pilnīgi sagatavotu pētījuma metodoloģijas instrumentāriju, ekspertu interviju jautājumus un darba devēju aptauju. Daudz ārvalstu pētījumu veltīti nodarbinātībai ieslodzījuma vietās. Arī tie palīdz izprast būtiskus jautājumus, kas saistīti ar nodarbinātību pēc atbrīvošanās no cietuma. Britu pētnieces un konsultantes cietumu politikas jautājumos Ursulas Smārtas salīdzinošais pētījums „*Nodarbinātības jomu salīdzinājums ieslodzījuma vietās dažādās Eiropas valstīs*” (Smartt, 2002) atklāj, ka tās ir līdzīgas. To noteic gan ierobežojumi ražošanai slēgtā teritorijā, gan arī tradīcijas, kas ne vienmēr sniedz labāko rezultātu.

Tabulā apkopotas tipiskākā darba jomas, kurās strādā ieslodzītie, ražojot preces/sniedzot pakalpojumus ārējam tirgum:

14. tabula. Pārskats par ražošanas nozarēm Eiropā.

	An- glija	Bādene- Virtem- berga Vācijā	Francija	Lejas- saksija Vācijā	Spā- nija	Zvied- rija	Nī- der- lande	Beļ- ģija
Šūšana	X	X	X	X			X	X
Rūpnieciska veļas mazgāšana	X	X	X	X		X	X	
Aušana	X							
Ādas apstrāde, apavu izgatavošana	X	X	X	X	X			
Gabaldarbi	X	X	X	X	X	X	X	X
Mašīnbūve	X	X	X	X		X	X	X
Kokapstrād- es/galdniecīb- as darbi	X	X	X	X	X	X	X	X
Iespieddarbi /grāmatu iesiešana	X	X	X	X	X	X	X	X
Plastmasas pārstrāde	X		X	X		X	X	
Tekstil- apstrāde	X	X	X	X	X	X		X
Lauksaimni- ecības/dārzn- iecības darbi	X	X		X				
Motoristu darbi	X	X		X				X
Mēbeļu, mīksto mēbeļu izgatavošana	X	X						
Atkritumu pārstrāde	X			X			X	
Roku darbs	X		X	X	X	X	X	X
Pārtikas pārstrāde	X	X		X	X		X	

Avots: Smartt, 2002.

Šo jomu pārskats parāda, ka situācija Latvijā ir līdzīga: Valmieras cietumā ieslodzītie visvairāk ir nodarbināti kokapstrādes jomā, kas ir populāra arī citviet ieslodzījuma vietās

Eiropā un arī Latvijā. Citos Latvijas cietumos darbojas šūšanas cehi, ieslodzītie nodarbināti pārtikas apstrādē u.c. jomās (sk. 15 tabula). Pašlaik brīvības atņemšanas iestādēs Latvijā ir nodarbināta viena sestā daļa no visiem ieslodzītajiem, turklāt lielākā daļa no nodarbinātajiem strādā cietumu saimnieciskajā apkalpē. Bez darba cietumā ir vairāk nekā 3000 darba spējīgie notiesātie. Ja atklātajos Olaines un Vecumnieku cietumos ir nodarbināti gandrīz visi ieslodzītie, jo notiesātos var nodarbināt uzņēmumos ārpus cietuma teritorijas, tad slēgtajos cietumos reāla darba iespējas ir ļoti ierobežotas. Pēc EQUAL projektā „Jauni risinājumi bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanai” apkopotās informācijas Valmieras cietuma brīvā darba spēka sadalījums ir 410 cilvēki. Visvairāk potenciālo darbinieku ir Grīvas cietumā (757) un Jēkabpils cietumā (631).¹¹

15. tabula. Pārskats par ražošanas nozarēm Latvijas cietumos.

	Kokapstrāde	Metālapstrāde	Šūšana	Lauksaimniecība	Suvenīru izgatavošana	Citi pakalpojumi
Centrālcietums						X
Jelgavas	X					X
Grīvas	X	X	X		X	X
Pārlielupes						X
Matīsa	X	X	X			X
Iļģuciema			X			X
Brasas			X			X
Šķirotavas		X				X
Jēkabpils	X				X	X
Vecumnieku				X		X
Valmieras	X	X			X	X
Daugavpils					X	X
Cēsu AIN				X		X
Olaines						X
Liepājas						X

Avots: Valsts probācijas dienesta pārvalde EQUAL projekta ieviešanas grupa (2006) „Uzņēmējdarbības iespējas ieslodzījuma vietās” 7. lpp.

¹¹ Valsts probācijas dienesta pārvalde EQUAL projekta ieviešanas grupa (2006) „Uzņēmējdarbības iespējas ieslodzījuma vietās” 5. lpp.

Valmieras cietums sadarbojas ar sešiem uzņēmumiem, kas cietuma teritorijā iekārtojuši savas ražotnes. Uz 01.02. 2006. gadu šajos uzņēmumos tika nodarbināti 60 ieslodzītie, kas ir 9,85% no visa ieslodzīto skaita cietumā. 05.04.2006. uzņēmumos strādāja 68 ieslodzītie.

Ieslodzīto nodarbināšana brīvības atņemšanas iestādēs ir būtisks priekšnoteikums, lai tālāk pēc atbrīvošanās risinātu nodarbinātības jautājumus, jo bijušie ieslodzītie, kas ir tikuši nodarbināti, nav zaudējuši profesionālās iemaņas, viņos ir nostiprinājusies nepieciešamība regulāri strādāt.

Būtiska ir ieslodzīto motivēšana darbam. Smārta norāda uz nepieciešamību radīt motivējošus stimulus, kas nav saistīti tikai un vienīgi ar atalgojumu. Tie pat var būt svarīgāki, nekā pamatizpeļņa.

Līdzīgi motivācijas nepieciešamība darbam ir būtiska arī nokļūstot brīvībā un objektīvu apsvērumu dēļ (pārbaudes laiks darbā, nepietiekama pieredze, zināšanas, kompānijas relatīvi zemie ienākumi u.c.) tikai alga nevar būt atbilstoša potenciālā darbinieka ekspektācijām.

Tādēļ ir būtiski, lai atalgojums tiktu piedāvāts paketē ar citām privilēģijām darba vietā vai pamudinājumiem.

12. attēls. Motivējošie stimuli ieslodzījuma vietās.

Motivējošie stimuli ieslodzījuma vietās

Motivējošie stimuli ieslodzījuma vietās Eiropā un ASV visbiežāk ir:

- Labāki sadzīves apstākļi, proti, ērtāka cietuma kamera;
- Vairāk telefona karšu;
- Vairāk iespēju nedēļas nogalēs doties no cietuma pie ģimenes;
- Iespēja vairāk uzkrāt algas kontā, kas būs pieejams pēc atbrīvošanās.
- Iespēja tikt ātrāk atbrīvotam no ieslodzījuma vietas.

Avots: Smartt, 2002.

13. attēls. Kā piešķirt jēgu darbam ieslodzījumā – Anglijas pieredze.

Kā piešķirt jēgu darbam ieslodzījumā – Anglijas pieredze.

Viena no lielākajām problēmām ieslodzīto nodarbināšanai cietumos ir tā, ka ieslodzīto darbs nav produktīvs. Bijušo ieslodzīto darba produktivitāti mazina ilgie darba pārtraukumi, vāja disciplīna, pavirša apiešanās ar darba rīkiem, apzināta darba inventāra bojāšana utml.

Mūsdienīgs kopienu reintegrāciju programmu redzējums uzsver ieslodzītā pienākumu atmaksāt sabiedrībai par savu padarīto noziegumu, kamēr viņš vēl atrodas ieslodzījumā. Savu atmaksu sabiedrībai ieslodzītais var sniegt ar savu darbu, tomēr ir svarīgi, lai šim darbam piemistu sociālā lietderība, kas mudinātu strādātāju uz ētisku un mērķtiecīgu rīcību. Tas nozīmē, ka darbam ieslodzījumā jārada saistība ar sabiedrisko labumu, tādējādi piešķirot tam jēgu. Šāds darbs palīdzēs saglabāt ieslodzītā motivāciju strādāt un reizē atvieglos lielās ieslodzījuma vietu uzturēšanas izmaksas.

Tieši šādu recepti, apvienojot ieslodzīto altruistiskos dzinulus ar cietuma ražotņu reālajām iespējām, izdevās izstrādāt Ziemeļsaseksas maģistrātei Margaretai Karejai, Margareta bija iepriekš strādājusi labdarības organizācijā *Inside Out Trust*, kuras mērķis bija palīdzēt redzes invalīdiem Malavi iegūt šujmašīnas, lai tie varētu ražot un realizēt savu produkciju. Tika uzsākta kampaņa, kurā Anglijas un Velsas iedzīvotāji ziedoja veco šūšanas tehniku Malavi iedzīvotājiem. Tehnika tālāk tika nodota cietuma darbnīcai, kur tā tika salabota un pēc tam sūtīta uz Malavi. Kampaņas ietvaros Veselības dienests ziedoja ratiņkrēslus bērniem ar kustību traucējumiem Kenijā.

Avots: Stern 2005: 9.

14. attēls. Ieslodzīto darba organizācija Norvēģijas cietumos¹²

Ieslodzīto darba organizācija Norvēģijas cietumos

Norvēģijā soda izciešanas vieta vadība ir atbildīga par darba nodrošināšanu ieslodzītajiem, ja vien viņi nav nodarbināti ar citām aktivitātēm, piemēram, mācībām.

Ja ieslodzītais atsākās no darba bez noteikta pamatojuma, tas tiek uzskatīts par cietuma noteikumu par darbu neievērošanu. Šajā gadījumā ieslodzītais tiek disciplināri sodīts un /vai tam tiek samazināta ikdienas samaksa. Uz 01.01.2005 tā bija 50 NOK=4.20 Ls. Šo likmi ik gadu nosaka Norvēģijas Labošanas iestāžu vadība. Par cietumam nozīmīgu darbu reģionālās cietuma pārvaldes direktors var pieņemt lēmumu par piemaksu. Izmaksājamā naudas summa tiek samazināta, ja ieslodzītais nav ieradies darbā vai viņa darbs ir bijis neproduktīvs. Darbs cietumos parasti tiek apmaksāts kā dienas darbs ļoti reti kā gabaldarbs. Naudas izmaksas notiek reizi 14 dienas ieslodzītā kontā. Nopelnītā nauda ir atbrīvota no nodokļiem. Produktu iegādei

¹² Pētījuma autori pateicas Ilonai Kronbergai par sniegto informāciju.

ieslodzītie drīkst izmantot vienīgi cietumā nopelnīto naudu. Privāto līdzekļu izmantošana apģērba, apavu vai cietuma kameras aprīkojuma iegādei pieļaujama ar īpašu atļauju.

Darbam ieslodzījuma laikā ir arī morāli un sociāli rehabilitējoša nozīme. Atbrīvojoties no ieslodzījuma, nepieciešamība strādāt būs ierasta, tādēļ darba meklēšana un atrašana pašiem bijušajiem ieslodzītajiem būs prioritāte tūlīt pēc atbrīvošanās no cietuma.

Darbs ieslodzījuma vietā ir praktiskā veidā arī palīdz uzturēt sociālās iemaņas, kas nepieciešamas dzīvei brīvībā: pieteikšanās darbā, CV sagatavošana, pārrunas ar darba devēju – tas viss notiek vai tam būtu jānotiek ikvienā cietuma ražotnē. Turklāt, labākajiem darbiniekiem no ieslodzīto vidus var veidoties neformāli kontakti ar darba devēju, kurš pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma var būt starpnieks darba atrašanā.

Kā veiksmīgu modeli bijušo ieslodzīto nodarbinātībai U. Smārta min plašu un koordinētu institūciju sadarbību, iesaistot Valsts probācijas dienestu, Nodarbinātības valsts aģentūru, citas valsts un privātas institūcijas, kas nodarbojas ar darbinieku apmācību, pārkvalifikāciju un iesaistīšanu darbā gan ieslodzījuma vietās, gan pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma. (Smārta, 2006).

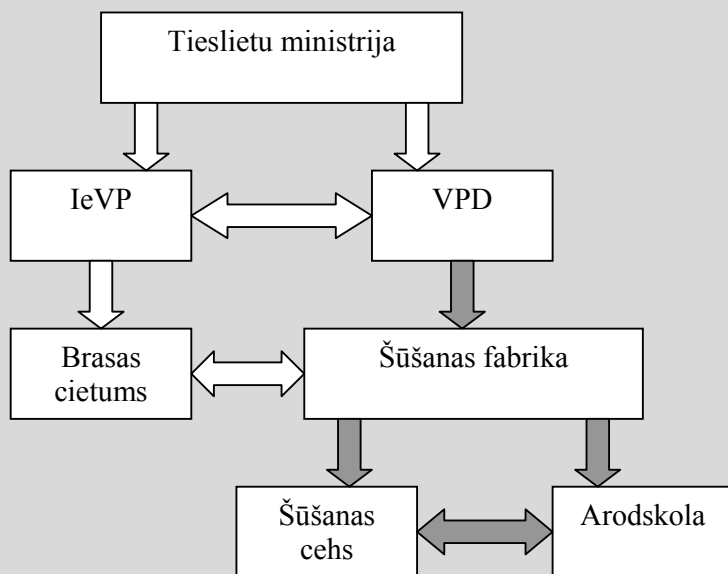
Taču valsts un privātās institūcijas vien nespēj nodrošināt pilnvērtīgu atbalstu iekārtošanai darbā un optimāli kādā posmā ir nepieciešama arī nevalstisko organizāciju iesaistīšanās. Kā piemēru U. Smārta min Nīderlandes pieredzi, kur nevalstiskais sektors sniedz atbalstu ieslodzītajiem un bijušajiem ieslodzītajiem izglītības jomā, sociālo iemaņu izkopšanā, psiholoģiskajā palīdzībā, pārkvalifikācijā utt.

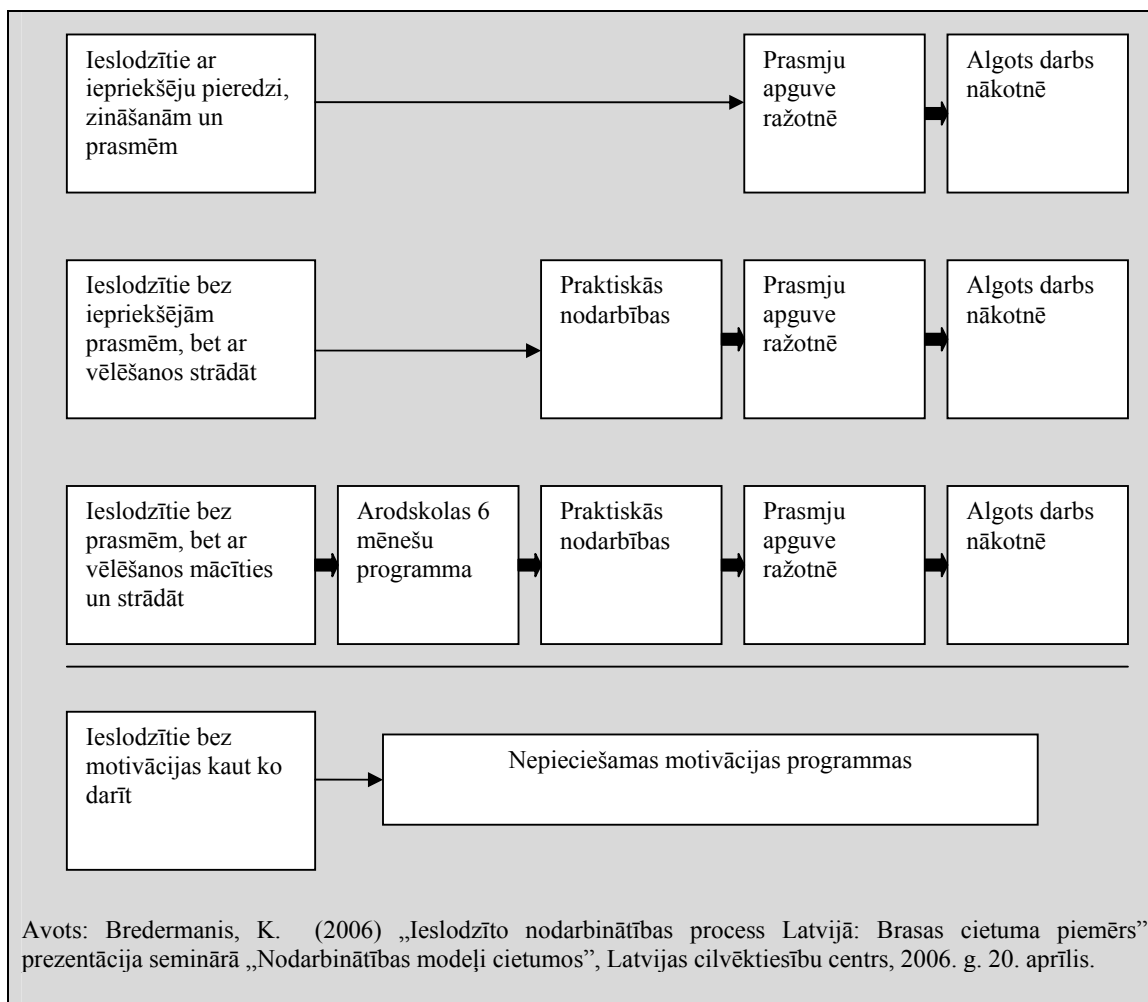
Ideālais modelis būtu, ja darba devējs ieslodzījuma vietās būtu kā tilts tālākajai nodarbinātībai brīvībā: vai nu iesaistītu savās ražotnēs ārpus ieslodzījuma vietās vai palīdzētu ar darba atrašanu, sniegtu rekomendācijas par darbinieku utt.

15. attēls. Tilts nodarbinātībai brīvībā. Brasas cietuma piemērs.

Ieslodzīto nodarbinātība Brasas cietumā

Kopš 2005. gada Brasas cietumā darbojas šūšanas fabrika, kurā ražo darba apģērbu Latvijas tirgum un sporta apģērbus pēc Eiropas ražotāju pasūtījuma. Cietumā iekārtotas 70 ES standartiem atbilstošas darba vietas. Cietumā darbojas arodskola, kurā izglītojamās apgūst teorētiskās un praktiskās zināšanas, kuras iespējams stiprināt strādājot ražotnē. Cietums nodrošina telpas apsardzi un piedalās personāla atlasē. Uzņēmums „Brasa” iekārtoja telpas, uzstādīja iekārtas un nodrošina prasmju apguvi un profesionālo izglītību ieslodzītajiem. Strādājot ieslodzītie var iegūt arodu, attiecību veidošanas pieredzi ar darba devēju, kā arī iegūt algas uzkrājumus dzīvei brīvībā. Profesionālās sagatavošanas cikls Brasas cietumā veidots ņemot vērā ieslodzīto iepriekšējo pieredzi, zināšanas, kā arī motivāciju un vēlēšanos strādāt. Ražotnes vadītājs Kristiāns Bredermanis uzskata, ka sadarbojoties ar probācijas dienestu motivācijas un izglītības programmu izstrādē un ieviešanā būtu iespējams veidot arī rehabilitācijas centru pēc-penitenciārajā fāzē. Daži bijušie ieslodzītie turpina darbu ražotnē arī pēc atbrīvošanas.

Bijušo ieslodzīto gatavību darbam pēc ieslodzījumu var veicināt arī ar t.s. dienas atbrīvojumu (DA) palīdzību, tajos gadījumos, kur valsts likumdošana to pieļauj. Dienas atbrīvojuma ietvaros ieslodzītais var apmeklēt skolu vai strādāt ārpus cietuma teritorijas.

16. attēls. Dienas atbrīvojumu lietošana Norvēģijas cietumos.¹³

Dienas atbrīvojumu prakse – pretī vieglākai integrācijai darba tirgū

Norvēģijas cietumos ir atļauti t.s. *dienas atbrīvojumi* – laiks, kurā ieslodzītie var apmeklēt skolu vai darbu ārpus cietuma. DA laikā ieslodzītais uzturas vai nu cietumā vai t.s. pusceļa mājā (*half-way house*). Dienas atbrīvojumi tiek piešķirti cietumniekiem, kuri ieslodzījuma vietā pavadījuši 1/3 no sava soda izciešanas laika. Lēmumu par dienas atbrīvojumu piešķiršanu pieņem cietuma vadība. Ja ieslodzītais atrodas cietumā ilgāk par 10 gadiem vai viņš cietumsodu izcieš pastiprinātā režīma labošanas iestādē, lēmumu par dienas atbrīvošanu pieņem attiecīgā cietuma reģiona pārvalde. DA pielāgo ne ilgāk kā gadu. Mācību gadījumā – līdz 2 gadiem.

Izdevumus, kas saistīti ar ieslodzītā izdevumiem DA laikā, piemēram mācības, transporta izdevumi, ieslodzītais sedz pats no savas dienas samaksas, kas nopelnīta cietumā. Ja izdevumi ir lielāki, viņam ir tiesības griezties ar lūgumu par izdevumu segšanu Sociālās nodrošinātības iestādē.

Gadījumā, ja ieslodzītajam ir piešķirts DA saistībā ar darbu un šo darbu atrod cietuma vadība, tad ceļa izdevumus uz darbu sedz no savas algas. Šajā gadījumā ieslodzītais slēdz līgumu ar darba devēju, kurā atrunā darba samaksu. Šo līgumu pārbauda cietuma administrācija un naudu izmaksā cietums. Cietumam ir tiesības no ieslodzītā darba samaksas atskaitīt naudu par ieslodzītā ēdināšanu. Ja ieslodzītais pats ir tiesīgs iegādāties pārtiku un gatavot ēst, tad viņam šo naudu neatskaita. Pārējā nauda tiek pārskaitīta uz ieslodzītā kontu, kas pēc viņa atbrīvošanas viņam tiek izmaksāta. No šī konta iespējams pārskaitīt naudu, lai segtu transporta izdevumus, uzturēšanās izmaksas un pabalstu bērniem.

Aplūkojot līdzšinējos pētījumus, apskatus un ziņojumus par darbu ieslodzījuma vietās, kā arī analizējot ieslodzīto izglītību, kvalifikāciju, iepriekšējo pieredzi un darba iemaņas, ir skaidri redzams, ka, lielākoties ieslodzītie tomēr tiek nodarbināti mazkvalificētā vai nekvalificētā darbā, kas stereotipiski tiek saistīts arī ar zemu atalgojumu, lai gan mainīgajā ekonomiskajā situācijā ne vienmēr atbilst realitātei un ir adekvāts. Šādu darbu arī parasti piedāvā no ieslodzījuma vietām atbrīvotajiem. Tādēļ bija ļoti būtiski izziņāt teorētiskos un empīriskos pētījumus par uzņēmēju attieksmi pret mazkvalificētiem un zema statusa darbiniekiem.

Džona Atkinsona un Metjū Viljamsa pētījumā (Atkinson, Williams: 2003) par attieksmi pret mazatalgotiem, zema statusa darbiniekiem, par šo darbinieku motivāciju, tipiskākajām problēmām darbā utt. No pētījuma izriet, ka darba devēji augstāk par tehniskām zināšanām vērtē pamata saskarsmes spējas.

¹³ Pētījuma autori pateicas Ilonai Kronbergai par sniegto informāciju.

17. attēls. Problēmas darba devēju un zema statusa darba ņēmēju attiecībās.

Galvenās problēmas darba devēju un zema statusa darbinieku attiecībās:

1. Emocionālās – aizspriedumi pret zema statusa darbiniekiem, pašu darbinieku attieksme pret darbu.
2. Objektīvās – problēmas ar laicīgu ierašanos darbā, regulāru darbu līdz darba dienas beigām, laicīgu uzdevuma izpildi, motivācijas un izglītības trūkumu, ikdienas saskarsmes iemaņu trūkumu ar darba devēju, citiem darbiniekiem.

Avots: Atkinson, Williams 2003.

Darba devēji, saskaroties ar darbinieku trūkumu mazatalgotā, zema statusa darbā, papildus darba samaksai ir gatavi piedāvāt citas priekšrocības. No tām visbiežāk darba devēji ir gatavi apmaksāt transporta izdevumus, kas saistīti ar nokļūšanu darba vietā. Retāk tiek minēta iespēja subsidēt algu, nodrošināt regulāras piemaksas vai piekāpties punktualitātes ziņā, darba laika un darba uzdevumu izpildes laika neievērošanā.

Pieņemot darbā bijušo ieslodzīto, dažādās valstīs darba devējiem ir vai nu likumīgi dotas tiesības atteikt darbu cilvēkam ar kriminālu pagātņi, piemēram, Amerikas Savienoto valstu praksē (www.lac.org) uzņēmēji lielākajā daļā pavalstu var nepieņemt darbā vai atlaist no darba cilvēku ar kriminālsodu pagātnē, neraugoties uz personas dzīves gājumu un apstākļiem.

Tādēļ nākotnes vīzijā nodarbinātībai pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma kā galvenie punkti tiek minēta personas veiksmīga reintegrācija sabiedrībā, spriežot par katru cilvēku pēc viņa veikuma un nopelniem, nevis stereotipiem, aizspriedumiem un stigmatas.

Bijušajiem ieslodzītajiem ir jāstāpjas ar dažādām grūtībām, lai uzsāktu dzīvi brīvībā, tādēļ, liedzot nodarbinātību, cilvēks nevar atļauties maksāt par mājvietu, pārtiku, citiem ikdienas izdevumiem, iesaistīties ārstēšanā no alkohola vai narkotiku atkarības, ja tas nepieciešams. Praktiski, ja bijušajam ieslodzītajam nav darba un nav regulāru ienākumu, viņš nonāk strupceļā, kas bieži noved pie atkārtota nozieguma.

Lai laicīgi gatavotos dzīvei ārpus ieslodzījuma vietas, liela nozīme ir ne tikai probācijas dienestu un citu institūciju darbam, nepārvērtējama nozīme ir ģimenes un tuvinieku atbalstam.

Ģimenes iesaistīšana iespējama vairākos veidos, piemēram, speciālās ģimenes atbalsta programmās (Bobbitt and Nelson: 2004), īpaši pievēršoties gadījumiem, kad

ģimenes pašu spēkiem nespēj sniegt nepieciešamo atbalstu – ne tikai materiālo, bet arī psiholoģisko, emocionālo, sociālo. Ilgstoši pētījumu trīsdesmit gadu garumā ir pierādījuši, ka ģimenes atbalsts var būt izšķirošais veiksmīgam tranzītpēdiodam no ieslodzījuma uz dzīvi brīvībā. Tādēļ tiek piedāvāts veidot speciālas atbalsta programmas, kuru veidošanā un īstenošanā būtu jāiesaistās gan valsts institūcijām, gan ieslodzījuma vietu administrācijai un kuru galvenais mērķis ir veidot ģimeni kā aktīvu aģentu bijušā ieslodzītā integrācijai sabiedrībā. Centieni izveidot un ieviest dzīvē šādas programmas ir parādījušies samērā nesen. Izvērtējot to rezultātus, iespējams, arī Latvijā vai pilotprojektā kādā atsevišķā cietumā varētu īstenot šādas ģimenes atbalsta programmas.

Nodarbinātība pēc ieslodzījuma ir ieguvums visos četros līmeņos: individuālā, ģimenes, kopienas un visas sabiedrības līmenī (Solomon, Johnson, Travis, McBride: 2004). Individuālā līmeņa ieguvumi nozīmē rehabilitāciju: darbs bijušajam ieslodzītajam piedāvā iespēju attīstīt jaunu lomu/lomas kā produktīvam sabiedrības loceklim. Turklāt, darbs ir nozīmīga dienas sastāvdaļa, tas ikdienas ritumam piešķir skaidru struktūru, kā arī sniedz pro sociālus (nevis pretēji - anti sociālus) kontaktus, kas palīdz nostiprināt rehabilitācijas ieguvumus. Pētījumi pierāda, ka jaunas lomas, jauna rutīna un sociālais atbalsts ir svarīgākais veiksmīgai pārejai dzīvei ārpus cietuma vārtiem.

Nodarbinātība veicina prasmju un iemaņu apgūšanu, pieredzes paplašināšanu un nodrošina ienākumus bijušajam ieslodzītajam, kas neatliekamu vajadzību apmierināšanā, ir visbūtiskākais, nodarbinātības aspekts gan individuālajā, gan ģimenes līmenī.

Sabiedrības un kopienas līmenī tas, ka bijušajam ieslodzītajam ir darbs, ir spēcīgs signāls apkārtējiem, ka konkrētais indivīds ir uzņēmis saistības mainīties un ka viņš/ viņa virzās pretī dzīves modelim, kas ir brīvs no noziedzības.

2.2.2. Latvijā veiktie pētījumi par ieslodzīto nodarbinātību

Kopumā aplūkojot desmit gadus Latvijā veiktos pētījumus, ir redzams, ka ieslodzīto un bijušo ieslodzīto nodarbinātības jautājumiem veltīto darbu klāsts ir plašs, tādi tiek veikti ik gadu, taču, lielākoties, tie nav bijuši tieši fokusēti nodarbinātības veicināšanas jautājuma aplūkošanai, bet tvēruši situāciju plašā kontekstā, akcentējot no ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu vajadzības un problēmas.

Iezīmējas arī pētījumu tematikas dinamika: deviņdesmito gadu vidū prioritāri izvirzījās cilvēktiesību jautājumi ieslodzījumu vietās, institucionālās sadarbības problēmu analīze, likumdošanas nepilnības, pētnieku uzmanība veltīta arī izglītības, atkarību u.c. jautājumiem. Sociālās palīdzības sniegšana ir bijusi aktuāla visas pēdējās dekādes garumā un tāda ir joprojām gan attiecībā uz palīdzību dokumentu kārtošanā, dzīvesvietas atrašanā, kā arī darba meklējumos.

Par situāciju ieslodzījumu vietās regulārus ziņojumus publicēja Valsts cilvēktiesību birojs un Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs (pašlaik – Latvijas Cilvēktiesību centrs).

Atšķirīga spektra pētījumi, saistībā ar pētījuma veicēja galveno fokusu, ir tikuši veikti Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūtā, Latvijas Neatkarīgo kriminologu asociācijā, Latvijas Policijas akadēmijas Krimināltiesību katedrā, kā arī citās Latvijas augstskolās.

Plašs aprakstošu un analītisku pētījumu klāsts, tai skaitā studentu darbi, ir Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas “Attīstība” rīcībā. Mācību iestāde arī noteic pētījumu fokusu: esošo un bijušo ieslodzīto problēmas aplūkotas un analizētas caur sociālā darba instrumentārija lēcu.

Atsevišķo pētījumu uzskaitījums un analīze rodama 2005. gadā īstenotajā pētījumā *„Ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība.”* Tas ir EQUAL LATVIJA projekts, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola “Attīstība” (Attīstība, 2005).

Apjomīgajā darbā atklātās problēmas saistībā ar bijušo ieslodzīto reintegrāciju sabiedrībā un darba tirgū ir labi pazīstamas un ieilgušas, jo nav radušas risinājumu jau daudzus gadus:

- joprojām daudzviet pastāv problēmas ar dokumentu – pasēs – saņemšanu pēc atbrīvošanās;

- dzīvesvietas nepieejamība, neesamība;
- medicīnas aprūpes nepieejamība, lai ārstētos no infekcijas slimībām, izietu veselības rehabilitācijas kursu;
- nav piekļuves psihologa pakalpojumiem;
- sociālo iemaņu atrofija, nespēja ātri adaptēties jaunu apstākļu kopumam brīvībā, ieslodzījuma vietās nav bijusi pieeja jaunākajai informācijai, presei utt.
- situācija ar iesaistīšanos darba tirgū ir kritiska: ja nav iepriekšējās pieredzes, valsts valodas prasmes, nav darba tirgum atbilstošas izglītības un kvalifikācijas, darbu atrast ir grūti. Paralēli tam iespējas atrast darbu vēl vairāk reducē bijušo ieslodzīto stigmatizēšana.

Tādējādi ir ļoti liels risks, ka persona atkal izdarīs noziedzīgus nodarījumus un atgriezīsies cietumā.

Līdz ar probācijas dienesta izveidi valstī tika īstenoti pētījumi, kas vairāk fokusēti arī uz nodarbinātību ieslodzījuma vietās un pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma. Apmēram 80% no Latvijā izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem ir mantiska rakstura jeb noziegumi pret īpašumu, kas tā vai citādi ir nesuši kādu ekonomisku labumu. Ja personai ar šādu pieredzi nav iespēju atrast darbu, tad viņam ir daudz mazāk psiholoģisko barjeru jaunu noziedzīgo nodarījumu izdarīšanai.

Būtisks solis ir nodarbinātības sakārtošana ieslodzījuma vietās. Tālāk bijušo ieslodzīto integrēšanai darba tirgū būtu salīdzinoši mazāk šķēršļu. To akcentē arī Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas Institūta veiktais pētījums „*Sociālās atstumtības iespējamība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām iedzīvotāju grupām*” (Pranka, Trapenciēre, Trupovniece, 2003).

Pētījums akcentē galvenās problēmas, kādēļ nodarbinātības līmenis ieslodzījuma vietās ir zems.

18. attēls. Galvenās problēmas ar nodarbinātību ieslodzījuma vietās.

Galvenās problēmas ar ieslodzīto nodarbinātību ieslodzījuma vietās:

- likumdošana neatbalsta notiesāto nodarbinātību. Ir nepieciešams sniegt nodokļu atlaides tiem uzņēmumiem, kas nodarbina notiesātos.
- notiesāto profesionālās prasmes un kvalifikācija ir zema. Tādēļ ir nepieciešams attīstīt un paplašināt profesionālās apmācības programmas notiesātājiem;
- nepieciešamo ražošanas līdzekļu trūkums. Daudzos gadījumos esošie darbgaldi ir veci (no padomju laikiem), nemoderni vai salauzti. Jārod iespēja daļēji garantēt uzņēmēju aizņēmumus bankās, lai tie varētu saņemt mazākus kredītprocentus par nepieciešamo ražošanas iekārtu iegādi.

Avots: Pranka, Trapenciēre, Trupovniece, 2003.

Saskaņā ar Valsts probācijas dienesta pārvaldes un Latvijas neatkarīgo kriminologu asociācijas 2003. gada 24.decembrī noslēgto līgumu par pētījuma veikšanu, 2004.gada janvārī — jūnijā tika veikts pētījums „*Personu, kas atbrīvojas no ieslodzījuma vietām, iespējas saņemt palīdzību Latvijas teritorijās esošajās sociālās rehabilitācijas iestādēs*” (LNKA, 2004) parāda, ka tiek nodrošināta fragmentāra palīdzība personām, kuras atbrīvojas no ieslodzījuma vietām. Palīdzība ir fragmentāra gan palīdzību sniedošo iestāžu ziņā, gan paša palīdzības satura ziņā. Tas nozīmē gan to, ka Latvijā šobrīd nav vienotas sistēmas, kura sniegtu palīdzību personām, kuras atbrīvojas no ieslodzījuma vietām.

Šis pētījums parāda, ka reālu palīdzību ar darba nodrošināšanu, var sniegt tikai pašvaldību institūcijas, jo tām ir iespējas nodarbināt bijušos ieslodzītos mazkvalificētos pagaidu darbos. Taču tas neatrisina problēmu pēc būtības, jo nerada pastāvīga darba iespējas.

Bijušo notiesāto iekļaušanai sabiedrībā viens no svarīgākajiem sociālās rehabilitācijas uzdevumiem ir atjaunot zudušās darba prasmes, apgūt jaunas, bet galvenais – motivēt strādāt, kā to parāda bezpeļņas organizācijas “Starptautiskais fonds – Glābšana”, kura īsteno bijušo ieslodzīto rehabilitāciju centrā Ratnieki. (Glābšana, 2004).

Pirmsnodarbinātības un darba prasmju apguves programmai šajā centrā ir pieci galvenie uzdevumi:

- pakāpeniski jāmotivē strādāt visu maiņu un katru dienu, izveidot pozitīvu attieksmi pret darbu;
- jāsniedz informācija kā uzsākt darba dzīvi (kur meklēt darbu, kā rakstīt CV, kā gatavoties darba intervijai u.c.);

- jādod bijušajam ieslodzītajam iespēja attīstīt profesionālās prasmes un attieksmes, kuras vēlas redzēt darba devējs;
- jāfokusējas gan uz iespējām iegūt un saglabāt darbu;
- jāpalīdz apgūt valsts valodu.

Nodarbinātības jautājumam pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma, turklāt – reģionālā griezumā, ir veltīta pērn veikta aptauja un pētījums „*Ieteikumi nodarbinātības veicināšanai no ieslodzījuma vietām atbrīvotām personām Kurzemes plānošanas reģionā: no ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu, darba devēju un darba kolēģu aptauja*” (TNS, 2005).

Kopumā trīs aptaujās piedalījušies 205 respondenti, to skaitā 101 bijušais ieslodzītais, 52 darba devēji un 52 darba ņēmēji. Lai gan dati nav reprezentatīvi, uzskatāmībai tie izteikti procentu izteiksmē. Aptaujas atklāj, ka, atgriežoties no ieslodzījuma vietas, bijušie ieslodzītie visvairāk saskaras ar finansiāla rakstura grūtībām - to norāda 3/4 aptaujāto jeb 75% un grūtībām atrast pastāvīgu darbu (69%).

Tās ir savstarpēji ļoti cieši saistītas, viena no otras izrietošas problēmas.

Aptuveni puse bijušo ieslodzīto ir norādījuši uz problēmām atrast pastāvīgu dzīves vietu - 47%. Trīsdesmit pieci procenti respondentu saskaras ar dažādām veselības problēmām. Aptuveni ceturtdaļa bijušo cieš no sabiedrības negatīvas attieksmes (26%). Ir secināms, ka galvenā uzmanība jāpievērš tieši nodarbinātības jautājuma risināšanai, lai varētu likvidēt vai mazināt arī pārējās grūtības. Pētījums parāda, kur bijušie ieslodzītie visbiežāk meklē palīdzību. Tas, savukārt var būt indikators produktīvam kanālam vai kanāla aizsākumam nodarbinātības jautājuma risināšanai, kas ir akūts, un, birokrātijas dēļ nerisināts tas var novest pie atkārtota nozieguma iztikas līdzekļu ieguvei. Tas, savukārt, ļauj tālāk izvirzīt jautājumus mūsu pētījumam par formālo un neformālo kanālu nozīmi nodarbinātības jautājuma risināšanā. Iegūtie rezultāti parāda, ka visbiežāk cilvēki ar iepriekšēju sodāmību meklējuši palīdzību Sociālajā dienestā – aptuveni 2/3 aptaujāto (67%). Nedaudz mazāk kā puse bijušo ieslodzīto pēc palīdzības ir vērsušies, izmantojot neformālos kanālus, proti, pie ģimenes locekļiem vai radiem. (45%) un pie draugiem vai paziņām (42%). Līdzīgs skaits aptaujāto palīdzību ir meklējuši. Pašvaldībā, visvairāk - dzīvokļa jautājumos (41%) un Nodarbinātības valsts aģentūrā (38%). Palīdzību Valsts Probācijas dienestā visbiežāk meklējuši 19 procenti respondentu. Aptaujas dati parāda, ka palīdzības meklēšanā un problēmu risināšanā bijušie ieslodzītie salīdzinoši bieži izmanto savu sociālo tīklu – neformālos kanālus. Tātad, nodarbinātības veicināšanas jautājumā, kad vien iespējams, būtu

jāiesaista arī atbalsta tīkls, proti, no ieslodzījuma vietām atbrīvotās personas tuvinieki un paziņas.

Aptuveni trešdaļai (33%) bijušo ieslodzīto nav pastāvīga darba, viņi ir bezdarbnieki; nedaudz vairāk kā trešā daļa (36%), strādā tikai gadījuma darbus, bet nedaudz mazāk nekā trešdaļai (32 %) ir pastāvīgs darbs. 50% no tiem bijušajiem ieslodzītajiem, kuri strādā tikai gadījuma darbus vai ir bezdarbnieki, bez pastāvīga darba pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas, ir bijuši ne vairāk kā 1 gadu. No tiem 33% bez darba ir mazāk kā pusgadu, bet 17% – bez darba ir no pusgada līdz gadam. Vairāk nekā gadu bez darba bijuši 36% respondentu, no kuriem aptuveni katrs piektais bez darba ir trīs un pat vairāk gadus 17 %.

Šī aptauja parāda, ka, tūlīt pēc atbrīvošanās, ir jārod risinājumi nodarbinātības jautājumam, lai palielinātu to bijušo ieslodzīto skaitu, kuriem ir pastāvīgs darbs vai iespēja nekavējoši iesaistīties pagaidu darbos (un legāli nopelnīt iztikas līdzekļus) ar mērķi atrast pastāvīgu darbu.

Uz jautājumiem par personības iezīmēm un īpašībām, kādām būtu jāpieņemti bijušajam ieslodzītajam, lai viņu pieņemtu darbā, šajā pētījumā izkristalizējas trīs biežāk minētās (tās minējuši gan paši bijušie ieslodzītie, gan darba devēji un darba kolēģi):

- Godīgums;
- Atbildības sajūta;
- Pozitīva attieksme pret darbu.

Kā citas svarīgas īpašības bieži minēta arī uzticamība, draudzīgums un vēlme apgūt jauno, čaklums. Šajā aptaujā minētās īpašības vēlreiz apliecina jau iepriekš minētajos ārvalstu pētījumos atklāto, ka, augstāk par profesionālajām prasmēm un īpašībām tiek minētas personiskās īpašības un pamata saskarsmes prasmes.

Kas pēc respondentu domām ir nepieciešams veiksmīgai integrācijai darbā, sekmīgai darba izpildei un iekļaušanai darba kolektīvā? Visu trīs mērķgrupu vidū (bijušie ieslodzītie, darba devēji un darba kolēģi) par visvairāk nepieciešamo palīdzību sekmīgai darba veikšanai ir atzīta ‘uzticēšanas bijušajam ieslodzītajam kā cilvēkam, darbiniekam’, lai gan darba devēji (56%) šo faktoru ir nosaukuši salīdzinoši biežāk nekā bijušie ieslodzītie (45%) un darba kolēģi (46%). Parejos faktoros – *„pozitīva attieksme no darba kolēģiem un darba devēja,”* *„piesaistīšana konkrētam darbiniekam, kurš apmācītu un sniegtu nepieciešamo atbalstu,”* *„apmācības iespēju nodrošināšana”* ir minējuši mazāk nekā piektdaļa visu trīs mērķgrupu pārstāvju. Tajā pašā laikā uz citu jautājumu gandrīz 60% aptaujāto darba devēju ir minējuši,

ka pieņemt darba bijušos ieslodzītos viņus attur nepieciešamība šādus cilvēkus pastiprināti kontrolēt, uzraudzīt.

Uzticēšanās ir subjektīva kategorija, tādēļ šajā pētījumā ir jāpārbauda ekspertu intervijās un darba devēju aptaujā šis faktors, lai izprastu, kādu jēgu šai kategorijai piešķir darba devēji un kas viņiem liek pieņemt, ka cilvēks ir uzticams/nav uzticams.

TNS aptaujā darba kolēģi savu pieredzi, strādājot kopa ar bijušajiem ieslodzītajiem, raksturo salīdzinoši pozitīvāk kā darba devēji. Ja 58% aptaujāto darba devēju, kuri ir nodarbinājuši vai nodarbina pašlaik bijušos ieslodzītos, ir norādījuši, ka viņiem ir kopuma pozitīva pieredze šajā sakarā, tad darba kolēģu vidū šī atbilde ir 93 % respondentu.

Šis rādītājs brīdina par iespējamu darba devēju aizpriedumainību pret bijušajiem ieslodzītajiem. Ciešā ikdienas saskare, kāda ir bijusi darba kolēģiem, ir ļāvusi atbrīvoties no aizspriedumiem un atzīt tos par nepamatotiem.

Pieņēmumu par nepamatotu aizpriedumainību pastiprina atbilde uz citu jautājumu: vairāk nekā trešdaļa darba devēju uzskata, ka citu darbinieku negatīva attieksme (44%) un aizdomīgums neuzticēšanās darbinieku starpā (37%) ir pietiekami iemesli, lai nepieņemtu darba cilvēkus, kuriem ir iepriekšēja sodāmība. Tādējādi savu neuzticēšanos darba devēji projicē uz darbiniekiem, lai gan viņu pieņēmumam nav droša pamatojuma, jo, kā redzams, no aptaujas, 93 % darbinieku bija kopumā pozitīva pieredze strādājot kopā ar bijušo ieslodzīto.

19. attēls. Motivācijas veidi uzņēmējiem pieņemot darbā bijušos ieslodzītos.

Kas motivētu darba devējus pieņemt darbā bijušos ieslodzītos?

- Papildus atlīdzība uzņēmumam par bijušā ieslodzītā nodarbināšanu (79%) un subsidēto darba vietu nodrošināšana (79%).
- Nodokļu atvieglojumi (75%) un atbilstoša darbinieka bezmaksas pārkvalifikācija uzņēmuma vajadzībām (75%).
- Darba inventāra apdrošināšana no valsts puses (63%).

Avots: TNS: 2005

20. attēls. Rezumējums par ieslodzīto un bijušo ieslodzīto nodarbinātības pētījumiem.**Rezumējums par ieslodzīto un bijušo ieslodzīto nodarbinātības pētījumiem**

- Nodarbinātība ieslodzījuma vietās ir ļoti cieši saistīta ar nodarbinātību pēc ieslodzījuma. Brīvības atņemšanas iestādēs ir maksimāli jācenšas veicināt nodarbinātību, tādējādi palīdzot ieslodzītajiem saglabāt gan sociālās, gan profesionālās iemaņas, kas būs nepieciešamas, meklējot darbu brīvībā.
- Kā ieslodzījuma vietās, tā nodarbinātības programmās darbā ar bijušajiem ieslodzītajiem vitāli svarīga ir motivēšana darbam, ne tikai finansiāla atalgojuma, bet arī citu motivējošu stimulu nodrošināšana. Uzņēmēji ir gatavi papildu algai piedāvāt arī citus *labumus*, piemēram, transporta apmaksu no un uz darbu.
- Nodarbinātība nav ieguvums tikai bijušajam ieslodzītajam. Ieguvumi ir četru līmeņu: individuālajā, ģimenes, kopienas un visas sabiedrības līmenī.
- Jau ieslodzījuma vietās, gatavojot ieslodzīto dzīvei brīvībā, kurā ikdienas neatņemama sastāvdaļa ir darbs, ir jāstrādā kopā valsts, pašvaldību, privātajām, nevalstiskajām organizācijām un eventuāli šajā sadarbībā ir jāiesaista konkrētā ieslodzītā ģimenes locekļi.
- Visbiežāk bijušie ieslodzītie palīdzību meklē sociālajos dienestos, ģimenēs, pašvaldībās, Nodarbinātības Valsts aģentūrā un Valsts probācijas dienestā. Efektīvas palīdzības nodrošināšanā ir jābūt iesaistītiem gan formālajiem, gan neformālajiem kanāliem. Katram no šiem kanāliem būtu jāvirza bijušais ieslodzītais uz rezultātu – iegūt darbu, lai bezdarba un bezienākumu situācija nekļūtu par spiediena faktoru jauna nozieguma izdarīšanai.
- Darba devēji augstāk par profesionālajām iemaņām vērtē pamata saskarsmes prasmes un tādas īpašības kā godīgumu, atbildības sajūtu, pozitīvu attieksmi pret darbu, uzticēšanos.
- Nepieņemšana darbā nereti ir saistīta ar aizspriedumiem pret bijušajiem ieslodzītajiem.
- Darba devēji būtu gatavi aktīvāk iesaistīties bijušo ieslodzīto nodarbināšanā, ja saņemtu valsts atbalstu – subsīdijas, nodokļu atvieglojumus utt.

2.3. Metodoloģija un pētījuma lauka darbs

Balstoties uz galvenajiem secinājumiem, kas gūti no līdzšinējo pētījumu analīzes, tika izvirzīti jautājumu bloki, uz kuriem pētījuma gaitā jāgūst atbildes.

Līdz šim veiktie pētījumi parāda, ka nodarbinātība ieslodzījuma vietās ir ļoti cieši saistīta ar nodarbinātību pēc ieslodzījuma. Kā ieslodzījuma vietās, tā nodarbinātības programmās darbā ar bijušajiem ieslodzītajiem būtiska ir motivēšana darbam, ne tikai finansiāla atalgojuma, bet arī citu motivējošu stimulu nodrošināšana. Uzņēmēji ir gatavi piedāvāt arī citus *labumus*, ne tikai darba samaksu.

Pētījumi arī parādīja, ka darba devēji augstāk par profesionālajām iemaņām vērtē pamata saskarsmes prasmes un tādas īpašības kā godīgumu, atbildības sajūtu, pozitīvu attieksmi pret darbu, uzticēšanos. Savukārt atteikšanās pieņemt darbā bijušos ieslodzītos bieži ir saistīta ar aizspriedumiem pret bijušajiem ieslodzītajiem.

Tāpat ārvalstu un Latvijas pētījumi parāda, ka darba devēji būtu gatavi aktīvāk iesaistīties bijušo ieslodzīto nodarbināšanā, ja saņemtu valsts atbalstu – subsīdijas, nodokļu atvieglojumus utt.

Šīs un citas teorētiskās atziņas tika ņemtas vērā, izstrādājot darba devēju aptaujas jautājumus, izzināmo jautājumu karkasu ekspertu intervijām un daļēji strukturētām padziļinātām intervijām.

Tāpat tika ņemtas vērā arī Latvijas ekonomikas attīstības dinamika un iezīmes: straujais ekonomikas pieaugums, bezdarba samazināšanās, darbaspēka trūkumus, kas parādās vairākās ekonomikas jomās, darbaspēka brīva kustība starp Latviju un vairākām Eiropas Savienības valstīm.

Paralēli likumdošanas studijām, valsts un pašvaldību iestāžu pašreizējo iniciatīvu un rīcības analīzei bijušo ieslodzīto nodarbinātības jautājumu risināšanā, galvenās izpētes metodes bija darba devēju anketēšana un padziļinātas, daļēji strukturētas intervijas.

Kopumā telefona intervijās tika apjautāji 60 Vidzemes reģiona uzņēmumi, attiecībā pēc rajonu lieluma un iedzīvotāju skaita, sadalot izlasi starp Alūksnes, Cēsu, Gulbenes, Limbažu, Madonas, Valmieras un Valkas rajoniem. Uzņēmumi tika izvēlēti pēc to darbības noteiktā ekonomikas sektorā, ņemot vērā jomas, kurās Valmieras cietumā ir nodarbinātie ieslodzītie, kā arī tipiskākās jomas (kokapstrāde), kurās ir lielāks mazkvalificēta vai nekvalificēta darbaspēka pieprasījums, proti, pārtikas, celtniecības, tirdzniecības,

lauksaimniecības specializācijas uzņēmumi, kā tika aptaujāti dažādu nozaru lielākie reģiona uzņēmumi.

16. tabula. Uzņēmēju aptaujas izlases raksturojums.

Visa izlase N=60

Rajons	Kokapstrāde	Pārtikas apstrāde, pārtikas tirdzniecība	Celtniecība, būvniecība	Lauksaimniecība	Rajona lielākie uzņēmumi	Kopā
Alūksnes	3	2	2	1	-	8
Cēsu	3	2	3	1	1	10
Gulbenes	3	2	2	1	1	9
Limbažu	3	1	2	1	-	7
Madonas	3	2	1	-	1	7
Valkas	3	1	2	1	-	7
Valmieras	4	2	3	2	1	12
Kopā	22	12	15	7	4	60

Jautājumu vispārīgajā ievaddaļā tika noskaidrots uzņēmuma nosaukums, intervētās personas vārds, uzvārds, ieņemamais amats, taču uz šo jautājumu atbilde nebija obligāti jāsniedz, jo pētnieciskais mērķis neprasa detalizētu respondenta atšifrējumu, kā arī pētniekiem ir jāievēro to darba devēju lūgums, kuri nevēlas, lai viņu vārds, kompānija nosaukums tiktu izpausts. Tāpat ievaddaļā tika jautāts par vispārīgajām tendencēm uzņēmumā: darbaspēka trūkumu/pietiekamību, profesijām, kurās nepieciešami darbinieki.

Pēc Nodarbinātības valsts aģentūras datiem Valmieras reģionā 2005. gadā daudz vakancu bija tieši mazkvalificētā darbā, piemēram, 132 vakances uz palīgstrādnieka darbu, 41- krāvēja, roku darba, apkopēja – 20; relatīvi liels vakancu skaits bija arī profesijās, kurās, kā rāda empīriskie dati, tikuši pieņemti darbā arī bijušie ieslodzītie: celtnieks, 30, kokapstrādes operators – 26, apdares darbu strādnieks – 22 un būvstrādnieks – 16.

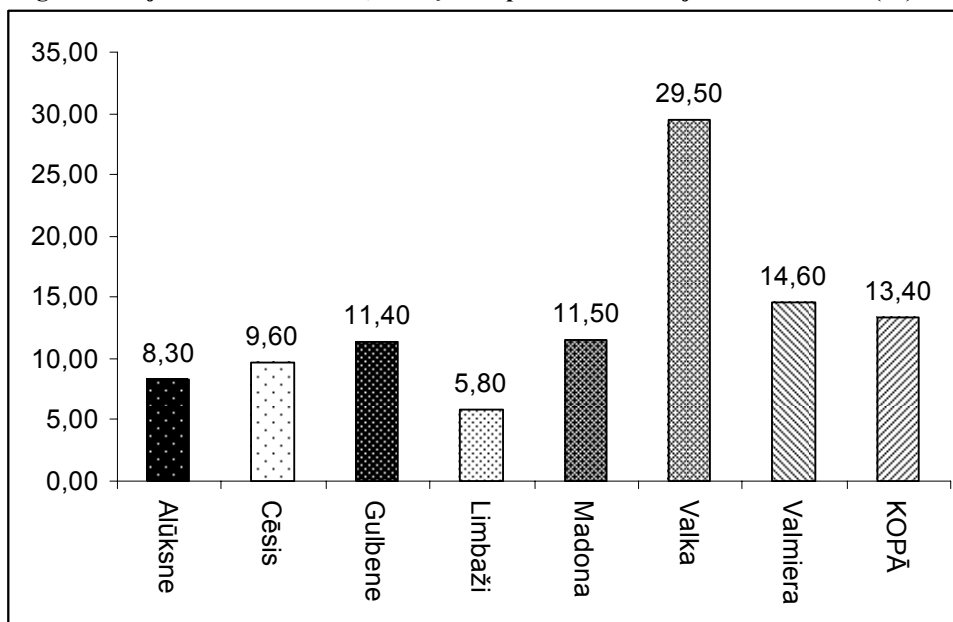
Aplūkojot datus par bijušo ieslodzīto nodarbinātību Vidzemes reģionā no 2000. – 2005. gadam, arī redzams, ka lielākā daļa strādājuši mazkvalificētu darbu, populārākās darbības jomas ir kokapstrāde, celtniecība, būvniecība, uzkopšanas darbi. Taču kopumā par nodarbinātiem kļuvuši visai maz bijušo ieslodzīto, kas meklējuši darbu caur NVA filiālēm Vidzemes reģionā 57 (13.4%).

17. tabula. Bijušo ieslodzīto skaits NVA Vidzemes filiālēs 2000.-2005.

NVA filiāle	Bijušie ieslodzītie		Cik kļuvuši par nodarbinātajiem		
	Skaitis	% no kopējā bijušo ieslodzīto skaita visās NVA Vidzemes filiālēs	Skaitis	% no ieslodzīto konkrētajā filiālē	bijušo skaita NVA
Alūksne	48 (01.01.2000.- 29.11.2005.)	11.3	4		8.3
Cēsis	52 (01.01.2002.- 22.11.2005.)	12.2	5		9.6
Gulbene	79 (01.01.2000 – 31.12.2005.)	18.6	9		11.4
Limbaži	51 (01.01.2000.– 29.11.2005.)	12.0	3		5.8
Madona	52 (01.01.2000.– 17.11.2005.)	12.2	6		11.5
Valka	61 (01.01.2000.– 22.11.2005.)	14.4	18		29.5
Valmiera	82 (01.01.2000.– 20.10.2005.)	19.3	12		14.6
KOPĀ	425	100	57		13.4

Avots: Vidzemes reģiona NVA filiāļu sniegtā informācija uz 01.02.2006.

50. grafiks. Bijušo ieslodzīto skaits, kas kļuvuši par nodarbinātajiem NVA filiālēs (%).

Avots: Vidzemes reģiona NVA filiāļu sniegtā informācija uz 01.02.2006.

Tālāk tika uzdoti jautājumi par jaunu darbinieku nepieciešamību, par iespējamo atalgojumu, specifiski jautājumi bijušo ieslodzīto nodarbināšanu, lai pārbaudītu teorētiskās un empīriskās atziņas no darba teorijām un iepriekš veiktajiem pētījumiem un noslēdzot interviju atkal ar vispārīgu jautājumu grupu, lai izzinātu darba devēju redzējumu, uzzinātu viņu viedokli un iespējamus aizspriedumus par pašiem bijušajiem ieslodzītajiem un visas sabiedrības attieksmi pret šās sabiedrības grupas locekļiem. Kopumā tika uzdoti 27 jautājumi.

Interviju vidējais ilgums bija 15 – 20 minūtes. Katra intervija tika saglabāta atsevišķā dokumentā, jo tās saturēja arī komentārus, atbildes uz atvērtiem jautājumiem, kas nav kodējamas un tālāk pavēra iespēju padziļinātai atsevišķu aspektu analīzei.

Kā jau tas pirms pētījuma lauka darba bija paredzams, daudzi uzņēmēji nevarēja vai nevēlējās sniegt atbildes uz konkrētiem jautājumiem vai arī nespēja/nevēlējās formulēt savu attieksmi. Tādēļ ļoti vērtīga informācija bija viņu sniegtie komentāri par kādu citu jautājumu. Nereti šie komentāri bija paplašināti un tajos parādījās attieksme, kura iepriekšējos jautājumos netika atklāta. Tomēr bieži anketās tika sniegtas šādas vai ļoti līdzīgas atbildes: „tas atkarīgs no paša cilvēka”, „viss atkarīgs no paša bijušā cietumnieka.” Šādas atbildes bez padziļinātas izpētes nav skaidrojamas, jo ir iespējamās pārāk plašas variācijas – no respondenta nevēlēšanās sniegt atbildi, tādēļ tiek izteikta vispārīga, neargumentēta,

stereotipizēta doma, līdz izteiktai potenciālā nodarbinātā individualizēšanai, cilvēkkapitāla nozīmes izcelšanai, neformālo saišu uzsvēršanai utt.

Tādēļ loģiska bija otrās galvenās izpētes metodes – daļēji strukturēto padziļināto interviju izvēle. Kopumā tika veiktas sešas intervijas: ar bijušo ieslodzīto, kurš 2006. gadā atbrīvojies no ieslodzījuma, bijušo ieslodzīto, kurš strādā ārvalstīs, uzņēmēju, kurš Valmieras cietumā nodarbina ieslodzītos un ir palīdzējis bijušajiem ieslodzītajiem ar darba atrašanu brīvībā, Valmieras liela uzņēmuma vadītāju Valmierā, Vidzemes Profesionālās izglītības centra vadītāju, kā arī uzņēmēju, kurš nodarbina ieslodzītos citā Latvijas ieslodzījuma vietā un plāno bijušo ieslodzīto nodarbināšanu privātā biznesā. Šajā gadījumā intervijas kalpo gan kā papildinājums zināšanām, kas veidojušās, izmantojot pirmo šī pētījuma metodi, gan kā sava veida ceļazīme, kas norāda, vai aptaujās sniegtā informācija ir bijusi pilnīga (Hacher Jr., David). Respondenti tika izvēlēti pēc viņu personiskās pieredzes, kas saistīta ar dažādiem padziļināti pētāmiem bijušo ieslodzīto nodarbinātības aspektiem.

Intervijās tika uzdoti gan tieši, nevispārināti jautājumi, ko var pamatot ar jau iepriekš identificētiem, darba analīzei nozīmīgiem jautājumu blokiem, gan arī vispārināti jautājumi, lai izzinātu pētāmā fenomena kontekstu. Intervija ar katru respondentu bija vidēji pusotru stundu gara, tika fiksēta diktofonā, pierakstīta ar roku, vienā gadījumā (saziņā ar ārvalstīs strādājošu bijušo ieslodzīto no Vidzemes reģiona), tā notika telefoniski sarakstē internetā. Jautājumu secība un formulējums tika mainīts, atkarībā no sarunas loģiskās gaitas un jautājumiem, kurus vēlējos izzināt no katra konkrētā respondenta.

Intervijās ar bijušajiem ieslodzītajiem bija būtiski izzināt viņu pieredzi darba meklējumos, profesionālo iemaņu uzturēšanu/zaudēšanu ieslodzījumā, kādas saites un kanāli tikuši izmantoti darba meklēšanā, ar kādiem šķēršļiem bijis jāsaskaras darba meklējumos, pārrunās ar darba devējiem. Intervijās ar uzņēmējiem ieslodzījuma vietās būtisks bija jautājumu loks, kas saistīts ar ieslodzīto profesionālajām un sociālajām iemaņām, motivāciju darbam, saiknes esamību ar nodarbinātajiem, kad viņi atbrīvojas no ieslodzījuma vietām. Savukārt intervijā ar lielas kompānijas uzņēmēju bija būtiski padziļināti izzināt aspektus, kas saistīti ar pieredzi, iespējamiem šķēršļiem no darba devēja puses, kādas spējas tiek augstu vērtētas potenciālā darbiniekā utt. Intervijā ar Profesionālās izglītības centra vadītāju bija svarīgi noskaidrot, kā notiek bijušo ieslodzīto apmācība un kādi ir būtiskākie izaicinājumi šajā jomā.

2.4. Uzņēmēju aptaujas datu analīze

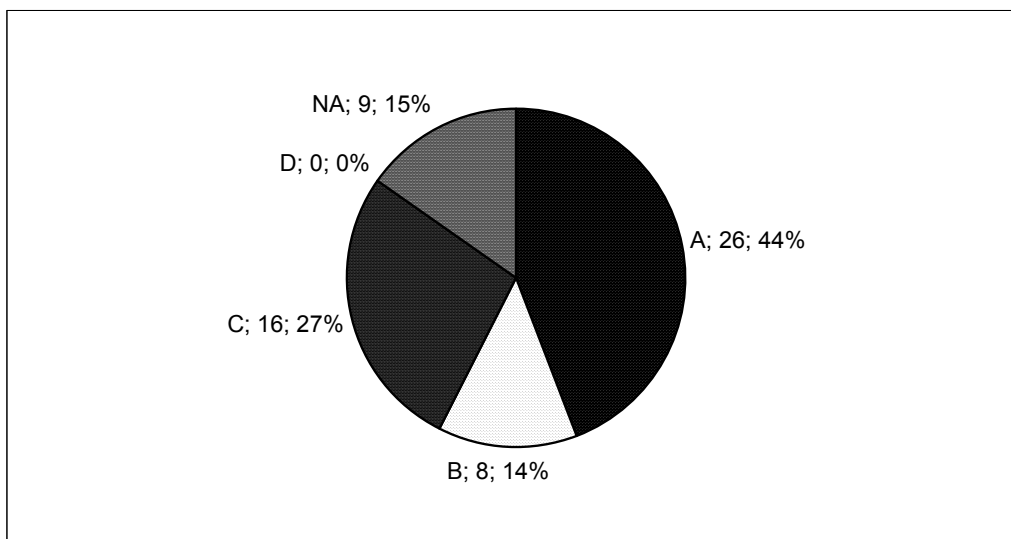
2.4.1. Jautājumu vispārīgā daļa

Šajā anketas ievada sadaļā astoņi jautājumi ir veidoti un izkārtoti ar mērķi izzināt pamatinformāciju par aptaujātajiem reģiona uzņēmumiem, to pašreizējo ekonomisko situāciju, attīstības plāniem attiecībā uz paplašināšanos, papildu darbaspēka piesaisti.

51. grafiks. Darba spēka trūkums uzņēmumā.

3. Vai savā uzņēmumā izjūtat darbaspēka trūkumu?

- A. jā, aizvien grūtāk piesaistīt kvalificētus darbiniekus
- B. jā, trūkst dažādu specializāciju, arī nekvalificēti darbinieki;
- C. nē, darbinieku skaits un sastāvs ir stabils
- D. nē, iespējama darbības sašaurināšana

Paskaidrojums: šeit un turpmāk 'NA' – 'Nav atbildes'.

Kā redzams, lielākā daļa aptaujāto atzīst, ka aizvien grūtāk ir piesaistīt kvalificētus darbiniekus, taču 14 % norāda, ka trūkst arī darbinieki, kuriem nav nepieciešama noteikta kvalifikācija.

Neviens no aptaujātajiem neminēja, ka varētu būt gaidāma darbības sašaurināšanās, kas liek domāt par uzņēmēju optimistisko skatu par uzņēmuma izaugsmi, kas eventuāli, pat ja šobrīd netiek apsvērta, var ietvert dažādas kvalifikācijas darbinieku piesaisti. Grūtības, kas saistītas ar kvalificētā darbaspēka piesaisti jau šobrīd ir indikators, ka ir sākusies *sacensība* par darbiniekiem, tādēļ uzņēmējiem, paralēli atalgojuma palielināšanai, ir jādomā par pasākumu kopumu, kas palīdzētu piesaistīt un noturēt darbiniekus reģionā.

Respondentiem arī tika jautāts *Kādās specialitātēs Jūsu firmā ir nepieciešami darbinieki?* Atbildes bija ļoti atšķirīgas, saistītas ar uzņēmumu darbības jomu. No mazkvalificēto un nekvalificēto nodarbjū klāsta kompānijām ir vajadzīgi dažādu jomu strādnieki: krāvēji, zāģēšanas operatori, kokapstrādes meistari, celtnieki, apdares darbu strādnieki, santehniķi, elektriķi, būvnieki, betonētāji, darba vadītāji, palīgi, pannu mazgātāji, apkopēji, maiznieki. „*Labus šādus darbiniekus ir ļoti grūti atrast*” – tā ir tipiska uzņēmēju atbilde, komentējot nepieciešamību pēc darbiniekiem.

18. tabula. Uzņēmējiem nepieciešamo specialitāšu darbinieki.

Profesija	Cik reizes minēta anketās	
	Skaitis	%
kokapstrādes iekārtu operatori, meistari	13	21,7
celtnieki	9	15,0
pārdevēji	8	13,3
šoferi	6	10,0
kokapstrādes palīgstrādnieki	5	8,3
traktoristi	4	6,7
strādnieki – dažādās nozarēs, roku darbs	4	6,7
būvnieki	3	5,0
galdnieki	3	5,0
grāmatveži	3	5,0
bārmeņi	2	3,3
maiznieki	2	3,3
mehāniķi	2	3,3
darba vadītāji (būvniecība, kokapstrāde)	2	3,3
konditori	2	3,3
apkopēji	1	1,7
apsardzes darbinieki	1	1,7
apstādījumu projektētāji (izglītībai nav nozīmes, svarīga pieredze)	1	1,7
atslēdznieki	1	1,7
augstas kvalifikācijas pārtikas produktu ražotāji	1	1,7
betonētāji	1	1,7
darbu vadītāju palīgi	1	1,7
datorspeciālisti	1	1,7
elektriķi	1	1,7
inženieri (celtniecība)	1	1,7
krāvēji, roku darbs	1	1,7
kurinātāji	1	1,7
lauksaimniecības palīgstrādnieki	1	1,7
lietvedības speciālisti	1	1,7
loģistikas speciālisti	1	1,7

metinātāji	1	1,7
restauratori	1	1,7
santehniķi	1	1,7
sekretāri	1	1,7
trauku mazgātāji	1	1,7
veterināri	1	1,7
zootehniķi	1	1,7
KOPĀ	90	

Avots: Uzņēmēju aptaujas dati, 2006. g. marts. Izlase N = 60.

2005. gadā Nodarbinātības Valsts aģentūra veica darba devēju aptauju, lai prognozētu izmaiņas nodarbinātībā. Tajā tika aptaujāti 582 uzņēmumi visā Latvijā. Lai anketas datus varētu interpretēt kontekstā ar NVA veiktās aptaujas datiem, atsevišķi tika aplūkots Vidzemes reģions un profesijas, uz kurām pēdējo sešu mēnešu laikā ir bijušas vakances. Dati gan nav tieši salīdzināmi, jo uzdotie jautājumi nav identiski. Šī Vidzemes augstskolas pētījuma anketā jautājums skan šādi: *Vai savā uzņēmumā izjūtat darbinieku trūkumu?* Tas mudina respondentu nepieciešamo darbinieku sarakstā iekļaut plašāku profesiju klāstu un neierobežo viņu noteiktā (sešu mēnešu) laikā, kad tiek aplūkotas pieejamās vakances. Tomēr salīdzinājums sniedz skaidras tendences vakanču jomā Vidzemes reģionā.

19. tabula. Pieprasītākās vakances Vidzemes reģionā 2005. gadā. NVA dati

Profesijas kods	Profesija	Pieprasītākās vakances	
		Skaitis	%
8141	koksnes apstrādes iekārtu operatori	33	26,8
9333	krāvēji	14	11,4
8162	tvaika turbīnu, dzinēju un boileru operatori (kurinātāji)	11	8,9
7223	metālapstrādes speciālisti	9	7,3
7212	metinātāji	7	5,7
9211	lauksaimniecības strādnieki	6	4,9
913202	apkopēji	6	4,9
5122	pavāri	5	4,1
9322	iesaiņotāji un citi strādnieki, palīgstrādnieki būvniecībā	4	3,3
8332	zemes racēju un tiem līdzīgu mašīnu operatori	4	3,3
7441	kažokādu izstrādātāji un ādmiņi	4	3,3
8285	koksnes un tai līdzīgu materiālu izstrādājumu komplektētāji	4	3,3
7121	būvnieki	4	3,3

2481	valsts civildienesta ierēdņi, izņemot ierēdņus vadītāja amatā	3	2,4
512304	bārmeņi	3	2,4
7412	maiznieki	3	2,4
8331	lauksaimniecības un mežsaimniecības mašīnu, mehānismu un iekārtu operatori	3	2,4
	Kopā	123	

Avots: NVA uzņēmēju aptauja nodarbinātības izmaiņu prognozēšanai 2005. gadā. ESFP projekts. Bāze N=582.

Interesanti, ka arī tie uzņēmēji, kuri sacīja, ka darbinieku sastāvs ir stabils, atbildēja, kādi darbinieki viņiem nepieciešami. Tas vēlreiz pastiprina pieļāvumu par uzņēmējdarbības un darbaspēka piesaistes potenciālu reģionā. Padziļinātājā intervijā Profesionālās izglītības centra vadītājs to saista ar attīstības stratēģijas trūkumu lielākajā daļā privāto uzņēmēju vidū, jo viņi neaptver, ka darbaspēka trūkuma problēma kļūs aizvien aktuālāka un par jaunu kadru piesaisti ir jādomā šodien.

Uzņēmējiem nav sava attīstības plāna. (Profesionālās izglītības centra vadītājs).

Uzņēmējiem tika lūgts arī skaidrot, *kāda kvalifikācija nepieciešama* trūkstošajiem darbiniekiem? Attiecībā uz mazkvalificētu darbu, uzņēmēji norāda, ka nepieciešama pamatskolas, vidusskolas, profesionālā tehniskā izglītība.

Uzņēmēju atbildes apstiprina Atkinsona un Viljamsa pētījumā pierādīto, ka augstāk par profesionālajām iemaņām tiek vērtētas personīgās īpašības, pamata saskarsmes iemaņas un vēlme apgūt jauno. Tipiskas atbildes – *„nekāda, visu var iemācīties; galvenais ir vēlēšanās strādāt, mēs no savas puses divos gados attiecīgo arodu iemācīsim. Ir bijuši arī puisi no ielas, kas ir drīz vien apguvuši krāsotāja arodu.”*

Arī padziļinātājās intervijās parādās, ka uzņēmēji visaugstāk vērtē sociālās iemaņas, kuru ieslodzītajiem trūkst un kuras cietuma periodā var būt atrofējušās, nevis tīri profesionālās prasmes:

„Primārais jautājums ir ieslodzīto ļoti zemais izglītības līmenis, kas traucē ikdienas saskarsmē. Ir ārkārtīgi svarīgi, lai viņi varētu kaut ko normāli pateikt, uzrakstīt latviešu valodā, lai spēj sazināties. Viņiem cietumā ir nepieciešams pietiekams

izziņas daudzums par apkārtējo vidi, sabiedrībā notiekošo. (Uzņēmējs Valmieras cietumā). Ja kas noteikti viņiem ir jā māca, tad ir jāveido jauna attieksme. Pret darbu, pret cilvēkiem, pret dzīvi.” (Apmācības centra vadītājs)

Taču kopumā padziļinātājās intervijās izglītības trūkums uzņēmēju redzējumā ir būtisks trūkums. Tomēr ne visiem ieslodzītajiem trūkst profesionālo iemaņu, īpaši tas sakāms par tiem, kas ieslodzīti pirmo reizi un cietumā bijuši neilgu laiku:

„Nevajag arī jaukt zemu izglītību ar profesionālo iemaņu trūkumu. Esmu novērojis, ka daži nozarē, piemēram, kurā kokapstrādē, ir ārkārtīgi labi izglītoti, iepriekš strādājuši labās nozares firmās.” (Uzņēmējs Valmieras cietumā).

Savukārt lielas Valmieras akciju sabiedrības uzņēmējs atgādina mūsdienu darba tirgus situācijas ikdienas pieredzi, kurā ir nepieciešama intensīva spēja apgūt jauno, īpaši, mehanizētu, datorizētu darbu:

„Kvalifikācijai ir jāaug nepārtraukti.”

„Nav jau vairs īpaši sastopami vienkārši krāvēja darbi. Krāvēji tagad produkciju noliek uz paliktņiem, jāstrādā ar marķēšanas ierīcēm, daudz kas ir ar datorizētu vadību. Iekārtas it dārgas, un var saprast darba devēju, viņš baidās, ka nekompetents darbinieks var sabojāt dārgo tehniku.”

Kā piemērotākās nozares bijušo ieslodzīto nodarbināšanai intervētie min kokapstrādi, lauksaimniecību, jo darbs lielā saimniecībā, kurā jādzīvo uz vietas, palīdzētu atrisināt arī dzīvesvietas jautājumus. Šajās jomās ir vajadzīgs vīrieša spēks, taču jāizvairās no tiem, kam var rasties kārdinājums piesavināties svešu mantu, lietot alkoholu:

„Brūzī, vairumtirdzniecības bāzē nez vai vajadzētu piedāvāt darbu, ja zināms, ka cilvēks vairākkārt sodīts par zādzību, viņam ir alkohola problēmas.” (Valmieras uzņēmējs).

„Vasarā nav problēmu, kad ieslodzītos var iekārtot jauncelamos objektos. Ziemā gan ir jāpiedomā, jo remontdarbi notiek dzīvokļos, kur atrodas iemītnieku mantas, tad

nevar likt cilvēku, kurš varētu situāciju izmantot ļaunprātīgi.” (firmas vadītājs, firma veic celtniecības darbus).

Uz jautājumu: *Vai ir vajadzīgi sezonas strādnieki?* izrādījās, ka šādi strādnieki ir vajadzīgi tikai atsevišķos gadījumos. Sezonas darbi varētu būt bijušo ieslodzīto nodarbinātības akūts risinājums, tomēr galvenajam mērķim ir jābūt pastāvīgam darbam ar stabiliem ienākumiem.

Vidzemes uzņēmēju maksātspēja aptaujā variēja plašā diapazonā – no minimālās algas (90 latī) vai iztikas minimuma (114 latī 2006. gada aprīlī), vidēji tika nosaukti 150 – 200 latī mēnesī, celtniecībā – atkarībā no padarītā līdz 550 latiem, taču šādu samaksu nav iespējams nodrošināt katru mēnesi.

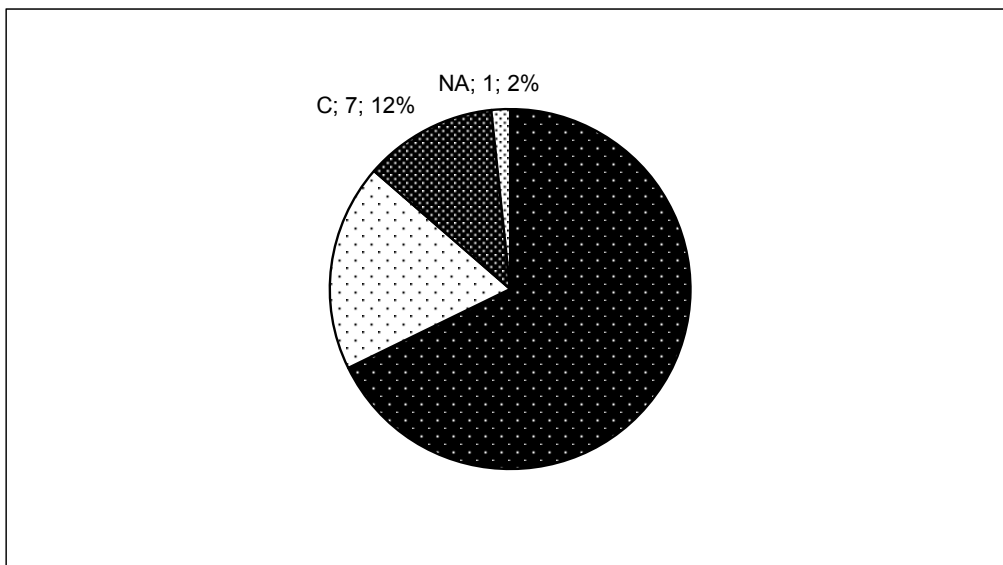
2.4.2. Jautājumi par iespējamo bijušo ieslodzīto nodarbinātību

Trešās jautājumu kopas (9.-12. jautājums) mērķis ir noskaidrot, vai uzņēmēji ir dzirdējuši par centieniem un problēmām saistībā ar bijušo ieslodzīto integrāciju darba tirgū. Lielākajai daļai aptaujāto uzņēmēju ir zināms, ka valsts cenšas risināt bijušo ieslodzīto nodarbinātības jautājumu:

52. grafiks. Uzņēmēju zināšanas par sabiedrības un valsts institūciju centieniem risināt jautājumus par bijušo ieslodzīto integrāciju.

9. Vai Jums ir zināms, ka sabiedrība un valsts institūcijas cenšas risināt jautājumus par bijušo ieslodzīto integrāciju?

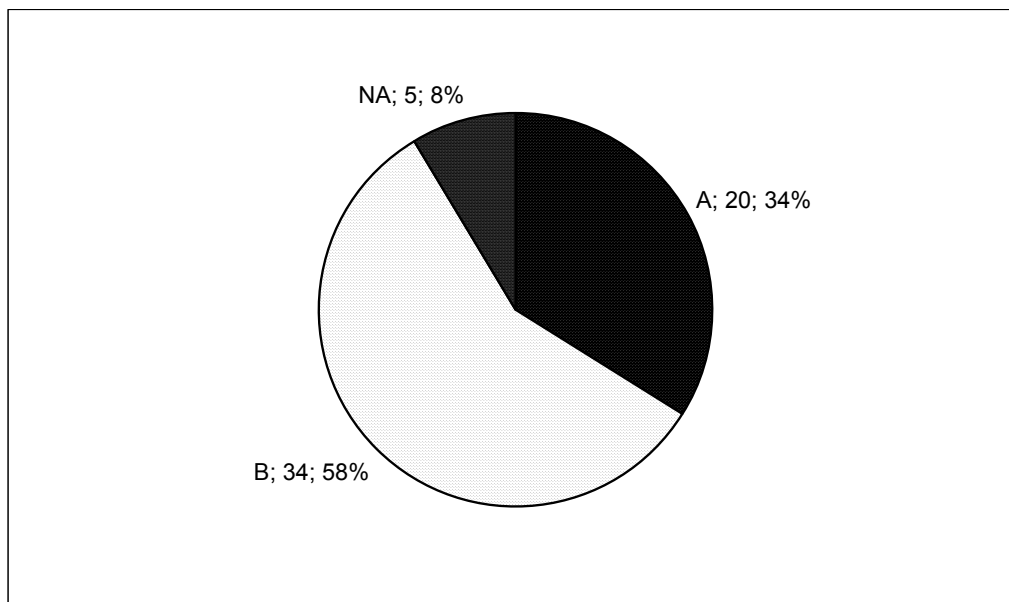
- A. ir zināms;
- B. nav zināms;
- C. mani tas neinteresē.

53. grafiks. Vai uzņēmumā strādā bijušais ieslodzītais?

10. Vai Jūsu uzņēmumā jebkad ir strādājis vai pašlaik strādā kāds bijušais ieslodzītais?

- A. jā;
- B. nē.

Pieredze darbā ar bijušajiem ieslodzītajiem ir atšķirīga, tomēr uzņēmēji sūdzas, ka šie darbinieki var tikt ātri zaudēti, ja atkal nostājas uz noziedzības ceļa:

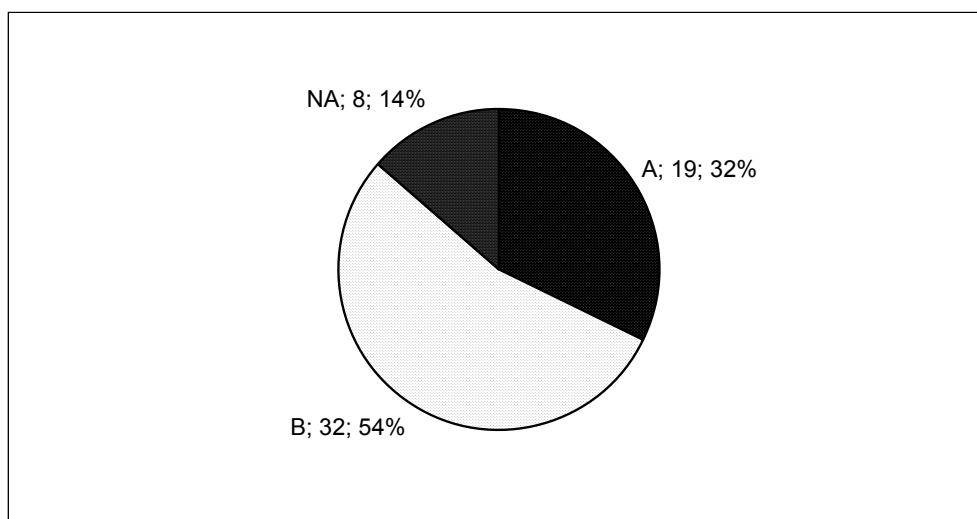
„7 gadu laikā ir bijuši apmēram 10. Bija labs meistars, nostrādāja divus gadus, bet tagad sēž atkal 5 gadus par uzbrukumu ar laupīšanu.”

54. grafiks. Vai uzņēmēji apsvēruši iespēju pieņemt darbā no ieslodzījuma atbrīvojušās personas?

11. Vai esat apsvēruši iespēju pieņemt darbā no ieslodzījuma atbrīvojušās personas?

A. jā; (kādā profesijā?)

B. nē.

Tie uzņēmēji, kas nebija apsvēruši iespēju pieņemt darbā bijušos iedzītos (B atbilde - 54 %) savu viedokli nereti izteica ļoti noraidoši, taču tie, kuri pieļautu iespēju pieņemt, uzsvēra, ka viņi nejautātu par darbinieka pagātņi, ja viņš atbilst visiem izvirzītajiem kritērijiem: „Principā šādai informācijai nevajadzētu nonākt līdz darba devējam, ka topošais darbinieks vispār ir bijis cietumā.”

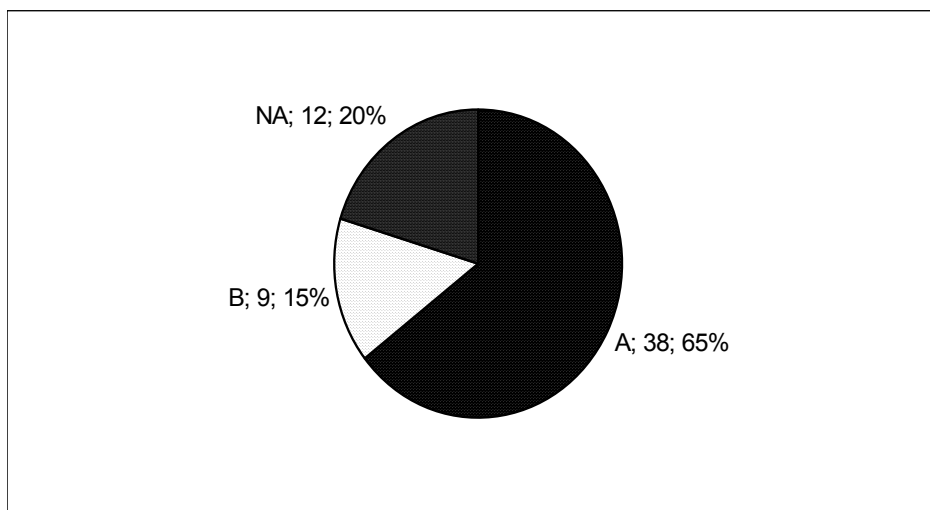
Interesants fakts: mudināti domāt par bijušo ieslodzīto nodarbināšanu, vairāki uzņēmēji pauda gatavību apsvērt iespēju pieņemt darbā bijušos ieslodzītos. Tas parāda, ka daļa uzņēmēju līdz šim nemaz nebija domājuši par šādu iespēju.

55. grafiks. Vai uzņēmēji būtu gatavi pieņemt darbā no ieslodzījuma atbrīvojušās personas?

12. Vai Jūs būtu gatavi pieņemt darbā no ieslodzījuma atbrīvojušās personas?

A. jā;

B. nē.

Anketas komentāros īpaši tiek uzsvērts, ka katrs darbinieks ir jāvērtē individuāli: „*tas ir atkarīgs no tā, par ko sodīts - recidīvistu, zagli iespējams nē. Apsvērtu, pamatojoties uz personīgu kontaktu.*” Liela daļa uzsver, ka nākamais solis ir tas, ka pretendents ir jāiepazīst personīgi:

„Galvenais, lai ir tīrīgs un sakopts. Pret sevi izturas ar cieņu, nav skalš, nemēdz sevi lielīt, zina, ka ir jāciena cilvēki, pie kuriem griežies meklēt darba vietu.” (Valmieras uzņēmējs)

Padziļinātajās intervijās atklājas, ka uzņēmēju bažas pieņemt darbā bijušo ieslodzīto nereti ir pirmēja reakcija, nepamatoti aizspriedumi, jo katra uzņēmēja varā ir noteikt prasību kopumu ar ko ir jāiepazīstina potenciālais darbinieks pirms stāšanās darbā un nākotnē jāievēro.

2.4.3. Kodola jautājumi par bijušo ieslodzīto nodarbinātību

Šajā jautājumu kopā (13. – 19.) pētnieki centās izzināt galvenos jautājumus saistībā ar uzņēmēju attieksmi, paredzamajām grūtībām, nepieciešamo atbalstu, aizspriedumiem un stereotipiem attiecībā pret bijušo ieslodzīto nodarbinātību.

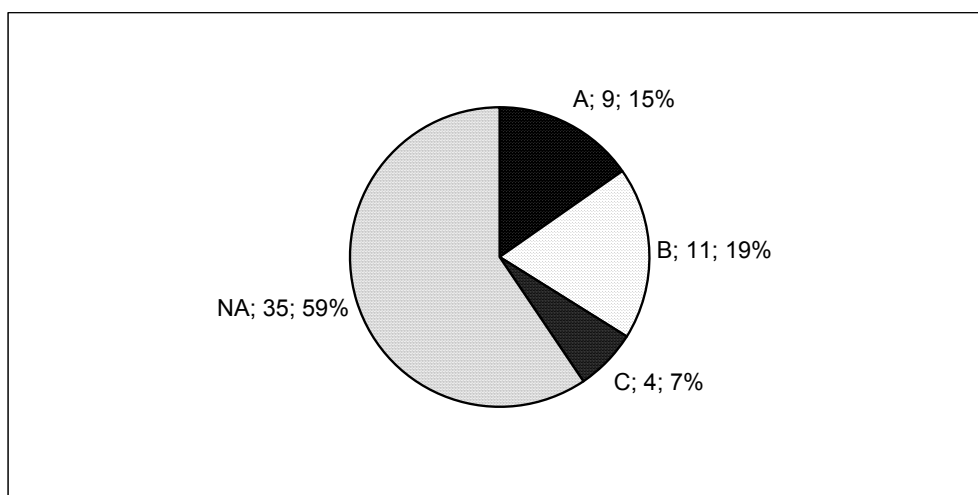
56. grafiks. Ar kādām grūtībām būtu jāsaskaras, ja pieņemtu darbā bijušos ieslodzītos?

13. Ar kādām grūtībām, Jūsaprāt, būtu jāsaskaras, ja Jūs pieņemtu darbā no ieslodzījuma atbrīvojušās personas?

A. pārējo strādājošo negatīvo attieksmi;

B. bijušā ieslodzītā negatīvā attieksme pret kolēģiem;

C. pārējās sabiedrības attieksme pret to, ka kompānijā nodarbināti bijušie ieslodzītie;

Liela daļa uzņēmēju nesniedz konkrētu atbildi, taču to formulē komentāros un problēmu spektru ir iespējams tuvāk izzināt padziļinātājās intervijās. Uzņēmēji uzsver rūpīgas biogrāfijas izvērtēšanas attieksmi:

„Personāla daļās vairs netiek prasīti raksturojumi, pret visiem attiecas lojāli. Taču raksturojumi varētu būt liels atspaidis šādos gadījumos.”

Ir svarīgi, ja līdzcilvēki zina viņa biogrāfiju. (Valmieras uzņēmējs)

„Svarīgi, par ko sēdējis,” „Ja iepazītos ar viņa lietu, iespējams, rastos šaubas.” (Anketas komentāri)

Attieksmē pret ieslodzīto (14. jautājums) anketā netiek sniegts konkrēts viedoklis, taču tas parādās komentāros. Tiek akcentēts, ka katrs cilvēks ir jāvērtē individuāli. Gan aptaujā, gan padziļinātajās intervijās parādījās, ka attieksme pret tiesātajiem, kuri, piemēram, tiesāti par avārijas izraisīšanu alkohola reibumā, ir daudz saprotošāka nekā pret citiem. Noraidošāka attieksme ir pret recidīvistiem - „Visi nav vienādi. Piemēram, var nošķirt tos, kas dzērumā izraisījuši avāriju ar smagām sekām.” Bažas par sociālo uzvedību padziļinātās intervijās drīzāk tiek saistītas ar aizspriedumiem:

„*Tie visi ir aizspriedumi, cietumnieki nemaz tā nezog, mierīgi var strādāt darbus, kas saistīti ar precēm un naudu. Viņi taču ir jau saņēmuši bargu sodu par to.*” (Profesionālās izglītības centra vadītājs).

„*Ja darba devējs spēs atrast psiholoģisku kontaktu, ja sapratīs viņu likstas, grūtības, viss būs labi un tādām bažām nebūs pamata. Neesmu saskāries ar darba kavēšanas problēmu arī tiem, kas atbrīvojušies; ja ar uzņēmēju atrasts pareizais kontakts, bijušie ieslodzītie drīzāk disciplinē arī pārējos darbiniekus.*” (Uzņēmējs Valmieras cietumā).

57. grafiks. Uzņēmēju bažas par bijušajiem ieslodzītajiem.

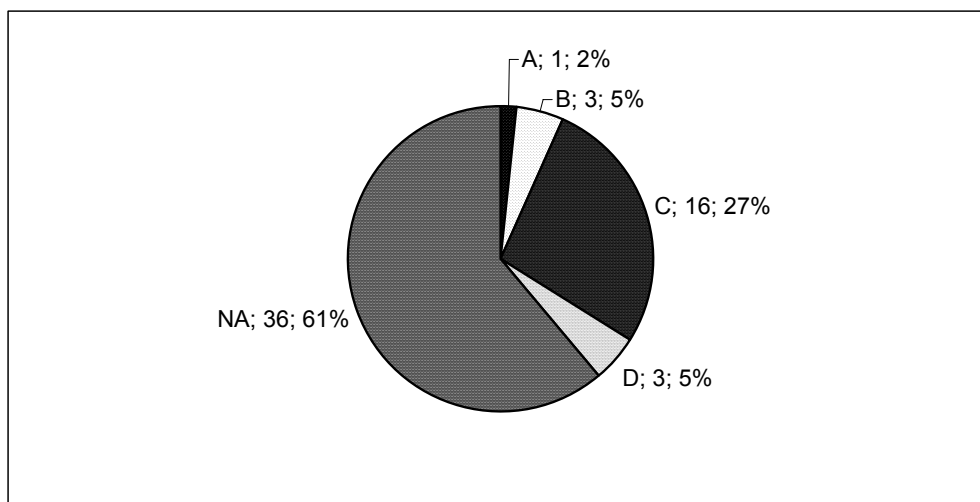
14. Vai Jums ir bažas par bijušā ieslodzītā :

A laicīgu ierašanos darbā, laicīgu pienākumu veikšanu;

B nepietiekamām darba iemaņām;

C sociālo uzvedību;

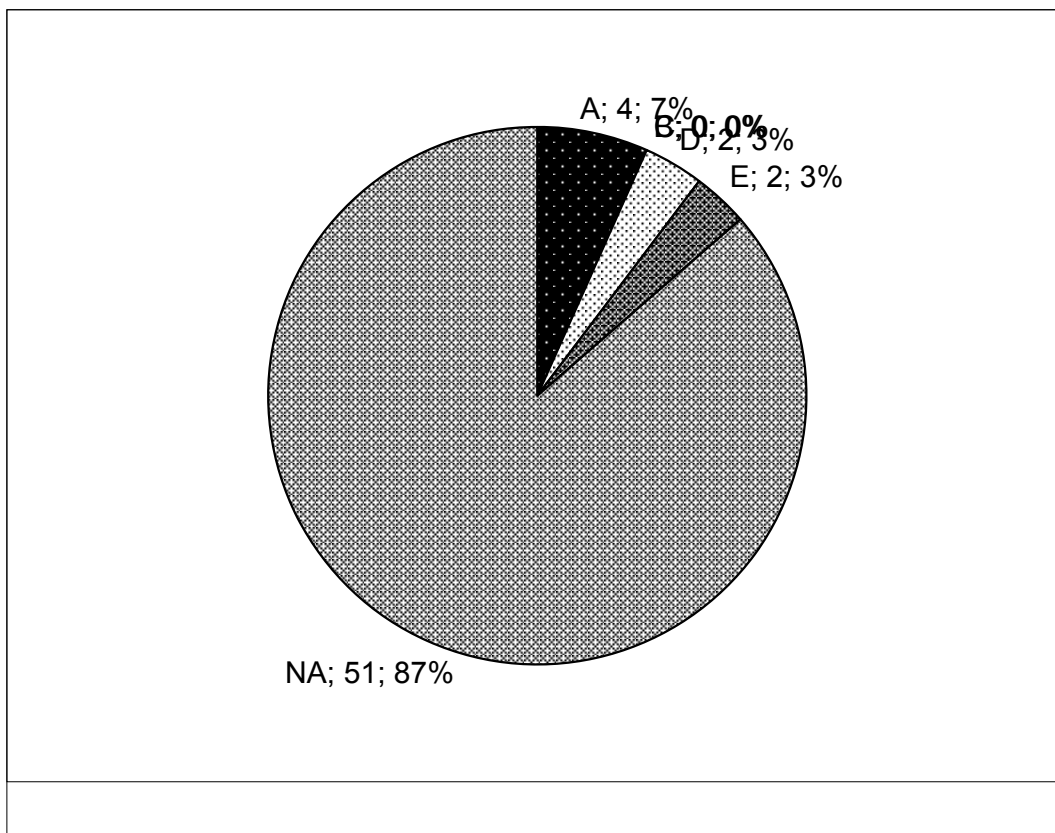
D uzņēmuma mantas izšķērdēšanu.

58. grafiks. Informācijas saņemšana par bijušo ieslodzīto.

15. Ja Jūs gatavotos pieņemt darbā bijušo ieslodzīto, Jums būtu svarīgi:

- A. saņemt izsmeļošu informāciju/rekomendāciju no ieslodzītāja vietas;
- B. saņemt izsmeļošu informāciju/rekomendāciju no Probācijas dienesta, Valsts Nodarbinātības aģentūras vai citām valsts iestādēm;
- C. saņemt informāciju no uzņēmumiem, kuros ir pieņemti darbā bijušie ieslodzītie;
- D. saņemt informāciju no cilvēkiem, kuru viedoklim es uzticos un kurus labi pazīstu; iepriekš pazinuši ieslodzīto, zina viņu kā personību un viņa darba spējas;
- E. saņemt finansiālu atbalstu (subsīdijas) no valsts par bijušā ieslodzītāja nodarbināšanu;
- F. vismaz pārbaudes posmā nodrošināt uzraugu bijušajam ieslodzītajam no darbinieku vidus.

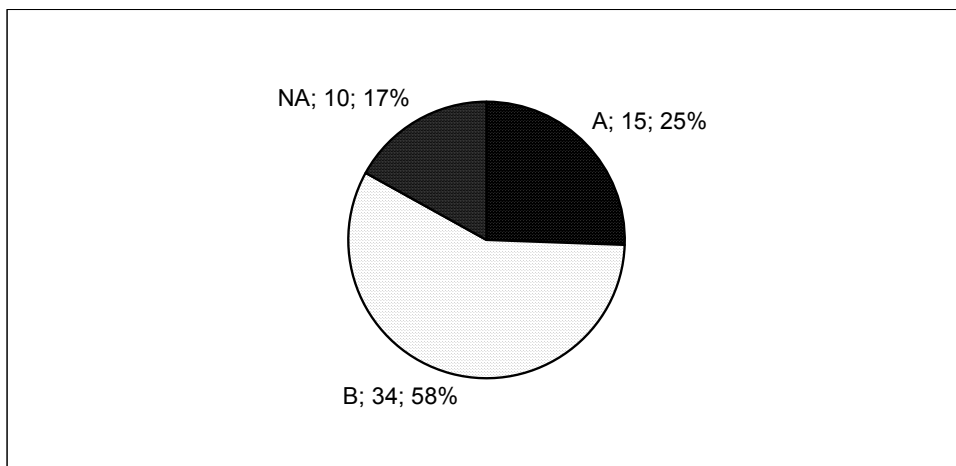
Līdzīgi, kā citos jautājumos, uzņēmējiem ir ļauts izvēlēties komentēt konkrētu atbildi, taču komentāros iezīmējas gan vēlme saņemt atbildi no valsts institūcijām (formāliem kanāliem), piemēram, interesē tieši probācijas dienesta informācija. Tomēr vairākumā gadījumu uzņēmēji informāciju gribētu saņemt tieši caur neformāliem kanāliem: „Zinot cilvēka draugus, var spriest par pašu cilvēku.”

59. grafiks. Vai uzņēmuma darbinieki būtu jāinformē, ka darbā pieņemts bijušais ieslodzītais?

16. Vai uzskatāt, ka pārējie darbinieki būtu jāinformē, ka darbā pieņemts bijušais ieslodzītais:

A. jā, jo.....

B. nē, jo.....

Tie, kuri uzskata, ka vajadzētu informēt, to pamato šādi:

„Lai novērstu nevajadzīgus konfliktus; lai nenostādā princips "viena tante teica"; no darbinieku viedokļa - viņiem būtu jāzina, ar ko viņi strādā; baumas aizies tāpat, labāk sniegt kontrolētu informāciju.”

Tie, kuri uzskata, ka nevajadzētu izpaust, to pamato šādi:

„Ja ieslodzītais nāktu no vietējā ciema, tad vietējie to tāpat zināt; par svešu cilvēku nevajadzētu izpaust; tā ir diskriminācija; laika posmā varbūt viņš sevi pierāda kā labu darbinieku, labāk sākumā to paturēt noslēpumā.”

Bijušā ieslodzītā pieredze darbā Lielbritānijā liecina, ka tas, ja pārējiem ir zināms par dzīves posmu cietumā, ne vienmēr ir traucēklis, ja darbinieks jau sevi ir pierādījis darbā:

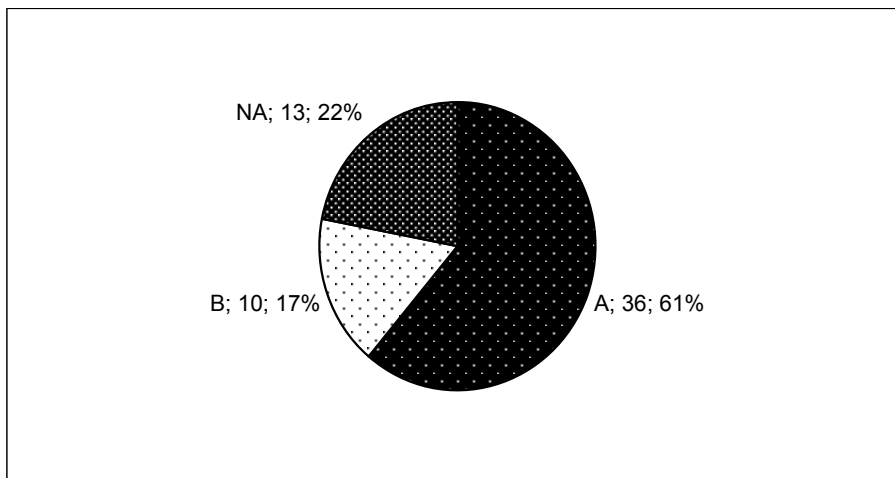
„Mans boss ir lietas kursā. .. Nevienam te nav problēmu ar manu pagātni.”

(bijušais ieslodzītais no Valmieras reģiona, Lielbritānijā vada kokapstrādes cehu.

60. grafiks. Uzņēmēju uzskats par darbinieku psiholoģisko gatavību strādāt kopā ar bijušajiem ieslodzītajiem.

17. Vai uzskatāt, ka Jūs un Jūsu uzņēmuma darbinieki ir psiholoģiski gatavi strādāt kolektīvā ar bijušajiem ieslodzītajiem?

- A. Jā, nebūtu grūtību.
B. Nē

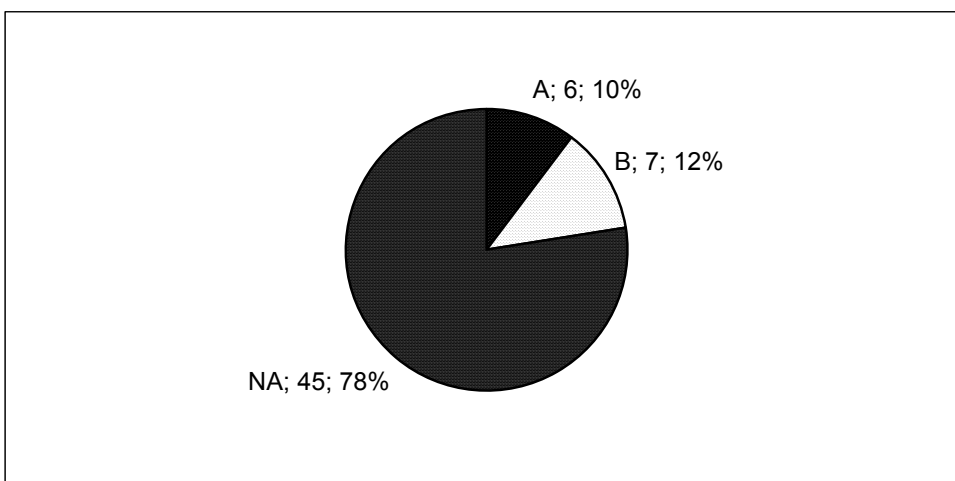

Uzņēmēja komentārs: „šī gatavība atkarīga no tā, cik nopietns ir bijis ieslodzītā noziegums. Ar "slepkavu" strādāt nevarētu.” Uzņēmējus pašus baida svešais, tādēļ šīs bažas kā iespējamās tiek piedēvētas arī darbiniekiem: „ar vietējo problēmu strādāt nebūtu. Ja kāds, savukārt, ir no Rīgas un svešs, tad gan varētu būt problēmas.”

61. grafiks. Uzņēmēju gatavība palīdzēt.

18. Vai Jūs būtu gatavs/a:

- A. sniegt atbalstu mājokļa jautājumā;
B. transporta jautājumā;

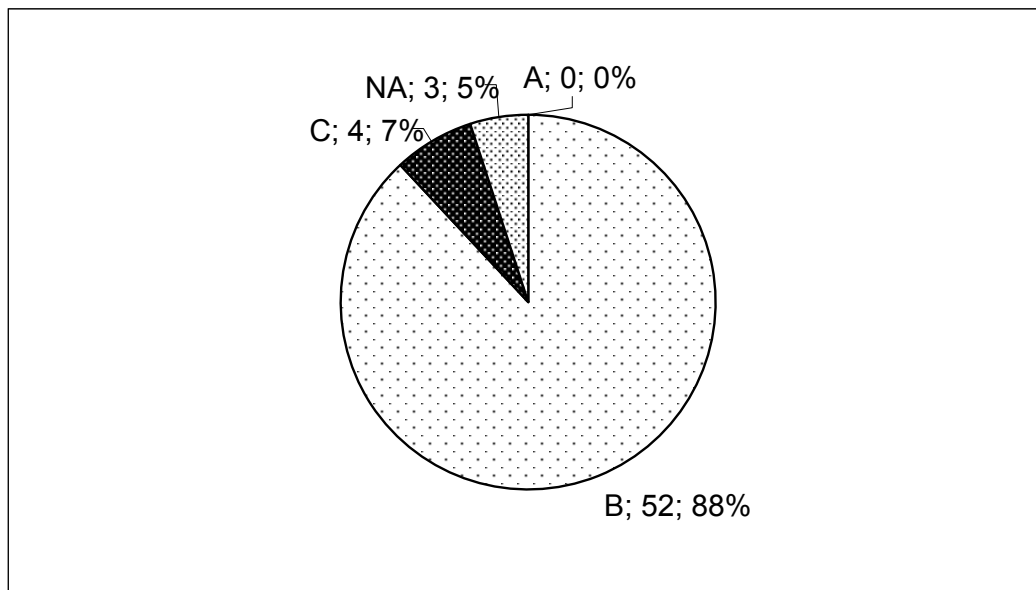

Šajā gadījumā ļoti bieži parādās komentāri: „*Tas ir atkarīgs no cilvēka - labam strādniekam var nākt pretī.* Uzņēmējs Valmierā bilst: „*Ir tiešām jāskatās individuāli, jo ikviens labs darbinieks ir vērtība.*” „Jā” atbildes vairāk ir pieļāvuma formā, tās raksturo sekojošais komentārs: „*Varbūt varētu atbalstīt sākumā?*” „Nē” atbildēs tiek uzsvērts - uzņēmējam jādomā par peļņu, nevis sociālo palīdzību. Šī funkcija tiek piedēvēta tikai valsts institūcijām. „*Ja valdība mūs neatbalsta, mēs nevaram vēl atbalstīt citus.*”

62. grafiks. Sākumā maksājamā alga.

19. Vai, Jūsaprāt, bijušajam ieslodzītajam sākuma posmā ir:

- A. Jāmaksā vairāk, jo viņam/ai jāsakārto dzīve;
- B. jāmaksā tāda pati alga kā citiem, kas uzsāk tādas pašas kvalifikācijas darbu;
- C. jāmaksā mazāka alga, jo no firmas ir nepieciešams papildu darbs; līdzekļi, lai bijušo ieslodzīto integrētu darba vidē.

Komentāri no anketām parāda, ka nereti iespējamai palīdzībai bijušo ieslodzīto integrācijai darba tirgū no savas puses uzņēmēji bieži vien nav gatavi, parādās arī negatīvisms: „*Viņš nav privilģēts, būtu jāstrādā vēl smagāk kā citiem ar saliektu muguru, jo ir tomēr noziedzies; vai tad viņš būtu speciāli jāintegrē? Lai to dara valsts; es būtu ar mieru maksāt tādu pašu algu, tomēr sākumā izmaksāt mazāk; veidot tādu kā savu aizsardzības fondu - ar trešās personas vai valsts garantiju - ja šis cilvēks zināmu laika posmu nostrādā labi, tad izmaksāt viņam šo summu; es negribu riskēt, man nav uzticības šādiem cilvēkiem.*”

2.4.4. Attieksmes jautājumi par sabiedrības noskaņojumu pret bijušajiem ieslodzītajiem

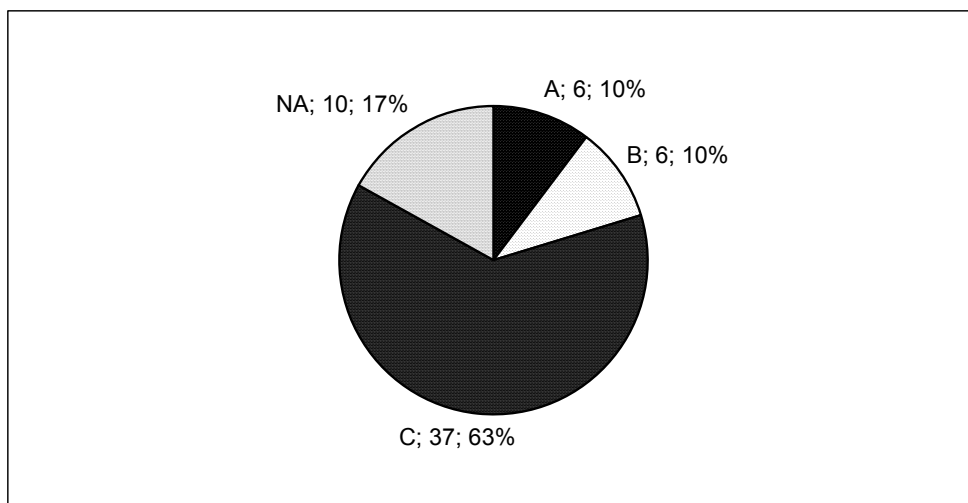
Jautājumu (20.-27.) mērķis ir padziļināti izzināt darba devēju attieksmes pret bijušajiem ieslodzītajiem, uzzināt viņu skatījumu par sabiedrības attieksmi kopumā. Šie jautājumi ar nolūku tiek uzdoti intervijas beigās, kad darba devējs ir pārdomājis un sniedzis atbildes uz jautājumiem par viņa paša iespējamo aktīvu iesaisti bijušo ieslodzīto nodarbināšanā.

Nereti šajos vispārīgajos jautājumos visspilgtāk parādās darba devēja kā indivīda, sabiedrības locekļa attieksme, kuru viņš/viņa pauž, spriežot par visas sabiedrības attieksmi. Šī jautājumu kopa tika uzdots gan darba devējiem, gan pašiem ieslodzītajiem.

63. grafiks. Sabiedrības ieinteresētība bijušo ieslodzīto problēmu risināšanā uzņēmēju skatījumā.

20. Man šķiet, ka bijušo ieslodzīto problēmu risināšanā sabiedrība ...

- A. ir ieinteresēta;
- B. nav ieinteresēta;
- C. vienaldzīga

Bieži vien parādās izteikts negativisms, stigmatizēšana, vēlme ar savu attieksmi it kā atkārtoti sodīt, vēlme pretstatīt bijušos ieslodzītos kā zemākas šķiras cilvēkus, pret pārējiem „normālajiem”, kā arī vēlēšanās norobežoties. Komentāri no uzņēmēju anketām: „*Sabiedrība vispār visas problēmas risina no cita gala (suņi, kaķi, cietumnieki, un tikai pēc tam tie, kuri par šiem visiem maksā nodokļu); mūsu sabiedrība jau tā ir nabadzīga, nav naudas "normāliem" cilvēkiem, kur nu vēl rūpēties par ieslodzītajiem; cilvēki vispār labāk izvairās domāt par negatīvām lietām; izliekas, ka tādu nemaz nav; katrs atbild pats par sevi, nav*

intereses palīdzēt (izteikti, ka nav solidaritātes – katrs cīnās par sevi); cilvēki strādā savu ģimeņu labā, paši aizņemti ar savām lietām; ir "citāda attieksme", tāpat kā pret pensionāriem - vai tad sabiedrība ir ieinteresēta; sabiedrība ir vienaldzība pret visu ko, pat pret normāliem cilvēkiem.

Profesionālās izglītības centra vadītājs bija lakonisks:

„Uzņēmējus interesē peļņa, nevis kaut kādi sociālie jautājumi un kaut kādas attieksmes.”

21. attēls. Bijušā ieslodzītā pieredze pēc atbrīvošanās.

Bijušā ieslodzītā pieredze pēc atbrīvošanās:

„Tāda attieksme ir ne tikai no darba devēju puses. Tā ir gan no sabiedrības, gan no valsts aparāta. Reāli uz tevi skatās kā uz pēdējās šķiras cilvēku. Kad es atbrīvojos, biju pagasta padomē, jo ir likums, kas paredz vienreizēju pabalstu, par cik nav ne normālu drēbju, nekā. Un atbilde bija ļoti vienkārša: „Ja gribi, lai tavs brālis saņem brīvpusdienas no pagasta, tad aizveries un pazūdi no šejienes, cik vien ātri iespējams.”

„Uz kaut kādu abstraktu sabiedrību kopumā man ir nospļauties, tāpat kā tai ir nospļauties par mani. Tas nenozīmē, ka es ienīstu visus cilvēkus, ka man nekad nav palīdzējuši un tikai nicinājuši, bet es gan tagad stipri piedomāju, palīdzēt kādam vai nē, tad, kad tam visam, tai attieksmei ir iziets cauri.”

Bijušā ieslodzītā, kurš atbrīvojies 2006. gadā pieredze:

„Visur, kur vien gāju paprasīja, vai esmu bijis cietumā. Tad teica – staigā tālāk. Citur teica – izglītības papīri veci vai piedāvāja algu, ar kādu pat nedēļā nevar iztikēt.”

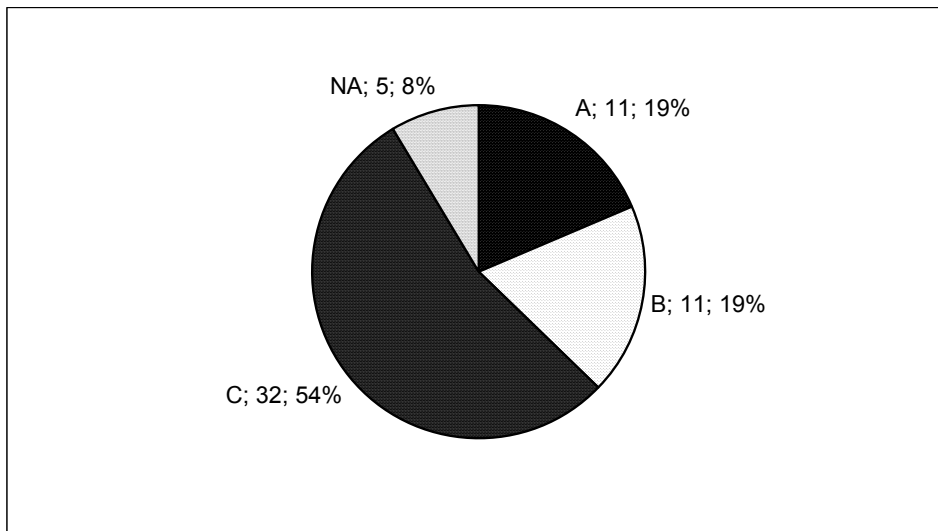
Profesionālās izglītības centra vadītājs:

„Pazīstu ļoti daudz uzņēmēju, vairākus – ilgus gadus un personiski. Attieksme? Bijis cietumā? Punkts. Sarunai tiek pielikts punkts.”

64. grafiks. Vai sabiedrībai ir zināmas bijušo ieslodzīto problēmas? (Uzņēmēju skatījums).

21. Es uzskatu, ka bijušo ieslodzīto problēmas sabiedrībai ...

- A. zināmas;
- B. nav zināmas;
- C. daļēji zināmas.

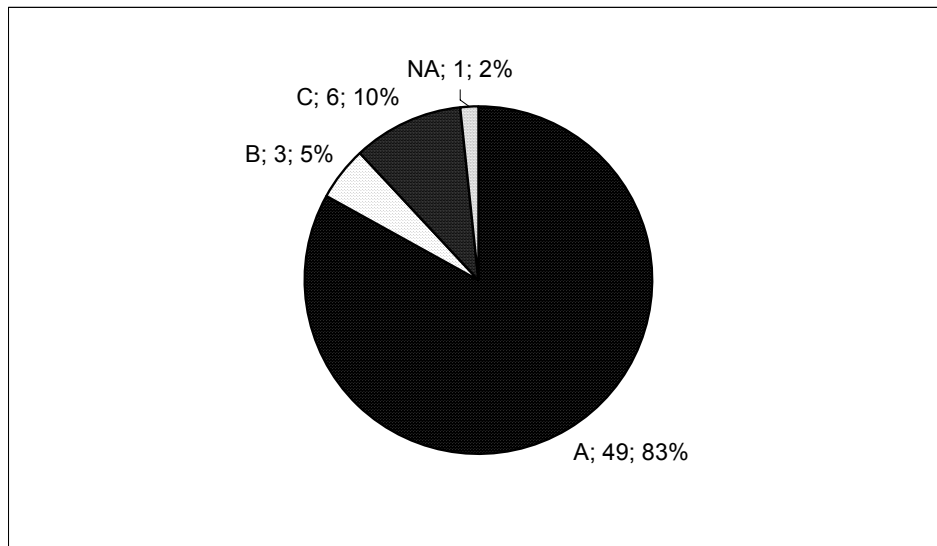

Līdzīgi komentāri kā iepriekšējā jautājumā, turpinās atbildēs arī uz šo jautājumu: „Mani tas neinteresē, katrs pats ir vainīgs. Ar cietumniekiem nav jāauklējas, jātur pie mātes pupa un jāliek pamperos; ir maz informācijas, sabiedrībai neinteresē, neiedziļinās.” Uzņēmēji uzsver sociālā tīkla atbalsta nepieciešamību: „cilvēki pazīst tikai savu kreklu; problēmas var būt dažādas - kam ir pie kā atgriezties, kam nav...”

65. grafiks. Vai sabiedrība ir jāizglīto par bijušo ieslodzīto problēmu jautājumiem – uzņēmēju viedoklis.

22. Vai uzskatāt, ka sabiedrība ir jāizglīto par šiem jautājumiem?

- A. jā,
- B. nav nepieciešams
- C. nebūs nozīmes.

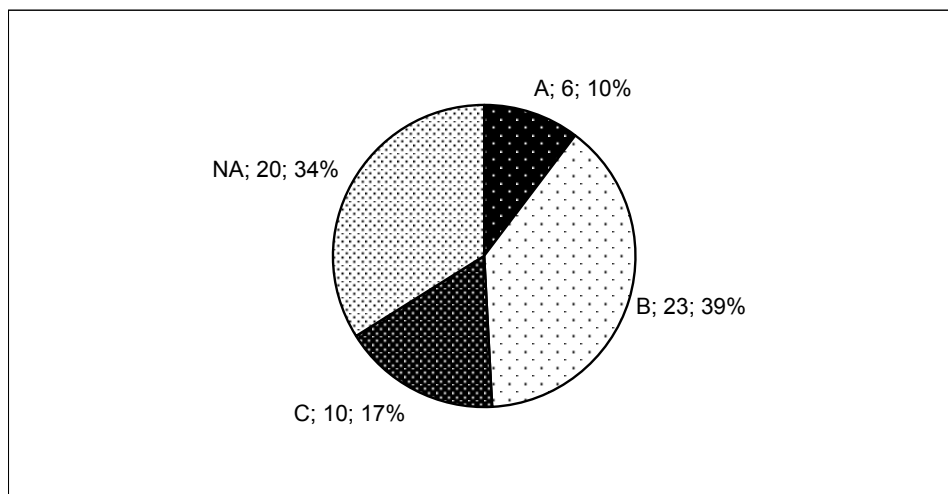

Lielākā uzņēmēju daļa (83 %) uzskata, ka sabiedrība ir jāizglīto, tomēr komentāros ir skeptiski noskaņoti, pauž viedokli par sabiedrību kopumā kā stagnātisku un neiespaidojamu: „Sabiedrība tāpat nemainīs savus uzskatus.”

66. grafiks. Vēlamais sabiedrības izglītošanas veids.

22a. Ja uzskatāt, ka jāizglīto, kas būtu vislabākais veids?

- A. semināri uzņēmējiem, valsts, pašvaldību, nevalstisko organizāciju pārstāvjiem;
- B. sabiedrības izglītošana caur masu medijiem;
- C. labo piemēru popularizēšana.

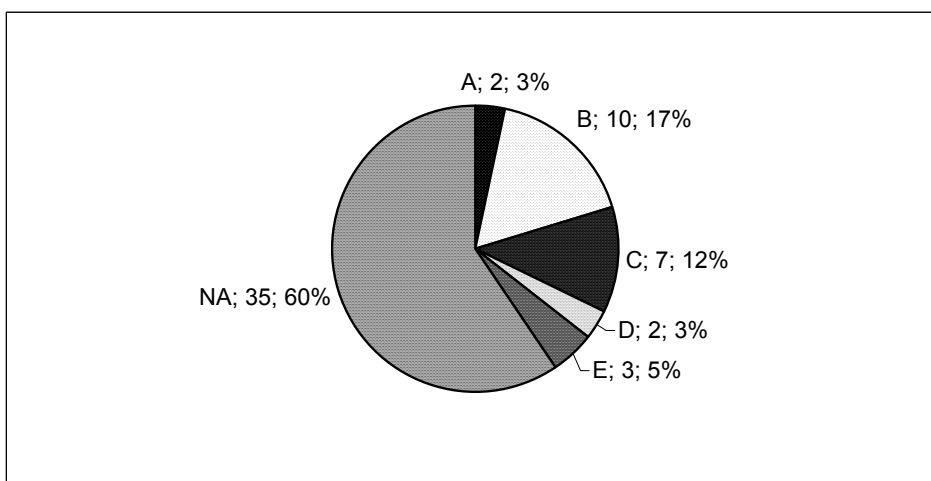

Par uzticamāko kanālu, līdzīgi kā politikas skaidrošanā un citos jautājumos, tiek minēti mediji (39 %). Uzņēmēja komentārs, kurš nesniedza konkrētu atbildi. Atkārtoti tiek uzsvērts, ka uzņēmējam nav nepieciešams apliecināt korporatīvo sociālo atbildību: „Privātajiem ir svarīgi darbs un kvalitāte, interese ir nopelnīt. Uzņēmējam ir vienalga, kas pie viņa strādā. Vajag tikai rezultātu!”

67. grafiks. No kurienes bijušie ieslodzītie var saņemt atbalstu? Uzņēmēju skatījums.

23. Es uzskatu, ka atbalstu savu problēmu risināšanā bijušie ieslodzītie var gūt (sagaidīt) no ...

- A. Citiem bijušajiem ieslodzītajiem;
- B. valsts un pašvaldības iestādēm;
- C. saviem radiem un tuviniekiem;
- D. nevalstiskajām organizācijām;
- E. reliģiskajām organizācijām.

Profesionālās izglītības centra vadītājs:

„Mums jau tagad ir lielas problēmas, lai iekārtotu darbā invalīdus, man nav garantijas, ka viņus iekārtošu, par bijušajiem ieslodzītajiem vēl mazāk varu garantēt.

Noteikti ir jābūt trīs sociālo partneru sadarbībai: valsts, pašvaldība, darba devējs.

Nu kāda jēga, ka darba devējs būtu ar mieru ņemt, bet tas nabaga bijušais cietumnieks nevar dabūt laicīgi dokumentus.”

22. attēls. Bijušo ieslodzīto pieredzes darba meklējumos izmantojot formālos un neformālos kanālus.

Bijušā ieslodzītā pieredze izmantojot neformālos kanālus:

Sākumā ļoti palīdzēja, atbalstīja ģimene (stipro sociālo saišu nozīme).

Man paveicās, ka skolas direktore un saimnieks bija saprotošāki un iedeva jebkādu darbu un arī kaut kādu samaksu. Darīju visu iespējamo: laboju, krāsoju, tīrīju, skaldīju utt. 2000. gadā es strādāju par 42 Ls mēnesī! Tagad man par to visu nāk smieklī, liekas, kā es vispār varēju tā pazemoties, tā bija dzīve uz ceļiem, ka tikai vispār kaut ko varētu darīt. Tagad smieklīgi, bet tas deva iespēju sākt dzīvot, jo reāli viss ir jāsāk no jauna. Vispār tā laika skolas darbiniekiem, gan skolotājiem, gan tehniskajiem darbiniekiem ir jāsaka baigais paldies, ka uzticējās, un atbalstīja, ber tā es būtu bedrē konkrētā. (Vājo sociālo saišu stiprums darba atrašanā)

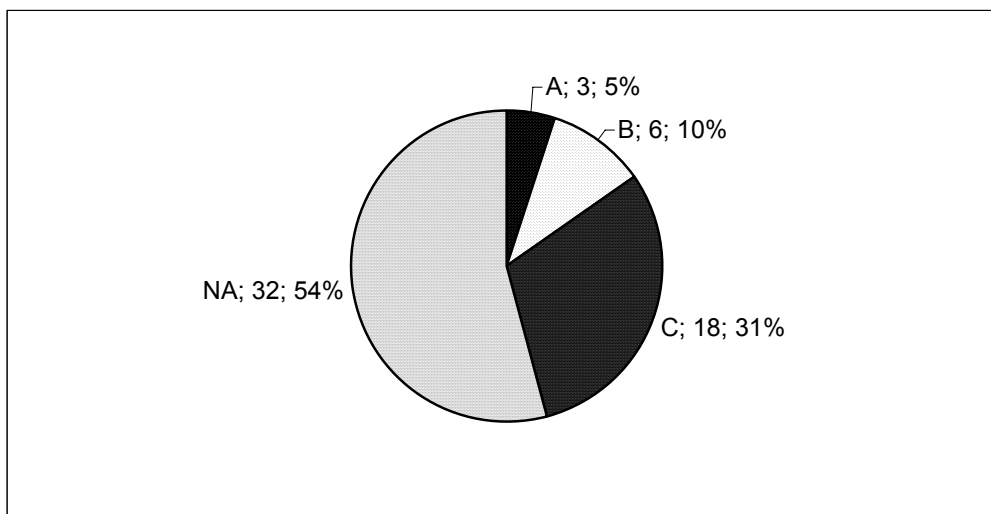
Bijušā ieslodzītā pieredze izmantojot formālos kanālus:

Bijušā ieslodzītā, kas atbrīvojies 2006. gadā pieredze: „Man nebija uz ko paļauties, pēc 24 gadiem cietumā esmu viens. Palīdzēja Probācijas dienests, pašvaldība, apmācības centrs. Kad izmācīšos, gaida elektriķa darbs pašvaldībā.”

68. grafiks. Kā cietums izmana ieslodzīto ? Uzņēmēju skatījums.

24. Es domāju, ka cietumā cilvēks ...

- A. mainās uz labo pusi;
- B. nemainās;
- C. degradējas.

Kopumā arī tie uzņēmēji, kas nesniedza konkrētu atbildi, ir skeptiski:

„Uz labo pusi mainās minimāls procents, - tie, kas tiesāti par mazu noziegumu, jaunībā, tie pārvērtē dzīvi. Tas ir atkarībā no tā, ar ko ieslodzītais nodarbojas cietumā - vai strādā vai nē utt.”

Situāciju atšķirību apliecina bijušo ieslodzīto pieredze:

Bijušais ieslodzītais:

„Nedomāju, ka es degradējos. Viss cietumā man bija pieejams, arī internetu šad un tad varējām lietot, tāpat viss pārējais, it kā arī aizliegtais, tik un tā ir pieejams. Arī strādāju cietumā, tādējādi arī neatpaliku darba iemaņās, disciplīnā.” (Respondents sodu izcietis vairākās ieslodzījuma vietās, pēdējā – Daugavpils cietums)

Bijušais ieslodzītais, kas atbrīvojies 2006. gadā:

„Veselība ir pasliktinājusies ļoti. Izglītības papīri visi ir veci, viss jānācās no jauna – gan profesijā, gan dzīvē. Viss man ir jauns.”

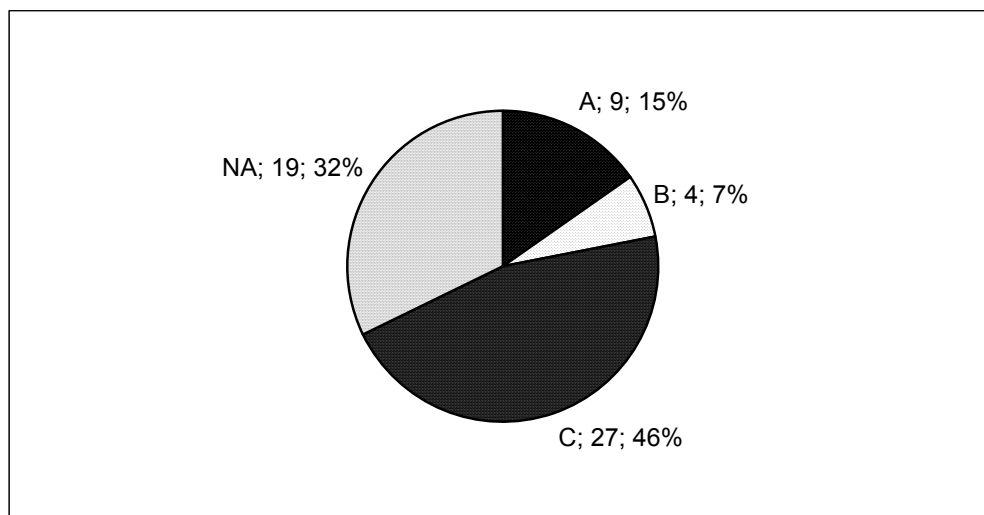
69. grafiks. Bijušo ieslodzīto un sabiedrības attiecības uzņēmēju skatījumā.

25. Manuprāt, bijušie ieslodzītie ...

A. vēlas kļūt par sabiedrības pilnvērtīgiem locekļiem;

B. ir izstumti no sabiedrības;

C. ir neziņā par savu vietu sabiedrībā un nākotni.

Komentārs no uzņēmēju aptaujas anketas: *Nav liela atbalsta gan no darba devējiem, ja nu vienīgi pēc ieteikuma. Manī šāds cilvēks radītu aizdomas.*

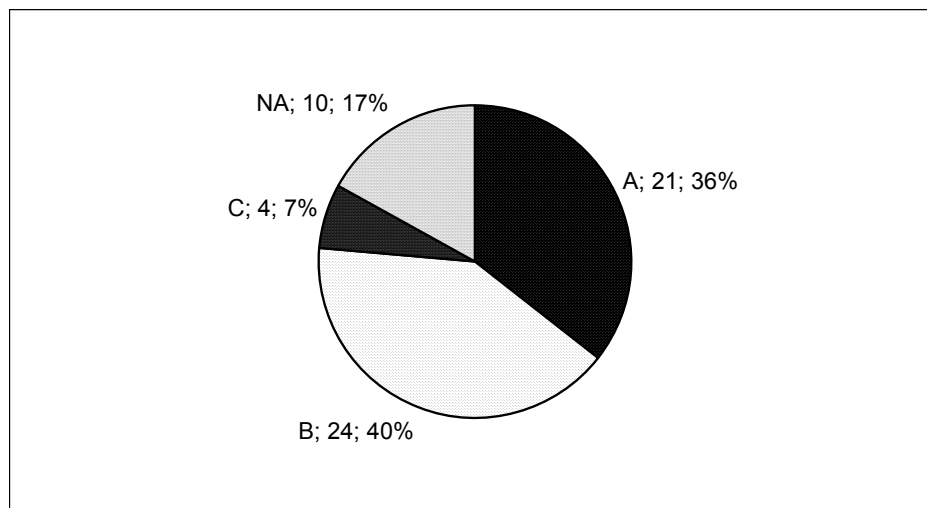
70. grafiks. Sabiedrības attieksme pret bijušo ieslodzīto integrāciju uzņēmēju skatījumā.

26. Es uzskatu, ka pret bijušajiem ieslodzītajiem sabiedrības vairākums attiecas ...

A. izteikti negatīvi;

B. atturīgi;

C. līdzjūtīgi.

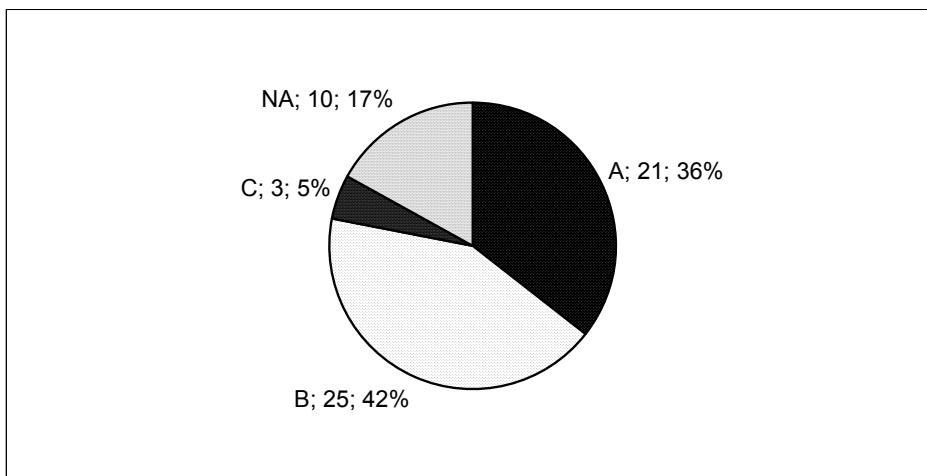

Komentāri no anketām: *Atkarībā no tā, par ko tiesāts. Autoavārijas izraisītājs - līdzjūtīgi, profesionāls zaglis – negatīvi; tas ir tolerances un informētības jautājums, Latvijā kopumā ir agresīva sabiedrība; droši vien, ja ir izvēle (cits kandidāts), tad bijušo ieslodzīto darbā arī nepaņems.*

71. grafiks. Vai situācija ir mainījies? (uzņēmēju skatījums).

27. Es domāju, ka tuvākajos gados situācija ar bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā...

- A. uzlabosies;
- B. paliks nemainīga;
- C. pasliktināsies;

Komentāri no anketām:

Tomēr tas nav atkarīgs ne no mūsu runāšanas, ne no anketas, ar viņiem jāstrādā cietumā, ne no ārpuses; jāiemāca, kā dzīvot, kā strādāt, ne kačāt muskuļus; tas nav jādomā man; sabiedrībai nebūtu jāsāk par to domāt, tur ir citas svarīgākas problēmas - kā izglītēt jauniešus, lai viņi nenokļūst cietumā. Cietumnieki ir tikai kādā "ceturtnā vietā", viņiem tomēr šī lieta ir asinīs; noraidošā attieksme no sabiedrības, tās stereotipiska domāšana; pārāk daudz sociālu problēmu - bezdarbs, zemas algas, tās jāsakārto pirmās visi tomēr baidās pieņemt viņus darbā.

Profesionālā izglītības centra vadītāja viedoklis par to, kas varētu mainīt situāciju:

Ja būs atbilstoša likumdošana, uzņēmēji būs atbildīgāki. Vācijā, piemēram, par atsevišķu sociālo grupu nodarbināšanu, pašvaldība un valsts sniedz lielu atbalstu, atlaides. Tas ir ar likumu noteikts. Vācijā ir speciāli likums, ka ir jānodrošina darba vietas arī bijušajiem ieslodzītajiem, tās ir tā dēvētās iezīmētās darba vietas.

Uzņēmējs Latvijas cietumā:

Ir vajadzīgs valsts atbalsts, subsīdijas, jo mums ir ļoti jāstrādā ar motivēšanu darbam. Tagad plānojam nodarbināt bijušos ieslodzītos, arī tur būs ļoti svarīgas motivēšanas programmas.

2.4.5. Atsevišķu aspektu padziļināta analīze

Pieredze bijušo ieslodzīto nodarbinātībā

Padziļināti (atsevišķi pa grupām) tika aplūkota to darba devēju pieredze, kuri ir vai nav nodarbinājuši bijušos ieslodzītos, lai varētu konstatēt, vai viņu attieksmēs un spriedumos ir vērojamas atšķirības.

Uz 10. jautājumu - *Vai Jūsu uzņēmumā jebkad ir strādājis vai pašlaik strādā kāds bijušais ieslodzītais?* 20 respondenti jeb 34 % atbildēja, ka viņu uzņēmumā ir strādājuši vai arī pašlaik strādā bijušie ieslodzītie. Noskaidrojās, ka šie uzņēmēji arī vairāk apsver iespēju pieņemt darbā bijušos ieslodzītos. Tādējādi var izvirzīt pieņēmumu, ka šādu uzņēmēju pieredze, gan negatīvā, gan, visvairāk, pozitīvā, arī citiem uzņēmējiem palīdzētu lauzt stereotipus par bijušajiem ieslodzītajiem.

Tie uzņēmēji, kuru uzņēmumā jebkad ir strādājis vai pašlaik strādā kāds bijušais ieslodzītais ir vairāk gatavi pieņemt darbā bijušos ieslodzītos 16 (80%); 3 (15%) bija noraidoši.

Jautājuma *Vai Jūsu uzņēmumu darbinieki būtu psiholoģiski gatavi strādāt kolektīvā ar bijušajiem ieslodzītajiem?* atbildes to uzņēmēju vidū, kas ir nodarbinājuši bijušos ieslodzītos, skaidri parāda jau Kurzemes reģionā konstatēto: kolēģiem parasti nav problēmu strādāt kopā ar bijušajiem ieslodzītajiem. 75% (15) uzskata, ka grūtību nebūtu.

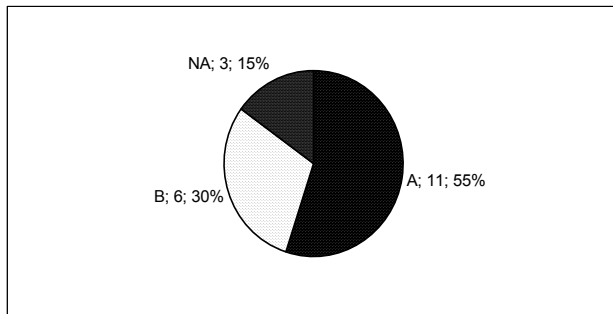
Savukārt, 34 respondenti jeb 58 % sacīja, ka bijušie ieslodzītie viņu uzņēmumā nav strādājuši. Arī šīs grupas atbildes tika krustotas ar citiem jautājumiem:

70% no šiem uzņēmumiem nav apsvēruši šādu iespēju. Tas ir salīdzinoši mazāk nekā tie, kas ir nodarbinājuši bijušos ieslodzītos un būtu gatavi pieņemt darbā šos cilvēkus.

72. grafiks. Vai esat apsvēruši iespēju pieņemt darbā bijušo ieslodzīto? Atšķirības starp grupām.

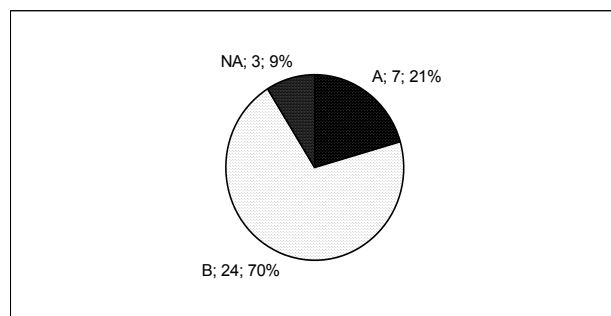
Uzņēmēji, kas IR NODARBINĀJUŠI/NODARBINA bijušos ieslodzītos

11. Vai esat apsvēruši iespēju pieņemt darbā no ieslodzījuma atbrīvojušās personas?
A. jā; (kāda profesija?)
B. nē.

Uzņēmēji, kas NAV NODARBINĀJUŠI bijušos ieslodzītos

11. Vai esat apsvēruši iespēju pieņemt darbā no ieslodzījuma atbrīvojušās personas?
A. jā; (kāda profesija?)
B. nē.

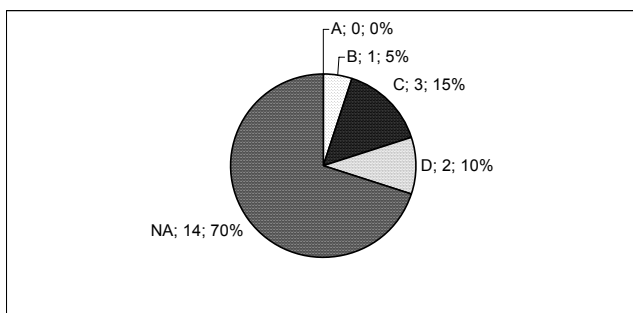

Uzņēmēju grupā, kas nav nodarbinājuši bijušos ieslodzītos, izteiktāki valda bažas par bijušā ieslodzītā negatīvo attieksmi un sociālo uzvedību. Tas skaidrojams arī ar bažām un neziņu par svešo. Īpašas bažas ir par nevēlamu sociālu uzvedību. Uzņēmēji, kas nodarbina bijušos ieslodzītos, nevar sniegt konkrētu atbildi un konstatēt problēmu.

73. grafiks. Bažas par bijušo ieslodzīto nodarbināšanu. Atšķirības starp grupām.

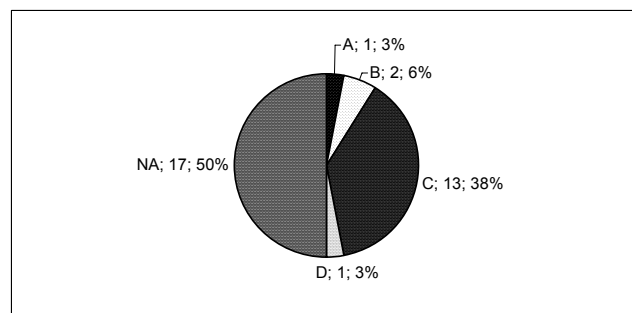
Uzņēmēji, kas IR NODARBINĀJUŠI / NODARBINA bijušos ieslodzītos

14. Vai Jums ir bažas par bijušā ieslodzītā :
A laicīgu ierašanos darbā, laicīgu pienākumu veikšanu;
B nepietiekamām darba iemaņām;
C sociālo uzvedību;
D uzņēmuma mantas izšķērdēšanu.

Uzņēmēji, kas NAV NODARBINĀJUŠI bijušos ieslodzītos

14. Vai Jums ir bažas par bijušā ieslodzītā :
A laicīgu ierašanos darbā, laicīgu pienākumu veikšanu;
B nepietiekamām darba iemaņām;
C sociālo uzvedību;
D uzņēmuma mantas izšķērdēšanu.

Uzņēmējiem, kas nav nodarbinājuši bijušos ieslodzītos salīdzinoši biežāk parādās bažas, ka pārējie darbinieki varētu būt psiholoģiski nesagatavoti strādāt kopā ar bijušo

ieslodzīto - 7(21%) pret 2 (10%). Labo prakšu, veiksmīgas pieredzes popularizēšana varētu kļiedēt šos aizspriedumus un pieņēmumus.

Tāpat kā tie, kuri ir nodarbinājuši ieslodzītos, arī uzņēmēji, kuriem nav bijusi saskare ar viņiem, uzskata, ka bijušajam ieslodzītajam ir jābūt tieši tādiem pašiem apstākļiem un atalgojumam kā visiem pārējiem. Kā vieni tā otri atzīst, ka ir dzirdējuši par to, ka sabiedrība un valsts institūcijas cenšas risināt bijušo ieslodzīto problēmas. Lai uzzinātu par valsts programmām, iespējamo sadarbību un atbalstu, ir nepieciešama galvenokārt pašu uzņēmēju iniciatīva.

Gatavība pieņemt darbā bijušos ieslodzītos

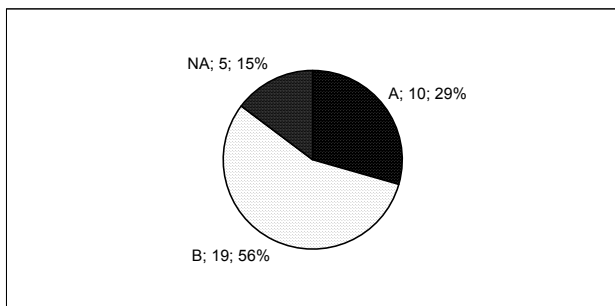
Kopumā jāsecina, ka tie, kuri ir gatavi pieņemt darbā bijušos ieslodzītos, būtiski neatšķiras no tiem, kuri ir nodarbinājuši/turpina nodarbināt šīs grupas pārstāvjus. Lai konstatētu, vai ir kādas atšķirības grupā, kas nebūtu gatavi pieņemt darbā bijušos ieslodzītos, bija svarīgi padziļināti aplūkot to respondentu grupu, kas ir snieguši negatīvu atbildi uz 12. jautājumu, proti, ka viņi nebūtu gatavi to darīt.

Ja vairākumā atbilžu nav būtisku atšķirību, tad šajā grupā daudz spilgtāk nekā citās parādās pretrunīgais viedoklis, ka kolēģi būtu jāinformē par to, ka kolektīvā sācis strādāt bijušais ieslodzītais – 5(56%) pret 10 (29%). Arī šajā gadījumā ir lielākas pieļāvums, ka darbiniekiem būtu psiholoģiski grūti strādāt kopā ar bijušo ieslodzīto – 4 (45%) pret 5 (13%). Tomēr abos gadījumos atšķirības starp grupām nav statistiski nozīmīgas.

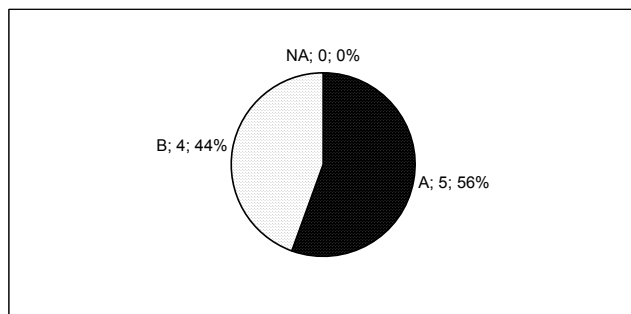
74. grafiks. Vai darbinieki jāinformē par bijušā ieslodzītā pieņemšanu darbā? Atšķirības starp grupām.

Uzņēmēji, kas IR NODARBINĀJUŠI / NODARBINA Uzņēmēji, kas NAV NODARBINĀJUSI bijušos ieslodzītus

16. Vai uzskatāt, ka pārējie darbinieki būtu jāinformē,
ka darbā pieņemts bijušais ieslodzītāis:
A. jā, jo.....
B. nē, jo.....

16. Vai uzskatāt, ka pārējie darbinieki būtu jāinformē,
ka darbā pieņemts bijušais ieslodzītāis:
A. jā, jo.....
B. nē, jo.....

2.5. Rezumējums – uzņēmēju aptaujas galvenie secinājumi

Uzņēmēju aptauja un padziļinātās intervijas ļauj izdarīt vairākus būtiskus secinājumus. Kopumā redzams, ka pret bijušo ieslodzīto nodarbināšanu pastāv aizspriedumi. Lai arī aizspriedumi un stereotipi ir grūti maināmi, darba tirgus tendences uzņēmējiem liek domāt par neizmantojamām iespējām darbinieku piesaistīšanā.

2.5.1. Darba tirgus pieprasījums

1. Darba tirgus pieprasījums Vidzemes reģionā kopumā atbilst ieslodzīto iegūtajām profesijām vai arī tām nozarēm/profesijām, kurās viņi vēlas strādāt, tāpēc ir ieteikums darba devējiem darbinieku meklēšanā aktīvāk izmantot Probācijas dienesta, NVA un citus pakalpojumus. Uzņēmējiem tas atrisinātu viņu grūtības darbinieku atrašanā, savukārt visas valsts līmenī tas sniegtu labumu bijušo ieslodzīto nodarbinātības problēmu risināšanā un darba tirgus stimulēšanā. No pētījumā aptaujātajiem uzņēmumiem visbiežāk tika minēti: kokapstrādes iekārtu operatori (13 reizes); darbinieki celtniecībā (9); pārdevēji (8); šoferi (6); palīgstrādnieki kokapstrādē (5). Pieprasītākās profesijas Vidzemē saskaņā ar NVA datiem bija koksnes apstrādes iekārtu operatori, krāvēji, kurinātāji, metālapstrādes speciālisti, metinātāji u.c.

20. tabula. Valmieras cietuma ieslodzīto apgūtās profesijas un pieprasītākās profesijas Vidzemē.

Aptaujāto Valmieras cietuma ieslodzīto apgūtās profesijas (%)		Pieprasītākās profesijas Vidzemē (%)	
Celtnieks	12,5	Koksnes apstrādes iekārtu operatori	26,8
Atslēdznieks	9,4	Krāvēji	11,4
Galdnieks	7,8	Kurinātāji	8,9
Elektriķis	4,7	Metālapstrādes speciālisti	7,3
Šoferis	4,7	Metinātāji	5,7
Metinātājs	3,1	Lauksaimniecības strādnieki	4,9
Matrozis	3,1	Apkopēji	4,9
Bāze N=64		Bāze N=582	

2. Liela daļa aptaujāto uzņēmēju (44 %) atzīst, ka aizvien grūtāk ir piesaistīt kvalificētus darbiniekus, taču 14 % norāda, ka trūkst arī darbinieki, kuriem nav nepieciešama noteikta kvalifikācija. Tas, eventuāli, liek domāt par uzņēmēju optimistisko skatu par uzņēmuma

izaugsmi, kas ietver dažādas kvalifikācijas darbinieku piesaisti. No mazkvalificēto un nekvalificēto nodarbjū klāsta kompānijām ir vajadzīgi dažādu jomu strādnieki, kokapstrādes meistari, krāvēji, apdares darbu strādnieki u.c.

3. Augstāk par profesionālajām iemaņām tiek vērtētas personīgās īpašības, pamata saskarsmes iemaņas un vēlme apgūt jauno.

2.5.2. Uzņēmēju pieredze nodarbinot bijušos ieslodzītos

1. Vairākums aptaujāto uzņēmēju (65%) būtu gatavi pieņemt darbā bijušo ieslodzīto. 54% ir apsvēruši šādu iespēju. 15% nebūtu gatavi pieņemt darbā bijušo ieslodzīto. 20% nav par to domājuši. 34% uzņēmumu kādreiz strādājis vai patlaban strādā bijušais ieslodzītais. Interesanti, ka mudināti domāt par bijušo ieslodzīto nodarbināšanu, vairāki uzņēmēji pauda gatavību apsvērt iespēju pieņemt darbā bijušos ieslodzītos. Tas parāda, ka daļa uzņēmēju līdz šim nemaz nebija domājuši par šādu iespēju.

2.5.3. Uzņēmēju attieksme pret bijušajiem ieslodzītajiem

1. Lielākā daļa respondentu ir dzirdējuši un zina par bijušo ieslodzīto integrācijas jautājumiem, kā arī ar tiem saistītajām problēmām. 67 % aptaujāto ir zināms par valsts un sabiedrības centieniem risināt bijušo ieslodzīto nodarbinātības jautājumus. Tie, kas darba attiecībās ir saskārušies ar bijušajiem ieslodzītajiem, vairāk zina par valsts institūciju vēlmi un centieniem risināt bijušo ieslodzīto nodarbinātības problēmas. Šie uzņēmēji arī vairāk apsver iespēju pieņemt darbā bijušos ieslodzītos. Tādējādi var izvirzīt pieņēmumu, ka šādu uzņēmēju pieredze citiem palīdzētu lauzt stereotipus par bijušajiem ieslodzītajiem.
2. Satraucoši, ka mazkvalificēta darba veicējiem daļa darba devēju ir gatavi maksāt algu, kas zemāka par minimālo un iztikas minimumu. Šāds atalgojums ir pazemojošs un objektīvi neļauj segt ikdienas izdevumus. Tas ir jo īpaši aktuāli indivīdiem, kas ilgstošu laiku pavadījuši ieslodzījumā, tādēļ viņiem sākuma periodā ir nepieciešams pat vairāk līdzekļu, lai sagādātu elementāras sadzīves lietas, pienācīgu apģērbu utt. Atbilstoša darba samaksa, kas nav zemāka par iztikas minimumu, tikai paketē ar papildu stimuliem palīdzēs noturēt darbiniekus, kas jo īpaši aktuāli kļūst pieaugoša darbaspēka trūkuma apstākļos.
3. Pamatizglītības trūkums uzņēmēju redzējumā ir vislielākais šķērslis bijušo ieslodzīto integrācijai darba tirgū.

4. Uzņēmēji uzsver nepieciešamību bijušajiem ieslodzītajiem palīdzēt veidot jaunu attieksmi pret darbu, līdzcilvēkiem, vērtībām utt.
5. Komentāri no anketām parāda, ka palīdzībai iekļaušanai darba tirgū no savas puses uzņēmēji nav gatavi un to primāri uzskata par valsts un pašvaldību pienākumu. Lielākā daļa (83 %) uzskata, ka sabiedrība ir jāizglīto, tomēr komentāros ir skeptiski, pauž viedokli par sabiedrību kopumā kā statistisku un neiespaidojamu.
6. Uzņēmēji vērtē bijušos ieslodzītos selektīvi, spriežot par viņiem pēc tā, par ko tie izcietuši sodu. Līdzjūtīgāka un izpratošāka attieksme vērojama pret tiem ieslodzītajiem, kuri alkohola reibumā izraisījuši avārijas ar smagām sekām. Negatīva un noraidoša attieksme ir pret recidīvistiem, kā arī par zādzībām un slepkavībām tiesātajiem.
7. Uzņēmējiem, kas pauž negatīvu attieksmi vērojama stereotipiska sabiedrības grupu pretstatīšana, norādot, ka bijušajiem ieslodzītajiem nav jāsaņem papildu atbalsts, jo grūti apstākļi ir arī citām grupām (pensionāriem, bērniem utt.). Nereti parādās izteikts negatīvisms, stigmatizēšana, vēlme ar savu attieksmi it kā atkārtoti sodīt, vēlme pretnostatīt bijušos ieslodzītos kā zemākas šķiras cilvēkus pret pārējiem „normālajiem”, kā arī vēlēšanās norobežoties.
8. Salīdzinot uzņēmēju un ieslodzīto atbildes par sabiedrības attieksmi pret bijušo ieslodzīto problēmu risināšanu, būtiskas atšķirības nav vērojamas – dominē viedoklis, ka sabiedrība pret šiem jautājumiem izturas vienaldzīgi. Tā domā 63% uzņēmēju, 55 % pirmo reizi ieslodzīto un 44 % atkārtoti ieslodzīto respondentu.
9. Būtiskākās atšķirības uzņēmēju un bijušo ieslodzīto atbildēs vērojamas jautājumā par palīdzības kanāliem bijušo ieslodzīto integrēšanā. 60 % uzņēmēju vispār nav domājuši par šo jautājumu vai nespēj formulēt atbildi, bet 17 % uzņēmēju uzskata, ka optimālākais palīdzības sniegšanas kanāls ir pašvaldības un valsts iestādes (formāls kanāls). Savukārt ieslodzītie visbiežāk min radus vai paziņas (neformāli kanāli) (81 % pirmo reizi sodīto un 75 % atkārtoti sodīto). Pašvaldības kā potenciālais palīdzības sniedzējs tiek minētas attiecīgi 28 % un 22 % gadījumu.

2.6. Rekomendācijas bijušo ieslodzīto iekļaušanai darba tirgū

Valsts institūcijām

1. *Tieslietu ministrijai, Ieslodzījumu vietas pārvaldei būtu aktīvi jāiesaistās nodarbinātības veicināšanai ieslodzījumu vietās, ņemot vērā tirgus pētījumus par perspektīvām darbības jomām.* Nodarbinātības veicināšana ieslodzījuma vietās ļauj saglabāt darba iemaņas un iegūt jaunas, atbildīgu attieksmi pret darbu, emocionālo gandarījumu par darbu kas ir būtiski darba meklējumos pēc atbrīvošanās.
2. *Jāveido atbalsta programmas uzņēmējiem, kas nodarbina bijušos ieslodzītos, elastīgi kombinējot dažādus atbalsta elementus.* Jāpiedāvā zemāki kredītprocenti ražošanas iekārtu iegādei, jāievieš subsidētas darba vietas.

Darba devējiem

1. *Ideālais modelis būtu, ja darba devējs ieslodzījuma vietās būtu kā tilts tālākajai nodarbinātībai brīvībā:* vai nu iesaistītu savās ražotnēs ārpus ieslodzījuma vietās vai arī palīdzētu ar darba atrašanu, sniegtu rekomendācijas par darbinieku utt.
2. *Izmantot uzņēmēju pieredzi, kas jau nodarbina bijušos ieslodzītos, lai pārvarētu citu uzņēmēju emocionālās barjeras.* Padziļinātajās intervijās atklājas, ka uzņēmēju bažas pieņemt darbā bijušo ieslodzīto nereti ir pirmēja reakcija, nepamatoti aizspriedumi. Šādas emocionālas barjeras var palīdzēt pārvarēt citu uzņēmēju pieredze, kā arī uzņēmēju rīcībā esošo efektīvo instrumentu apzināšanās: katram uzņēmējam ir tiesības noteikt prasību kopumu, kas ir jāizpilda pirms stāšanās darbā vai pārbaudes laikā.
3. *Darba devējiem darbinieku meklēšanā aktīvāk izmantot Probācijas dienesta, NVA un citus pakalpojumus.* Salīdzinot uzņēmēju aptaujas un bijušo ieslodzīto vēlmes par darbu noteiktā nozarē, profesijā, ir redzams, ka bijušo ieslodzīto vēlmes atbilst tirgus pieprasījumam. Vidzemes reģionā darbinieki nepieciešami kokapstrādē, celtniecībā, ir vakances šoferiem, kurinātājiem u.c. profesijas, kurās nav nepieciešama ilgstoša un

komplīcēta izglītošana. Tāpēc ir ieteikums darba devējiem darbinieku meklēšanā aktīvāk izmantot Probācijas dienesta, NVA un citus pakalpojumus. Uzņēmējiem tas atrisinātu viņu grūtības darbinieku atrašanās, savukārt visas valsts līmenī tas sniegtu labumu bijušo ieslodzīto nodarbinātības problēmu risināšanā un darba tirgus stimulēšanā.

Nevalstiskajām organizācijām

1. *NVO sektoram jāiesaistās bijušo ieslodzīto sociālajā rehabilitācijā (centra Ratnieki piemērs), apmācībā un sociālo prasmju veidošanā, tādējādi stiprinot bijušo ieslodzīto izredzes darba tirgū.*

Kopējās rekomendācijas

1. *Jāveido trīs sociālo partneru sadarbība: valsts, pašvaldība, darba devējs.* Tas palīdzēs efektīvi risināt bijušo ieslodzīto nodarbinātības problēmas, jo dzīvesvietas trūkums, ikdienas iztikas līdzekļu saņemšana darba meklēšanas periodā, kā arī birokrātija ar dokumentu laicīgu saņemšanu joprojām ir vērtējama kritiski. Valstij mazāk izmaksātu ieslodzīto apmācība un efektīva bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšana nekā ieslodzīto uzturēšana ieslodzījumu vietās.
2. *Reģionālā solidaritāte.* Pētījumi parāda, ka pēc atbrīvošanās bijušie ieslodzītie nereti pārceļas uz dzīvi citā vietā, bieži tiecas uz lielpilsētām. Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā aizvien vairāk iezīmējas tendence doties aiz valsts robežām uz citām ES valstīm. Bijušo ieslodzīto nodarbināšanas problēmu risināšana tādējādi ir jāskata kontekstā gan ar darbaspēka stimulēšanu Latvijā, gan solidaritāti šo jautājumu risināšanā starptautiskā mērogā.
3. *Valsts, pašvaldību, nevalstisko organizāciju un akadēmisko institūciju pārstāvjiem ir jāveicina cilvēktiesību kultūras apziņa un izpratne Latvijā.* Negatīva attieksme pret bijušajiem ieslodzītajiem neskatoties uz viņu individuālajiem centieniem un to, ka sods jau ir izciests, kā arī sabiedrības grupu pretstatīšana rada lielāku varbūtību, ka sarūgtinājuma un atsvešinātības dēļ var veikt atkārtotu noziegumu.

4. *Jāpopularizē pozitīvie piemēri par bijušo ieslodzīto integrēšanos sabiedrībā un darba tirgū.* Šādi piemēri jau ir rodami publiskajā telpā, piemēram, *Latvijas lepnuma 2005* titula piešķiršana Arnim Irbem Tukumā.

5. *Bijušo ieslodzīto sagatavošanā pilnvērtīgai dzīvei brīvībā, gadījumos, kad vien tas ir objektīvi iespējams, jau laicīgi jāiesaista ģimenes locekļi,* kas nereti ir viens no pirmajiem kanāliem sociālo problēmu risināšanā un atbalstā darba meklējumos.

*3. Ieslodzīto iekļaušanas procesos
iesaistīto valsts un vietējo institūciju
darbība Valmieras rajonā un Vidzemes
reģionā*

3.1. Ievads

Ieslodzīto personu „sabiedriskās izmaksas” ir ļoti augstas, jo par personu, kas izdarījusi noziegumu un izcietusi sodu ieslodzījuma vietā sabiedrība ir spiesta maksāt trīs reizes.¹⁴ Pirmo reizi sabiedrībā samaksā tad, kad tiek pastrādāts noziedzīgs nodarījums. Otro reizi tiek maksāts tad, kad vainīgais nonāk cietumā, kur viņam nav iespēju strādāt un kompensēt cietušajam nodarīto kaitējumu, trešo reizi, kad „brīvības atņemšanas sodu izcietušais atbrīvojas no ieslodzījuma vietas, atgriežas sabiedrībā un ir jānovērš šī soda izpildes rezultātā radušās kaitīgās sekas.”¹⁵ Ja pieņem, ka 2005. gadā faktiskie izdevumi viena ieslodzītā uzturēšanai dienā bija 7,55 lati, tad sanāk, ka dienā 6965 ieslodzīto uzturēšanai, neskaitot kompensācijas un bijušā ieslodzītā reintegrācijas izmaksas, tiek tērēti 52585,75 Ls.

Šīs lielās ieslodzīto „sabiedriskās izmaksas” var mazināt tikai kompleksa pieeja noziedzības mazināšanai, kas ietver notiesāto resocializāciju un efektīvu sodu ieviešanu, izpildi un kontroli, ieskaitot arī tādu sodu piemērošanu, kad likumpārkāpējs netiek izolēts no sabiedrības (Kronberga, 2003). Neskatoties uz šiem centieniem visās sabiedrībās ir daļa indivīdu, kas „riņķo cauri” probācijas sistēmai un ieņem ieslodzījuma vietu „patstāvīgo iedzīvotāju” statusu.

Šī pētījuma nodaļa veltīta galvenokārt probācijas institūcijai, kas ir nozīmīga daļa Latvijas kriminālsodu izpildes sistēmas reformā. Valsts probācijas dienests koordinē sabiedrībā izciešamo sodu izpildi un organizē palīdzību personām, kas atbrīvotas no ieslodzījuma.¹⁶ Probācijas uzdevums ir veikt probācijas klientu uzraudzību un viņa sociālās uzvedības korekciju, lai novērstu atkārtotu likumpārkāpuma izdarīšanu. Tieši no šī dienesta darbības nākotnē būs atkarīgs vai notiesāto sabiedriskās izmaksas mazināsies un vai tiks mazināta arī varbūtība tam, ka viņi atkal nokļūst uz noziedzīgā ceļa.

Pašlaik par probācijas klientu var kļūt persona, kura izcieš sodu brīvības atņemšanas iestādē vai ir atbrīvota no brīvības atņemšanas iestādes pēc soda izciešanas un noslēgusi vienošanos ar Valsts probācijas dienestu par postpenitenciārās palīdzības saņemšanu, kā arī persona, kura nosacīti atbrīvota no kriminālatbildības, nosacīti notiesāta vai nosacīti pirms termiņa atbrīvota no pamatsoda.

¹⁴ Valsts Probācijas dienesta koncepcija, 09.01.2003, MK rīkojums Nr. 9. 4. lpp.

¹⁵ Valsts Probācijas dienesta koncepcija, 09.01.2003, MK rīkojums Nr. 9. 4. lpp.

¹⁶ Valsts Probācijas dienesta koncepcija, 09.01.2003, MK rīkojums Nr. 9, 9. lpp.

Probācijas izveide Latvijā noris kopš 2003. gada un tā noslēgsies 2007. gadā. Probācijas funkciju loks ir iecerēts visai plašs. Lai nodrošinātu funkciju efektīvu izpildi, probācijas sistēmas organizatoriskie principi pieļauj funkciju deleģēšanu pašvaldībām un sabiedriskajām organizācijām, paturot tiesības noteikt šo funkciju izpildes kritērijus un kontrolēt šo funkciju izpildi.

Palīdzot risināt bijušo ieslodzīto pārejas problēmas, pasaulē šobrīd ir aktualizējies jautājums par vietējās kopienas sadarbības modeļiem. Šajos sadarbības modeļos ietilpst ieslodzījuma vieta, probācijas dienests, pašvaldības, nevalstiskās organizācijas, darba devēji un citas ieinteresētas puses. Ņemot vērā, ka palīdzība bijušo ieslodzīto vajadzību apmierināšanā un risku mazināšanā prasa diezgan individuālu pieeju atbilstošu resocializācijas pasākumu izvēlē, daudzās valstīs ir ieviestas kompleksas ieslodzīto pārejas programmas. Lai šīs programmas darbotos un sniegtu rezultātus svarīgs ir iesaistīto pušu kopīgs problēmu redzējums, kompetenču sadale, savstarpēja koordinācija un informācijas apmaiņa.

Šis pētījuma sadaļas mērķis ir sniegt pārskatu par ieslodzīto iekļaušanas procesos iesaistīto valsts un vietējo institūciju darbību Valmieras rajonā un Vidzemes reģionā, kā arī identificēt raksturīgākās problēmas un iespējamus risinājumus organizāciju darbības uzlabošanai. Organizāciju darbība vērtēta galvenokārt no pakalpojumu sniegšanas viedokļa par galvenajiem rezultatīvajiem rādītājiem izvēloties klientu skaitu, kuri saņem noteikto pakalpojumu un to, kādas ir probācijas klientu galvenās vajadzības/problēmas. Ilustrācijai tiek izmantota darbinieku pieredze darbā ar ieslodzīto mērķa grupu. Tiek skarti arī atsevišķi institūciju darbības procesa un institucionālie aspekti.

Nodaļas sākumā iezīmētas probācijas institūcijas prevencijas un sociālā atbalsta funkcijas. Pētījuma veicēji apkopoja Valsts probācijas dienesta (VPD) darbības gada pārskata datus par Vidzemes teritoriālo struktūrvienību (TSV) klientiem. Tika apkopotas arī Valsts probācijas dienesta Valmieras TSV informatīvi motivējošās programmas „Mājupceļš” klientu pašnovērtējuma rezultāti, kā arī probācijas dienesta darbinieku veikto riska/vajadzību novērtējums probācijas klientiem, kas saņem postpenitenciāro palīdzību (PPP). Šis novērtējums sniedz objektīvu informāciju par katra klienta vajadzībām un riska pakāpi un kalpo kā noderīgs informācijas avots dažādu pasākumu īstenošanai notiesāto resocializācijas jomā. Lai novērtētu valsts iestāžu lomu bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā, pētījuma veicēji apkopoja informāciju arī par ieslodzīto dalību Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) programmās Vidzemes reģionā. Nodaļā integrēti labās prakses piemēri par bijušo ieslodzīto nodrošināšanu ar mājokli un ieslodzīto tuvinieku iesaisti pārejas

programmās. Noslēgumā apkopoti nozīmīgākie secinājumi un sniegti ieteikumi aktuālāko problēmu risināšanā. Izmantotās pētniecības metodes ir likumdošanas analīze, aprakstošās statistiskās informācijas apkopošana par VPD un NVA klientiem Vidzemē, kā arī eksperta intervijas ar iestāžu darbiniekiem.

3.2. Pastāvošās politikas iniciatīvas

Ieslodzīto personu pēc soda izciešanas integrēšana sabiedrībā un darba tirgū ir komplekss pasākumu kopums, kas ietver daudzu valsts iestāžu darbu, dažādu sociāla rakstura programmu izstrādi un realizēšanu, speciālistu psihologu un sociālo darbinieku iesaistīšanu. Paralēli nepieciešams mainīt lielas sabiedrības daļas diskriminējošo attieksmi. 2006. g. Tieslietu ministrijas prioritātes liek domāt par kompleksu pieeju ieslodzīto un bijušo ieslodzīto problēmu risināšanā.

Šobrīd valstī turpinās brīvības atņemšanas iestāžu sistēmas reforma un pāreja uz soda progresīvas izpildes sistēmu. Ministrijas gada pārskatā minēta vairāku politikas plānošanas dokumentu pieņemšana un ieviešana, kuru mērķis ir uzlabot situāciju ieslodzīto veselības aprūpes, izglītības, nodarbinātības un rehabilitācijas jomās. 2005. gada 2. maijā Ministru kabinets apstiprināja *Ieslodzījuma vietu attīstības koncepciju*. Pateicoties Nīderlandes atbalstam, Tieslietu ministrijas speciālisti izstrādāja arī pamatnostādņu projektu *Nepilngadīgo brīvības atņemšanas un apcietinājuma izpildes politikas pamatnostādnes 2006. - 2010. gadam*. Šis politikas dokuments tika izsludināts Valsts sekretāru sanāksmē 2005. gada septembrī. 2005. gadā tika izstrādāts arī *Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma* projekts.

2006. gadā Tieslietu ministrija plāno:

1. Izstrādāt pamatnostādnes kriminālsodu izpildes politikas jomā;
2. Izstrādāt *Ieslodzīto izglītības pamatnostādnes 2006.-2010. gadam* un programmas to īstenošanai. Uzsākt izglītības programmu īstenošanu ieslodzījuma vietās;
3. Uzsākt nepilngadīgo brīvības atņemšanas un apcietinājuma izpildes politikas pamatnostādņu ieviešanu, izstrādājot atbilstošu programmu;
4. Uzsākt *Ieslodzīto veselības aprūpes koncepcijas* ieviešanu, veicot nepieciešamos pasākumus, lai sagatavotu Olaines cietuma slimnīcu sertifikācijai;
5. Izstrādāt politikas plānošanas dokumentu ieslodzīto nodarbinātības veicināšanai;
6. Nodrošināt *Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma* ieviešanu;

7. Izstrādāt *Ar brīvības atņemšanu notiesāto personu resociālizācijas koncepciju*.
8. Izstrādāt *Kriminālsodu politikas koncepciju*.¹⁷

Pašreizējais TM redzējums ieslodzīto nodarbinātības veicināšanas jomā ir veidot kompleksu pieeju bijušo ieslodzīto integrācijā, kur bijušais ieslodzītais iekļautos pastāvošajās sociālajās atbalsta un nodarbinātības veicināšanas sistēmās.¹⁸ Patlaban uzmanība tiek veltīta darba iespēju paplašināšanai ieslodzījuma vietās. Šajā sakarā paredzēts veikt virkni likumdošanas un strukturālo izmaiņu, pirmām kārtām jau precizēt ieslodzītā nodarbinātības juridisko statusu ieslodzījuma vietās, kā arī izvērtēt darba tirgū nepieciešamo profesionāļu sagatavošanas iespējas ieslodzījuma vietās.¹⁹ Tiek uzsvērts, ka nodarbinātības mērķiem ieslodzījuma vietās ir jābūt dažādiem. Tiem jābūt vēršoties gan uz ieslodzīto resociālizāciju, gan arī uz viņu darba prasmju iegūšanu un pilnveidošanu.²⁰ Ieslodzījuma vietu piedāvātajiem nosacījumiem uzņēmējiem ir jābūt nemainīgiem, lai nezaudētu uzņēmēju interesi par ražotņu izvietojumu ieslodzījumu vietās.²¹

Pētījuma tapšanas laikā tika sagatavotas arī *Ieslodzīto izglītības politikas pamatnostādnes 2006.-2010. gadam*, kuru mērķi ir nodrošināt ieslodzīto tiesības uz izglītību, garantējot pieeju izglītībai 100% ieslodzīto obligātās pamatizglītības vecumā un 25% no pārējiem ieslodzītajiem.²² Politikas dokumenta mērķis ir arī nodrošināt vispārējās, profesionālās un interešu izglītības pieejamību visās 15 ieslodzījuma vietās, kā arī panākt ieslodzīto izglītības sistēmas atbilstību starptautisko tiesību aktu rekomendācijām. Sagaidāms, ka šīs politikas darbības rezultātā tiks licencētas un akreditētas papildus 10 vispārējās izglītības un 15 profesionālās izglītības programmas, izveidots sadarbības modelis starp cietumiem un izglītības iestādēm (ieslodzījuma vieta slēdz līgumu ar vispārējās un profesionālās izglītības iestādi), atbilstoši iekārtotas un aprīkotas mācību telpas, nodrošināta mācībām piemērota

¹⁷ LR Tieslietu ministrija (2006) *2005. gada publiskais gada pārskats* Rīga, 38-39. lpp.

¹⁸ I. Juhansone (2006) „Ieslodzīto nodarbinātība Latvijā – Tieslietu ministrijas perspektīva” Seminārs „Nodarbinātības modeļi cietumos,” Rīga, 20.04.2006.

¹⁹ I. Juhansone (2006) „Ieslodzīto nodarbinātība Latvijā – Tieslietu ministrijas perspektīva” Seminārs „Nodarbinātības modeļi cietumos,” Rīga, 20.04.2006.

²⁰ I. Juhansone (2006) „Ieslodzīto nodarbinātība Latvijā – Tieslietu ministrijas perspektīva” Seminārs „Nodarbinātības modeļi cietumos,” Rīga, 20.04.2006.

²¹ I. Juhansone (2006) „Ieslodzīto nodarbinātība Latvijā – Tieslietu ministrijas perspektīva” Seminārs „Nodarbinātības modeļi cietumos,” Rīga, 20.04.2006. Jāpiebilst, ka 2003. gadā jau tika mēģināts panākt izmaiņas nodokļu likumdošanā, lai mudinātu ieslodzījuma vietām piesaistīt potenciālos darba devējus. Izmaiņas paredzētu piemērot 50% uzņēmuma ienākuma nodokļa atlaidi uzņēmumiem, kuri veic saimniecisko darbību brīvības atņemšanas iestādēs un izmanto notiesāto darbaspēku. Šis priekšlikums netika akceptēts.

²² *Ieslodzīto izglītības politikas pamatnostādnes 2006.-2010. gadam*, MK rīkojums Nr. 443, 15.06.2006.

vide (viena mācību vieta uz 1 ieslodzīto nepilngadīgo, viena mācību vieta uz 8 ieslodzītajiem pilngadīgajiem), kā arī sagatavoti pedagogi darbam īpaši ieslodzījuma vietās.

2005. g. IevP kopā ar Valsts Probācijas dienestu ieguva finansējumu Eiropas Kopienas Iniciatīvas EQUAL projektā „*Jauni risinājumi bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanai*”. Viens no projekta mērķiem ir izveidot un īstenot pilotpasākumu kopumu, lai realizētu praksē vairāku pakāpju sistēmu ieslodzīto darba spēju uzturēšanai un paaugstināšanai.²³ 2006. g. Tieslietu ministrijā tika izveidota darba grupa, lai izstrādātu *Ar brīvības atņemšanu notiesāto personu resociālizācijas koncepciju*.

Kopš 2003. gada beigām Latvijā noris probācijas sistēmas izveide. 2005. g. Probācijas dienests darbojas Tieslietu ministrijas pārraudzībā un īsteno valsts politiku probācijas klientu uzraudzībā un viņu sociālās uzvedības korekcijā, kā arī pilda citas Probācijas dienesta likumā noteiktās funkcijas.²⁴ 2006. g. dienesta struktūrvienību izveide ir noslēgusies. Kopumā VPD ir atvēris 28 teritoriālās struktūrvienības un trīs filiāles Olainē, Salaspilī un Siguldā.²⁵ Divu gadu laikā probācijas dienesta darbības virzieni ir pakāpeniski paplašinājušies. Kopš 2006. g. 1. janvāra probācijas dienests pārbaudes laikā sāka uzraudzīt personas, pret kurām bija izbeigta krimināllieta, tās nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības. Dienests uzrauga arī tās personas, kuras nosacīti notiesātas, kā arī nosacīti pirms termiņa atbrīvotas no brīvības atņemšanas iestādēm. 2005. gadā Saeimā tika pieņemti grozījumi *Valsts probācijas dienesta likumā* un grozījumi likumā *Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem*²⁶, papildinot Valsts probācijas dienesta funkcijas un nosakot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa - sabiedriskais darbs – izpildi. Lai precizētu notiesāto piespiedu darba izpildes koordināciju tika pieņemti MK noteikumi par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa – sabiedriskās darba piemērošanu bērniem un par piespiedu darba izpildes koordinācijas kārtību.²⁷

²³ I. Spure „Nodarbinātība Latvijas cietumos” prezentācija seminārā „Nodarbinātības modeļi cietumos” Latvijas Cilvēktiesību centrs, Rīga, 2006. g. 20. aprīlī.

²⁴ Valsts Probācijas dienesta likums, 01.01.2004, *Latvijas Vēstnesis* 183 (2948) 30.12.2003, 4. pants.

²⁵ LR Tieslietu ministrija (2006) *2005. gada publiskais gada pārskats* Rīga, 17. lpp.

²⁶ Grozījumi likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem,” 12.01.2006, *Latvijas Vēstnesis* 209 (3367) 29.12.2005.

²⁷ LR Tieslietu ministrija (2006) *2005. gada publiskais gada pārskats* Rīga, 27-28. lpp. Lai precizētu notiesāto piespiedu darba izpildes koordināciju, tika pieņemti MK noteikumi Nr. 502. „Kārtība, kādā bērniem piemēro audzinoša rakstura piespiedu līdzekli - sabiedrisko darbu” 12.07.2005. *Latvijas Vēstnesis* 111 (3269) 15.07.2005 un arī MK noteikumi Nr. 417

Plānots, ka 2006. gadā Probācijas dienests vairāk attīstīs izlīguma praksi - pārrunu procesu, kurā piedalās cietušais un probācijas klients, lai novērstu noziedzīga nodarījuma sekas un panāktu cietušā un probācijas klienta izlīgumu. Tāpat plānots izveidot sociālās uzvedības korekcijas programmu īstenošanas tiesisko regulējumu, palielinot sociālās uzvedības korekcijas programmu klāstu un īstenošanas mehānismu, pilnveidot tiesisko regulējumu postpenitenciārās palīdzības jomā, uzlabojot palīdzības sniegšanas praksi un kvalitāti, kā arī sadarbību ar brīvības atņemšanas iestādēm, sagatavojot personas atbrīvošanai no brīvības atņemšanas iestādēm.²⁸

„Piespiedu darba izpildes koordinācijas kārtība,” 14.06.2005. *Latvijas Vēstnesis* 96 (3254) 17.06.2005.

²⁸ LR Tieslietu ministrija (2006) *2005. gada publiskais gada pārskats* Rīga, 19. lpp.

23. attēls. Pārskats par probācijas dienesta funkciju paplašināšanos (2004-2006).**Pārskats par Valsts probācijas dienesta darbības paplašināšanos**

Valsts probācijas dienesta darbības virzieni ir sekojoši:

no 01.01.2004. -

- 1) sniedz izvērtēšanas ziņojumu par probācijas klientu,
- 2) organizē sociālās uzvedības korekcijas programmu izstrādi un nodrošina preventīvo pasākumu veikšanu,
- 3) organizē izlīgumu ar starpnieku,
- 4) sadarbojas ar brīvības atņemšanas iestādēm, sagatavojot personas atbrīvošanai pēc soda izciešanas,
- 5) sniedz no brīvības atņemšanas iestādēm atbrīvotajām personām postpenitenciāro palīdzību;

no 21.01.2004. līdz 01.12.2005. -

- 6) koordinē kriminālsoda – piespiedu darba izpildi,

no 02.10.2004.

- 7) organizē Valsts probācijas dienesta Konsultatīvās padomes darbu;

no 07.04.2005.

- 8) uzrauga to lēmumu izpildi, kuri saistīti ar nepilngadīgo sabiedrisko darbu;

no 01.06.2005.

- 9) izpilda kriminālsodu – piespiedu darbs;

no 01.01. 2006.

- 10) pārbaudes laikā uzrauga personas, pret kurām izbeigta krimināllieta, tās nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības,
- 11) uzrauga personas, kuras nosacīti notiesātas,
- 12) uzrauga personas, kuras nosacīti pirms termiņa atbrīvotas no brīvības atņemšanas iestādēm.

3.3. Probācijas prevencijas un sociālā atbalsta funkcijas

Probācijas dienests Latvijā tika izveidots, lai veicinātu efektīvāku sodu izpildi laikā, kad vairums valstu cenšas attīstīt sodus, kas nav saistīti ar brīvības atņemšanu. Saskaņā ar *Valsts Probācijas dienesta koncepciju* dienestam būtu jāatvieglo tiesību sargājošo iestāžu darbu, sekmētu noziedzības novēršanu valstī, nodrošinātu sabiedrībā izciešamo sodu kvalitatīvu izpildi un koordināciju.²⁹ Tālāk sniegts īss ieskats probācijas idejas attīstībā pasaulē.

Probācijas dienestu vēsturisko evolūciju var iedalīt četros posmos:

1. Pāreja no privātiem uz valsts probācijas dienestiem;
2. Pāreja no brīvprātīgo darba uz profesionāli apmācītu kadru izmantošanu probācijas dienestā;
3. Pāreja no palīdzības ieslodzītajiem uz dažādu likumpārkāpēju grupu uzraudzību un kontroli;
4. Alternatīvo sodu attīstība un to pieaugošā nozīme, kā arī probācijas dienestu pieaugošā loma sabiedrībā izciešamo sodu uzraudzīšanā (Kabuce, 2005).

Sākotnēji probācijas darbs gūlās uz brīvprātīgo un privāto organizāciju pleciem. Nostiprinoties modernajām publiskās pārvaldes principiem, probācijas sistēmas profesionalizējās. Tomēr daudzviet Eiropā saglabājas dažādas sadarbības formas starp brīvprātīgo un profesionālo principu. Tomēr nevienā valstī nav saglabājusies tāda probācijas sistēma, kas balstītos tikai uz brīvprātīgo iesaisti funkciju veikšanā.³⁰ Daļā Eiropas valstu (Zviedrija, Dānija, Itālija) probācijas dienests, saskaņā ar tā veicamajām funkcijām, ir ieslodzījuma vietu administrācijas sastāvdaļa, jo nodarbojas tikai ar palīdzības sniegšanu ieslodzītajiem, uzrauga bijušos ieslodzītos un pirms termiņa atbrīvotos. Tomēr vairākumā ES valstu probācijas dienesti atrodas Tieslietu ministriju pārraudzībā. Beļģijā un vairākās Vācijas federālajās zemēs darbs ar ieslodzītajiem ir nošķirts no probācijas darba ar

²⁹ Valsts Probācijas dienesta koncepcija, 09.01.2003 MK rīkojums Nr. 9, 55. lpp.

³⁰ Ir valstis, kurās probācijas dienesta darbā nozīmīga loma ir privātajām organizācijām. Piemēram, Nīderlandē probācija aizsākās pēc privātas sabiedrības daļas iniciatīvas, kā rezultātā dienesta funkcijas joprojām veic privātās organizācijas, kuras uzrauga Nīderlandes Tieslietu ministrija.

likumpārkāpējiem, kuri vēl nav notiesāti ar brīvības atņemšanu. Postpenitenciāro palīdzību vairākās valstīs uzdots sniegt pašvaldību sociālās palīdzības dienestiem, nevis probācijas dienestam. Taču šī prakse ne vienmēr attaisnojas, jo pašvaldību sociālās palīdzības iestādes nedarbojas pietiekami efektīvi ne tikai resursu trūkuma dēļ, bet arī tādēļ, ka sociālajiem dienestiem dažkārt pietrūkst specifisku zināšanu darbā ar bijušajiem ieslodzītajiem. Līdz ar to nav iespējams efektīvi risināt bijušo ieslodzīto īpašās vajadzības (Kabuce, 2005). Mūsdienās probācijas dienesti ir profesionalizējušies un savu darbību tie vērš uz dažādām likumpārkāpēju grupām, nodrošinot to uzraudzību un kontroli. Latvijas un arī citu ES dalībvalstu gadījumā uzsvars tiek likts uz nepilngadīgo likumpārkāpēju mērķa grupu, jo viņu izdarītie noziegumi veido lielu īpatsvaru no atkārtoti pastrādātajiem noziegumiem, un viņi labāk pakļaujas uzvedības korekcijai un jaunieša novirzīšana no kriminālā ceļa ir ļoti nozīmīga noziedzības mazināšanā.³¹

Svarīgi atzīmēt, ka 20. gs. sešdesmitajos gados probācijas sistēmas bija vairāk orientētas uz sociālā atbalsta nodrošināšanu bijušajam ieslodzītajiem. Šajā sistēmās probācijas darbinieks rīkojās kā ieslodzītā pārstāvis valsts un pašvaldību iestādēs, palīdzot risināt viņa problēmas nodarbinātības, mājokļa, finanšu un izglītības jautājumos. 70. gados probācijas akcenti mainījās, kā rezultātā rehabilitācijas un reintegrācijas funkcijas nomainīja *riska vadības funkcija*, kas bija primāri vērsta uz recidīva novēršanu. Līdz ar to par probācijas sistēmas galveno uzdevumu kļuva mazināt varbūtību, ka bijušais likumpārkāpējs izdarīs atkārotu noziegumu. Riska vadībai ir divi galvenie uzdevumi. Pirmkārt, panākt to, lai likumpārkāpējam piemērotie korekcijas pasākumi būtu maksimāli atbilstoši izdarītā nozieguma smagumam, un lai tie nedz paceltu, ne arī pazeminātu saņemtā soda smagumu. Otrais risku vadības uzdevums ir aizsargāt kopienas, kurā atgriežas bijušais notiesātais, nosakot notiesātajam tādu uzraudzības apjomu, kas ir nepieciešams, lai viņš turpmāk dzīvotu likuma ietvaros. Vairums mūsdienu probāciju sistēmu darbojas saskaņā ar šādu riska vadības izpratni. Tā tas ir arī Latvijas probācijas dienesta gadījumā, kur dienests īsteno gan prevencijas, gan sociālās palīdzības funkcijas.³²

³¹ Jāatzīmē, ka Nīderlandē, Beļģijā, Vācijā, Francijā, Itālijā un Šveicē ir izveidoti atsevišķi dienesti, kas nodarbojas tikai ar nepilngadīgajiem. Šie dienesti sagatavo nepilngadīgo likumpārkāpēju izvērtēšanas ziņojumus un veic soda izpildes uzraudzību. Ja nepilngadīgie klienti sasniedz pilngadību kā tiesājami likumpārkāpēji, tad tie pāriet pieaugušo probācijas dienesta uzraudzībā

³² Savulaik Lielbritānijā sabiedrība lielā mērā zaudēja uzticību probācijas dienestam, jo uztvēra to vairāk kā "sociālu rehabilitācijas iestādi, nevis soda izpildītāju". Tā rezultātā samazinājās arī probācijas piemērošanas gadījumi. Tāpēc šobrīd tiek uzturēta izpratne par

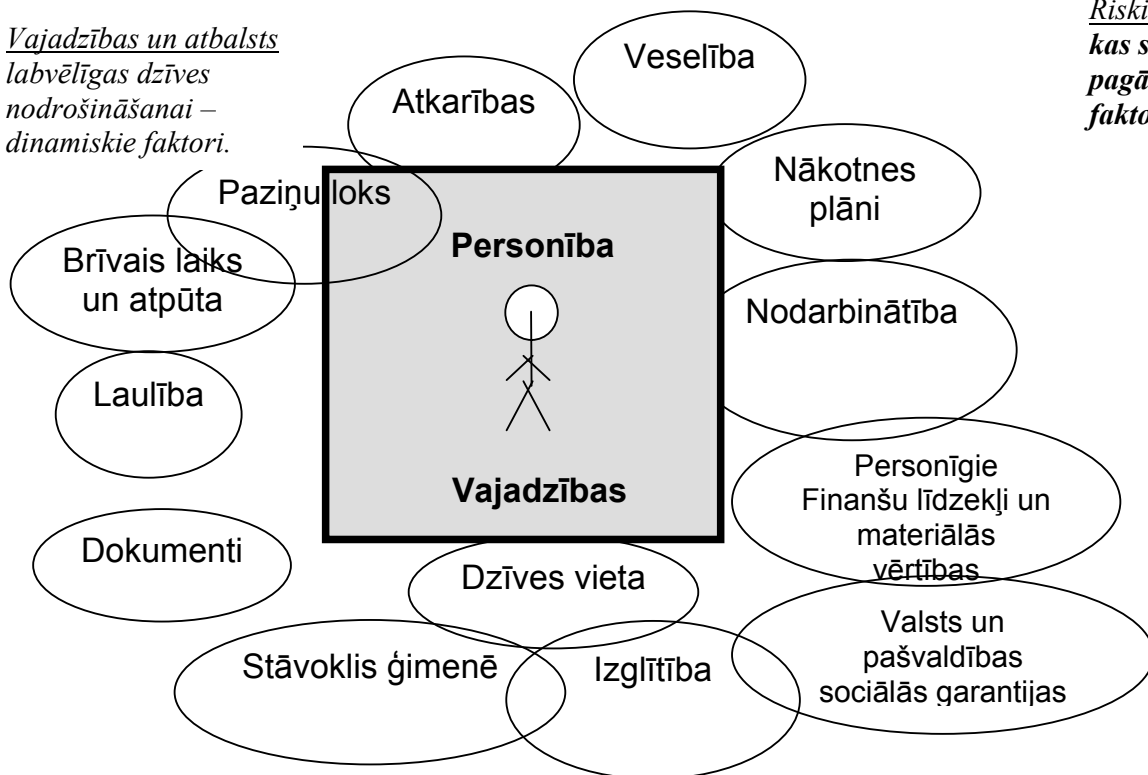
Notiesāto risks tiek novērtēts izmantojot kompleksas metodoloģijas. Latvijas Probācijas Dienesta darbā tiek izmantots arī Kanādas probācijas ekspertu izstrādātais riska/vajadzību novērtējums (RVN), kuru veidojis Džeims Bonta (1993). Šajā novērtējumā tiek:

- 1) noteiktas klienta dinamiskās *sociālās vajadzības* tādās jomas kā izglītība, veselība, draugu loks, ģimenes atbalsts u.c. Tiek novērtētas arī veicamo uzlabojumu apjoms katrā no šīm jomām.
- 2) Izvērtēts ar *kriminālo pagātni* saistītais riska līmenis, noskaidrojot klientam izvirzīto apsūdzību skaitu, iepriekšējo sodāmību skaitu, vecumu, kurā klients izdarījis pirmo noziegumu, ieslodzījumā pavadīto gadu skaitu).
- 3) Novērtēti klienta stāvokļa *specifiskie nosacījumi*, kas saistīti ar kriminālo uzvedību (vardarbība, dzimumnoziegumu veikšana, psihiskie–uzvedības traucējumi, bēgšana no uzraudzības iestādēm u.c.).

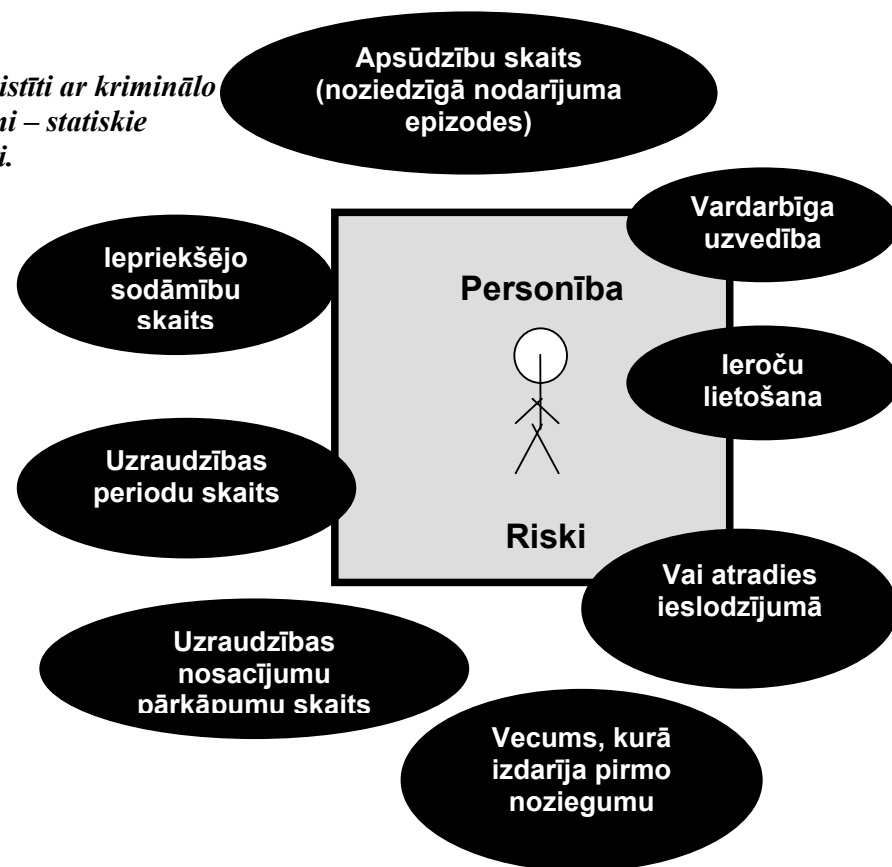
Apkopojot visu ievākto informāciju tiek izveidots vienots riska/vajadzību novērtējums (sk. 24. attēlu un 25. attēlu).

24. attēls. Bijušā ieslodzītā vajadzības un ar kriminālo pagātņi saistītās riska jomas

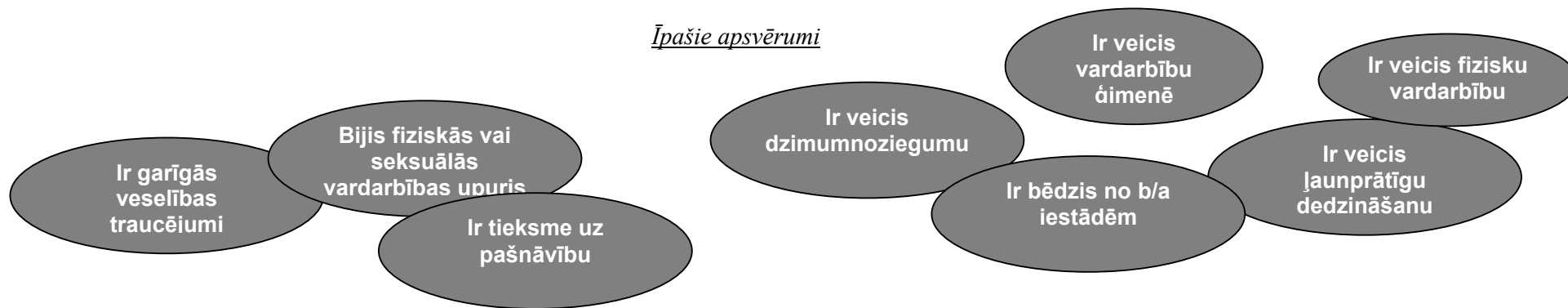
Vajadzības un atbalsts labvēlīgas dzīves nodrošināšanai – dinamiskie faktori.

Riski, kas saistīti ar kriminālo pagātņi – statistiskie faktori.

Īpašie apsvērumi

25. attēls. Vispārējā riska/vajadzību līmeņa noteikšanas matrica.

		<i>Uzraudzības/atbalsta līmenis</i>		
Riski				
<i>Augsts</i>		<i>Vidējs</i>	<i>Augsts</i>	<i>Augsts</i>
<i>Vidējs</i>		<i>Zems</i>	<i>Vidējs</i>	<i>Augsts</i>
<i>Zems</i>		<i>Zems</i>	<i>Zems</i>	<i>Vidējs</i>
		<i>Zems</i>	<i>Vidējs</i>	<i>Augsts</i>
		Vajadzības		

Nav daudz vajadzību
un vajadzība pēc
atbalsta

Ir nepieciešams
apmierināt daudzas
vajadzības, sniegt
atbalstu problēmu
risināšanā

Latvijā probācijas klientu Riska/vajadzību novērtējums (RVN) tiek pielietots gadījumos, kuros probācijas klients izcietis sodu ar brīvības atņemšanu, un gandrīz visos gadījumos, kuros klientam piespriests sods bez brīvības atņemšanas.³³

- (a) persona ir bijusi sodīta ar brīvības atņemšanu;
- (b) attiecībā uz personām, kas nosacīti pirms termiņa atbrīvotas no b/a iestādes;
- (c) nosacīti notiesātajiem;
- (d) personām, pret kurām izbeigta kriminālieta, tās nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības.

Nākotnē būtu nepieciešams apzināt ieslodzīto riskus un vajadzības uzreiz pēc viņa nonākšanas ieslodzījumā. Balstoties uz šo novērtējumu var beidot ieslodzītā individuālo resocializācijas plānu.

Diskusija par to, kāds sankciju apjoms ir nepieciešams, lai likuma pārkāpējam piemērotās sankcijas būtu efektīvas un tās veicinātu pārkāpēju pakļaušanos likuma normām, ir ārpus šī pētījuma jautājumu ietvara, taču resocializācijas pasākumu ieviešanas kontekstā svarīgs ir jautājums par sociālās kontroles (gan formālās un neformālās) un sociālās palīdzības funkciju pareizu sabalansēšanu, kas, savukārt, noteiks kādas prevencijas un palīdzības programmas tiks īstenotas, un kādi būtu efektīvākie sankciju un palīdzības ieviešanas mehānismi. Atziņas no līdzšinējiem pētījumiem par bijušo ieslodzīto resocializāciju rāda, ka sankcijas un piespiedu mehānismu ir jālieto sistemātiski un, ka pārāk stingri sankciju pasākumi var pat radīt pretējo efektu – probācijas klienta atgriešanos pie kriminālās uzvedības modeļiem.

Mūsdienu probācijas izpratne ir lielā mērā saistīta ar alternatīvo sodu veidu pielietošanu. Izciešot sodu bez reālas brīvības atņemšanas notiesātais tiek iesaistīts savas noziedzības negatīvo seku likvidēšanā un no viņa tiek prasīts, lai viņš izpildītu

³³ RVN patlaban netiek noteikts, ja personai ir piespriests sods – piespiedu darbs. Gadījumos, kur Probācijas dienests uzrauga lēmumu izpildi, kuri saistīti ar nepilngadīgo sabiedrisko darbu Bērnu tiesību aizsardzības likuma (08.07.1998) 58. pants paredz, ka nepilngadīgā sociālās korekcijas un palīdzības programmu izstrādā pašvaldības sociālais dienests sadarbībā ar bērna vecākiem un bērna tiesību aizsardzības iestādēm un institūcijām. Šajā procesā pašvaldība var uzaicināt iesaistīties arī Probācijas dienests.

sev uzliktos pienākumus un uzņemtos atbildību par savu rīcību (Дворянсков, Сергеева, Баталин 2003).

Alternatīvajiem sodiem ir nozīmīgas priekšrocības. Tie ir:

1. *Ekonomiski* – ieslodzījuma vietu uzturēšanas izmaksas ir ļoti augstas, līdz ar to tas ir slogs nodokļu maksātājiem;
2. *Audzinoši* – iespējams izvairīties no cietuma ieslodzījuma sekām – kriminālās uzvedības modeļu pārņemšanas utml.;
3. *Kompensējoši* – sodīšana ar brīvības atņemšanu negarantē, ka vainīgais kompensēs cietušajam nodarīto kaitējumu, jo ieslodzījumā viņam ir ierobežotas profesionālā darba iespējas pretēji, piemēram, labojošajiem sabiedriskajiem piespiedu darbiem.

26. attēls. Atziņas par sankciju un atbalsta mehānismu pielietošanu probācijā.**Svarīgākās atziņas no veiktajiem pētījumiem par sankciju un atbalsta mehānismu pielietošanu probācijā**

- Pieaugot sodu skaitam, kas neparedz brīvības atņemšanu, pieaug probācijas loma kā soda izpildītājam. Tādēļ ir būtiski stiprināt probācijas kapacitāti kriminālsodāmu noziegumu prevencijā, neaprobežojoties tikai ar sociālā atbalsta funkciju veikšanu.
- Mūsdienu probācijas izpratne ir lielā mērā saistīta ar alternatīvo sodu veidu pielietošanu. Izciešot sodu bez reālas brīvības atņemšanas, notiesātais tiek iesaistīts savas noziedzības negatīvo seku likvidēšanā un no viņa tiek prasīts, lai viņš izpildītu sev uzliktos pienākumus un uzņemtos atbildību par savu rīcību.
- Pārāk stingru uzraudzības programmu lietošana ne vienmēr ir efektīva. Intensīva probācijas klienta uzraudzība var palīdzēt atklāt sīkus pārkāpumus un tos novērst, taču tas vēl nenozīmē, ka izdosies novērst atkārtotu nozieguma izdarīšanu. Tāpat, visus probācijas klienta kļūmīgos soļus nekad nevarēs pamanīt. Bez tam pārāk stingri piespiedu pasākumi var radīt probācijas klientā dusmas un novest pie atkārtota nozieguma izdarīšanas. Noziegumu izdarīšanu var veicināt arī nesistemātiski un haotiski pielietotas sankcijas.
- Probācijas sistēmās sevi attaisnojis ir t.s. *vienošanās slēgšanas princips*, kas darbojas arī Latvijā. Saskaņā ar šo principu probācijas klients apņemas veikt noteiktus pienākumus. Probācijas darbinieka un probācijas klienta līgumā atrunātajiem atalgojuma un sankciju elementiem ir jābūt skaidriem un reāli izpildāmiem.

Avoti: Petersilia, Turner 1990, 1991, 1993; Petersilia, 2003, citēts Mc Garrell et al. 2004:22-24; Colvin et al. 2002:22, citēts Mc Garrell et al. 2004:22-24; Rossi et al, 1980; Decker 2003.

3.4. Probācija Latvijā

Latvijas Valsts probācijas dienesta koncepcijā norādīti divi probācijas dienesta darbības virzieni, kas saskan ar mūsdienu probācijas izpratnē pastāvošo prevencijas un sociālās palīdzības funkciju.

1. *Sabiedrībā izciešamo sodu realizācija un prevencijas pasākumi*, kas ietver:
 - piespiedu darba soda izpildes koordināciju;
 - darbu ar nosacīti notiesātajām personām;
 - mierizlīguma (meditācijas) veikšanu;
 - citus noziedzības novēršanas preventīvos pasākumus sadarbībā ar valsts, pašvaldību institūcijām un nevalstiskajām organizācijām.

2. *Postpenitenciāro palīdzību*, kas ietver:
 - darbu ar personām, kas izcietušas brīvības atņemšanas sodu;
 - darbs ar pirmstermiņa nosacīti atbrīvotajām personām;
 - sadarbība ar cietumiem sociālās rehabilitācijas jautājumos (to personu apzināšana, kam pēc atbrīvošanas būs vajadzīga palīdzība);
 - sadarbību ar sociālās rehabilitācijas centriem (uz līguma pamata).³⁴

Probācijas dienesta likuma 15. pants nosaka, ka probācijas klients var saņemt postpenitenciāro palīdzību pēc vienošanās noslēgšanas ar probācijas dienestu. Pēc vienošanās parakstīšanas probācijas dienests klientam var :

1. Sniegt informāciju par iespējām iegūt pagaidu mājvietu personām, kurām nav dzīvesvietas;
2. Palīdzēt atrast sabiedriski derīgu nodarbošanos;
3. Palīdzēt iegūt personu apliecinošus dokumentus;
4. Piedāvāt piedalīties probācijas programmās;
5. Sniegt konsultācijas par iespējamiem problēmu risinājumiem attiecībā uz iekļaušanos sabiedrībā.

³⁴ Valsts Probācijas dienesta koncepcija, MK rīkojums Nr. 9. 09.01.2003, 11. lpp.

Gadījumos, ja atbrīvojas nepilngadīgas personas un kurām nav vecāku vai aizbildņu, probācijas dienests sadarbībā ar bāriņtiesu (pagasttiesu), sociālās palīdzības dienestu un citām iesaistītajām institūcijām veic pasākumus, lai atrisinātu minēto personu sociālās problēmas.³⁵

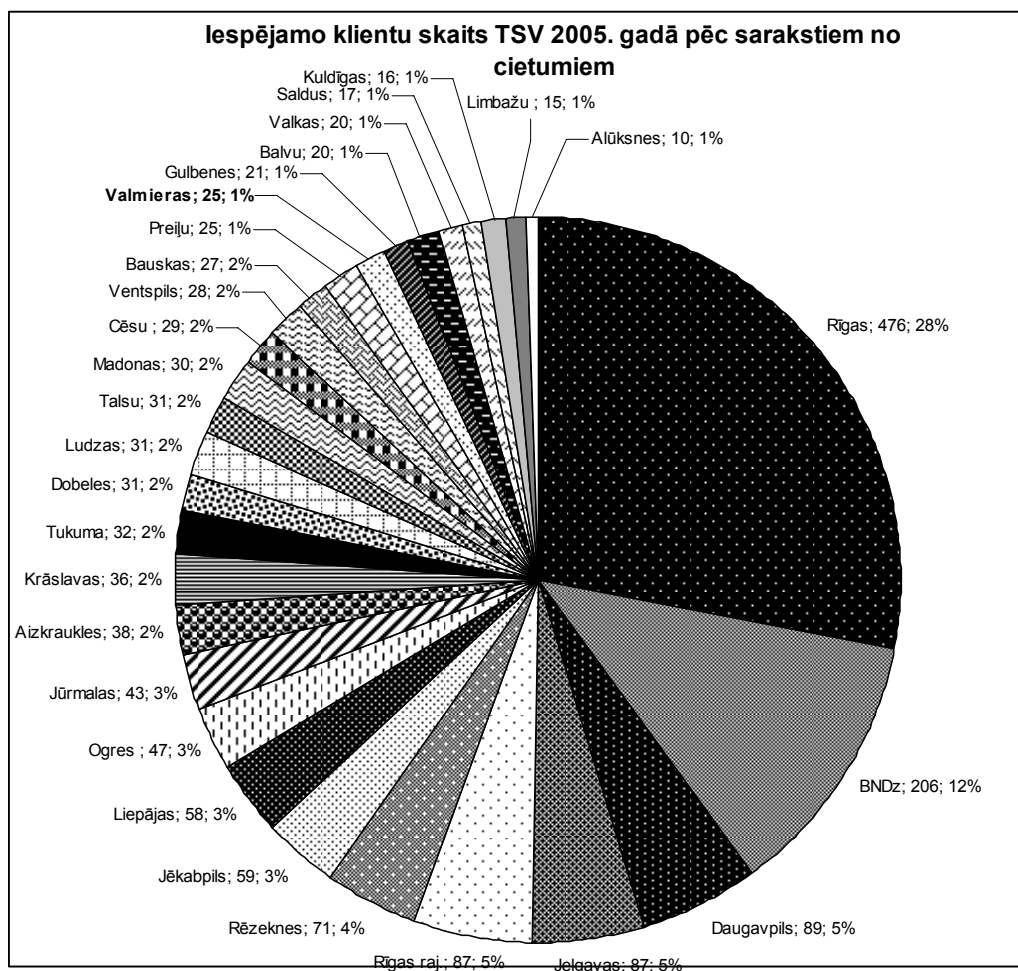
Ņemot vērā, ka pētījuma tematika saistās ar bijušo ieslodzīto iesaistīšanos darba tirgū, *tuvāk tiks aplūkota probācijas dienesta post-penitenciārās palīdzības sniegšana no brīvības atņemšanas iestādēm, skarot sadarbības aspektus ar citām ieslodzīto resocializācijā iesaistītajām pusēm.*

3.5. Ieslodzīto sagatavošana atbrīvošanai

2005. gadā no ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu skaits pēc brīvības atņemšanas iestādes sarakstiem spriežot, bija 1,499. Secinot no ieslodzījuma vietu sagatavotajiem sarakstiem gandrīz trešo daļu no visiem atbrīvotajiem vajadzēja saņemt Rīgas probācijas dienesta TSV. Starp lielākajiem „saņēmējiem” bija arī visu lielo pilsētu TSV - Daugavpils – 89 (5%), Jelgava - 87 (5%), Rēzekne -71 (4%), Liepāja – 58 (3%), kā arī Rīgas rajona TSV- 87 (5%). Bez noteiktas dzīves vietas bija 206 (12%) atbrīvojamo (grafiks). Vidzemes TSV vajadzēja gatavoties saņemt tikai apmēram 150 (8,8%) atbrīvoto. Valmieras probācijas TSV vajadzēja gatavoties saņemt 25 (1%) klientu.

³⁵ Probācijas dienesta likums, 01.01.2004, *Latvijas Vēstnesis* 183 (2948) 30.12.2003, 15. pants.

75. grafiks. Iespējamo klientu skaits probācijas dienesta TSV 2005. gadā pēc sarakstiem no cietumiem.

Avots: Valsts probācijas dienesta darbības pārskata prezentācija, Rīga, 11.01.2006.

Atbrīvojoties no ieslodzījuma, personas saskaras ar dažādām sociālām problēmām. Problēmu loks skar pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā, vienreizējo materiālo pabalstu valsts garantētā minimālā ienākuma līmeņa apmērā, iespējam saņemt sociālo palīdzību pašvaldībā. Ikviens apzinās, ka sociālai palīdzībai būtu jābūt pietiekamai, lai nodrošinātu minimālos cilvēktiesību normas un sabiedrības drošību kopumā.

Šobrīd ir skaidrs, ka ieslodzīto palīdzības sistēmai jāsāk darboties jau ieslodzījuma vietā vismaz tādā mērā, lai iznākot no cietuma personai tiktu nodrošinātas elementārākās vajadzības. Tas īpaši attiecas uz personām, kurām nav tuvinieku un kuri ieslodzījuma vietā pavadījuši ilgu laiku.

Ieslodzīto sagatavošanu atbrīvošanai veic b/a iestādes sadarbībā ar Valsts probācijas dienestu. Valmieras cietums sniedz nepieciešamos līdzekļus, lai persona

pēc atbrīvošanas nokļūtu līdz savai dzīvesvietai. Valmieras cietums sadarbojas ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi, kas palīdz darbā ar ieslodzīto personību apliecinājumiem dokumentiem. Kamēr persona atrodas cietumā, valsts ir noteikusi iespēju tai reģistrēties (ja nav bijusi pirms apcietināšanas) un iegādāties personas apliecinājumu dokumentu vai apmainīt, tā nozaudēšanas gadījumā. To veic Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Valmieras nodaļa, norīkojot amatpersonu reizi nedēļā uz Valmieras cietumu, kur tā reāli palīdz kārtot minētos dokumentus. Cietuma priekšnieks dod apstiprinājumu par katru cietumnieku, kas nav reģistrēts vai tam trūkst personu apliecinājuma dokuments, ka persona atrodas pilnā valsts apgādībā, kā dēļ pakalpojums ir bezmaksas.

3.5.1. „Mājupceļš” – programma ieslodzīto sociālo vajadzību agrīnai apzināšanai

Lai pirms atbrīvošanās apzinātu un novērtētu notiesāto personu problēmu loku un plānotu iespējamo postenitenciāro palīdzību, Probācijas dienesta Valmieras nodaļa ir izstrādājusi īpašu informatīvi motivējošo programmu Valmieras cietumā. Šīs programmas ietvaros dienesta darbinieki 6 mēnešus pirms ieslodzītā soda izciešanas beigām strādā ar ieslodzītajiem, ar noteiktu anketu palīdzību izzinot katras personas tās sociālās problēmas, kas radītu šķēršļus, lai persona varētu atgriezties sabiedrībā un darba tirgū. Pēc tam, nolasot datus no anketām un saredzot tās ieslodzīto problēmas, kas būtu novēršamas, tiek meklētas iespējas un alternatīvas, lai sasniegtu mērķi – spētu integrēties sabiedrībā, neatgriežoties uz noziedzīgā ceļa.

27. attēls. Mājupceļš - Valmieras probācijas dienesta TSV informatīvi motivējošā programma personām, kuras gatavojas atbrīvoties.

Mājupceļš

Valsts probācijas dienesta Valmieras teritoriālajā struktūrvienībā personām, kuras izcieš sodu Valmieras cietumā piedāvā 2 informatīvi – motivējošās programmas „Mājupceļš – I” (personām, kuras gatavojas atbrīvoties nosacīti pirms soda termiņa beigām) un „Mājupceļš – II” (personām, kuras atbrīvosies pēc soda termiņa beigām).

Programma virzīta uz to, lai pirms atbrīvošanās motivētu līdzdarbībai notiesātās personas, lai tās apzinās savas problēmas un spēj veiksmīgi integrēties sabiedrībā.

Programma ir sadalīta divās daļās, kur sākotnējais posms ir grupas nodarbība. Tajā persona veic savu sociālo vajadzību pašnovērtējumu par tādām jomām kā - dokumenti, dzīvesvieta, izglītība, nodarbinātība, stāvoklis ģimenē, laulība, brīvais laiks un atpūta, paziņu loks, atkarības, veselība, nākotnes plāni, finanšu līdzekļi un materiālās vērtības, valsts un pašvaldību sociālās garantijas. Intervēšanas laikā netiek skarts viņa kriminālās pieredzes aspekts.

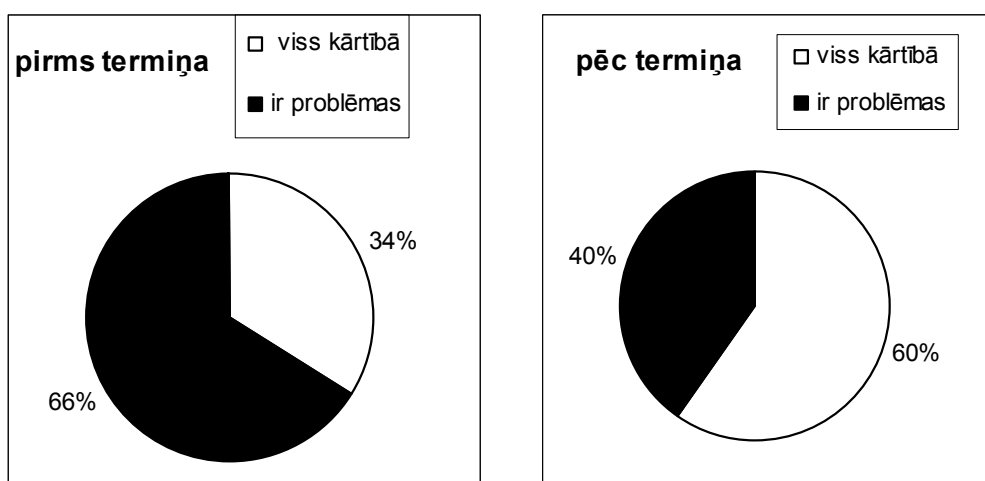
Noslēdzošā daļa ir individuālās tikšanās, kuras laikā notiesātā persona izvērtē savu personīgo situāciju un ar amatpersonas palīdzību plāno izmantot valsts, tai skaitā Valsts probācijas dienesta, pašvaldību un citu institūciju esošos palīdzības resursus.

Šajā pētījuma ziņojumā apkopoti programmas „Mājupceļš” ietvaros iegūtā informācija par potenciālo klientu vajadzībām.

Potenciālie probācijas dienesta klienti, kas piedalījās programmā „Mājupceļš” kā nozīmīgas problēmas norādīja *nodarbinātību, veselību, finanšu līdzekļu trūkumu*. Pirmstermiņa atbrīvojamie norāda uz *nepietiekamo izglītības līmeni, atkarības problēmām, finanšu līdzekļiem*, kā arī *valsts un pašvaldību sociālajām garantijām*. Salīdzinot personu, kuras atbrīvosies nosacīti pirms termiņa no soda izciešanas ar personu atbildēm, kuras atbrīvosies pēc soda termiņa beigām - ir vērojams, ka „pirmstermiņa” grupa uzrāda pa 26% vairāk problēmu, nekā „pēc termiņa” grupai. To var skaidrot ar to, ka pirmstermiņa atbrīvotās personas, kuras gatavojas nosacītai pirmstermiņa atbrīvošanai ir atvērtākas, apzinās savas problēmas, pauž tās pietiekami atklāti, jo vēlas pēc atbrīvošanās tās atrisināt, bet personas, kuras atbrīvosies pēc soda izciešanas ir daudz noslēgtākas un savu viedokli pauž pēc zināma laika – daļa programmas ietvaros individuālās tikšanās laikā, daļa tikai pēc atbrīvošanās, ierodoties pēc postpenitenciārās palīdzības Valmieras probācijas dienesta TSV.

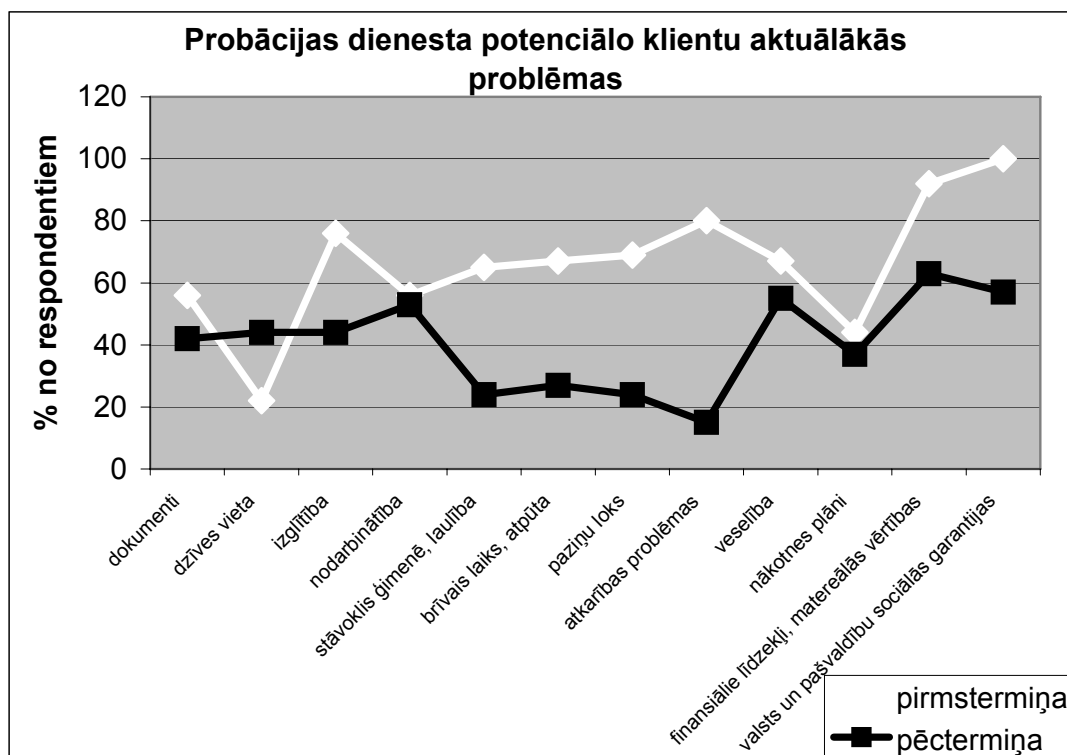
No „Mājupceļa” aptaujas rezultātiem redzams, ka pirms atbrīvošanās periodā nodarbinātības joma netiek uzskatīta par vadošo, turpretī – pēc atbrīvošanās, vērtējot riskus un vajadzības postpenitenciārās palīdzības ietvaros klientiem, šī joma atklājās kā dominējoša. To var skaidrot ar to, ka pirms atbrīvošanās personas cer, ka paši, saviem spēkiem atradīs darbu, tomēr kā rāda pieredze, tas vairumam neizdodas un sekojoši - tiek lūgta Valsts probācijas dienesta palīdzība nodarbinātības jautājuma risināšanā.

76. grafiks. Problēmu pašnovērtējums potenciālajiem Valmieras TSV klientiem pirmstermiņa un pēc termiņa atbrīvoto vidū.

Avots: Valmieras Probācijas dienesta TSV sniegtā informācija 2005. g. decembrī.

77. grafiks. Valmieras probācijas dienesta Valmieras TSV potenciālo klientu problēmu pašnovērtējums, atrodoties ieslodzījuma vietā.

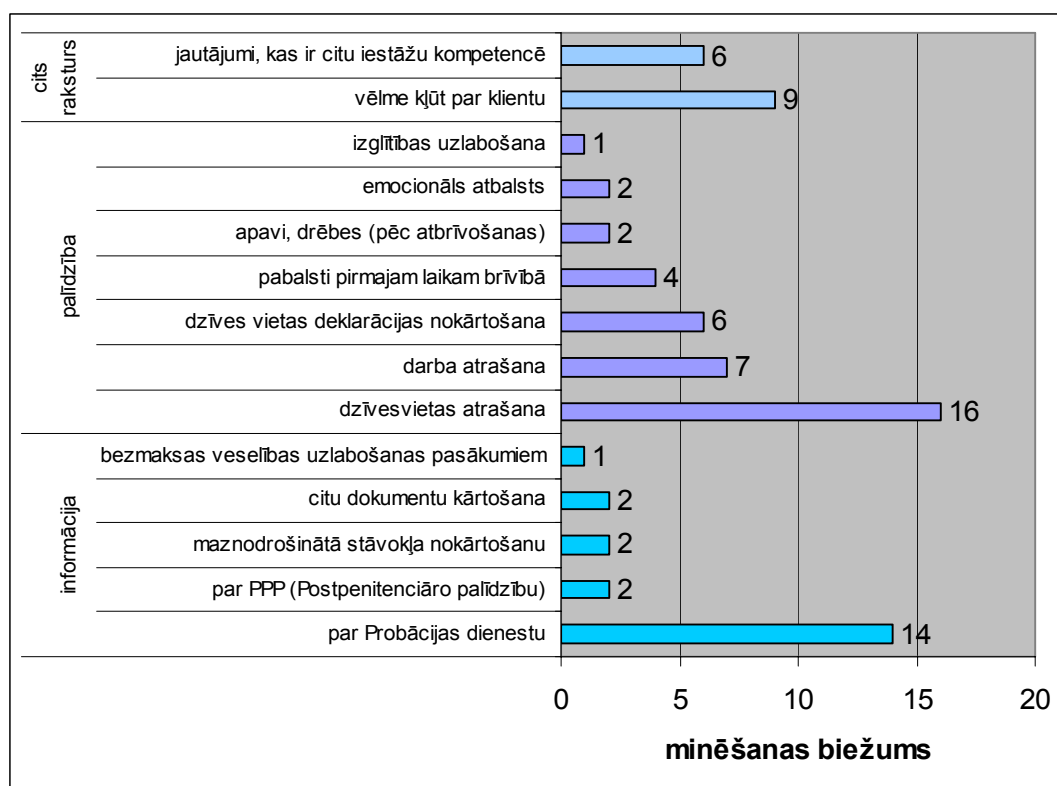
Avots: Valmieras Probācijas dienesta TSV sniegtā informācija 2005. g. decembrī.

Valmieras VPD darbinieki uzskata, ka pateicoties Mājupceļa programmai, ir iegūta pilnīgāka informācija par notiesāto problēmu loku, kas palīdz piesaistīt atbilstošus palīdzības resursus. Var teikt, ka *klienti ir kļuvuši prognozējamāki*. Šāda veida programmas varētu palīdzēt mazināt pārpratumus darbā ar klientiem. Iepazīstoties ar Probācijas dienesta Valmieras TSV praksi, un uzklusot probācijas dienesta darbinieku un pašu ieslodzīto viedokļus, var secināt, ka minētais laika periods, kurā notiek ieslodzītā vajadzību apzināšana (6 mēneši) varētu būt garāks. Tika izteikta vēlme ieslodzītajiem sniegt informāciju par sociālās dabas jautājumiem un nodrošināt iespēju b/a iestādēs iesaistīties dažādās programmās jau no pirmā brīža kad persona nonāk ieslodzījumā. Piemēram, persona pirmajā brīdī, nonākot cietumā, neizdomājas par to, ka vajadzētu lūgt pašvaldībai palīdzību saistībā ar savu bijušo dzīvesvietu, t.i., rast iespēju izīrēt šo dzīvokli uz to laiku, kamēr persona atrodas cietumā, lai neveidotos parāds. Kā rāda prakse, tad attiecīgā situācija var novest pie tā, ka personai, iznākot no cietuma ir izveidojies ļoti liels parāds par nesamaksāto īri, kā dēļ pašvaldība to atņē, atstājot personu bez dzīvesvietas. Šāda veida problēmas,

kas palikušas “ārpusē”, būtu iespējams novērst jau no paša sākuma, personai nonākot nebrīvē, ja tās tiktu apzinātas.

Papildus „Mājupceļā” programmas dalībnieku aptaujas anketām, pētnieki pārskatīja saraksti starp ieslodzītajiem un Probācijas dienestu. Vēstulēm un iesniegumiem bija dažāds saturs, taču galvenās prasības bija *lūgums pēc papildus informācijas, palīdzība, kā arī jautājumi, kas saistīti ar citu iestāžu kompetenci*. Tāpat vairākkārt tika izteikta vēlme kļūt par probācijas dienesta klientu.

78. grafiks. Valmieras probācijas dienestā saņemto vēstuļu saturs.

Avots: Valmieras Probācijas dienesta TSV sniegtā informācija 2005. g. decembrī.

Visvairāk vēstuļu ir saistītas ar dzīves vietas meklējumiem, tas norāda, ka Valmieras pilsētai un apkārtējām pašvaldībām arī turpmāk būs jādomā par to, kā nodrošināt dzīves vietas bijušajiem ieslodzītajiem. Tāpat nepieciešams sekot līdzi tam, lai ieslodzītais būtu aizsargāts no nelikumīgas mājokļa zaudēšanas ieslodzījuma laikā.

Solis pretī efektīvākai ieslodzīto sagatavošanai atbrīvošanai būtu arī skaidrāks funkciju sadalījums starp b/a iestādēm un probācijas dienestu. Saskaņā ar Probācijas likumu ieslodzīto sagatavošana atbrīvošanai tiek uzdots tieši probācijas dienestam sadarbojoties ar b/a iestādēm.³⁶ Taču Sodū izpildes kodekss nosaka, ka ieslodzīto sagatavošana atbrīvošanai jāveic brīvības atņemšanas iestādēm.³⁷ Šobrīd b/a iestāžu un Probācijas dienesta starpā ir panākta izpratne par to kāda ir iestāžu savstarpējā sadarbība ieslodzīto sagatavošanā atbrīvošanai – ieslodzīto sociālā rehabilitācija ir vairāk b/a iestāžu kompetencē, bet sociālā uzvedības korekcijas – probācijas dienesta kompetencē.³⁸ Tomēr, lai novērstu iespējamo funkciju pārklāšanos likumdošanā būtu precīzāk jānosaka sadarbība starp b/a iestādēm un Valsts probācijas dienestu.

3.6. Postpenitenciāro pakalpojumu sniegšana Vidzemē

Pēc atbrīvotā ierašanās probācijas dienestā tā dienesta darbinieki slēdz vienošanos ar potenciālo probācijas klientu par post-penitenciāro palīdzības saņemšanu. Post-penitenciārās palīdzības (PPP) ietvaros tiek risināts jautājums par dzīves vietu, bijušais ieslodzītais nosūtīts uz pašvaldības sociālajiem dienestiem, Nodarbinātības valsts aģentūru, sociālās rehabilitācijas centriem un dažos gadījumos iekārtots darbā.

Pētnieki pārliecinājās, ka dažos gadījumos nesaskan no b/a iestādēm saņemto paziņojumu skaits ar to personu skaitu, kuras reāli atbrīvojušās no ieslodzījuma vietām. Nesakrītība rodas salīdzinot informāciju ar Valsts Policijai sniegto informāciju par tām personām, kuras atbrīvojas no ieslodzījuma. Bieži vien personas, par kurām ir paziņojumi probācijas dienestam, nav ziņots policijai, vai arī otrādi. Lai arī šīs nesakrītības nav lielas, būtu vēlams uzlabot informācijas apriti starp ieslodzījuma vietu, policiju un probācijas dienestu.

No 1,499 atbrīvotajiem vairāk kā viena trešā daļa - 543 (36.2%) 2005. gadā kļuva par PPP klientiem. Skaitliski visvairāk PPP līgumi slēgti Rīgā, taču tur ir arī visvairāk bijušo ieslodzīto, kuri nav kļuvuši par PPP klientiem. 2005. gadā tādu bija

³⁶ Valsts probācijas dienesta likums, 30.12.2003., *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 183 (2948) 30.12.2003., 6. 6. pants.

³⁷ Latvijas sodu izpildes kodekss, 23.12.1970., *Latvijas Vēstnesis*, 2005-2006. 9. nod. 57. 4. pants.

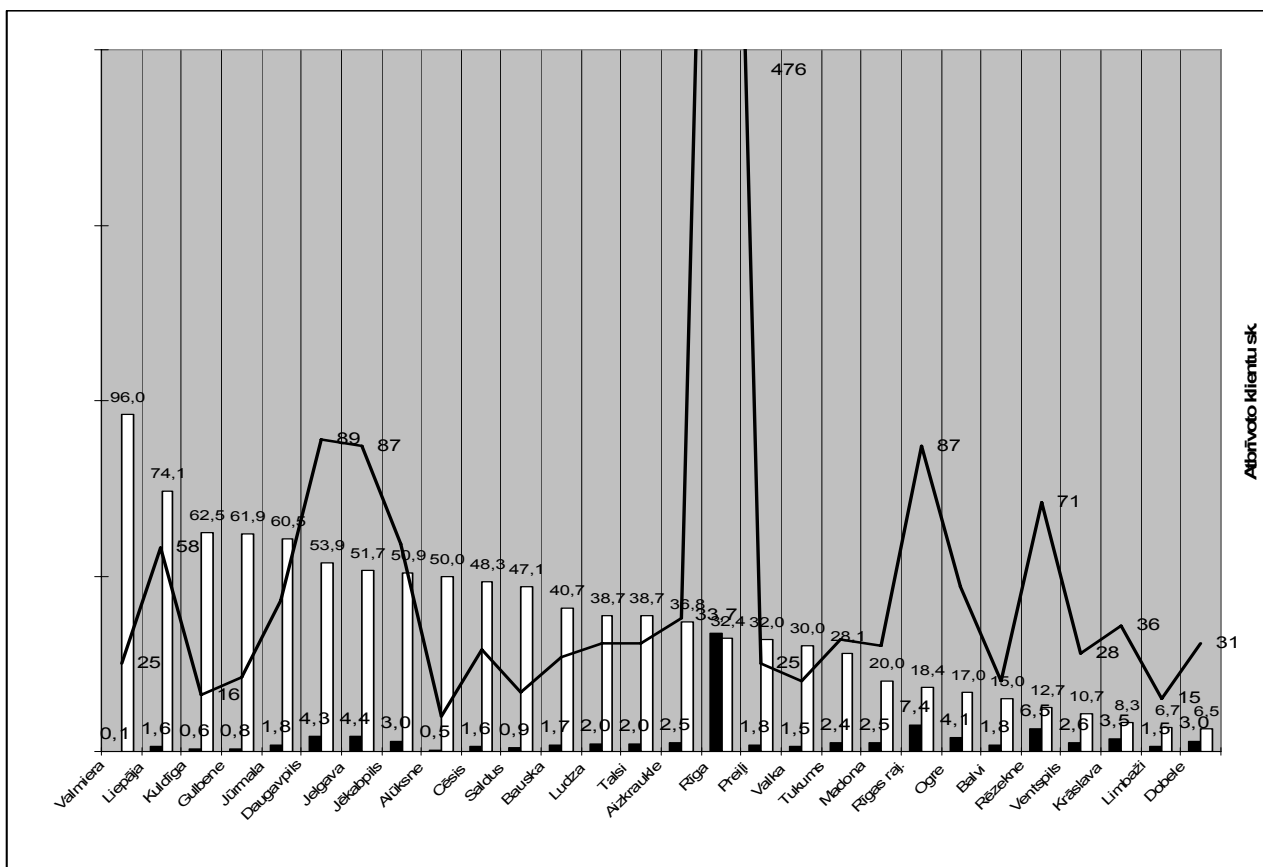
³⁸ Konference “Pusceļā uz mājām. Bijušo ieslodzīto integrācijas aspekti”, Rīga, 2006. g. 1. jūnijs.

322 (67,6%). Līdzīga tendence ir visās lielajās pilsētās, kaut arī atbrīvoto skaits tajās ir krietni mazāks.³⁹ Kopš 2004. gada klientu skaits probācijas dienestu TSV Vidzemē pieaudzis vairāk kā 3 reizes (no 116 klientiem 2004. gadā līdz 355 klientiem 2005. gada beigās). No tiem 22,5% saņem PPP. Klientu skaits Vidzemes TSV, kas saņēmuši PPP gada laikā pieaudzis 2,6 reizes – no 30 (25,9%) līdz 80 (22,5%).

Kādēļ PPP saņemšanai Vidzemē piesakās tikai aptuveni piektā daļa atbrīvoto? Kā norāda probācijas darbinieki, bijušo ieslodzīto vidū ir tādi, kas tikai pieprasa palīdzību no valsts, taču paši nav gatavi un spējīgi „kaut ko ieguldīt,” gan tādi, kas jau zina, ka atgriezīsies uz noziedzības ceļa. Cēsu probācijas dienesta TSV darbinieks norāda, ka klienti vēlas justies brīvi no pienākumiem. Tamdēļ viņiem ērtāk ir izmantot dažādus pabalstus, sociālās garantijas. Uz jautājumu „Kāda palīdzība jums būtu visnepieciešamākā uzsākot dzīvi brīvībā?” viens Valmieras cietuma ieslodzītais atbildēja, ka viņš vēlas *tieši gūt palīdzību 1-3 mēnešus pēc atbrīvošanas un iespēju nokārtot sadzīves formalitātes, apejot birokrātiju.*

³⁹ Valsts probācijas dienesta darbības pārskata prezentācija, Rīga, 11.01.2006.

79. grafiks. Atbrīvoto personu skaits, kuras kļuvas par PPP klientiem 2005. gadā.

□ Atbrīvotie, kas kļuvi par PPP klientiem (%)

■ Atbrīvotie, kas NAV kļuvi par PPP klientiem (%)

— Atbrīvoto skaits

Avots: Valsts Probācijas dienesta darbības pārskata prezentācija, Rīga, 11.01.2006.

Ir visai grūti prognozēt, cik atbrīvošanai gatavotie ieslodzītie brīvprātīgi piekritīs parakstīt vienošanos ar probācijas dienestu par PPP saņemšanu. Vērojams, ka lielajās pilsētās un tām tuvāko rajonu centros par PPP klientiem kļūst mazāk atbrīvoto (Dobele, Limbaži, Krāslava, Ventspils, Ogre u.c. – zem 30%). Visvairāk atbrīvoto, kas nesaņem PPP palīdzību bija Rīgā (322), Rīgas rajonā (71), Rēzeknē (62), Jelgavā (42), Daugavpilī (41) un Krāslavā (33) Visvairāk par PPP saņēmējiem kļuva Valmieras TSV klienti (96,0%), Liepājas TSV (74,1%), Kuldīgas TSV (62,5%) un Gulbenes TSV (61,9%). Turklāt, post-penitenciārās palīdzības saņēmēju skaita pieaugums Valmierā 2005. gada laikā ir bijis visstraujākais starp Vidzemes TSV. Līdz

2006. g. jūnijam par PPP saņēmējiem Valmierā bija kļuvuši vēl 9 klienti. Galvenie probācijas dienesta Vidzemes TSV klientūru raksturojošie rādītāji parādīti sekojošajos attēlos un tabulās.

28. attēls. Informācija par Vidzemes probācijas dienestu TSV klientiem, kas saņem PPP palīdzību.

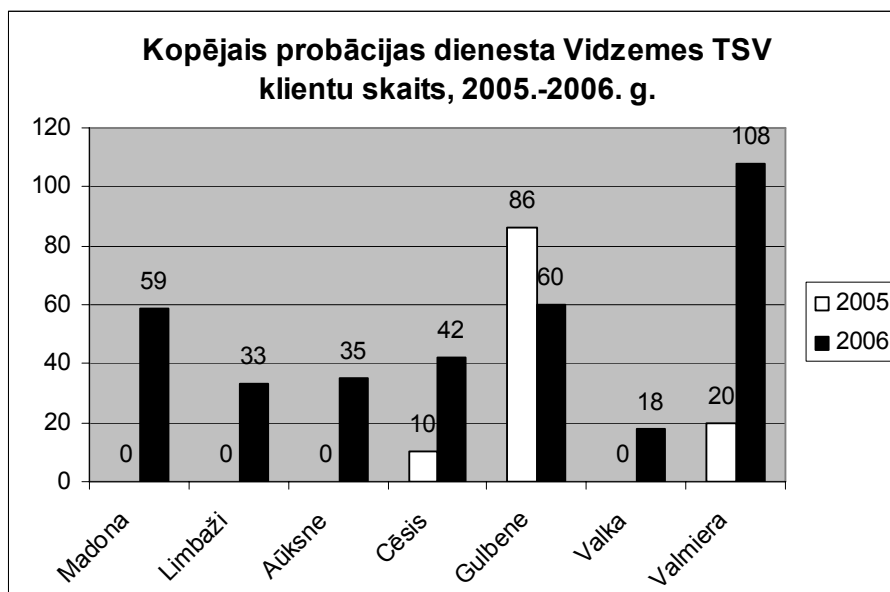
Informācija par Vidzemes probācijas dienestu TSV klientiem, kas saņem PPP palīdzību.

- Kopējais klientu skaits Vidzemes TSV uz 2004. g. beigām bija 116, bet 2005. gadā 355. Gada laikā ir pieaudzis par 239 (67%).
- 2005. gadā Vidzemes TSV tika iekārtotas 83 lietas par PPP saņemšanu. Tas ir aptuveni piektā daļa no visiem Vidzemes TSV klientiem un 12% no visām 690 iekārtotajām PPP lietām šajā gadā. Trešā daļa no Vidzemes TSV lietām iekārtota Valmieras TSV - 29 (34,9%) un Cēsu TSV – 29 (34,9%).
- Visvairāk no Valmieras cietuma atbrīvoto ieslodzīto bija Valmieras TSV 17 (41% no visiem klientiem). Pārējo TSV vidū no Valmieras cietuma atbrīvoto klientu skaits ir mazāks.
- Vairākums Vidzemes PPP saņēmēju ir neprecējušies, tomēr daudziem ir bērni. Valmieras TSV bērni bija 19 PPP klientiem, bet 4 bija precējušies.
- Vairākumam Vidzemes TSV PPP saņēmēju ir pamatskolas (34) un vidējā (31) izglītība. Sākumskolas izglītība ir 19 klientiem, bet 2 nav pat sākumskolas izglītība.
- Apmēram viena trešā daļa no Vidzemes TSV strādā, trešdaļa formāli ir bezdarbnieki, trešdaļa nestrādā.
- Caur probācijas dienestu darbu atraduši 20 klienti. Visvairāk Cēsīs (10) un Valmierā (5). Tie, kas atraduši darbu caur probācijas dienestu strādā celtniecībā, kokapstrādē u.c. nozarēs.
- 11 PPP saņēmēji ir atkārtoti tiesāti.

Dati: par Vidzemes probācijas dienestu TSV.⁴⁰

⁴⁰ Ziņu sniegšanas laiks: Madona (uz 01.01.2006), Limbaži (01.01.2006), Alūksne (27.04.2006), Cēsis (01.01.2006), Gulbene (27.04.2006), Valka (25.04.2006), Valmiera (22.05.2006).

80. grafiks. Klientu skaits probācijas dienesta Vidzemes TSV 2005.-2006. g.

21. tabula. Vidzemes TSV post-penitenciārās palīdzības saņēmēju pēdējās ieslodzījuma vietas.⁴¹

TSV	Madona		Limbaži		Alūksne		Cēsis		Gulbene		Valka		Valmiera			
	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk. 2005	%	Klientu sk. 2006	%
Valmieras cietums	3	43	2	40	1	25	1	10	2	11	1	12,5	6	38,0	17	41,0
Cits cietums (cita ieslodzījuma vieta)	4	57	3	60	3	75	9	90	17	89	7	87,5	10	62,0	24	59,0

22. tabula. Vidzemes TSV post-penitenciārās palīdzības saņēmēju ģimenes stāvoklis.

TSV	Madona		Limbaži		Alūksne		Cēsis		Gulbene		Valka		Valmiera			
	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk. 2005	%	Klientu sk. 2006	2006
Ģimenes stāvoklis																
Precējies	0	0	1	20	0	0	1	10	2	11	2	25	0	0%	4	10%
Neprecējies	7	100	4	80	4	100	9	90	17	89	6	75	16	100%	37	90%
Ir bērni (tai skaitā ir aizbildniecībā esoši bērni)	0	0	3	60	2	50	3	30	3	16	2	25	6	38%	19	46%

⁴¹ Šajās tabulās redzamie dati iegūti no Probācijas dienesta Vidzemes TSV.Ziņu sniegšanas laiks: Madona (uz 01.01.2006), Limbaži (01.01.2006), Alūksne (27.04.2006), Cēsis (01.01.2006), Gulbene (27.04.2006), Valka (25.04.2006), Valmiera (22.05.2006).

23. tabula. Vidzemes TSV post-penitenciārās palīdzības saņēmēju izglītības līmenis.

TSV	Madona		Limbaži		Alūksne		Cēsis		Gulbene		Valka		Valmiera				
	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk. 2005.	%	Klientu sk. 2006	%	
<i>Izglītības līmenis</i>																	
Nav sākumskolas	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	12	1	6	1	2	
Sākumskolas	3	43	0	0	0	0	4	40	3	16	2	25	3	19	7	17	
Pamatskolas	2	29	2	40	2	50	3	30	7	37	1	12	9	56	17	42	
Vidējā	1	14	3	60	0	0	2	20	9	47	2	25	2	13	14	34	
Vidējā profesionālā	1	14	0	0	2	50	1	10	0	0	2	25	1	6	2	5	
Augstākā	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	

24. tabula. Vidzemes TSV post-penitenciārās palīdzības saņēmēju nodarbinātība.

TSV	Madona		Limbaži		Alūksne		Cēsis		Gulbene		Valka		Valmiera				
	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk. 2005.	%	Klientu sk. 2006	%	
<i>Nodarbinātība</i>																	
Strādājošs			0	0	2	50	2	20	11	58	2	25	2	13	10	25	
Bezdarbnieks	4	57	2	40	0	0	2	20	7	37	2	25	5	12	12	29	
Nestrādājošs			3	60	2	50	6	60	1	5	4	50	9	56	19	46	

25. tabula. Vidzemes TSV post-penitenciarās palīdzības saņēmēju skaits, kas atraduši darbu caur probācijas dienestu.

TSV	Madona		Limbaži		Alūksne		Cēsis		Gulbene		Valka		Valmiera			
	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk. 2005.	%	Klientu sk. 2006	%
<i>Atraduši darbu uz līguma pamata</i>	0	0	0	0	1	25	1	10	4	21	2	25	5	31	12	29

26. tabula. Vidzemes TSV post-penitenciarās palīdzības saņēmēju atkārtota tiesājamība.

TSV	Madona		Limbaži		Alūksne		Cēsis		Gulbene		Valka		Valmiera			
	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk.	%	Klientu sk. 2005.	%	Klientu sk. 2006	%
<i>Atkārtoti tiesāti</i>	0	0	0	0	0	0	2	20	2	11	0	0	3	19	7	17

27. tabula. Uzņēmumi, kuros strādā tie PPP saņēmēji, kas atraduši darbu ar probācijas dienesta palīdzību.

Uzņēmums	Nodarbināto sk.	Nozare, profesija
	Madonas raj.	
	3	Gadījuma darbi
	Cēsu raj.	
	1	Kokapstrāde
	1	Putuplasta ražotne
	Gulbenes raj.	
Z/S „Kalnadzeņi”	1	
SIA „Gaujas koks”	1	
SIA „DAALI”	1	
	Valkas raj	
SIA „Prestižs,” Valka	1	Celtniecība, palīgstrādnieks
SIA „Rona”, Trikāta	1	Kokapstrāde, palīgstrādnieks
	Valmieras raj.	
SIA „Triāls”	1	Gaļas izcirtējs
A/S "Valmieras stikla šķiedra"	2	Operators
A/S "Milda"	1	Fasētājs
SIA "Kalnozols"	1	Celtnieks
A/S "Valpro Corp"	1	Metinātājs
A/S "Seda"	1	Palīgstrādnieks
SIA "Kantīne B"	1	Ekspeditors
SIA "Vērste"	1	Palīgstrādnieks
SIA "NC Dizaina centrs"	1	Galdnieks
SIA „Abullāči 2"	1	Apzaļumotājs
Kopā	21	

3.7. Probācijas klienti un viņu vajadzības: Valmieras Probācijas dienesta TSV gadījums

Pētījuma veicēji sīkāk apskatīja Probācijas dienesta Valmieras TSV pieredzi, darbā ar esošajiem un potenciālajiem klientiem.

Līdz 2005. g. decembrim vienošanos par postpenitenciārās palīdzības saņemšanu Probācijas dienesta Valmieras TSV bija noslēdzis 41 klients, vairākums no kuriem dzīvo Valmierā. 39% no viņiem pēdējā soda izciešanas vieta bija Valmieras cietums, bet 24% - Šķirotavas cietums. Aptuveni viena trešā daļa ir ieguvusi vidējo izglītību, 42% ieguvusi pamatizglītību (29. attēls).

Dati rāda, ka lielākā daļa probācijas dienesta klientu ir darba spējīgā vecumā, kas savukārt nozīmē to, ka ir jāattīsta atbalsta mehānismi, lai šīm personām dotu iespēju atgrieztos darba tirgū. Klientu demogrāfiskais portrets rāda, ka vairākums

(54%) klientu ir neprecējušies un vairāk kā trešā daļa ir šķīrusies (34%). 66% bērnu nav. Stipro sociālo saišu trūkums acīmredzot ir viens no iemesliem, kas bijušajiem ieslodzītiem liek meklēt palīdzību probācijas dienestā.

Lielākai daļai klientu ir vairāk kā trīs sodāmības. Ar to būtu jāērēķinās, meklējot klientiem atbilstošu darbu, jo izciešot sodu brīvības atņemšanas iestādēs, lielāko tiesu personas nestrādā, līdz ar to ir zudušas darba prasmes un iemaņas, kā arī spēja ilgstoši strādāt. Šajā situācijā būtu vēlams, klientiem atgriezties darbā pakāpeniski, sākotnēji strādājot pāris stundas dienā, ar ko būtu jāērēķinās darba devējam.

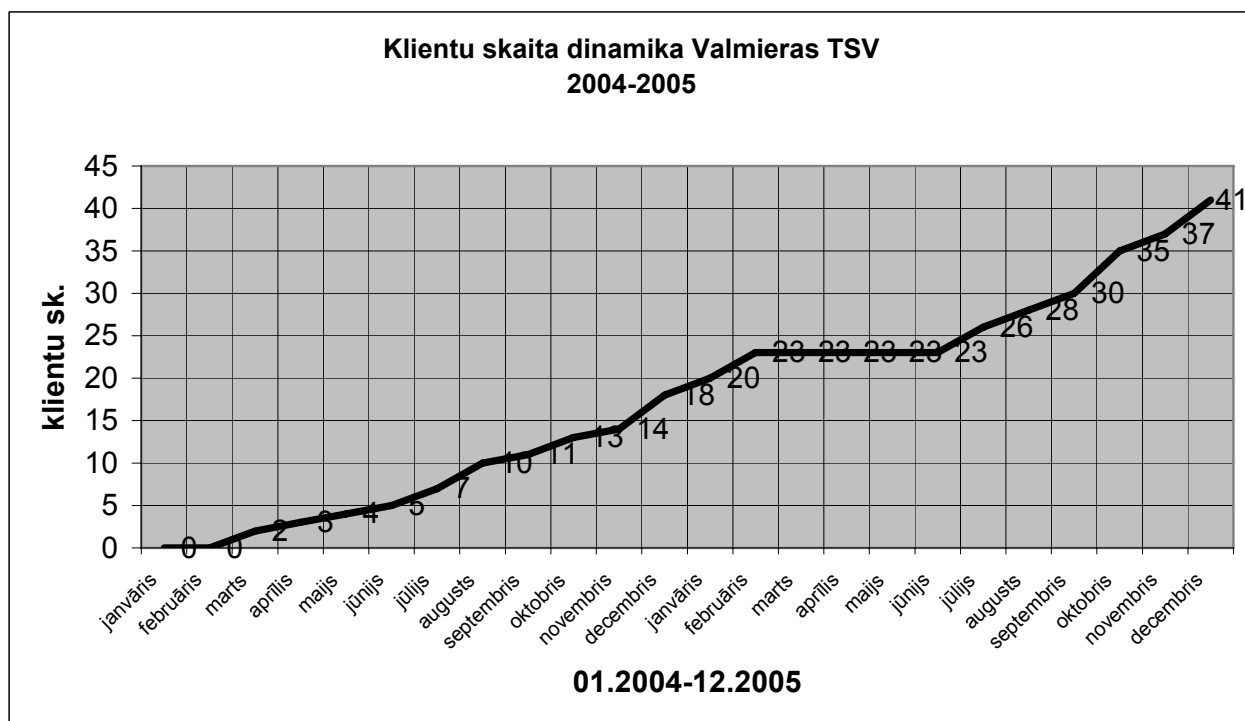
29. attēls. Galvenie fakti par Valmieras probācijas dienesta klientiem.

Galvenie fakti par Valmieras probācijas dienesta klientiem, kas saņem postpenitenciāro palīdzību:

- Līdz 2005. g. decembrim vienošanos par postpenitenciarās palīdzības saņemšanu Probācijas dienesta Valmieras TSV bija noslēdzis 41 klients.
- Visvairāk klientu ir vecumā no 31-40 gadiem.
- Vairākumam Valmieras TSV klientu pēdējā soda izciešanas vieta ir Valmieras cietums (39%), 24% - Šķirotavas cietums un 7% Jēkabpils cietums.
- Vairākums klientu - 63% dzīvo Valmierā.
- Vairākums Valmieras probācijas TSV klientu ir pilsoņi, 7% ir nepilsoņi.
- 90% klientu ir neprecējušies.
- 46% klientiem ir bērni.
- 42% ir pamatskolas izglītība, 34% vidējā.
- 46% klientu nestrādā, bet 29% formāli ir bezdarbnieki.
- 7 tiesāti atkārtoti.

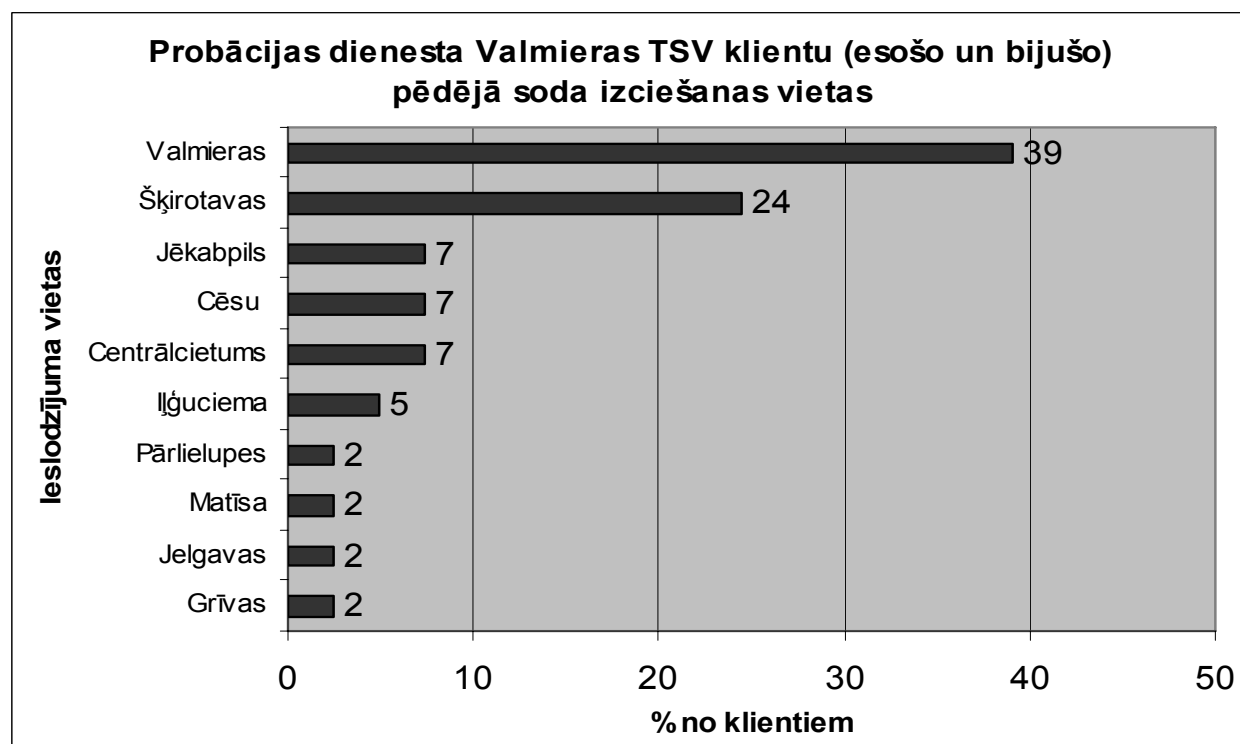
Avots: Valmieras Probācijas dienesta TSV sniegtā informācija 2005. g. decembrī.

81. grafiks. Klientu skaita dinamika Valmieras Probācijas dienesta TSV, 2004.-2005. g.

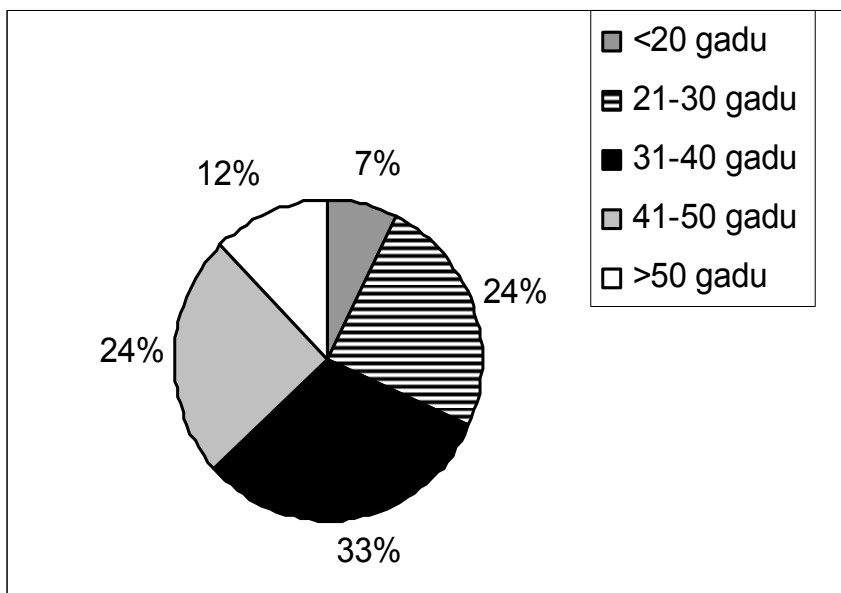
Avots: Valmieras Probācijas dienesta TSV sniegtā informācija 2005. g. decembrī.

82. grafiks. Valmieras TSV klientu pēdējā soda izciešanas vieta.

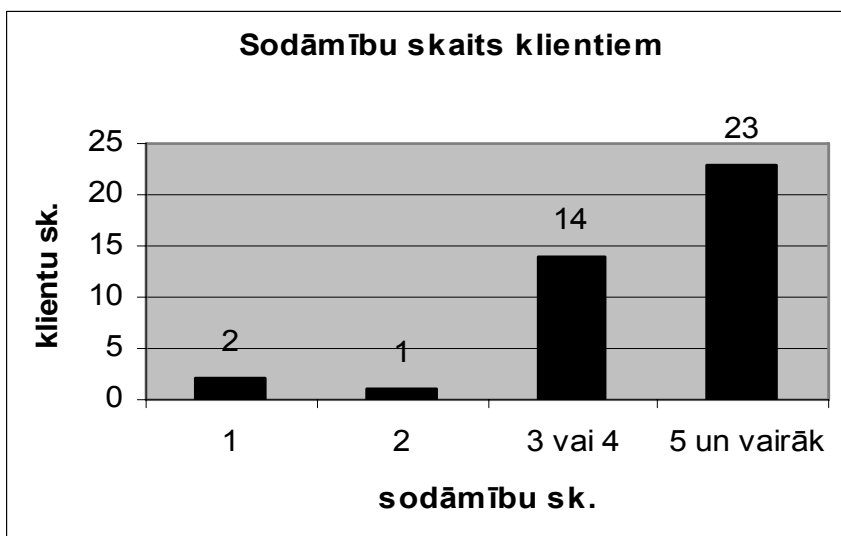
Avots: Valmieras Probācijas dienesta TSV sniegtā informācija 2005. g. decembrī.

83. grafiks. Valmieras Probācijas dienesta klientu vecums.

Avots: Valmieras Probācijas dienesta TSV sniegtā informācija 2005.g. decembrī.

84. grafiks. Sodāmību skaits Valmieras VPD TSV klientiem.

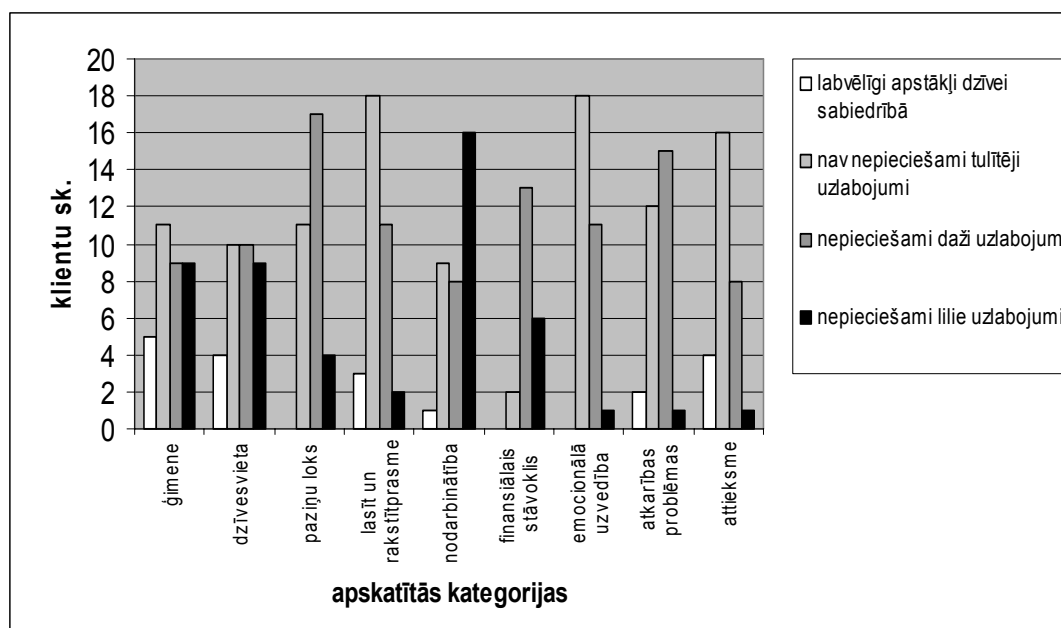
Avots: Valmieras Probācijas dienesta TSV sniegtā informācija 2005.g. decembrī.

Apkopojot klientu riska/vajadzību novērtējumus (RVN) Valmieras probācijas dienesta TSV redzams, ka galvenās jomas, kur nepieciešami lielākie uzlabojumi ir *nodarbinātība, dzīvesvieta un ģimene*.

30. attēls. Probācijas klientiem nepieciešamie uzlabojumi Valmieras TSV.

<u>Nepieciešami lieli uzlabojumi:</u>	<u>Nepieciešami daži uzlabojumi:</u>	<u>Nav nepieciešami tūlītēji uzlabojumi:</u>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Nodarbinātība 2. Dzīvesvieta 3. Ģimene. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Paziņu loks 2. Atkarības problēmas 3. Finansiālais stāvoklis 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lasīt un rakstītprasme 2. Emocionālā uzvedība 3. Attieksme

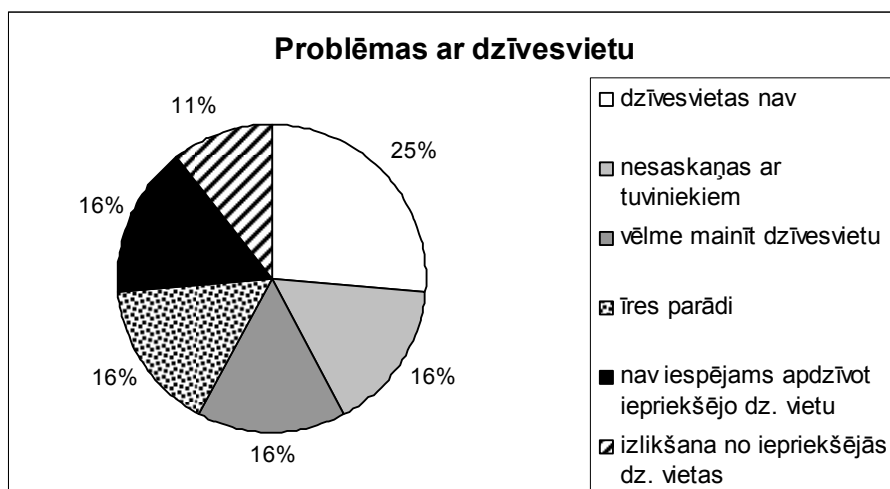
85. grafiks. Riska/vajadzību novērtējums klientiem, kas saņem post-penitenciāro palīdzību.

Avots: Valmieras Probācijas dienesta TSV sniegtā informācija 2005. g. decembrī.

Pusei personu, kuras atbrīvojas no ieslodzījuma vietām, ir dzīvesvietas problēmas, kas ir satraucošs aspekts nodarbinātības jautājumu risināšanā, īpaši sākuma posmā, kad nav uzkrāti finanšu līdzekļi. 25% gadījumu dzīves vietas nav vispār. Dažkārt bijušais ieslodzītais nevar atgriezties savā bijušajā dzīves vietā, jo to neļauj nesaskaņas ar tuviniekiem. Dažos gadījumos apcietinātā persona no savas iepriekšējās dzīves vietas ir izlikta. Visbiežāk tas notiek īres parādu dēļ.

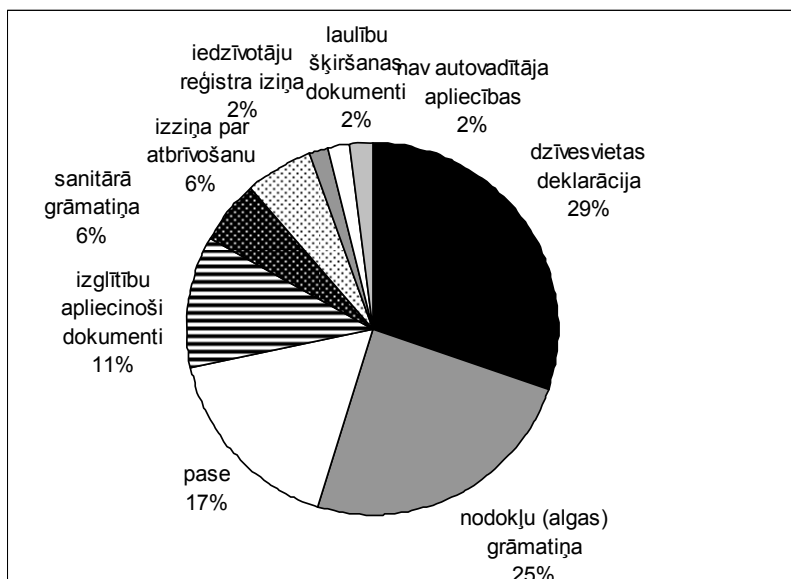
86. grafiks. Probācijas klientu problēmas ar dzīves vietu.

Avots: Valmieras Probācijas dienesta TSV sniegtā informācija 2005. g. decembrī.

Notiesātajām personām pēc soda izciešanas galvenokārt trūkst – pases un nodokļu grāmatiņas. Dzīves vietas deklarācijas izziņas trūkums ir visizplatītākā problēma. Problēmas ar dokumentiem ir aptuveni 75% klientu.

87. grafiks. Raksturīgākās problēmas ar dokumentiem.

Avots: Valmieras Probācijas dienesta TSV sniegtā informācija 2005. g. decembrī.

Darba prakse arī rāda, ka vienošanās slēgšana par PPP saņemšanu nebūtu jāierobežo noteiktā laika periodā pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas, tādējādi nodrošinot iespēju bijušajam ieslodzītajam meklēt palīdzību, ja viņš jūt, ka PPP viņam būtu nepieciešama. Ja bijušais ieslodzītais netiek galā ar savu kriminālo pagātņi un viņam valsts palīdzības izmantošanā nav slēptu nodomu, Probācijas dienesta darbiniekiem būtu jādod iespēja slēgt vienošanos par PPP saņemšanu. Šobrīd VPD Valmieras TSV ir divi gadījumi, kuros bijušie ieslodzītie paši vēlētos kļūt par PPP saņēmējiem. Gadījumā, ja klients nepilda vienošanās saistības, līgumu var lauzt.

3.8. Probācijas dienesta loma klientu nodarbinātības veicināšanā

Intervijās ar Valmieras VPD TSV darbiniekiem noskaidrojās, ka viņi savu iespēju robežās cenšas palīdzēt saviem klientiem atrast darbu, iesaistīt viņus apmācības programmā un dažādos nodarbinātības pasākumos. Uz 2006. g. sākumu Valmieras VPD TSV darbā tikuši iekārtoti 12 klienti (Vidzemes TSV kopā – 20). Valmieras VPD darbinieki veic vairākas regulāras pārrunas ar klientu par viņa iespējām un vēlmēm iesaistīties darba tirgū. Pārrunu laikā atklājas, ko viņi var un ko nevar veikt, viņu spējas un zināšanas. Probācijas dienesta darbinieks J.Olmanis palīdz bijušajam ieslodzītajam iekārtoties darbā izmantojot savus personīgos kontaktus. Pirms darba uzsākšanas probācijas dienestā J.Olmanis strādājis Valmieras raj. Kocēnu pagastā, palīdzot iekārtot darbā bezdarbniekus. *„Bijušie ieslodzīto atšķirībā no citiem bezdarbniekiem ir ar savādāku domāšanu, uztveri. Viņi ir nepatstāvīgāki,”* savus novērojumus pauž J.Olmanis.

Pārsvarā probācijas klienti tiek iesaistīti darba tirgū kā palīgstrādnieki, piemēram, noliktavu strādnieki. VPD darbinieki ir novērojuši, ka sarunā ar klientu dažkārt nākas strādāt pie tā saucamās *„melu atkodēšanas”*, jo bijušais ieslodzītais pasniedz savas spējas un zināšanas par labākām nekā tās patiesībā ir. Pārsvarā gadījumu probācijas klienti vēlas pēc iespējas ātrāk iegūt finanšu līdzekļus, tāpēc prasībās pret darba devēju dominē augsts atalgojums.

Bieži sastopama problēma ir personas veselības stāvoklis un atkarības, īpaši, alkohols. J.Olmanis min gadījumu, kad ļoti labam galdniekam tiek patstāvīgi atteikts darbs vietējos galdniecības uzņēmumos, jo personai ir atkarība no toksiskām vielām. Nereti bijušie ieslodzītie ir ar smagām veselības problēmām un nespēj iesaistīties darba tirgū. J.Olmanis strādā pie mērķauditorijas domāšanas maiņas, lai cilvēks ātrāk un veiksmīgāk tiktu iesaistīts darba tirgū - *„Bez naudas jeb iztikas līdzekļiem, bijušais ieslodzītais riskē nonākt sabiedrībai „nedraudzīgā” vidē un veikt nākamo likumu pārkāpumu.”⁴²*

Kopumā Valmieras VPD darbinieki uzskata, ka lielāku uzmanību vajadzētu pievērst darbam ar bijušo ieslodzīto uzvedības korekciju, jo iekļaušanās darba tirgū nenotiek automātiski un tā būs sarežģīta, ja nebūs radīti vajadzīgie priekšnoteikumi personas pamatvajadzībās, psihē un sociālajās atbalsta struktūrās. VPD Valmieras

⁴² Intervija ar VPD Valmieras TSV vadītāju Jāni Olmani 2005. g. 5. decembrī.

TSV vadītāja Maira Viatere komentē:

„Nepieciešamas trīs lietas - vispirms jau pašiem ieslodzītajiem ir jāgrib mainīties un jāapzinās cēloņi un “domāšanas kļūdas”, kas noveda uz noziedzīga nodarījuma ceļu. Tāpat svarīgs ir valsts atbalsts, radot labvēlīgus apstākļus tādu pamatvajadzību kā mājoklis, izglītība un darbs atjaunošanai, un ļoti būtisks ir sabiedrības un līdzcilvēku pozitīva attieksme un gatavība pieņemt bijušos cietumniekus kā pilnvērtīgus līdzcilvēkus.⁴³”

„Ļoti būtiski – nevar pievērsties tikai vienai lietai. Ir jābūt līdzsvaram starp visām problēmu sfērām, jo ja tiks risināta viena no tām, pārējās atstājot novārtā, nekāda rezultāta nebūs. Piemēram, risinot nodarbinātības jautājumu – darbs tiks atrasts, bet ja cilvēkam nebūs mājvietas, ģimenes atbalsta vai arī būs draugi, kuri “pavedina uz muļķībām” vai atkarības problēmas, drīz vien darbs tiks zaudēts un problēma atgriezīsies.⁴⁴”

Patlaban Valmieras TSV visaktuālāk ir sagatavot probācijas klientu intervijai un sarunām ar darba devēju. Šajā sakarā dienests vēlētos ciešāk sadarboties ar Vidzemes profesionālās karjeras izvēles aģentūras nodaļu.

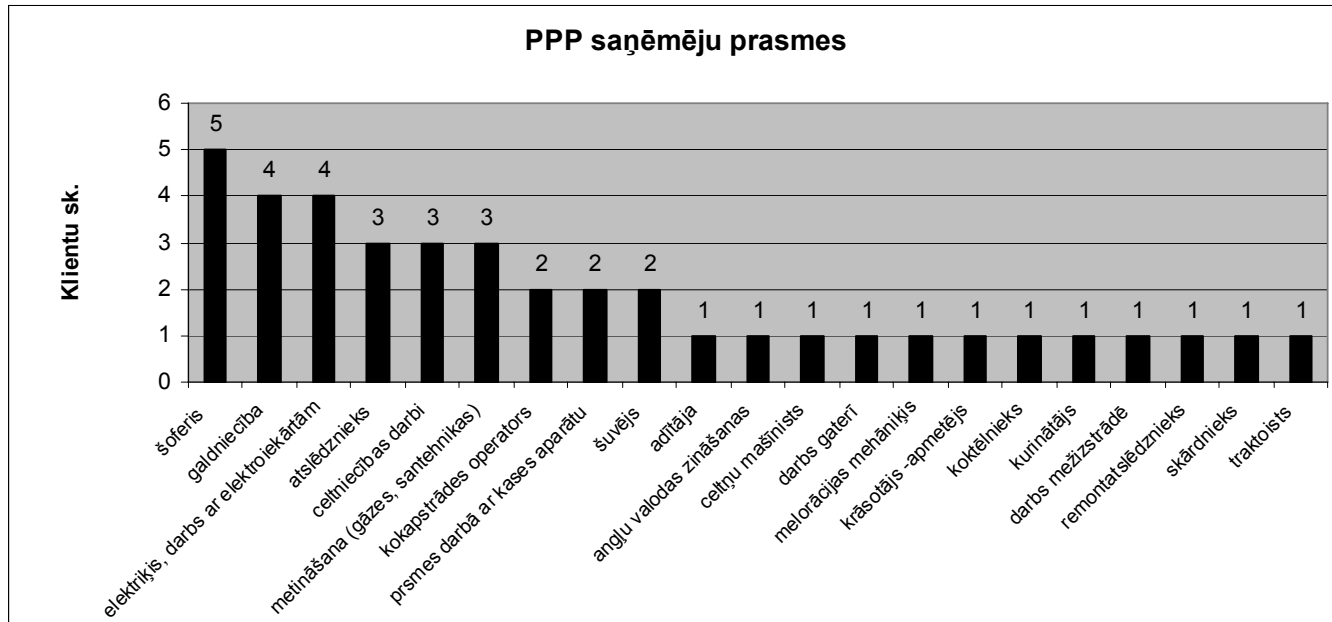
Vidēji gadā probācijas dienesta Valmieras struktūrvienība saņem 20 – 25 vēstules no ieslodzītajiem Latvijā. Ja sākotnēji vēstulēs tika izteikts pieprasījums pēc palīdzības, tad tagad – lūgums pēc palīdzības. Līdz ar to probācijas dienests secina, ka ir mainījusies attieksme un viedoklis par probācijas dienesta spējām un nozīmi. M.Viatere uzskata, ka tas liecina par pieaugošu uzticību valsts probācijas sistēmai.⁴⁵

⁴³ Intervija ar VPD Valmieras TSV vadītāju M.Viateri 2005. g. 5. decembrī.

⁴⁴ Intervija ar VPD Valmieras TSV vadītāju M.Viateri 2005. g. 5. decembrī.

⁴⁵ Intervija ar VPD Valmieras TSV vadītāju M.Viateri 2005. g. 5. decembrī.

88. grafiks. Valmieras TSV klientu uzrādītās amata prasmes.

Avots: Valmieras Probācijas dienesta TSV sniegtā informācija 2005. g. decembrī.

3.9. Sadarbība ar sociālās rehabilitācijas centriem (SRC)

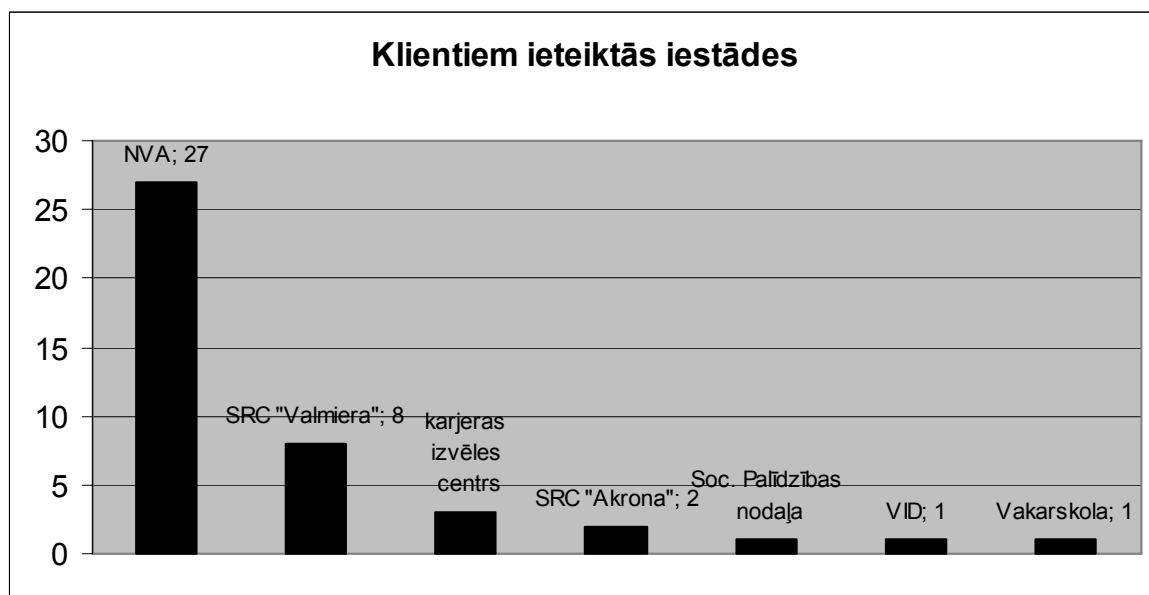
Patlaban Latvijā ir 9 sociālās rehabilitācijas centri, kas piedāvā programmas bijušajiem ieslodzītajiem. Daļu no tiem ir izveidojušas sabiedriskās organizācijas, citus - pašvaldības. Kopā uz SRC 2005. gadā no probācijas dienesta TSV visā Latvijā tika nosūtīti 174 klienti: „Rīgas pilsētas misija” (22 klienti), SRC sievietēm Rīgā „Labā cerība” (6 klienti), SRC Liepājā (18 klienti), Valmierā (14 klienti), Jaungulbenē „Klintis” (3 klienti), SRC „Ratnieki” (62 klienti), biedrība „Kalna svētību kopiena” un Saulaines profesionālā vidusskola (6 klienti), „Akrona” – Minesotas atkarību novēršanas programma (14 klienti).

Šobrīd rehabilitācijas centru fiziskā kapacitāte tiek izmantota par 60-70%. Sagaidāms, ka centru piepildījums palielināsies, kad tiesas nozīmēs personas tos apmeklēt piespiedu kārtā. Jau šobrīd ir redzams, ka bijušo ieslodzīto mērķa auditorija, kas varētu izmantot rehabilitācijas centru pakalpojumus ir diezgan dažāda pēc vecuma, zināšanu un prasmju līmeņa. No 174 klientiem, kas tika nosūtīti uz SRC 38 (22%) pilnībā pabeiguši piedāvāto sociālās rehabilitācijas programmu, bet 54 (31%) atskaitīti vai patvaļīgi tos pametuši, bet 86 (49%) 2006. gada sākumā vēl atradās

centros.⁴⁶ Gandrīz visiem klientiem ir raksturīgas atkarības problēmas. Tas nozīmē, ka jau laikus jādomā par atbilstošu uzvedības un rehabilitācijas programmu piedāvājumu jau ieslodzījuma vietās, lai rehabilitācijas centriem vairs nebūtu jāstrādā tikai ar atkarību novēršanu. Lai palīdzētu perspektīvo programmu veidotājiem šī pētījuma ietvaros apkopti Īlas slēgta tipa cietumā realizējamo uzvedības korekcijas un rehabilitācijas programmu apraksti.⁴⁷

Tā kā pašvaldības Latvijā bieži vien nespēj nodrošināt saistošo likumu, t.i., Pašvaldības likuma un Sociālo pakalpojumu likuma izpildi, kas nosaka, ka pašvaldībām visām personām, kas atgriežas no ieslodzījuma ir jānodrošina apdzīvojamā platība (arī citas sociālās garantijas), tad sociālie rehabilitācijas centri šobrīd ir alternatīva uz noteiktu laiku izmitinot sodu izcietušās personas, kamēr pašvaldība rod iespēju tās apgādāt ar pastāvīgu dzīvesvietu. Personas pēc soda izciešanas rehabilitācijas centrā nonāk, izsakot brīvprātīgu vēlēšanos, piekrītot ieverot centra izvirzītos noteikumus.

89. grafiks. Valmieras TSV klientiem ieteiktās iestādes.

Avots: Valmieras Probācijas dienesta TSV sniegtā informācija 2005. g. decembrī.

⁴⁶ LR Tieslietu ministrija (2006) *Tieslietu ministrijas 2005. gada publiskais pārskats* Rīga, 18. lpp.

⁴⁷ Vidzemes augstskola (2006) *Resocializācijas programmu realizēšana Īlas cietumā Norvēģijā*.

3.10. Pašvaldības sociālā palīdzība

Valmieras pilsētas domes struktūrā ietilpst divas nodaļas, kas visbiežāk ir iesaistītas sodu izcietušo personu rehabilitācijas procesā. Tās ir sociālās palīdzības nodaļa un nekustamo īpašumu nodaļa. Sociālās palīdzības nodaļa palīdz personām, iznākot no cietuma saņemt garantēto minimālo ienākumu (GMI), kā arī vienreizēju pabalstu Ls 20,- apmērā tām personām, kuras pirms apcietinājuma bijušas pierakstītas (deklarēta dzīves vieta) Valmieras rajonā. Tā arī izsniedz izziņas personu ģimenēm, kurām tiek piešķirts “trūcīgas ģimenes” statuss. To nosaka pēc Valmieras pilsētas domes 11.11.2004. sēdes lēmuma Nr. 554, Valmieras pilsētas domes saistošie noteikumi Nr.11 “*Par trūcīgas ģimenes statusa noteikšanu un sociālās palīdzības pabalstiem Valmieras pilsētā*”. Pie pašvaldības sociālās palīdzības struktūrām pieskaitāma arī bāriņtiesa (pagasta tiesa), kura saskaņā ar Probācijas dienesta likuma 15.panta 3.daļu, veic pasākumus, lai atrisinātu sociālās problēmas, kas attiecas uz nepilngadīgajām personām, kuras atbrīvotas no brīvības atņemšanas iestādēm un kurām nav vecāku vai aizbildņu. Sociālās palīdzības nodaļas struktūrā ietilpst arī Valmieras Probācijas centrs.

3.10.1. Valmieras Probācijas centrs

Valmieras Probācijas centrs (VPC) ir Valmieras pilsētas domes Sociālās palīdzības nodaļas struktūrvienība, kas tika izveidota 2002. gadā pēc Norvēģijas valsts atbalsta programmas, sniedzot informāciju, ieteikumus, rekomendācijas, kā arī humāno palīdzību centra istabu iekārtošanai. Patlaban VPC tiek pilnībā finansēts no EQUAL projekta „Jauni risinājumi bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanai” līdzekļiem. Projekts finansē 6 līdzīgus centrus visā Latvijā. Valmieras pilsēta šajā projektā ir sadarbības partneris. Līdzīgs modelis izveidojies arī Liepājā.

Pašreizējais VPC finansēšanas modelis nosaka to, ka centrs darbojas gan kā pašvaldības struktūrvienība, gan pildot EQUAL projektā izvirzītos nosacījumus.

Kā Valmieras pilsētas pašvaldības struktūrvienība, VPC savu kompetenču ietvaros nodrošina iedzīvotājus ar dzīvojamo platību. Persona var nonākt centrā noslēdzot ar Valmieras pilsētas domes Nekustamo īpašumu nodaļu līgumu, kur tām tiek ierādīta apdzīvojamā platība, gultasvieta, virtuve, sanitārais mezgls un citas sadzīviska rakstura lietas, lai persona varētu dzīvot un turpināt sevis pilnveidošanu

mācībās, darba meklējumos. Ir arī gadījumi, kad bijušie ieslodzītie nevēlas izmantot šo piedāvāto iespēju, jo paralēli tam, ka persona uzturas centrā, ir jāievēro iekšējās kārtības noteikumi. Tiek uzraudzīts, lai probācijas centra iemītnieki apmeklētu ģimenes ārstu, meklētu darba vietu, turpina izglītoties utt.

Daļa personu uz VPC tiek nosūtītas caur VPD Valmieras TSV balstoties uz tiesas lēmumu par uzraudzību vai PPP vienošanās pamata. Uz šiem klientiem attiecas arī Probācijas dienesta uzstādījumi un prasības. VPC šim klientam izstrādā 8 mēnešu rehabilitācijas plānu, kas palīdz risināt personīgās problēmas tā, lai, izejot no centra, viņš spētu patstāvīgi dzīvot. Plāns balstās un klienta „Riska / vajadzību novērtējumu”, ko sagatavo probācijas dienesta darbinieks. Šajā laikā tiek slēgts līgums starp klientu un VPC, kas paredz, ka persona var pamest centru jebkurā laikā. Taču, ja Probācijas centru nosaka tiesa, tad centrs veic personas uzraudzību un viņam ir aizliegts pamest centru ātrāk par tiesas noteikto laiku. Valsts probācijas dienesta realizētā EQUAL projekta līdzekļi Valmieras Probācijas centrā finansē 20 vietas bijušajiem ieslodzītajiem.

Līdz ar to, veidojas situācijā, kur daļa VPC klientu ir saistīti ar Probācijas dienestu, citi – ar pašvaldību. Probācijas dienesta darbinieki uzskata, ka šāds modelis varētu darboties arī turpmāk, kamēr pašvaldības pašām būs spējīgas maksāt par savu iedzīvotāju rehabilitāciju. Pagaidām šis modelis ir izdevīgs arī pašvaldībai, jo bijušo ieslodzīto problēmu risināšanai tiek izmantots Probācijas dienesta finansējums. Nonākot centrā Probācijas dienesta klients iegūst arī papildus drošību, jo noslēdzoties Probācijas dienesta finansētajām 8 mēnešu programmām, centra klientam (ja vien viņa dzīves vieta ir Valmiera), ir iespējams saglabāt dzīves vietu centrā, ja sociālie darbinieki konstatējuši, ka viņš nav spējīgs dzīvot patstāvīgi.

Uz 2006. g. februāri Valmieras Probācijas centrā dzīvoja 14 klienti. 8 no tiem strādāja. 2006. gada martā Centru atstāja tā pirmie klienti. Pārsvārā centra iemītnieki pēc ieslodzījuma ir palikuši bez dzīvesvietas un VPC ir vieta, kur viņi var uzturēties 8 mēnešus. Centrs uzņem vīriešus, kuri ir vismaz 18 gadus veci. Lai arī sākotnēji bija plānots, ka Centrā uzturēsies tikai klienti no Valmieras pašvaldības, reāli tajā dzīvo bijušie ieslodzītie arī no citām pašvaldībām. VPC bez dzīvesvietas palikušajiem probācijas dienesta klientiem piedāvā pārtiku, higiēnas preces, apģērbu, dzīvesvietu (10 m²), komunālos pakalpojumus, psihologu palīdzību, sociālā darbinieka palīdzību un nodarbinātības konsultācijas. VPC ir izveidotas 10 istabas, kurās katrā ir guļvieta 2

personām, sanitārais mezgls (4 tualetes, dušas kabīne, veļas mazgāšanas automāts), koplietošanas virtuve, mācību telpa (klase kopā ar bibliotēku) un administratīvās telpas. Visi centra darbinieki strādā darbadienās no 8:00 līdz 17:00. Pārējā laikā Centru pieskata kāds no 4 dežurantiem, tomēr šāda uzraudzība ne vienmēr ir efektīva, nemot vērā centra klientu specifiku. Klientus VPC telpās var apmeklēt viņu tuvinieki un viesi noteiktā apmeklētāju laikā.

Sarunās ar VPC darbiniekiem noskaidrojās, ka visai grūti būtu atrast speciālistus, kas vadītu psiholoģijas un uzvedības korekcijas nodarbības. Tas ir izskaidrojams ar to, ka sociālā darba izglītība penitenciārajā jomā Latvijā ilgst tikai divus gadus. Izveidojot probācijas centrus Latvijā, tik noteikts, kādas apmācības katrā centrā tiks rīkotas. Taču ierobežoto resursu un speciālistu dēļ, tagad katrs centrs individuāli lemj par apmācības iespējamību. Centrā tiek rīkotas dažādas izglītojošas nodarbības, kas sniedz klientiem psiholoģisku palīdzību un cik iespējams – informatīvu palīdzību. Pozitīvi, ka daļa VPC klientu ir iestājušies kādās no Valmieras Profesionālās izglītības centra apmācībām, kā ēka atrodas līdzās Probācijas centram. Valmieras Profesionālās izglītības centrs piedāvā prakses iespējas apmācību beigās un darba iespējas pēc apmācībām.

VPC darbiniekiem nākas saskarties ar bijušajiem ieslodzītajiem, kuriem kriminālā pagātne un ieslodzījums ir spēcīgi degradējuši psihi. Viena no pašreizējām problēma ir arī tā, ka centrā nav iespējams nodrošināt iemītnieku izmitināšanu tā, lai mazinātu kontaktēšanās iespējas starp recidīvistiem un tiem, kuriem ir pirmā ieslodzījuma pieredze. Saītes, kas iedibinātas ieslodzījuma vietā turpina saistīt bijušos ieslodzītos arī brīvībā. Līdz ar to daļai probācijas centra iemītnieku ceļš ved atpakaļ uz ieslodzījuma vietu. Praksē kontaktēšanos bijušo ieslodzīto vidū pašreizējos apstākļos nav iespējams novērst. VPD Valmieras TSV vadītāja M.Viatere uzskata, ka problēmu var risināt vienīgi ar programmām, kurās māca bijušajiem ieslodzītajiem kļūt neatkarīgākiem no „pieredzējušo draugu” ietekmes.

Lai gan sākotnēji VPC bija iecerēts kā pagaidu risinājums bijušo ieslodzīto nodrošināšanai ar dzīvojamo platību un elementārajiem dzīves apstākļiem, nevajadzētu aizmirst, ka centra darbības primārā funkcija tomēr ir notiesāto rehabilitācija: *„Centru neveido tādēļ, lai būtu gultas vietas. Centru veido tādēļ, lai realizētu programmas,”* saka M.Viatere. Gultas vietas un ēdināšana nepieciešama

tikai tiem, kuriem pēc ieslodzījuma reāli vairs „nav kur palikt.” Lai arī valsts un pašvaldību iestāžu darbinieki pieņem šādu uzstādījumu, tomēr patlaban šādu centru darbības loģiku Latvijā diktē klientu sociālās pamatvajadzības un pašvaldību ierobežotās iespējas nodrošināt dzīvesvietu.

3.11. Sociālās rehabilitācijas un sociālās uzvedības korekcijas pakalpojumu nodrošināšanas tiesiskie jautājumi

Sakarā ar to, ka Latvijā patlaban vēl nav vienotas politikas bijušo ieslodzīto integrācijas jomā, probācijas, sociālo rehabilitācijas centru darbinieku un pašvaldību pārstāvju vidū ne vienmēr pastāv vienota izpratne par to, kura institūcija īsti uzņemas atbildību par bijušo ieslodzīto problēmu risināšanu. Tā kā vietējo pašvaldību iespējas nodrošināt bijušajiem ieslodzītajiem mājokli un rehabilitācijas pakalpojumus ir ļoti ierobežotas, pastāv uzskats, ka šie jautājumi būtu jārisina tieši probācijas dienestam. Tomēr Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9. pantā ir noteikts, ka sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību tomēr jāsniedz pašvaldībai, kuras teritorijā persona reģistrējusi savu pamata dzīves vietu. Tas attiecas arī uz bijušajiem ieslodzītajiem. Likumā arī noteikts, ka bijušie ieslodzītie, kuru patstāvīgā dzīves vieta ir attiecīgās pašvaldības teritorija, ir tiesīgi saņemt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus (21. pants). Tajā pašā laikā jāuzsver, ka probācijas dienesta funkcijās ietilpst nevis sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšana, bet gan *sociālās uzvedības korekcijas nodrošināšana, sociālās uzvedības korekcijas programmu izstrāde un preventīvo pasākumu veikšana*. Probācijas dienests arī nodrošina postpenitenciāro palīdzību - pasākumu kopumu personu iekļaušanai sabiedrībā pēc pamatsoda izciešanas brīvības atņemšanas iestādē. Neskaidrības iestāžu sadarbībā rada tas, ka Probācijas dienesta likumā ir noteikts sociālā rehabilitācijas centra statuss un īpaši noteikts, ka šī centra galvenais uzdevums *ir veikt sociālās uzvedības korekciju*.⁴⁸ Praktiski šī likuma norma tiek īstenota probācijas dienestam sadarbojoties ar sociālās rehabilitācijas centriem. Tas tāpēc, lai probācijas sistēmas ietvaros nebūtu jāveido īpaši centri, kas veiktu tikai sociālās uzvedības korekcijas pasākumus. Valsts Probācijas dienesta likums tādēļ nosaka, ka Valsts probācijas dienests sadarbojas ar

⁴⁸ Probācijas dienesta likums nosaka, ka „sociālās rehabilitācijas centrs ir institūcija, kura atbilst sociālās rehabilitācijas institūcijām izvirzītajām prasībām un kuras galvenais uzdevums ir veikt probācijas klientu sociālās uzvedības korekciju.”

sociālajiem rehabilitācijas centriem un atbilstoši ikgadējam budžetam nodrošina valsts līdzdalību probācijas klientiem paredzēto sociālās uzvedības korekcijas pasākumu finansēšanā.⁴⁹ Tādā veidā sociālās uzvedības korekcijas funkcijas tiek nodrošinātas uz pastāvošās sociālās rehabilitāciju centru bāzes. Tomēr, kā rāda sociālā darba prakse, korekcijas un rehabilitācijas pasākumi bieži vien tiek īstenoti vienotu programmu ietvaros, kā tas piemēram ir SRC „Ratnieki.”⁵⁰ Tāpēc, turpinot paplašināt rehabilitācijas un sociālās uzvedības korekcijas pasākumu piedāvājumu bijušajiem ieslodzītiem un ieslodzījuma vietās, būtu precīzi jāatrunā sociālās uzvedības korekcijas un rehabilitācijas programmu finansēšanas kārtība. Pastāvošajā likumdošanā sastopams nošķirums starp t.s. ieslodzīto *sociālo uzvedības korekciju* un *rehabilitāciju*. Saskaņā ar Valsts probācijas dienesta likumu *sociālā uzvedības korekcija* tiek definēta kā „*metodoloģiski organizēts pasākumu kopums, kura mērķis ir integrēt personu sabiedrībā.*” (1.8. pants) Savukārt *rehabilitācijas* izpratne saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu (01.01.2003) ir šāda: „*[rehabilitācija ir] pasākumu kopums, kas vērsts uz sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā, un ietver sevī pakalpojumus personas dzīvesvietā un sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā vai dzīvesvietā vai sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā.*”

Jāparedz, ka perspektīvā ieslodzīto sociālā uzvedības korekcijas un rehabilitācijas pasākumus varētu aprakstīt vienotas *resociālizācijas* izpratnes ietvaros. Taču šajā jautājumā būtu vēlama diskusija starp iesaistītajām pusēm – akadēmiskā sektora pārstāvjiem, sociālajiem darbiniekiem, kā arī valsts iestāžu un pašvaldību pārstāvjiem. Diskusijā vajadzētu noskaidrot jēdzienu: „resociālizācija,” „sociālās uzvedības korekcija” un „rehabilitācija,” „integrācija” būtību, lai iesaistītajām pusēm veidotos vienota izpratne par šo terminu nozīmi, un lai tās efektīvāk varētu skaidrot sabiedrībai bijušo ieslodzīto *iekļaušanas* jautājumus.

⁴⁹ Valsts Probācijas dienesta likums, 30.12.2003., *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 183 (2948) 30.12.2003. 9. pants 2. punkts.

⁵⁰ SO Glābšana (2004) Bijušo notiesāto sociālās rehabilitācijas un integrācijas sabiedrībā kompleksā programma, BO “Starptautiskais fonds – Glābšana”, Rīga.

3.12. NVA loma bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā⁵¹

Visi probācijas klienti Valmierā pēc nepieciešamo dokumentu nokārtošanas tiek nosūtīti uz NVA bezdarbnieku reģistrācijai, jo tas VPD darbinieku prāt ir veids, kā ātrāk un efektīvāk iekārtot bijušo ieslodzīto darbā. Šo procesu atviegļina fakts, ka abi dienesti Valmierā atrodas vienā ēkā. NVA organizē kursus bezdarbniekiem, piemēram, lai tie iegūtu apliecību par valsts valodas apguvi. Projekta ietvaros ir iespējams kārtot eksāmenus, lai bez maksas iegūtu autovadītāja apliecību. Apmeklējot NVA bijušais ieslodzītais tiek pierēģistrēts. Ja vēlas, viņš tiek nosūtīts uz Profesionālās karjeras izvēles centru, kur tiek noteiktas viņa vēlmes un profesionālās spējas. Pēc tam, ja tas nepieciešams, tiek veiktas psihologa konsultācijas. Balstoties uz Profesionālās karjeras izvēles centra sniegto atzinumu, tiek piemeklēti atbilstoši prasmju uzlabošanas un paaugstināšanas kursi vai apmācības. Kārtību, kādā tiek izveidota un funkcionē bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta sistēma nosaka *Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums*. Likums nosaka, kādi ir aktīvie nodarbinātības pasākumi, kuros var iesaistīties bijušie ieslodzītie. „Aktīvie nodarbinātības pasākumi ir šādi:

- 1) profesionālā apmācība, pārkvalifikācija un kvalifikācijas paaugstināšana;
- 2) algoti pagaidu darbi;
- 3) pasākumi konkurētspējas paaugstināšanai;

4) pasākumi noteiktām personu grupām, jo īpaši personām no 15 līdz 24 (ieskaitot) gadu vecumam; personām, kurām ir noteikta invaliditāte; personām ar garīga rakstura traucējumiem (pasākums "Atbalstītais darbs"); personām divu mēnešu laikā pēc bērna kopšanas atvaļinājuma (bērna kopšanas perioda) beigām; personām, kurām līdz valsts vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamā vecuma sasniegšanai atlikuši ne vairāk kā pieci gadi; personām, kuras Nodarbinātības valsts aģentūras uzskaitē ir ilgāk par vienu gadu (turpmāk — ilgstošie bezdarbnieki); personām pēc soda izciešanas brīvības atņemšanas iestādēs un citām mērķa grupām saskaņā ar Latvijas Nacionālo rīcības plānu nodarbinātības veicināšanai;

⁵¹ Pētījuma autori pateicas Edgaram Rantiņam par atļauju izmantot viņa diplomdarbā apkopoto informāciju - sk. Rantiņš, E. (2006) *Bijušo ieslodzīto iekļaušana darba tirgū Latvijā, Valmieras rajona gadījuma analīze* diplomdarbs Vidzemes augstskola.

5) pasākumi komercdarbības vai pašnodarbinātības uzsākšanai.⁵²

Lai arī bijušie ieslodzītie var iesaistīties jebkurā no piedāvātajiem nodarbinātības pasākumiem, tomēr uz viņiem vairāk attiecas pasākumi noteiktām personu grupām, jo tie paredz speciālu darbu ar katru sociālajam atstumtības riskam pakļautajām mērķgrupām, koncentrējoties uz katras mērķgrupas konkrētajām vajadzībām.

⁵² Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums, 01.07.2002, 3. pants, *Latvijas Vēstnesis* 80 (2655) 29.05.2002.

31. attēls. NVA realizētās programmas, kurās var iesaistīties bijušie ieslodzītie.

NVA piedāvājums bijušajiem ieslodzītajiem

Bijušiem ieslodzītajiem paredzēts projekts: „Apmācību nodrošināšana sociālās atstumtības riska grupām, iekļaujot informācijas un komunikāciju atbalstu invalīdiem”, kas piedāvā apgūstamās profesijas personām ar nepabeigtu un pabeigtu pamatizglītību, kā arī atsevišķi personām ar arodizglītību un vidējo izglītību. Tiek piedāvātas programmas arī bez kvalifikācijas ieguves. Apmācību laikā ar 2006.gadu tiek maksāta stipendija Ls 40.00 mēnesī, kā arī tiek kompensēta daļa transporta un dzīvošanas izdevumu. Sociālās atstumtības riska grupu bezdarbnieki ir cilvēki, kuri dažādu iemeslu dēļ ilgstoši ir bijuši izstumti no darba tirgus – invalīdi ar dažāda veida funkcionālajiem traucējumiem (redzes, dzirdes, u.c.); ilgstošie bezdarbnieki; jaunieši bezdarbnieki (vecumā no 18 līdz 24 gadiem) ar zemu izglītības līmeni (ieguvuši pamatizglītību vai izglītību, kas zemāka par pamatizglītību); bezdarbnieki, kas darba tirgū atgriežas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, kā arī **bezdarbnieki pēc soda izciešanas brīvības atņemšanas iestādēs.**

***Uzziņai** – Šī pētījuma tapšanas laikā, šajā projektā ir iesaistīts 1 bijušais ieslodzītais (vīrietis, vecums – 46 gadi, tautība – latvietis, izglītība - vidējā). Viņš apgūst apdares darba strādnieka profesiju. Viņa apmācību laiks ir aptuveni seši mēneši – 830 stundas. Persona atbrīvojusies no ieslodzījuma vietas 16.09.2005. un bezdarbnieka statusu ieguvusi 21.09.2005.*

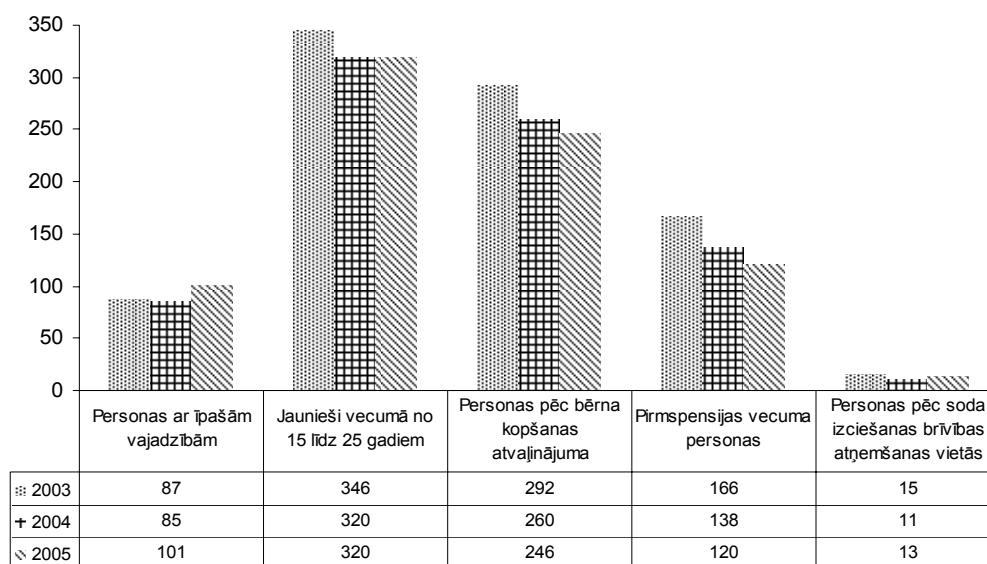
Programma „Bezdarbnieku pārkvalifikācija un tālākizglītība”, kas piedāvā apmācības personām ar pamatizglītību un personām ar vidējo izglītību, kā arī profesionālās pilnveides programmas bez kvalifikācijas ieguves. Apmācību laikā ar 2006.gadu tiek maksāta stipendija Ls 40.00 mēnesī, kā arī tiek kompensēta daļa transporta un dzīvošanas izdevumu.

Programma „Apmācības bezdarbnieku un darba meklētāju konkurētspējas nodrošināšanai”, piedāvā kursus sociālo un funkcionālo prasmju apguvei un modulāro apmācību darba tirgum nepieciešamo pamatprasmju un iemaņu apgūšanai. Šajā projektā netiek atmaksāti transporta un dzīvošanas izdevumi un netiek izmaksātas stipendijas.

Avots: NVA Valmieras filiāles informācija uz 26.01.2006. Pētījuma veicēji pateicas NVA statistiķei Anitai Ansonai par šīs informācijas sagatavošanu.

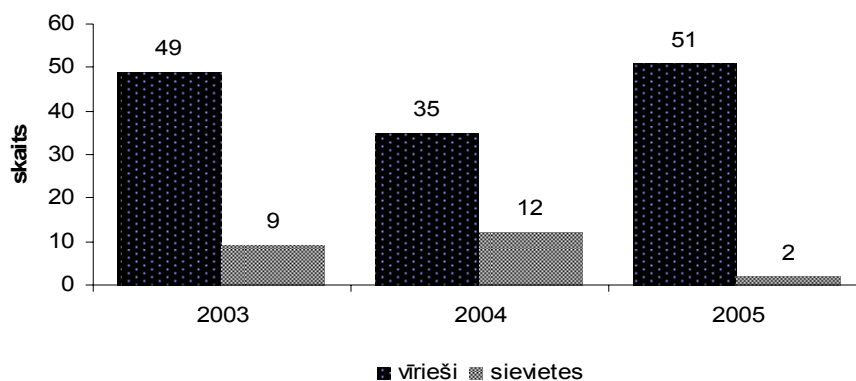
NVA Valmieras filiālē reģistrēto bezdarbnieku skaits sociāli atstumtības riska mērķgrupās 2005. gadā bija 800. Lielākais reģistrēto bezdarbnieku skaits visos trīs gados ir jaunieši vecumā no 15 līdz 25 gadiem. Kā nākamā grupa seko personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma. NVA mērķgrupa – personas pēc soda izciešanas brīvības atņemšanas vietās – ir skaitliski vismazākā. Var novērot, ka laikā no 2003. gada uz 2004. gadu atbrīvoto no ieslodzījuma vietām skaits sarūk, bet no 2004. gada uz 2005. gadu atkal pieaug. Bijušo ieslodzīto vidū dominē vīrieši, mazāk ir sievietes. Tas ir skaidrojams ar vīriešu skaitlisko pārsvaru ieslodzījuma vietās.

90. grafiks. Bezdarbnieku sadalījums pa mērķgrupām Valmieras rajonā 2003-2005. gads.

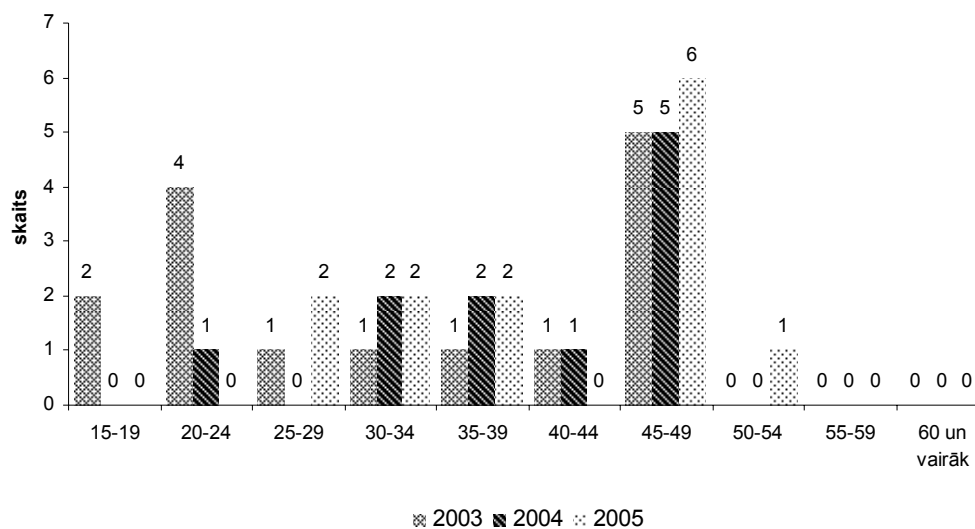
Avots: LR Nodarbinātības valsts aģentūra Valmieras filiāle, 2006.

91. grafiks. Personu, pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietām, skaits Vidzemes reģionā 2003-2005. gads.

Avots: LR Nodarbinātības valsts aģentūra Valmieras filiāle.

92. grafiks. NVA Valmieras filiālē reģistrēto personu pēc soda izciešanas brīvības atņemšanas iestādēs sadalījums vecuma grupās 2003-2005. gads.

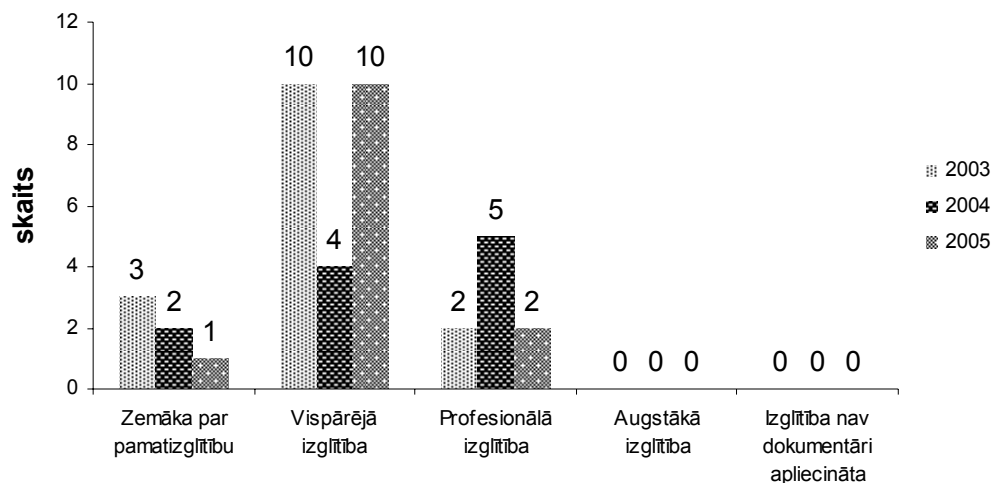

Avots: LR Nodarbinātības valsts aģentūra Valmieras filiāle.

Lielākā vecuma grupa personu, kas izcietuši sodu b/a iestādēs ir vecumā no 45 līdz 49 gadiem. Tas ir liels vecums darba meklētājam. Otrs lielākais bijušo ieslodzīto skaits ir vecumā no 30 līdz 39 gadiem. Vērojams, ka pakāpeniski ir samazinājies bijušo ieslodzīto skaits vecumā no 15 līdz 24 gadiem un vecumā no 15 līdz 19 gadiem, savukārt, pieaudzis ir bijušo ieslodzīto skaits vecumā no 25 līdz 29 gadiem. Vispār bijušo ieslodzīto nav vecumā grupā no 55 un vairāk gadiem.

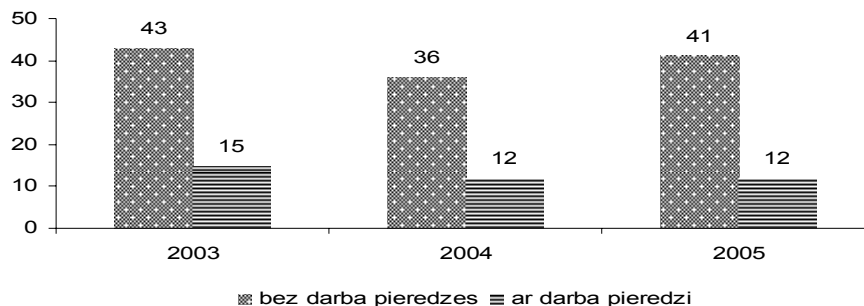
Lielākajai daļai bijušo ieslodzīto, kas reģistrējušies NVA Valmieras filiālē, izglītības līmenis 2003. un 2005. gadā ir vispārējā izglītība, kas liecina par profesionālu prasmju trūkumu šīm personām. 2004. gadā vislielākais skaits bijušo ieslodzīto bija ar profesionālo izglītību. NVA darba meklētāju rindās nav bijušo ieslodzīto ar augstāko izglītību.

93. grafiks. NVA Valmieras filiālē reģistrēto personu pēc suda izciešanas brīvības atņemšanas iestādēs sadalījums pēc izglītības 2003-2005. gads.

Avots: LR Nodarbinātības valsts aģentūra Valmieras filiāle.

94. grafiks. Personu pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma sadalījums Vidzemes reģionā pēc darba pieredzes 2003-2005. g. beigās.

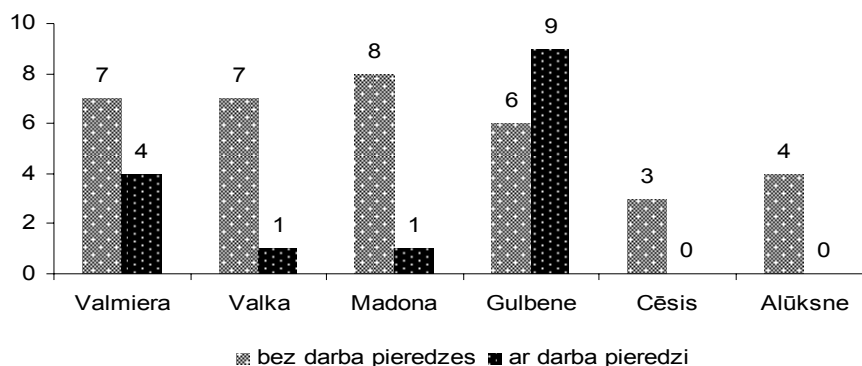
Avots: LR Nodarbinātības valsts aģentūra Valmieras filiāle.

Jāsecina, ka lielākā daļa bijušo ieslodzīto, kas ir reģistrējušies NVA Vidzemes reģiona filiālēs, ir bez darba pieredzes un tikai aptuveni ceturtdaļa ir ar darba pieredzi. Tikai Gulbenē bijušie ieslodzītie ir vairāk ar darba pieredzi, mazāk bez darba pieredzes. Pārējās NVA filiālēs reģistrētie bijušie ieslodzītie - bezdarbnieki pārsvarā ir bez darba pieredzes.

No kopējā bijušo ieslodzīto bezdarbnieku skaita, kas reģistrējušies NVA Valmieras filiālē, tikai neliela daļa, attiecīgi, 2004. gadā divi (22% no kopējā NVA Valmieras filiālē reģistrēto bijušo ieslodzīto skaita) un 2005. gadā viens (13% no kopējā bijušo ieslodzīto skaita, kas ir reģistrējušies NVA Valmieras filiālē) ir

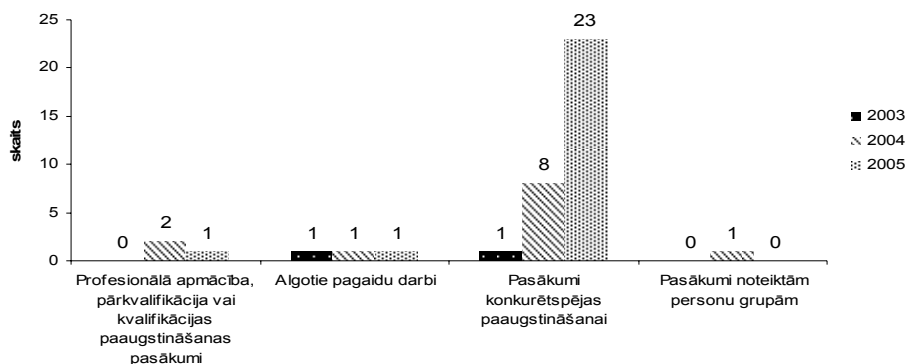
iesaistīties pārkvalifikācijā vai kvalifikācijas paaugstināšanā. 2003. gadā neviens no bijušajiem ieslodzītajiem bezdarbniekiem neizmantoja šādu izdevību. Būtiski ir tas, ka par šo kursu apmeklēšanu to dalībniekiem tiek maksāta stipendija un transporta kompensācija, kas varētu kalpot par stimulu šo kursu apmeklēšanai, bet acīmredzot, no bezdarbnieku viedokļa, šī stipendija ir nepietiekoša. Visvairāk bijušie ieslodzītie ir iesaistīti pasākumos konkurētspējas paaugstināšanai. Šajos pasākumos ietilpst profesionālās piemērotības noteikšana, darba meklēšanas metožu apguve, psiholoģiskā atbalsta un darba tirgum nepieciešamo pamata prasmju un iemaņu apguves nodarbības semināru lekciju un konsultāciju veidā. Šajā pasākumā iesaistītajiem parasti nekompensē īres un transporta izdevumus.

95. grafiks. Personu pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietām sadalījums pa Vidzemes reģiona NVA filiālēm pēc darba pieredzes 28.02.2006.

Avots: LR Nodarbinātības valsts aģentūra Valmieras filiāle

96. grafiks. Personu pēc soda izciešanas brīvības atņemšanas iestādēs iesaistīšana NVA piedāvātajos aktīvās nodarbinātības pasākumos un algotos pagaidu darbos 2003-2005.gads.

Avots: LR Nodarbinātības valsts aģentūra Valmieras filiāle.

Apkopojot vispārējās tendences par personām, kas izcietušas sodu b/a iestādēs NVA Valmieras filiālē, var secināt, ka:

- bijušie ieslodzītie ne pārāk aktīvi iesaistās NVA aktīvās nodarbinātības pasākumos. Patlaban bijušie ieslodzītie Valmieras NVA reģistrēto bezdarbnieku skaitā veido apmēram 0,7%. Lai arī Valmierā laika posmā 2000-2005. gadam bija lielākais NVA reģistrēto bijušo ieslodzīto skaits – 82, tikai 12 no tiem kļuva par nodarbinātiem. Tas ir 14,6% no kopējā NVA Valmieras filiālē bijušo ieslodzīto reģistrētā skaita attiecīgajā laika posmā. Labāks nodarbinātības līmenis ir NVA Valkas filiālei. Tur par nodarbinātiem kļuva 18 no 61 bijušajiem ieslodzītajiem, kas bija reģistrējušies NVA Valkas filiālē (Rantiņš, 2006).
- Vērojamas nesaskaņas starp NVA prasībām attiecībā uz potenciālajiem klientiem – bijušajiem ieslodzītajiem, lai viņi varētu iesaistīties NVA realizētajās programmās. NVA programmās viena no prasībām ir pamatizglītība un valsts valodas zināšanas, kas bijušajiem ieslodzītajiem bieži vien nav. Visaktuālākā šī problēma parasti ir gados jauniešiem likuma pārkāpējiem, kuriem nereti ir tikai dažu klašu izglītība.
- Nereti arī uzņēmēji, kas varētu nodrošināt prakses un darba vietas atsakās no NVA piedāvājumiem iesaistīties nodarbinātības veicinošās programmās, kurās tiek piesaistīti arī bijušie ieslodzītie. Iemesls tam ir ilga un apjomīga formalitāšu kārtošana, kā arī valsts kontroles iestāžu pārbaudes uzņēmumā. Šis secinājums pastiprina šajā pētījumā izvirzīto apgalvojumu, ka vienlīdz liels uzsvars kopienas līmenī liekams uz neformālo kontaktu un sociālo saišu izmantošanu darba meklējumos.

3.13. Atbalsts bijušo ieslodzīto problēmu risinājumi kopienas līmenī

Tālāk pētījuma veicēji pievēršas iespējamajiem uzlabojumiem tajās jomās, kuras identificētas probācijas klientu riska/vajadzību novērtējumos. Šīs jomas ir *nodarbinātība, dzīvesvieta un ģimene*. Pieejas šo problēmu risināšanai aizgūtas no ārvalstu piemēriem, līdz ar to risinājumi nav pārņemami pilnībā un to ieviešanai noteikti ir nepieciešama atbilstoša finanšu, organizatorisko un cilvēkresursu kombinācija, kā arī atbilstošs adaptācijas periods.

3.13.1. Bijušo ieslodzīto nodarbinātības iespēju paaugstināšana

Nodarbinātības veicināšanas programmas, kas domātas tām personām, kas atbrīvojušās no ieslodzījuma vietām, piedāvā viņiem iespēju strādāt, vienlaicīgi nodrošinot nepieciešamo uzraudzību un iespēju pilnveidot savas karjeras iespējas. Lai šīs programmas darbotos efektīvi, tās parasti tiek piedāvātas tikai tiem klientiem, kuri izgājuši sociālās uzvedības korekcijas un alkohola vai narkotiku atkarību novēršanas programmas.

Nodarbību veicināšanas programmas parasti ietver četrus savstarpēji saistītus komponentus:

1. *Administratīvais komponents.* Programmai jānodrošina klienti ar brīvo darba vietu sarakstu, CV datu bāzi, izglītības piedāvājumiem utml. Vienlaicīgi programmai jānodrošina arī mārketinga un sabiedrisko attiecību atbalsts, lai veidotu attiecības ar esošajiem un potenciālajiem uzņēmējiem, kas piedāvā darba vietas, izglītības iestādēm, nevalstiskajām organizācijām, SRC un sabiedrību kopumā.
2. *Mācību komponents.* Programmas ietvaros tiek slēgts līgums ar profesionālās izglītības mācību centriem, kas nodrošina pamata apmācību nozarē un darba drošībā.
3. *Nodarbinātības komponents.* Prakse rāda, ka parasti vairāki programmas klienti grupās tiek nodarbināti vienā darba vietā, jo tādējādi paveras iespēja

nodarbināt vairākus cilvēkus uzreiz, vienlaicīgi nodrošinot viņiem nepieciešamo vadību un uzraudzību. Populārākās nozares ir ēku būvniecība, rekonstrukcija, teritoriju uzkopšana, ainavu apzaļumošana, lauksaimniecības darbi.

4. *Karjeras pilnveides komponents.* Programmas klients var praktiski apgūt vadītāja un uzrauga prasmes, kā arī pats kļūt par vienības vadītāju. Papildus klients var saņemt zināšanas lietvedībā, apgūt grāmatvedības pamatus, lietišķo etiķeti un iegūt citas vadītājam nepieciešamās prasmes. Šajā posmā tiek slēgti līgumi ar profesionālās izglītības mācību centriem vai augstākās izglītības iestādēm par programmas dalībnieku tālāko apmācību.

Patlaban veiksmīgi līdzīgu programmu kompleksu Latvijā realizē SO „Glābšana” SRC „Ratnieki.” Šīs organizācijas pieredze dokumentēta ziņojumā „Bijušo notiesāto rehabilitācijas un integrācijas sabiedrībā kompleksā programma.”⁵³ Tālāk apskatīta Kanādas nevalstisko organizāciju pieredze bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā.

3.13.2. Kanādas pieredze bijušo notiesāto nodarbinātības veicināšanā

Tiesu vara Kanādā ir sadalīta starp federālajām un desmit provinču varas iestādēm. Vairums tradicionālo cietuma programmu tiek realizētas federālajā līmenī, bet provinces pārrauga probācijas programmas. Līdzās formālajām cietuma programmām, kurās piedāvā kognitīvo prasmju un dzīves iemaņu apguvi, kā arī profesionālo sagatavošanu, pastāv virkne kopienu realizētu programmu. Vairāku NVO darbībā atrodami veiksmīgi piemēri, kā, iesaistoties uzņēmējdarbības sektoram, iespējams reintegrēt bijušos ieslodzītos kopienās un darba tirgū.

Provinču cietumi Kanādā ietilpst provinču jurisdikcijā un tajos ieslodzīti likumpārkāpēji, kuri notiesāti uz laiku līdz diviem gadiem. Vidējais ieslodzījuma termiņš vairumā provinču cietumu ir trīs līdz sešiem mēnešiem. Tā kā vidējais ieslodzījuma termiņš ir tik īss, provinču cietumos realizē maz programmu. Visbiežāk

⁵³ SO Glābšana (2004) *Bijušo notiesāto sociālās rehabilitācijas un integrācijas sabiedrībā kompleksā programma* Rīga.

vietējās organizācijas iesaistās tādu programmu izstrādē un realizēšanā, kas tiek uzsāktas cietumā, bet pēc ieslodzītā atbrīvošanas var turpināties brīvībā.

32. attēls. Vietējā līmeņa reintegrācijas un nodarbinātības programmas – Džona Hovarda biedrības piemērs.

Džona Hovarda biedrība

Dažās Džona Hovarda biedrības iestādēs darbinieki piedāvā obligātu konsultēšanu personām, kas drīzumā atbrīvojas no provinču cietumiem pieaugušajiem, kā arī pirms termiņa atbrīvotajiem, nosacīti atbrīvotajiem un agrāk ieslodzītajām personām, ēnu dienas dažādās profesijās, CV un darba intervijas sagatavošanu. Ir organizācijas, kas piedāvā plašas nodarbinātības iniciatīvas, kurās 8 līdz 26 nedēļu garās nodarbinātības programmās likumpārkāpēji un noziedzības riska grupas personas paaugstina savu pašvērtējumu, tajā pašā laikā labāk apzinoties savu personīgo izvēli un atbildību nodarbinātības aspektā. Sagaidāms, ka šajā programmā iesaistītie piedzīvos panākumus darbā, nodrošinās pozitīvas atsauksmes par savu darbu, iegūs vērtīgas prasmes dažādās nozarēs (mežsaimniecībā, viesmīlības nozarē un celtniecībā).

Bez tam daudzas biedrības iestādes sniedz padomus un atsauksmes, atbalstot bijušos ieslodzītos kontaktējoties ar citām organizācijām, gadījumos, kad radušās finansiālas vai nodarbinātības problēmas, apmeklē federālos cietumus, provinču cietumus, piedalās atbrīvošanas plānošanā, konsultē ģimenes, piedāvā transporta pakalpojumus ģimeņu nogādāšanā uz federālajiem cietumiem, organizē sievu un radnieku grupu vizītes.

Dž. Hovarda biedrības projekts „Atvaseļošanās nodomi”

Viena no Džona Hovarda biedrības iniciatīvām ir „Atvaseļošanās nodomu projekts”. Tā ir kopienā realizēta ieslodzījuma alternatīvas programma, kuras mērķis veicināt paša likumpārkāpēja apzinīgumu, apelējot pie kopienas drošības un upura vajadzībām. Balstoties uz šīs programmas principiem radīti šādi pakalpojumi: individuālā un ģimenes konsultēšana, atsaukšanās uz sociālā dienesta palīdzību, nodarbinātības iespējas, advokāta palīdzība krimināltiesu sistēmā, informēšana par ieslodzījuma un attaisnošanas iespējām. Izmantojot daudznozaru pieeju, balstoties uz kopienu partnerattiecībām un provinču atbalstu, programmas ietvaros iespējams daudzpusīgs pakalpojumu piedāvājums.

Lai sniegtu palīdzību pārējas posmā no cietuma uz darbu, šī programma piedāvā visaptverošu rakstprasmes un izglītības palīdzības programmu aizturētajām personām, kas atrodas provinces iepriekšējās aizturēšanas centrā. Šī programmas mērķis ir sniegt iespēju aizturētajiem apgūt lasīšanas, rakstīšanas un matemātikas prasmes, kas viņiem būs nepieciešamas, dzīvojot sabiedrībā. Bez tam rakstprasmes programma piedāvā arī teātra un dzīves prasmju apguvi kopienā un citās iestādēs.

Šī programma piedāvā arī atbalstu nodarbinātībā, piedāvājot pirmsnodarbinātības novērtējumu, atsauksmes potenciālajiem darba devējiem, kā arī (profesionālo) sagatavošanu, palīdzību CV rakstīšanā un sagatavošanos darba intervijai.

Sīkāk par pirmsnodarbinātības pasākumiem bijušajiem ieslodzītajiem:

http://www.sgc.gc.ca/publications/corrections/pdf/199810b_e.pdf, <http://www.sfu.ca/crj/>.

33. attēls. Menonītu centrālās komitejas programmas bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā.

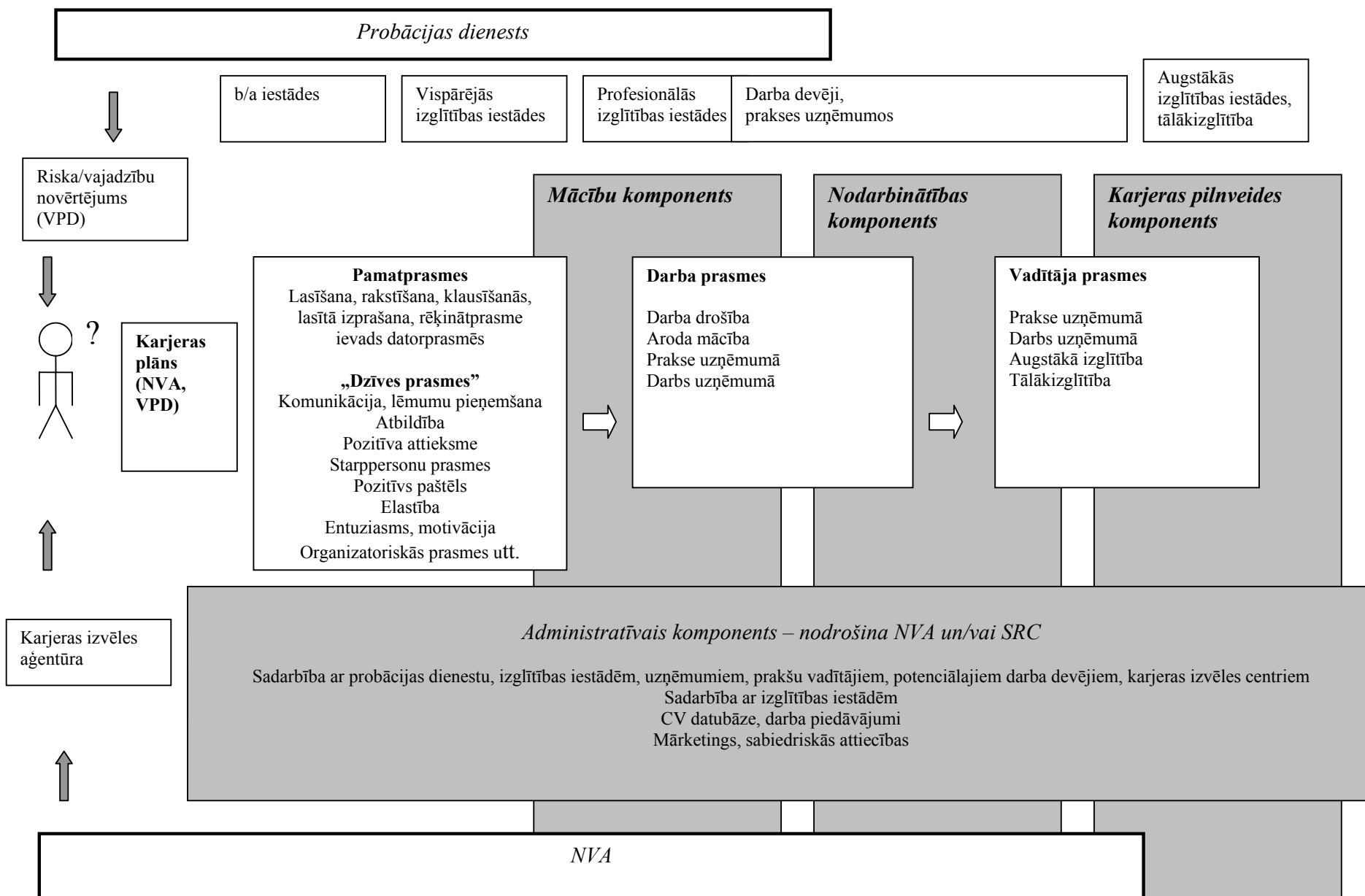
Menonītu centrālās komitejas pieredze bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā

Kā vēl vienu piemēru var minēt bezpeļņas organizāciju praksi attīstīt savas potenciālās iespējas darboties kā rekrutēšanas iestādēm, kā arī sadarboties ar vietējiem uzņēmējiem piedāvājot viņiem kvalificētu darbaspēku, kas sagatavots ar pašas organizācijas spēkiem. Viena no šādām organizācijām ir Menonītu centrālā komiteja. Nodarbinātības prasmju programmas ietvaros Menonītu centrālās komitejas darbinieki piedāvā dzīves prasmju grupas apmācību nodarbības apvienojumā ar specifisku prasmju apguvi. Šī programma veidota pieaugušajiem, kam nav karjeras uzsākšanas prasmju un kam nepieciešams izstrādāt nodarbinātības/ karjeras plānu. Daži no programmas dalībniekiem vispār nav nekad iepriekš strādājuši, citiem ir neliela pieredze īstermiņa darbos, citiem savas iepriekšējās sodāmības vai cita veida konfliktiem ar likumu dēļ nepieciešams ko būtiski izmainīt savā dzīvē.

Programmas ietvaros personas iegūst kompetenci šādās jomās: *komunikācija: lasīšana, rakstīšana, klausīšanās un runāšana; lēmumu pieņemšana: atbilstoši konkrētai darba vietai identificēt, novērtēt un realizēt lēmumus; atbildība: uzdevumu prioritizācija un apņemšanās izpildīšana; pozitīva attieksme: rūpēšanās par savu veselību, intereses un iniciatīvas izrādīšana par projektiem; starppersonu prasmes: citu cilvēku domu, uzskatu un atšķirību respektēšana, atgriezeniskās saites pieņemšana un sniegšana; pozitīvs paštēls: savu stipro pušu atzīšana, pašcieņas veidošana; spēja adaptēties un pielāgoties: alternatīvu veidu atrašana mērķa sasniegšanai un uzdevumu izpildei, reaģēšana uz konstruktīvu savas darbības vērtējumu; entuziasms un motivācija: neatlaidība, reaģēšana uz izmaiņām: organizatoriskās prasmes; ievads datorprasmēs, lasīšanas izpratne, pareizrakstība un rēķinātprasme.*

Vairāk par Menonītu programmu var lasīt: <http://www.mmc.org/canada> un <http://www.ofe.ca/>.

Apkopojot galvenās atziņas bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā, var izveidot konceptuālu nodarbinātības programmu, kurā tiktu ņemta vērā gan kognitīvo, gan profesionālo prasmju atjaunošana (sk. attēlu).

34. attēls. Bijušo ieslodzīto nodarbinātības programmas komponenti

3.13.3. Bijušo ieslodzīto nodrošināšana ar mājokli

Lai nodrošinātu bijušo ieslodzīto ar mājokli, tiek realizētas šādas pieejas:

1. Ieslodzītais nevar atstāt cietumu pirms viņam nav nodrošināts mājoklis. Šādi rīkojas vairākas ieslodzītuma vietas ASV. Ieslodzītais nepamet cietumu, kamēr probācijas darbinieki caur atbildīgajiem sociālajiem dienestiem sameklē ieslodzītajam pagaidu mājokli.
2. Nodrošināšana ar pagaidu mājokli kalpo kā stimuls, lai ieslodzītais piedalītos narkotiku vai alkohola atkarību ārstēšanas programmās. Mājoklis pēc atbrīvošanas motivē ieslodzītos iesaistīties atkarību ārstēšanas un nodarbinātības programmās, kas tiek piedāvātas pirms un pēc atbrīvošanas. Mājoklis uz laiku no 6-12 mēnešiem tiek nodrošināts tikai tiem ieslodzītajiem, kas piedalās šajās programmās.
3. Mājoklis bijušajiem ieslodzītiem tiek nodrošināts kompleksu pārejas pakalpojumu programmas ietvaros. Šajā gadījumā katram ieslodzītajam pirms atbrīvošanas tiek izstrādāts pārejas plāns, kurā iesaistīti cietuma administrācijas, probācijas, kā arī nevalstisko organizāciju un pašvaldības sociālo dienestu pārstāvji, kas palīdz ieslodzītajam jau laikus sameklēt mājokli (Rodriguez, Brown, 2003: 4).

Visos gadījumos cietuma administrācijai un probācijas dienestam jau laicīgi jāapzina atbrīvojamo ieslodzīto vajadzības pēc mājokļa un jāiesaista pašvaldību dienesti un nevalstiskās organizācijas, kas palīdzētu mājokli sameklēt. Kā parāda novērojumi, ieslodzīto vajadzība pēc mājokļa ir ļoti aktuāla. No 64 Valmieras cietuma aptaujātajiem 17 (27%) mājokļa nebija vispār, bet 10 (16%) situāciju ar dzīves vietu raksturoja kā nestabilu. Tomēr ieslodzītie ne vienmēr spēj paredzēt, ka pēc atbrīvošanas viņiem nebūs stabilas dzīves vietas, tādēļ ar laiku vēlams izstrādāt kompleksas pārejas programmu, kuras ietvaros var paredzēt arī pagaidu dzīvokļu piešķiršanu tiem ieslodzītajiem, kuriem šāda palīdzība būtu objektīvi nepieciešama.

35. attēls. Piemēri bijušo ieslodzīto nodrošināšanai ar pajumti.**Bijušo ieslodzīto nodrošināšana ar pajumti**

Bijušos ieslodzītos ar mājokli nodrošina tad, ja viņš (viņa) piedalās korekcijas un rehabilitācijas programmās. Tāpēc nodrošināšana ar mājokli parasti ir tikai viena daļa no kompleksas pārejas programmas no ieslodzījuma brīvībā. Tā piemēram, Sanfrancisko pagaidu dzīves vietas meklēšana bijušajiem ieslodzītajiem notiek tikai tadā gadījumā, ja ieslodzītais iziet narkotiku atkarības ārstēšanas programmas kursu.

Rodailendas Korekcijas departaments projekta ietvaros nodrošina *kompleksu ieslodzīto pārejas plānu* 200 ieslodzītajiem gadā. Tiem ieslodzītajiem, kuriem objektīvi nepieciešams mājoklis, tiek piedāvāts īrēt dzīvokļus. Programmas finansējums nosedz daļu no dzīvokļa īres maksas, kuru bijušais ieslodzītais vēlāk atmaksā kā aizņēmumu.

Merilendas štata Baltimoras ieslodzītie var iesaistīties Pārejas partnerības iniciatīvas programmā, kuras ietvaros viņi var iegūt pagaidu dzīvokli uz diviem mēnešiem. Par dzīvokļa īri viņi maksā no stipendijas, kuru saņem piedaloties mācību programmā. Mācību programmas mērķis ir iemācīt un motivēt bijušos ieslodzītos ekonomiski izmantot savā rīcībā esošos līdzekļus, lai viņi varētu uzsākt patstāvīgu dzīvi. Programma tiek finansēta no ASV Federālā budžeta ieslodzīto pārejas programmām paredzētajiem līdzekļiem.

Tenesī štata Korekcijas departaments realizē divu gadu pārejas programmu 300 ieslodzītajiem gadā. Programma iesākas jau ieslodzījuma vietās ar sešu mēnešu kognitīvo prasmju treniņu, atkarību ārstēšanu un darba gatavības prasmju paaugstināšanu. Pēc iznākšanas no cietuma ieslodzītais sešus mēnešus strādā un turpina piedalīties citās departamenta programmās atkarībā no vajadzībām.

Visai izplatītas pasaulē ir t.s. „pusceļa mājas” (*half-way houses*), kurās bijušais ieslodzītais uzturas, kamēr iegūst patstāvīgus ienākumu avotus un var pats nodrošināt savu dzīvi. Pusceļa māju darbības organizācija ir dažāda. Dānijā visā valstī darbojas 8 pusceļa mājas, kuras izveidojis Valsts probācijas dienests. Šīs mājas tiek finansētas no valsts budžeta. Kopā uzturas aptuveni 200 klienti. Paralēli izveidotas pusceļu mājas, kuras finansē pašvaldības.

Avots: Rodriguez, Brown, 2003.

3.13.4. Tuvinieku iesaistīšana ieslodzīto pārejas procesā

Kā jau tika norādīts iepriekš, ieslodzīto tuvinieku loma var būt atbalstoša pārejai no ieslodzījuma brīvībā. Tuvinieki var nodrošināt emocionālo atbalstu, kā arī palīdzēt apmierināt bijušo ieslodzīto pirmās nepieciešamības. Ir novērots, ka tuvinieku atbalsts un aktīva līdzdalība var palīdzēt atbrīvoties no atkarībām un palielināt atkarību ārstēšanas programmu efektivitāti. Daudzas b/a iestādes sadarbībā ar probācijas dienestiem un SRC īsteno kopīgas programmas, kas paredz tuvinieku iesaistīšanu bijušo ieslodzīto pārejas procesā. Viens no pēdējo gadu sekmīgākajiem projektiem ir kompleksā ieslodzīto pārejas programma „Zaļā gaisma”, ko īsteno Ņujorkas štata korekcijas dienests ASV.

36. attēls. Tuvinieku iesaistīšana bijušo ieslodzīto pārejas procesā.

Tuvinieku iesaistīšana pārejā no ieslodzījuma brīvībā. Projekta „Zaļā gaisma” pieredze.

Pilotprojekta „Zaļā gaisma” („*Greenlight*”) mērķis bija iesaistīt ieslodzīto ģimenes locekļus ieslodzīto veiksmīgai integrācijai likumpaklausīgā sabiedrībā. Projekts tika uzsākts 2002. gadā Ņujorkā Veras Institūta (*Vera Institute*) un Ņujorkas štata Korekcijas dienesta sadarbības rezultātā. Projekta dalībnieki bija 349 dažādu vecumu vīrieši, pārsvarā afroamerikāņi un latīņamerikāņi. Projekta ietvaros darbojās trīs programmas. Pirmā programma bija paredzēta pāriem un galvenā uzmanība tajā tika veltīta partnerattiecību sakārtošanai. Otrā programma bija orientēta uz vecākiem ar ģimenēm un tajā galvenā uzmanība tika veltīta ieslodzītā un viņa bērnu attiecībām. Trešās programmas ietvaros ieslodzītajam bija ļauts kontaktēties ar personu, kas varētu atbalstīt viņu pēc iznākšanas no cietuma. Ieslodzīto un viņu tuvinieku tikšanās tika organizētas Kvīnsas korekcijas iestādes kafetērijā reizi nedēļā četras nedēļas pēc kārtas. Šīs tikšanās ieslodzīto grupai līdz 5 cilvēkiem vadīja divi cietuma administrācijas darbinieki, kuri bija apmācīti sociālajam darbam ar ģimenēm.

Veras institūta pētnieki M. Bobits un M. Nelsons (2004) apraksta Zaļās gaismas projekta un citu līdzīgu projektu realizēšanas problēmas un iespējamus risinājumus. Pirmais nosacījums šāda projekta realizācijai ieslodzījuma vietā ir cietuma administrācijas nostāja un reālās iespējas. Jāņem vērā, ka Kvīnsas korekcijas iestāde ir atvērta tipa brīvības atņemšanas iestāde. Lai izvairītos no nelegālajiem pienesumiem, Zaļajai gaismai līdzīgas programmas pasaulē tiek realizētas arī ārpus cietuma vārtiem, kad ieslodzītie ir jau atbrīvojušies un viņu „cietuma sapņi jau izsapņoti.” Nosakot ieslodzītā piemērotību programmai, jāizvērtē vai kontakts ar tuviniekiem vispār ir vēlams, jo daudzi ieslodzītie savulaik vardarbīgi izturējušies pret saviem ģimenes locekļiem vai arī ģimenes locekļi vardarbīgi izturējušies pret viņiem. Svarīgs jautājums šādu programmu realizācijā ir vai veidot kopīgas tikšanās vai arī runāt atsevišķi gan ar ieslodzīto, gan viņa tuviniekiem. Programmas realizētāji uzskata, ka attaisnojas šī jautā pieeja, jo ieslodzītajam un viņa ģimenei parasti ir dažādi viedokļi

par dzīvi pēc atbrīvošanas, tādēļ būtu svarīgi jau iepriekš apzināties iesaistīto pušu viedokļu atšķirības.

Zaļās gaismas tuvinieku programmas izvēlējas tikai trešā daļa no tiem ieslodzītajiem, kuriem šī programma tika piedāvāta. Lai panāktu labākus rezultātus programma jāpiedāvā tikai tiem ieslodzītajiem, kas paši to vēlas. Tuvinieku iesaistīšanas programmu realizācijā var piedalīties probācijas dienests un rehabilitācijas iestādes, bet ieslodzīto tuvinieki var kļūt par noderīgiem palīgiem ieslodzīto reintegrācijā.

Avots: Bobitt & Nelson, 2004.

3.13.5. Policijas loma ieslodzīto pārejas procesā

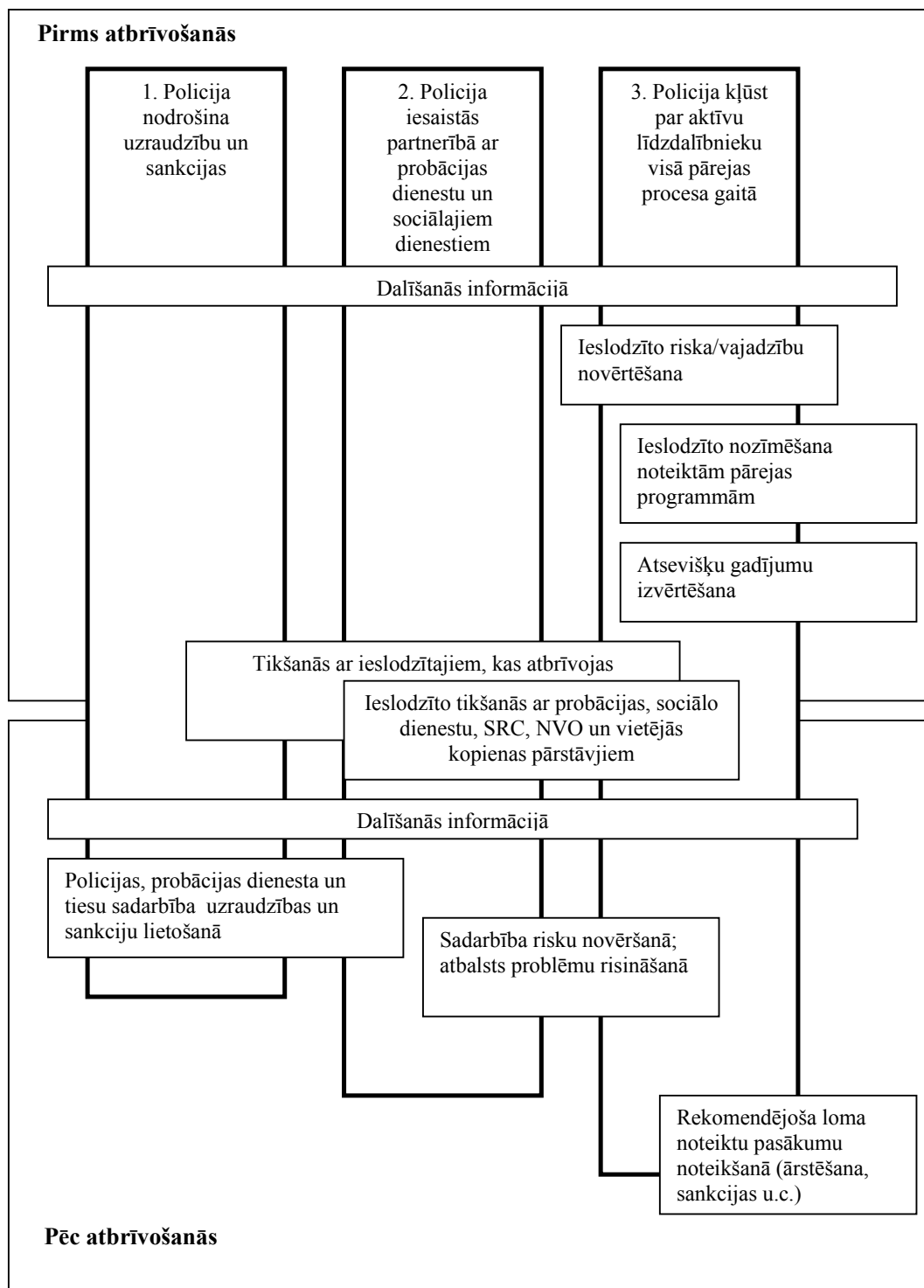
Bijušo ieslodzīto pārejas programmu galvenais mērķis ir paaugstināt kopienas sabiedrisko drošību. Ļoti nozīmīgu lomu ieslodzītā pārejas procesā spēlē policija. Aplūkojot ieslodzījuma vietu, probācijas dienestu un policijas sadarbības pieredzes noziedzības prevencijas jomā, var izdalīt trīs sadarbības stratēģijas, kas atšķiras pēc dienestu savstarpējās sadarbības integrācijas pakāpes:

1. *Uzraudzības un sankciju stratēģija.* Policija darbojas savu tiešo uzdevumu ietvaros, pievēršot uzmanību atsevišķām personām, kas jau atbrīvojušās no ieslodzījuma vietām. Policija sadarbojas ar probācijas dienestu tad, ja nepieciešama novērošana vai sankciju lietošana.
2. *Partnerības stratēģija.* Policijas pārstāvji kopā ar probācijas darbiniekiem tiekas ar ieslodzīto vēl pirms viņa atbrīvošanas un iepazīstina viņu ar tiesībām un pienākumiem, kā arī par atkārtota likuma pārkāpuma konsekvencēm. Savukārt sociālie dienesti iepazīstina atbrīvojamo ar viņam pieejamajām atbalsta formām. Pēc ieslodzītā atbrīvošanas policija sadarbojas ar sociālajiem dienestiem, lai palīdzētu novērst iespējamus riskus.
3. *Līdzdalība visā pārejas procesa laikā.* Policijas pārstāvji ir iesaistīti visā pārejas procesa gaitā. Viņi kopīgi ar ieslodzījuma vietas un probācijas dienesta pārstāvjiem, piedalās ieslodzītā novērtēšanā un kopīgi izvēlas atbilstošāko pārejas programmu un tās ietvaros veicamos uzdevumus. Tad, kad ieslodzītais jau atrodas brīvībā, pārejas darba grupas pārstāvji turpina tikties ar bijušo ieslodzīto, lai novērtētu viņa progresu. Šis dienestu sadarbības modelis darbojas attiecībā uz personām, kuras nosacīti pirms termiņa atbrīvotas no

brīvības atņemšanas iestādēm, kā arī attiecībā uz personām ar augstu riska pakāpi.

Ieslodzīto pārejas programmu ietvaros ieteicams veidot darba grupas, kurās iesaistās vietējās kopienas pārstāvji, sociālie dienesti, policijas pārstāvis, probācijas dienesta un ieslodzījuma vietas pārstāvis. Darba grupa iepazīstina atbrīvojamo ieslodzīto ar viņa tiesībām un pienākumiem, kā arī, balstoties uz viņa riska/vajadzību novērtējumu, rekomendē/nosaka veicamos pasākumus un programmas. Probācijas dienesta Valmieras TSV ir izveidojusies konstruktīva sadarbība ar Valmieras cietumu, pašvaldības sociālajiem dienestiem un Valsts policiju. Veidojot bijušo ieslodzīto pārejas programmu probācijas dienestam un policijai būtu jāvienojas par turpmāko sadarbības modeli. Rēķinoties ar visu iesaistīto dienestu reālajām iespējām, būtu ieteicams orientēties uz partnerības stratēģiju, atsevišķos gadījumos nodrošinot policijas līdzdalību visā pārejas procesa gaitā, it īpaši tad, ja bijušais ieslodzītais ir tiesāts par vardarbīgiem un seksuālas dabas noziegumiem.

37. attēls. Policijas loma ieslodzīto pārejas procesā.

Attēls adaptēts no McGarrell et. al 2004:37.

3.14. Nozīmīgākie secinājumi par bijušo ieslodzīto integrāciju Valmieras pilsētā un Vidzemē

- LR Tieslietu ministrijas pasludinātās Kriminālsodu politikas prioritātes 2006. gadam liek domāt par kompleksu pieeju ieslodzīto un bijušo ieslodzīto problēmu risināšanā. Par to liecina vairāku politikas plānošanas dokumentu pieņemšana un ieviešana ar mērķi uzlabot situāciju ieslodzīto veselības aprūpes, izglītības, nodarbinātības un rehabilitācijas jomās.
- Vietējie politiķi, uzņēmēji, sociālie dienesti un citas institūcijas apzinās bijušo ieslodzīto problēmas un vēlētos redzēt bijušos ieslodzītos kā produktīvu sabiedrības daļu. Tomēr vairāki vietējie kopienas pārstāvji atzīst, ka daudz vairāk līdzekļu un pūļu būtu jāiegulda citu sociālo jautājumu risināšanā, tai skaitā noziedzības novēršanā jauniešu vidū, uzskatot, ka bijušo ieslodzīto integrācija sabiedrībā ir tikai cīņa ar sekām. Diezgan nepopulāra ir ideja par to, ka bijušie ieslodzītie būtu jāatbalsta vairāk par citām grupām. Atsevišķos gadījumos vērojama vēlme notiesātos sodīt vēlreiz vai pilnīgi izolēt no sabiedrības, uzskatot ieslodzītos par sabiedrībai zudušu daļu.
- Pašvaldības un valsts iestādes ikdienā cenšas palīdz risināt bijušo ieslodzīto problēmas, tomēr atsevišķos gadījumos darbiniekiem, kas tieši saskaras ar bijušajiem ieslodzītajiem nav gatavi darbam ar šo mērķa grupu - pietrūkst pamata zināšanas par bijušo ieslodzīto psiholoģiju, tai skaitā uzvedību, sociālajām vajadzībām, kriminālās pagātnes riska faktoriem.
- Kopš probācijas dienesta izveides 2003. g. beigās probācijas dienesta darbības virzieni ievērojami paplašinājušies. Palielinājušies arī dienesta darbības rezultatīvie rādītāji. Probācijas dienestu klientu skaits Vidzemes TSV pieaudzis vairāk kā 3 reizes.

28. tabula. Probācijas dienesta darbības rezultatīvie rādītāji 2004-2005.

Rezultatīvais rādītājs	2004	2005	Kopā	Pieaugums (%)
Izvērtēšanas ziņojums	54	610	664	+91,1
Postpenitenciārā palīdzība	145	770	915	+81,2
Noslēgta vienošanās par palīdzības sniegšanu	156	770	926	+79,7
Atrisināta darbiekārtošana	20	109	129	+81,7
Nosūtīti uz sociālo dienestu	90	386	476	+76,7

Avots: Valsts probācijas dienesta darbības pārskata prezentācija, Rīga 2006. g. 11.janvāris.

- 2005. g. no 1,499 atbrīvotajiem vairāk kā viena trešā daļa - 543 (36.2%) kļuva par postpenitenciārās palīdzības saņēmējiem. Post-penitenciārās palīdzības (PPP) ietvaros tiek risināts jautājums par dzīves vietu, bijušais ieslodzītais nosūtīts uz pašvaldības sociālajiem dienestiem, Nodarbinātības valsts aģentūru, sociālās rehabilitācijas centriem un dažos gadījumos iekārtots darbā. Skaitliski visvairāk PPP līgumi slēgti Rīgā, taču tur ir arī visvairāk bijušo ieslodzīto, kuri nav kļuvuši par PPP klientiem. 2005. gadā tādi bija 322 (67,6%). Līdzīga tendence ir visās lielajās pilsētās, kaut arī atbrīvoto skaits tajās ir krietni mazāks. PPP Vidzemē saņem 22,5% klientu.
- Pašvaldību darbinieku vidū ne vienmēr pastāv vienota izpratne par to, kura institūcija uzņemas atbildību par bijušo ieslodzīto problēmu risināšanu. Tā kā vietējo pašvaldību iespējas nodrošināt bijušo ieslodzīto tiesības uz mājokli un rehabilitācijas pakalpojumiem bieži vien ir ļoti ierobežotas, pastāv kļūdainš uzskats, ka Probācijas dienestam ir jābūt sociālās rehabilitācijas iestādei, nevis soda izpildītājam.
- Tā kā vairākamam probācijas dienesta klientu ir trīs vai vairāk sodāmības lielāku uzmanību vajadzētu pievērst darbam ar bijušo ieslodzīto uzvedības korekciju. Iekļaušanās darba tirgū var būt sekmīga, ja tai būs radīti vajadzīgie priekšnoteikumi personas pamatvajadzībās, psihē un sociālajās atbalsta struktūrās. Lai palielinātu bijušo ieslodzīto nodarbinātības iespējas probācijas dienesta darbinieki uzskata, ka ir svarīgi sagatavot klientu intervijai un sarunām ar darba devēju. Probācijas dienesta darbinieki palīdz

bijušajiem ieslodzītajiem iekāroties darbā, izmantojot savus personīgos kontaktus.

- Informatīvi motivējošā programma „Mājupceļš” palīdz probācijas dienesta darbiniekiem laicīgi apzināt klientu problēmas un pilnīgāk sagatavoties pirms tikšanās ar klientu. Programmas rezultāti rāda, ka atrodoties ieslodzījumā daudzi cer atrast darbu paša spēkiem, tomēr kā rāda pieredze, vairumam tas neizdodas un tiek lūgta probācijas dienesta palīdzība. Ieslodzītie, kas atbrīvoti nosacīti pirms soda termiņa beigām savās atbildēs identificē vairāk potenciālo problēmu.
- Valmieras Probācijas dienesta TSV klientu RVN novērtējums rāda, ka lielākie *uzlabojumi* klientiem nepieciešami finanšu, nodarbinātības, dzīvesvietas un ģimenes jautājumu risināšanā.
- Notiesātajām personām pēc soda izciešanas galvenokārt trūkst pases un nodokļu grāmatiņas. Dzīves vietas deklarācijas izziņas trūkums ir visizplatītākā problēma. Problēmas ar dokumentiem ir aptuveni 75% klientu.
- Šobrīd Latvijas rehabilitācijas centru piepildījuma kapacitāte tiek izmantota tikai par 60-70%. Tomēr sagaidāms, ka SRC klientu skaits palielināsies. 2005. g. laikā atskaitīti vai patvaļīgi SRC atstājusi viena trešā daļa personu. Gandrīz visiem klientiem ir raksturīgas atkarības problēmas. Tas nozīmē, ka jau laikus jādomā par atbilstošu programmu piedāvājumu jau ieslodzījuma vietās, lai rehabilitācijas centriem vairs nebūtu jāstrādā tikai ar atkarību novēršanu. Tipiskākās SRC problēmas ir nespēja garantēt efektīvu klientu piedalīšanos programmās. Ir grūti atrast un algot speciālistus, kas profesionāli vadītu sociālās uzvedības korekcijas programmas.
- Bijušie ieslodzītie var iesaistīties NVA programmās: *Apmācību nodrošināšana sociālās atstumtības riska grupām, iekļaujot informācijas un komunikāciju atbalstu invalīdiem, Bezdarbnieku pārkvalifikācija un*

tālākizglītība, Apmācības bezdarbnieku un darba meklētāju konkurētspējas nodrošināšanai. Tomēr bijušo ieslodzīto iesaistīšanās šajās programmās nav aktīva. NVA programmās viena no prasībām ir pamatizglītība un valsts valodas zināšanas, kas bijušajiem ieslodzītajiem bieži vien nav. Visaktuālākā šī problēma parasti ir gados jauniešiem likuma pārkāpējiem, kuriem nereti ir tikai dažu klašu izglītība.

- NVA mērķgrupa – personas pēc soda izciešanas brīvības atņemšanas vietās Vidzemē ir skaitliski vismazākā. 2005. g. par NVA klientiem kļuva 53 personas, bet bezdarbnieku statusā reģistrējušās 13 personas. Lielākā vecuma grupa personu, kas izcietuši sodu b/a iestādēs ir vecumā no 45 līdz 49 gadiem. Tas ir liels vecums darba meklētājam. Lielākā daļa no viņiem ir ieguvusi vispārējo izglītību un ir bez darba pieredzes.
- Bijušo ieslodzīto iekļaušana darba tirgū nenotiek automātiski. Šis process nebūs veiksmīgs, ja nebūs radīti vajadzīgie priekšnoteikumi personas pamatvajadzībās, psihē un sociālajās atbalsta struktūrās. Tāpēc arī bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanas programmas parasti tiek piedāvātas tikai tiem klientiem, kuri izgājuši sociālās uzvedības korekcijas un alkohola vai narkotiku atkarību novēršanas programmas. Šajās programmās ir iekļauti administratīvie, mācību, nodarbinātības un karjeras pilnveides komponenti.
- Būtisks bijušo ieslodzīto veiksmīgas pārejas priekšnoteikums ir pajumte. No 64 Valmieras cietuma aptaujātajiem 17 (27%) mājokļa nebija vispār, bet 10 (16%) situāciju ar dzīves vietu raksturoja kā nestabilu. Pusei personu, kuras atbrīvojas no ieslodzījuma vietām, ir dzīvesvietas problēmas, kas ir satraucošs apstāklis nodarbinātības jautājumu risināšanā, īpaši sākuma posmā, kad nav uzkrāti finanšu līdzekļi. Dažkārt bijušais ieslodzītais nevar atgriezties savā bijušajā dzīves vietā, jo to neļauj nesaskaņas ar tuviniekiem. Dažos gadījumos apcietinātā persona no savas iepriekšējās dzīves vietas ir izlikta. Visbiežāk tas notiek īres parādu dēļ. Daudzu valstu prakse liecina, ka ieslodzītie netiek atbrīvoti, ja nav pārbaudīts, vai viņam ir stabila dzīves vieta. Tiem bijušajiem ieslodzītajiem,

kuriem ir problēmas atrast dzīves vietu, tiek piedāvāti 6-12 mēnešu *pārejas risinājumi* no ieslodzījuma brīvībā. Nodrošināšana ar dzīves vietu kalpo kā stimuls, lai ieslodzītais piedalītos pārejas programmās.

- Daudzas b/a iestādes sadarbībā ar probācijas dienestiem un SRC īsteno kopīgas programmas, kas paredz tuvinieku iesaistīšanu bijušo ieslodzīto pārejas procesā. Dalībai šajās programmās jābūt brīvprātīgai. Nosakot ieslodzītā piemērotību programmai, jāizvērtē vai kontakts ar tuviniekiem ir vēlams.
- Aplūkojot ieslodzījuma vietu, probācijas dienestu un policijas sadarbības pieredzes noziedzības prevencijas jomā, var identificēt dažādas stratēģijas, kas atšķiras pēc dienestu savstarpējās sadarbības integrācijas pakāpes. Tomēr notiesāto uzraudzībā būtiska ir informācija, kurā dalās vietējās kopienas pārstāvji, sociālie dienesti, policijas pārstāvji, probācijas dienesta un ieslodzījuma vietu pārstāvji.

3.15. Rekomendācijas

Kopienas-ieslodzīto attiecības

1. ***Neatņemams priekšnoteikums sabiedriskās drošības stiprināšanai ir pašas kopienas iesaistīšana sabiedriskās drošības stiprināšanā, tai skaitā arī bijušo ieslodzīto iekļaušanā.*** Pirmais solis ir tās izglītošana par problēmām, ar kurām sastopas bijušie ieslodzītie: cietumnieku reintegrācijas jautājumi, izglītība, apmācība un nodarbinātība nākotnē. Būtu lietderīgi organizēt forumu uzņēmējiem, kurā viņi tiktu informēti par pieredzi iesaistot darbā bijušos ieslodzītos. Jāorganizē arī informatīvi semināri valsts iestāžu darbiniekiem, kas tieši saskaras ar bijušajiem ieslodzītajiem, lai sniegtu viņiem pamata zināšanas par bijušo ieslodzīto psiholoģiju, tai skaitā uzvedību, sociālajām vajadzībām, kriminālās pagātnes riska faktoriem utt.

Probācijas dienests

1. ***Līdz ar pakāpenisku cietumsodu aizvietošanu ar alternatīvajiem sodīšanas veidiem, ir svarīgi realizēt probāciju kā „soda veidu,” kas vērsts uz kriminālsodāmu noziegumu prevenciju un recidīva samazināšanu sabiedrībā.*** Tāpēc ir svarīgi stiprināt probācijas dienesta kapacitāti sodu, kas neparedz brīvības atņemšanu izpildē. Šajā ziņā ir svarīgi veicināt tiesu, sabiedrības un tiesāto izpratni par nosacīti piespriestiem sodiem. Gadījumos, kad personai ir piespriests nosacīts sods, nepieciešams, lai sabiedrības locekļi uzskatītu, ka par noziedzīgo nodarījumu persona ir saņēmusi atbilstošu kriminālsodu (Judins 2003: 6).
2. ***Lai izvairītos no iespējamās funkciju pārklāšanās, ieslodzīto sagatavošanā atbrīvošanai, būtu precīzāk jānosaka sadarbība starp b/a iestādēm un Valsts probācijas dienestu.***
3. ***Lai veicinātu izpratni par probācijas dienesta lomu, politikas dokumentos būtu skaidri jāformulē sociālās uzvedības korekcijas un rehabilitācijas programmu bijušajiem ieslodzītajiem sniegšanas un finansēšanas kārtība.***

4. ***Vienošanās slēgšanu par PPP saņemšanu nav lietderīgi ierobežot laikā pēc atbrīvošanās no b/a iestādēm.*** Saskaņā ar Valmieras cietumā veikto ieslodzīto aptauju Probācijas dienesta palīdzību bija nolēmuši izmantot tikai trešdaļa aptaujāto ieslodzīto. Atceļot PPP saņemšanas ierobežojumus laikā bijušajam ieslodzītajiem tiktu nodrošināta vēl viena iespēja meklēt palīdzību, ja viņi jūt, ka PPP viņiem būtu nepieciešama.
5. ***Ieslodzīto riska/vajadzību apzināšana būtu jāveic uzreiz pēc viņa nonākšanas ieslodzījumā.*** Balstoties uz šo novērtējumu var veidot ieslodzītā individuālo plānu. Kamēr ieslodzījumu vietās nav izveidota kompleksa programmu ieviešanas/kontroles sistēma, laiks ieslodzīto vajadzību apzināšanai pirms atbrīvošanas varētu būt garāks par 6 mēnešiem.

Bijušo notiesāto nodarbinātības programmu izstrādātājiem un ieviesējiem

1. ***Jāveido notiesātā nodarbinātības/karjeras plāns,*** kurš būtu pieskaņots viņa iepriekšējai darba pieredzei (ja tāda ir), sociālajām vajadzībām un riskiem. Plānā būtu jāņem probācijas dienesta sniegtais riska/vajadzību novērtējums konkrētajam klientam, kā arī karjeras izvēles testi. Nodarbinātības plāna ietvaros bijušais ieslodzītais var apgūt vispārējas t.s. „dzīves prasmes” (komunikācija, lēmumu pieņemšana, atbildība, pozitīva attieksme, starppersonu prasmes, pozitīvs paštēls, spēja adaptēties un pielāgoties, entuziasms un motivācija un organizatoriskās prasmes). Nākamajos posmos bijušajam notiesātajam tiek piedāvāts apgūt specifiskās zināšanas un prasmes, kas nepieciešamas viņa izvēlētajai profesijai. Atsevišķām klientu grupām nepieciešams nodrošināt atbalstu arī karjeras pilnveidē.
2. ***Nodarbinātības programmas un veicināšanas pasākumi būtu piedāvājami tikai tiem notiesātajiem, kuri izgājuši sociālās uzvedības korekcijas un alkohola vai narkotiku atkarību novēršanas programmas.*** Lai palielinātu nodarbinātības programmu efektivitāti, nepieciešams veidot priekšnosacījumus personas sociālajās pamatvajadzībās, psihē un sociālajās atbalsta struktūrās.

3. *Resocializāciju programmu piedāvājums veidojams tā, lai paralēli profesionālās kvalifikācijas iegūšanai vai celšanai bijušais ieslodzītais varētu risināt veselības, kognitīvās uzvedības, vielu atkarības problēmas, spētu kontrolēt tieksmi uz vardarbību un dusmu demonstrēšanu.*

4. *Veicot pasākumus bijušo ieslodzīto darba tirgus gatavības paaugstināšanai ieteicams balstīties uz jau esošo institūciju piedāvātajiem pakalpojumiem un kompetencēm.* Sadarbojoties NVA, Valsts probācijas dienestam, uzņēmējiem un SRC, jāveido bijušajiem ieslodzītajiem pieejama programma, kas nodrošinātu administratīvos, mācību, nodarbinātības un karjeras pilnveides komponentus. Mācību un karjeras pilnveides jautājumos vēlama ciešāka sadarbība ar Vidzemes Profesionālo izglītības centru un citām mācību iestādēm, kā arī uzņēmējiem, kas būtu gatavi un ieinteresēti nodrošināt darba un prakses vietas.

5. *Pārejas programmās papildus ieteicams iekļaut risinājumus īslaicīgai nodrošināšanai ar dzīves vietu, kā arī informatīvās un atbalsta programmas tuviniekiem.* Nodrošināšanai ar pagaidu mājokli jākalpo kā stimulam, lai ieslodzītais piedalītos citās rehabilitācijas programmās. B/a iestādēm būtu jāvadās pēc principa, ka ieslodzītais nevar atstāt cietumu pirms nav skaidrs kur viņš dzīvos.

Nobeigums

Pret sociāli atstumtajām grupām pastāv daudz aizspriedumu un stereotipu. Lai arī tie ir grūti maināmi, darba tirgus tendences liek domāt par neizmantotām iespējām darbinieku piesaistīšanā. Viena no šādām neizmantotām iespējām ir personas, kas atbrīvojušās no brīvības atņemšanas iestādēm. Lielākā daļa no viņiem ir aktīvā darbspējīgo vecumā, kuriem iznākot no ieslodzījuma, darba iegūšana varētu būt aktuāla. Tendences darba tirgū liek uzdot jautājumu vai sabiedrība ir gatava atteikties no pusotra tūkstoša darba spējīgu cilvēku un vēl visiem tiem, kuri nevar iegūt darbu savas cietuma pieredzes dēļ?

Tas, ka vairākums aptaujāto Vidzemes uzņēmēju būtu gatavi pieņemt darbā bijušo ieslodzīto, bet 34% uzņēmumu ir strādājis vai patlaban strādā kāds bijušais ieslodzītais, liecina, ka situācija bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā nav bezcerīga. Turklāt, kā liecina aptaujas rezultāti - tie uzņēmēji, kas darba attiecībās jau saskārušies ar bijušajiem ieslodzītajiem, vairāk apsver iespēju pieņemt darbā bijušos ieslodzītos. Tas liek domāt, ka šādu uzņēmēju pieredze var palīdzēt citiem lauzt stereotipus par bijušajiem ieslodzītajiem.

Lai arī daļa no bijušajiem notiesātajiem varētu iesaistīties darba tirgū, ne visiem no viņiem ir nepieciešamās zināšanas, motivācija, un iespējas, lai varētu pilnvērtīgi strādāt. It īpaši tas attiecas uz notiesātajiem, kuri ieslodzījumā pavadījuši ilgu laiku, vai arī tiem nav nepieciešamās kvalifikācijas un izglītības. Šodien nevienam vairs nav noslēpums, ka sodi, kas paredz brīvības atņemšanu ierobežo izglītības un profesionāla darba iespējas un negatīvi ietekmē ieslodzīto uzvedību, degradējot personas kognitīvās un sociālās spējas. Cietumos arī nesēž sabiedrības izglītotākā daļa. Saskaņā ar Augstskolas „Attīstība” veikto pētījumu augstākā vai nepabeigtākā izglītība ir 2% ieslodzīto, bet profesionāli tehniskā, vidēji speciālā - 10%. Taču nevarētu pilnīgi piekrist uzskatam, ka ieslodzīto dzīvo savā iedomu un cerību pasaulē. Vairākums Valmieras cietumā aptaujāto visai reālistiski novērtēja savas spējas un vēlamās profesijas/nozares, kaut arī lielākajai daļai nebija stabilas darba pieredzes. Atbilstoši savam vēlamajam darbam atbilstoša profesija bija mazāk kā trešajai daļai aptaujāto.

Kā jau konstatēts Latvijā un ārvalstīs veiktajos pētījumos, nodarbinātība pēc ieslodzījuma ir cieši saistīta ar nodarbinātību ieslodzījuma vietās, jo strādājot

ieslodzījuma vietās notiesātie var mācīties, uzturēt un pilnveidot savas darba prasmes, kas viņiem palīdzētu konkurēt darba tirgū. Tomēr ar profesionālo sagatavošanu vien nepietiek. Darba vietā ļoti nozīmīga ir arī problēmu risināšana, kritiskā domāšana, precizitāte, sadarbošanās ar darba kolēģiem, citu cilvēku viedokļu un jūtu respektēšana, kā arī izturēšanās pret varas iestāžu pārstāvjiem. Ir noskaidrojies, ka nodarbinot zema statusa un zemi atmaksātus nodarbinātos (tai skaitā arī bijušos ieslodzītos), darba devēji augstāk par profesionālajām iemaņām vērtē saskarsmes prasmes un tādas īpašības kā godīgumu, atbildības sajūtu, pozitīvu attieksmi pret darbu, uzticēšanos. Līdz ar to, paralēli profesionālajiem pasākumiem, liels uzsvars liekams uz drīzumā atbrīvojamo ieslodzīto kognitīvo un sociālo saskarsmes spēju izkopšanu. Ir viegli šādu programmu uzrakstīt uz papīra, tomēr kā panākt, lai šādu programmu ieviešana būtu efektīva un lai tās ierobežotu problēmu īstenos cēloņus?

Daloties savā pieredzē, Īlas cietuma Norvēģijā sociālais darbinieks Bārs Bias Dammans norāda, ka maz būs līdzēts tad, ja ieslodzītajiem tiks piedāvātas vienīgi zināšanas un prasmes, bet viņiem neradīsies personīgā motivācija - vēlme iet tālāk, griba strādāt, lai attīstītu un mainītu savu dzīvi. Tāpat nepalīdzēs arī vienīgi arī vienpusēja motivēšana, pretī nedodot zināšanas un iespējas iegūt zināšanas un prasmes. Neredzot reālas iespējas (zems algu līmenis, sliktas attiecības ar darba devēju), ieslodzītajam būs maz labuma no motivācijas attīstīšanas un prasmju iegūšanas. Līdz ar to ieslodzīto resocializācijā nepieciešama balansēta zināšanu/prasmju, motivācijas un iespējas veicinoša pieeja, kā arī pasākumi, kas samazina risku veikt atkārtotu noziegumu.

Bijušo ieslodzīto integrāciju var veicināt divi savstarpēji saistīti procesi. Pirmajam procesam jāatjauno un jāuzlabo personas sociālās funkcionēšanas spējas, otram jānovērš atkārtota nozieguma izdarīšanas risks. Sekojot šim uzstādījumam, uz notiesāto nodarbinātību var palūkoties no diviem skatu punktiem. No vienas puses nodarbinātība ir svarīga notiesāto sociālo problēmu risināšanai, jo darbā saņemtais atalgojums palīdz apmierināt elementārās vajadzības pēc pārtikas un apģērba un ievērojami atvieglo pāreju no ieslodzījuma brīvībā. Tomēr apmācība arodā bez uzvedības maiņas un motivācijas celšanas nav pietiekams nosacījums, lai persona neizdarītu noziedzīgu nodarījumu, uzskata Probācijas dienesta Valmieras struktūrvienības speciālisti. Darbu varētu atrast, taču ja cilvēkam nebūs mājvietas,

ģimenes atbalsta, būs atkarības problēmas vai arī būs draugi, kuri pavedina uz muļķībām, drīz vien darbs tiks zaudēts, un problēmas atgriezīsies.

2005. gadā 16. maijā Londonā nākot no skolas tika izvarota un noslepkavota septiņpadsmitgadīgā Ješma. Meitenes slepkava bija četrdesmit trīs gadus vecais Viktors Dembovskis, kurš Latvijā jau bijis ticis tiesāts par dzimumnoziegumiem un jau divas reizes pabijis ieslodzījuma vietās. Pēc ierašanās Anglijā Dembovskis bija strādājis automašīnu mazgātuvē. Par izdarīto noziegumu viņam piesprieda mūža ieslodzījumu. Šis gadījums lika uzdot daudz jautājumu: kāpēc tādām bīstamām recidīvistam kā Dembovskim vispār tika dota brīvība brīvi pārvietoties Latvijas teritorijā un ārpus tās nenodrošinot uzraudzību un kāpēc Lielbritānijas sabiedrisko drošību sargājošās iestādes nebija informētas par Dembovska ierašanos Anglijā?

Šobrīd neviens netraucē doties peļņā bijušajam zaglim, slepkavam un izvarotājam, jo pēc sava soda izciešanas viņi „ir tīri.” Problēmas nodošana citiem, protams, ir visātrākais un vienkāršākais risinājums, tomēr, tas nesaskan ar mūsdienu realitātēm cilvēku mobilitātē un informācijas apritē. Ir nepieļaujami, ka šobrīd smagu noziegumu izdarītāji netiek iesaistīti programmās, kas vērstas uz viņu uzvedības maiņu. Pēc atbrīvošanas notiesātie ir ļoti ieinteresēti doties uz ārvalstīm, jo tādējādi viņi iegūst finanšu līdzekļus, kas ir pietiekami izdzīvošanai un personīgajiem tēriņiem, parasti pats no sevis atrisinās arī mājokļa jautājums. Jaunā vide piedāvā iespēju dzīvot bez apkārtējo aizspriedumiem, ir arī lielākas iespējas izvairīties no kontakta ar likumu sargājošajām iestādēm, probācijas un sociālajiem dienestiem.

Tas vai notiesātais pēc atbrīvošanās atkal izdarīs noziegumu ir lielā mērā atkarīgs tieši no tā, ar kādiem dzīves apstākļiem viņš sastopas iznākot no cietuma. Izejot pa cietuma vārtiem, atbrīvotie ieslodzītie sastopas ar vairākiem nopietniem pārbaudījumiem: sameklēt dzīvesvietu, atrast darbu, izvairīties no kriminālajām aprindām. Pāreju no ieslodzījuma brīvībā ietekmē notiesātā personības un identitātes aspekti, finanšu stāvoklis, apkārtējo attieksme un attiecības ar tuviniekiem. Ieslodzītie ar ilgu kriminālo pagātni un daudzām sociālajām vajadzībām jūtās nedroši domājot par savu finansiālo un materiālo nodrošinājumu pēc atbrīvošanas, un viņi nav pārliecināti par to, ka vide, kurā viņi atgriezīsies veicinās viņu integrāciju likuma paklausīgajā sabiedrībā. Lielākajai daļai pēc atbrīvošanas nepieciešams finanšu atbalsts steidzamajiem izdevumiem: apģērbam, pārtikai, īres maksas segšanai.

Satraucoši, ka gandrīz vienai trešdaļai Valmieras cietumā aptaujāto ieslodzīto vispār nebija mājokļa, kurp atgriezties.

Visā pasaule cietumos ieslodzīto „sabiedriskās izmaksas” ir ļoti augstas. Latvijas nodokļu maksātājiem nākas regulāri atdarīt savus makus, jo statistika liecina, ka aptuveni 40% notiesāto noziegumus izdara atkārtoti.

Pēdējo gadu laikā ieslodzīto nodarbinātībai tiek piešķirta aizvien lielāka uzmanība. Tieslietu ministrijas izvirzītās prioritātes 2006. gadam kopumā liecina par kompleksu pieeju ieslodzīto un bijušo ieslodzīto problēmu risināšanai. To apstiprina vairāku politikas dokumentu pieņemšana un izstrāde ar mērķi uzlabot situāciju ieslodzīto veselības aprūpes, izglītības, nodarbinātības un rehabilitācijas jomās. Nozīmīgs dokuments ir *Ieslodzīto izglītības pamatnostādnes 2006.-2010. gadam* kura mērķi ir nodrošināt ieslodzīto tiesības uz izglītību, garantējot pieeju izglītībai 100% ieslodzīto obligātās pamatzglītības vecumā un 25% no pārējiem ieslodzītajiem. Šajā gadā plānots pieņemt arī *Ar brīvības atņemšanu notiesāto personu resociālizācijas koncepciju*.

Ieslodzīto resociālizācijas programmu efektivitāte pasaulē neuzrāda viennozīmīgus rezultātus. Arī valstīs, kur tiek īstenotas apjomīgas programmas ieslodzījuma vietās, daļa ieslodzīto turpina riņķot cauri probācijas sistēmai un ieņemt ieslodzījuma vietu „patstāvīgo iedzīvotāju statusu.” Šādām personām cietumi joprojām būs vajadzīgi, bet bijušo notiesāto resociālizācija lielā mērā ir un paliks cīņa ar sekām. Situāciju varētu uzlabot ar efektīvu sodu ieviešanu, izpildi un kontroli, ieskaitot arī tādu sodu piemērošanu, kad likumpārkāpējs netiek izolēts no sabiedrības. Šajā procesā ir svarīgi panākt korekcijas pasākumu maksimālu atbilstību izdarītā nozieguma smagumam kā arī aizsargāt kopienu, kurā atgriežas bijušais notiesātais, nosakot notiesātajam tādu uzraudzības apjomu, kas ir nepieciešams, lai viņš turpmāk dzīvotu likuma ietvaros. Tikpat svarīga kā ieslodzītā atgriešana sabiedrībā ir arī sabiedrība, kurā ieslodzītais atgriežas. Lai izveidotos spēcīga un droša kopienu, ir pašas kopienas iesaistīšana ieslodzīto iekļaušanā. Pirmais solis ir tās izglītošana par problēmām, ar kurām sastopas bijušie ieslodzītie: cietumnieku reintegrācijas jautājumi, izglītība, apmācība un nodarbinātība nākotnē. Sabiedrības pretimnākšanas apliecināšana risinot bijušo ieslodzīto problēmas, var samazināt viņu atsvešinātības sajūtu un reāli palīdzēt integrācijai.

Literatūras saraksts

- Akers, R. (1998) *Social Learning and Social Structure: A General Theory of Crime and Deviance* Boston: Northeastern University Press.
- Aldridge, S., Halpern, D., Fitzpatrick, S. (2002) „Social Capital: A Discussion Paper” London, England: Performance and Innovation Unit.
- Arefjeva, K., Andrejevs, A. (2004) “Ieslodzīto psiholoģija, uzvedības motīvi un iespējas integrēties sabiedrībā” referāts, Latvijas Universitāte.
- Autorkolektīvs. (2005) *Ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība*. Rīga: Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola “Attīstība”.
- Atkinson, J., Williams, M. (2003) *Employer Perspectives on the Recruitment, Retention and Advancement of Low-Pay, Low-Status Employees* The Institute for Employment Studies, Brighton UK.
- Bobbitt, M., Nelson, M. (2004) *The Front Line: Building Programs That Recognize Families' Role in Reentry* Vera Institute of Justice.
- Bolton, E. et al. (2002) “The Impact of Homecoming Reception on the Adaptation of Peacekeepers Following Deployment” *Military Psychology* 14 (3).
- Bonta, J., Andrews, D.A. (1993) *The Psychology of Criminal Conduct* Anderson Publishing.
- Bredermanis, K. (2006) „Ieslodzīto nodarbinātības process Latvijā: Brasas cietuma piemērs” prezentācija seminārā „Nodarbinātības modeļi cietumos”, Latvijas cilvēktiesību centrs, 2006. g. 20. aprīlis.
- Decker, S. (2003) *Policing Gangs and Youth Violence* Belmont, CA: Wadsworth.
- Deisone, S., Dammans, B.B. (2006) *Resocializācijas programmu īstenošana Īlas cietumā Norvēģijā ziņojums pētījumam „Kad atveras cietuma vārti: Valmieras cietuma bijušo ieslodzīto integrācija sabiedrībā un darba tirgū”* Valmiera: Vidzemes augstskola.
- Duneier, M. (1999) *Sidewalk* New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Fleisher, M.S., Decker, S.H. (2001) “Going Home, Staying Home: Integrating Prison Gang Members into the Community” *Corrections Management Quarterly* 5(1).
- SO Glābšana. (2004) *Bijušo notiesāto sociālās rehabilitācijas un integrācijas sabiedrībā kompleksā programma*, BO “Starptautiskais fonds – Glābšana”, Rīga.

- SO Glābšana. (2004) *Sociālās rehabilitācijas centram bijušajiem notiesātajiem un sociālās rehabilitācijas centru tīkla veidošanas stratēģija Latvijā* Rīga.
- Goffman, E. (1963) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity* Prentice-Hall.
- Granovetter, M. (1995) *Getting a Job: a Study of Contacts and Careers*. 2nd ed. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hacher, D. (2001) *Sociology in Action*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Hairston, C.F. (1988) "Family Ties During Imprisonment: Do They Influence Criminal Activity?" *Federal Probation* March 52 (1).
- Irwin, J. (1970) *The Felon* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Judins, A. (2003) *Nosacīta notiesāšana kā cietumsoda alternatīva. Kopsavilkums* Rīga: Providus, Nordik.
- Juhansone, I. (2006) „Ieslodzīto nodarbinātība Latvijā – Tieslietu ministrijas perspektīva” Seminārs „Nodarbinātības modeļi cietumos,” Rīga, 20.04.2006.
- Kabuce, L. (2005) *Latvijas probācijas dienesta funkciju īstenošanas efektivitātes kvalitatīvs izvērtējums* diplomdarbs Vidzemes augstskola.
- Knight, D. & Simpson, D. "Influences of Family and Friends on Client Progress During Drug Abuse Treatment" *Journal of Substance Abuse* 8 (4).
- Kronberga, I. (2003) "Kāda ir probācijas dienesta nozīme kriminālsodu izpildes reformā" *Latvijas Vēstnesis* Rīga 07.10.2003.
- Legal Action Center, „After Prison: Roadlocks to Reentry a Report On State Legal Barriers Facing People With Criminal Records. A Report By the Legal Action Center available at www.lac.org, accessed on 07.05.2006.
- LNKA, (2003) *Personu, kas atbrīvojas no ieslodzījuma vietām, iespējas saņemt palīdzību Latvijas teritorijās esošajās sociālās rehabilitācijas iestādēs* Valsts probācijas dienesta pārvaldes un Latvijas neatkarīgo kriminologu asociācijas, (LNKA) 2003.
- Lodočkina, E. (2003) "Lai probācija kļūtu par krimināltiesiskās politikas sastāvdaļu" *Latvijas Vēstnesis*, 14.10.2003.
- LR Tieslietu ministrija (2006) *LR Tieslietu ministrijas 2005. gada publiskais pārskats* Rīga.
- Maruna, S. (2001) *Making Good: How Ex-convicts Reform and Rebuild their Lives* Washington, DC: American Psychological Association.
- McGarrel et. al. (2004) "The Roles of the Police in the Offender Reentry Process" *Prisoner Reentry and Community Policing: Strategies for Enhancing Public*

Safety Reentry Roundtable Working Paper, Washington, DC: Urban Institute Justice Policy Center.

- Nelson et al. (1999) *The First Month Out: Post-Incarceration Experiences in New York City* New York: Vera Institute of Justice.
- Petersilia, J. (2003) *When Prisoners Come Home: Parole and Prison Reentry* New York: Oxford University Press.
- Petersilia, J. and Turner, S. (1990) "Comparing Intensive and Regular Supervision for High – Risk Probationers: Early Results from an Experiment in California" *Crime and Delinquency* 36.
- Petersilia, J. and Turner, S. (1991) "An Evaluation of Intensive Probation in California" *The Journal of Criminal Law and Criminology* 82(3).
- Petersilia, J. and Turner, S. (1993) "Evaluating Intensive Supervision Probation/Parole: Results of a Nationwide Experiment" *Research in Brief* Washington, DC: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice.
- Piore M. J. (1983) „Labor Market Segmentation Theory: Critics Should Let Paradigm Evolve” in *Monthly Labor Review*, pp.26-28.
- Pranka, M., Trapenciere, I. un Trupovniece, A. (2003) *Sociālās atstumtības iespējamība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām iedzīvotāju grupām*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas Institūts.
- Putnam, R. (1993) "The Prosperous Community: Social Capital and Community Life" *The American Prospect*.
- Rantiņš, E. (2006) *Bijušo ieslodzīto iekļaušana darba tirgū Latvijā. Valmieras rajona gadījuma analīze* diplomdarbs npublicēts.
- Rodriguez, N., Brown, B. (2003) *Preventing Homelessness Among People Leaving Prison* New York Vera Institute of Justice.
- Rossi, P. et al. (1980) *Money, Work, and Crime: Experimental Evidence* New York: Academic Press.
- Sampson, R., Raudenbush, and Felton, E. (1997) "Neighborhoods and Violent Crime: A Multilevel Study of Collective Efficacy" *Science* 277.
- Smartt, U. (2002) "What works in correctional industries? A comparative study of European, Canadian and US correctional industries, educational, and vocational training programs at the start of the 21st century" A paper presented for the Australian Department of Corrective Services and the New South Wales Correctional Industries (CIs) at a conference 30 January 2002, Sydney.
- Smārta, U. (2006) Seminārs „Nodarbinātības modeļi cietumos”, Latvijas Cilvēktiesību centrs, Tieslietu ministrija, Rīga, 2006. g. 20. aprīlis.

- Solomon, A et. al. (2004) *From Prison to Work: The Employment Dimensions of Prisoner Reentry. A Report of the Reentry Roundtable*. Urban Institute available at , 2004 www.urban.org , accessed on 07.05.2006.
- Spure, I. (2006) „Nodarbinātība Latvijas cietumos” prezentācija seminārā „Nodarbinātības modeļi cietumos” Latvijas Cilvēktiesību centrs, Rīga, 2006. g. 20. aprīlī.
- Stern, V. (2005) *Prisons and Their Communities: Testing a New Approach* London: International Centre for Prison Studies.
- Sullivan, E et. al. (2002) *Families as a Resource in Recovery from Drug Abuse: An Evaluation of La Bodega de la Familia* New York: Vera Institute for Justice.
- Sutherland, E. (1979) *Criminology* London: Lippincott.
- LR Tieslietu ministrija (2006) *2005. gada publiskais gada pārskats* Rīga.
- TNS (2005) *Ieteikumi nodarbinātības veicināšanai no ieslodzījuma vietām atbrīvotām personām Kurzemes plānošanas reģionā: no ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu, darba devēju un darba kolēģu aptauja* Rīga: TNS.
- Valsts probācijas dienesta darbības pārskata prezentācija, Rīga 2006. g. 11.janvāris.
- Warr, M. (1998) „Life Course Transitions and Desistance form Crime” *Criminology* 36.
- Vīldons, Johanness (2006) *Bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšana Kanādā* Ziņojums pētījumam „Kad atveras cietuma vārti: Valmieras cietuma bijušo ieslodzīto iekļaušana sabiedrībā un darba tirgū Valmiera: Vidzemes augstskola.
- Young, D., Byrne, M & Taxman, F.S. (2003) *Engaging the Community in Offender Reentry* Washington, DC: National Institute of Justice.
- Дворянсков, И.В., Сергеева, В.В. Баталин, Д.Е. (2003) *Применение альтернативных видов наказания в Западной Европе, США и России*; Москва.

Normatīvie akti

Bērnu tiesību aizsardzības likums, *Latvijas Vēstnesis* 199/200 (1260/1261) 08.07.1998.

Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums," 01.07.2002, 3. pants, *Latvijas Vēstnesis* 80 (2655) 29.05.2002.

MK noteikumi Nr. 417. „Piespiedu darba izpildes koordinācijas kārtība,” 14.06.2005. *Latvijas Vēstnesis* 96 (3254) 17.06.2005.

MK noteikumi Nr. 502. „Kārtība, kādā bērniem piemēro audzinoša rakstura piespiedu līdzekli - sabiedrisko darbu ” 12.07.2005. *Latvijas Vēstnesis* 111 (3269) 15.07.2005.

Grozījumi likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem,” 12.01.2006, *Latvijas Vēstnesis* 209 (3367) 29.12.2005.

Ieslodzīto izglītības politikas pamatnostādnes 2006.-2010. gadam, MK rīkojums Nr. 443, 15.06.2006.

Krimināllikums, *Latvijas Vēstnesis* 199/200 (1260/1261) 08.07.1998. Likuma pēdējā redakcija uz 22.03.2006.

Kriminālsodu izpildes kodekss, 01.04.1971. Likuma pēdējā redakcija uz 01.10.2005.

Organizētās noziedzības novēršanas, apkarošanas un samazināšanas valsts programma 2006.-2010.gadam, MK rīkojums Nr. 390, 31.05.2006.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums, 01.01.2003. *Latvijas Vēstnesis* 168 (2743) 19.11.2002. Likuma pēdējā redakcija uz 25.05.2006.

Valsts Probācijas dienesta koncepcija, MK rīkojums Nr. 9. 09.01.2003.

Valsts Probācijas dienesta likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 183 (2948) 30.12.2003. Likuma pēdējā redakcija uz 17.03.2005.

Pielikumi

1. Anketa Valmieras cietuma ieslodzīto aptaujai - ieslodzīto attieksme pret savu integrāciju sabiedrībā

1. Es domāju, ka vairākums cilvēku bijušo ieslodzīto integrācijā ...

- ir ieinteresēti;
- nav ieinteresēti;
- ir pret to vienaldzīgi.

(Ja vēlaties komentēt) _____

2. Man šķiet, ka bijušo ieslodzīto problēmu risināšanā sabiedrība ...

- ir ieinteresēta;
- nav ieinteresēta;
- vienaldzīga.

(Ja vēlaties komentēt) _____

3. Es uzskatu, ka bijušo ieslodzīto problēmas sabiedrībai ...

- zināmas;
- nav zināmas;
- daļēji zināmas.

(Ja vēlaties komentēt) _____

4. Manuprāt, situācija ar bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā pēdējo triju gadu laikā ir ...

- uzlabojusies;
- palika nemainīga;
- pasliktinājusies.

5. Es uzskatu, ka atbalstu savu problēmu risināšanā bijušie ieslodzītie var gūt (sagaidīt) no ...

- saviem bēdu brāļiem ;
- pašvaldības;
- saviem radiem un tuviniekiem;
- nevalstiskajām organizācijām;
- reliģiskajām organizācijām.
- (pieļaujami vairāki varianti)

Uz ko paļaujaties visvairāk _____

Uz ko paļaujaties vismazāk _____

6. Es domāju, ka būdams cietumā ieslodzītais mainās ...

- sabiedrībai vēlamajā virzienā;
- nemainās;
- degradējas.

(Nosauciet izmaiņu cēloņus!) _____

7. Es uzskatu, ka tas, ko dara sabiedrība bijušo ieslodzīto integrācijā ir saistīts ...

- ar kriminālnoziedzumu kritisko stāvokli valstī;
- ar Eiropas Savienības prasībām;
- ar sabiedrības līdzatbildību bijušo ieslodzīto problēmu risināšanā.

(Ja vēlaties komentēt) _____

8. Manuprāt, bijušie ieslodzītie ...

- vēlas kļūt par sabiedrības pilnvērtīgiem locekļiem;
- ir ar sabiedrību konfrontācijā;
- ir neziņā par savām perspektīvām;
- nedomā par savu nākotni.

(Ja vēlaties komentēt) _____

9. Es uzskatu, ka pret bijušajiem ieslodzītajiem sabiedrības vairākums attiecas ...

- izteikti negatīvi;
- atturīgi;
- līdzjūtīgi.

(Ja vēlaties komentēt) _____

10. Es domāju, ka tuvākajos gados situācija ar bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā...

- uzlabosies;
- paliks nemainīga;
- pasliktināsies;
- man vienalga.

(Ja vēlaties komentēt) _____

11. Vai Jums ir zināms, ka sabiedrība un valsts institūcijas cenšas risināt jautājumus par bijušo ieslodzīto integrāciju?

- ir zināms;
- nav zināms;
- mani tas neinteresē.

(Ja vēlaties komentēt) _____

2. Anketa Valmieras cietuma ieslodzīto aptaujai – ieslodzīto spējas iekļauties sabiedrībā

1. Kāda palīdzība Jums būtu visvairāk nepieciešama uzsākot dzīvi brīvībā?

- finansiāla;
- mājokļa atrašana;
- atrast darbu;
- psiholoģisks atbalsts;
- (papildiniet) _____
-

2. Pēc atbrīvošanās no cietuma Jums

- ir stabila dzīves vieta;
- nav stabilas dzīves vietas;
- mājokļa vispār nav.

3. Vai Jums būs nepieciešams finansiāls atbalsts?

- ļoti nepieciešams;
- nepieciešams;
- problēma nepastāv, jo būs tuvinieku atbalsts.

4. Vai Jūs paredzat problēmas atrast un iekārtoties darbā?

- jā, šī problēma būs ļoti izteikta un aktuāla;
- nē, jo esmu gatavs jebkuram, arī mazkvalificētam darbam;
- domāšu par to pēc atbrīvošanās.

5. Vai Jūs izmantosiet Probācijas dienesta pakalpojumus?

- jā, noteikti;

- nē, man tas nav nepieciešams;
- rīkošos pēc apstākļiem;
- par šādu iestādi nezinu.

6. Vai Jūs izmantosiet Nodarbinātības aģentūras piedāvājumus?

- jā, noteikti;
- nē, man tas nav nepieciešams;
- rīkošos pēc apstākļiem;
- par šādu iestādi nezinu.

7. Vai Jūs uztrauc sabiedrības aizspriedumi pret cietumniekiem?

- jā, uztrauc;
- nē, neuztrauc;
- par tādiem nezinu.

8. Vai Jūs atbalstīs Jūsu tuvinieki?

- jā, esmu par to drošs;
- šaubos par to;
- nē, atbalstu nesaņemšu;
- paļaušos tikai uz sevi.

9. Kāds ir Jūsu ģimenes stāvoklis?

- ir abi vecāki;
- ir tikai viens no vecākiem;
- ir vecāki, bet nav nekādu kontaktu;
- vecāki pārtrauca attiecības ar mani pēc mana aresta;
- nav vecāku;
- esmu precējies, ir sava ģimene;
- nav savas ģimenes;
- esmu vientuļš, radu un tuvinieku nav;
- _____

10. Kā Jums šķiet, vai spēsiat finansiāli un materiāli nodrošināt savu dzīvi?

- jā, spēšu to darīt likumīgi;
- jā, ar jebkuriem līdzekļiem;
- neesmu par sevi drošs;

nespēšu nodrošināt.

12. 11. Vai vide, kurā Jums būs jāatgriežas, veicinās Jūsu integrēšanos normālā sabiedrībā?

jā, jo centīšos novērsties no kriminālās pasaules;

neesmu par sevi pārliecināts;

tas ir atkarīgs no daudziem un dažādiem apstākļiem.

Norādiet, kādiem ! _____

13. Kā Jūs prognozējat, vai Jums pastāvēs no alkohola vai narkotikām atkarības problēma?

jā, jo to rada iepriekšējā dzīves pieredze;

nē, šo problēmu nekad nav bijis;

neesmu par sevi drošs.

13. Vai Jums piemīt kompleksi par savu kriminālo pagātni?

jā;

nē;

neesmu par to domājis.

14. Vai Jums ir motivācija uz personības pozitīvajām izmaiņām?

jā, tā ir objektīva un skaidra;

nē, jo savu rīcību attaisnoju;

neesmu pārliecināts.

15. Vai Jūs jūtat bailes vēlreiz kļūdties iespēju izvēlē un savā rīcībā?

jā, es par to daudz domāju;

nē, esmu par sevi pārliecināts;

neesmu par to domājis.

16. Kāda ir Jūsu iepriekšējā darba pieredze?

bija stabils darbs; cik ilgi

bija gadījuma darbi;

biju bezdarbnieks; cik ilgi

nav bijusi darba pieredze.

17. Vai Jums ir profesija, specialitāte?

jā;

nē.

Norādiet, kāda! _____

18. Kāda ir Jūsu izglītība?

sākumskola;

pamatskola;

vidusskola;

arodskola;

augstskola.

19. Vai Jums ir izglītību apliecinošs dokuments?

jā;

nē.

20. Kā domājat, kādas Jūsu rakstura īpašības sekmēs Jūsu integrēšanos sabiedrībā? Nosauciet tās!

21. Nosauciet savas rakstura īpašības, kas kavēs Jūsu integrēšanos sabiedrībā.

22. Vai Jums ir skaidri mērķi dzīvē?

jā;

nē;

neesmu par to domājis.

23. Kāds ir Jūsu veselības stāvoklis?

nav problēmu;

ir problēmas;

ir ļoti nopietnas problēmas.

24. Vai zems darba atalgojums Jums var būt par šķērsli strādāt godīgi un ar atdevi?

nē, esmu nobriedis jebkuram darbam;

jā, būs jāmeklē citas iespējas;

rīkošos pēc apstākļiem.

25. Cik liela alga (latos uz rokas) sākumā Jums būtu nepieciešama?

- līdz 100 Ls
 100-150 Ls
 150-200 Ls
 200-250 Ls
 300-400 Ls
 vairāk kā 400 Ls

26. Kur Jūs gribētu strādāt, ar ko nodarboties?

27. Kas Jums būtu nepieciešams, lai Jūs varētu strādāt?

- esmu gatavs tieši šim darbam;
 papildu apmācībaursos pirms stāšanās darbā;
 iemaņas apgūšu strādājot;
 (papildiniet) _____

28. Kurš no tautas teicieniem Jums ir tuvāks:

- „Kas nestrādā, tam nebūs ēst”,
 „Darbs nav zaķis, neaizbēgs”,
 „Ko sēsi, to pļausi”,
 „Kādu kukuli pelnīsi, tādu saņemsi”.

29. Kuro reizi Jūs esat ieslodzījumā?

_____ .

30. Cik gadu Jūs esat pavadījis ieslodzījuma vietā (kopumā)?

_____ .

31. Kāds ir pēdējā soda izciešanas termiņš?

_____ .

32. Cik Jums ir gadu?

_____ .

3. Anketa Vidzemes reģiona uzņēmēju aptaujai

1. Uzņēmuma nosaukums, intervētās personas vārds, uzvārds, ieņemamais amats (nav obligāti, bet vēlami) .
2. Pamatdati par uzņēmumu: kur atrodas, kādā nozarē strādā, cik cilvēku nodarbināti.
3. Vai savā uzņēmumā izjūtat darbaspēka trūkumu?
 - jā, aizvien grūtāk piesaistīt kvalificētus darbiniekus;
 - jā, trūkst dažādu specializāciju, arī nekvalificēti darbinieki;
 - nē, darbinieku skaits un sastāvs ir stabils;
 - nē, iespējama darbības sašaurināšana.
4. Kādās specialitātēs Jūsu firmā ir nepieciešami darbinieki?
(atvērts jautājums)
5. Aptuveni, cik lielu algu (latos uz rokas) sākuma posmā Jūs varētu maksāt šo specialitāšu strādniekiem? (intervētājs apvelk attiecīgo summu atalgojumu skalā):

Mazāk nekā 100.....

Vairāk nekā 100.....200.....250.....300.....400.....vairāk.....
6. Kādās specialitātēs varētu būt nepieciešami tuvāko piecu gadu laikā?
(atvērts jautājums).
7. Vai Jums ir zināms, ka sabiedrība un valsts institūcijas ir ceļš risināt jautājumus par bijušo ieslodzīto integrāciju?
 - ir zināms;
 - nav zināms;
 - mani tas neinteresē.
8. Vai Jūsu uzņēmumā jebkad ir strādājis vai pašlaik strādā kāds bijušais ieslodzītais?
 - jā,
 - nē
8. Vai esat apsvēruši iespēju pieņemt darbā no ieslodzījuma atbrīvojušās personas?
 - jā
 - nē
9. Ja būtu nepieciešamība, vai Jūs būtu gatavi pieņemt darbā no ieslodzījuma atbrīvojušās personas?
 - jā,
 - nē.
10. Ar kādām grūtībām, Jūsprāt, būtu jāsasakar, ja Jūs pieņemtu darbā no ieslodzījuma atbrīvojušās personas?

- pārējo strādājošo negatīvā attieksme;
- bijušā ieslodzītā negatīvā attieksme pret kolēģiem;
- pārējās sabiedrības attieksme pret to, ka kompānijā nodarbināti bijušie ieslodzītie;
- bažas par bijušā ieslodzītā:
 - i. laicīgu ierašanos darbā, laicīgu pienākumu veikšanu;
 - ii. nepietiekamām darba iemaņām;
 - iii. sociālo uzvedību;
 - iv. uzņēmuma mantas izšķērdēšanu.

Vai vēlaties komentēt?

11. Ja Jūs gatavotos pieņemt darbā bijušo ieslodzīto, Jums būtu svarīgi:

- saņemt izsmeļošu informāciju/rekomendāciju no ieslodzījuma vietas;
- saņemt izsmeļošu informāciju/rekomendāciju no Probācijas dienesta, Valsts Nodarbinātības aģentūras vai citām valsts iestādēm;
- saņemt informāciju no citiem uzņēmumiem, kuros ir pieņemti darbā bijušie ieslodzītie;
- saņemt informāciju no cilvēkiem, kuru viedoklim es uzticos un kuri labi pazīst, iepriekš pazinuši ieslodzīto, zina viņu kā personību un viņa darba spējas;
- saņemt finansiālu atbalstu (subsīdijas) no valsts par bijušā ieslodzītā nodarbināšanu;
- vismaz pārbaudes posmā nodrošināt uzraugu bijušajam ieslodzītajam no darbinieku vidus.

12. Vai uzskatāt, ka pārējie darbinieku būtu jābrīdina, ka darbā pieņemts bijušais ieslodzītais:

- jā, jo.....
- nē, jo.....

13. Vai uzskatāt, ka Jūs, Jūsu uzņēmuma darbinieki ir psiholoģiski gatavi strādāt kolektīvā ar bijušajiem ieslodzītajiem?

- Jā, nebūtu grūtību.
- Nē

Vai vēlaties sīkāk komentēt?

14. Vai Jūs būtu gatavs/a:

- sniegt atbalstu mājokļa jautājumā;
- transporta jautājumā;

15. Vai, Jūsaprāt, bijušajam ieslodzītajam sākuma posmā ir:

- jāmaksā tāda pati alga kā citiem, kas uzsāk tādas pašas kvalifikācijas darbu;

- jāmaksā mazāka alga, jo no firmas ir nepieciešams papildu darbs, līdzekļi, lai bijušo ieslodzīto integrētu darba vidē.

16. Man šķiet, ka bijušo ieslodzīto problēmu risināšanā sabiedrība ...

- ir ieinteresēta;
 nav ieinteresēta;
 vienaldzīga

(Ja vēlaties komentēt) _____

17. Es uzskatu, ka bijušo ieslodzīto problēmas sabiedrībai ...

- zināmas;
 nav zināmas;
 daļēji zināmas.

(Ja vēlaties komentēt) _____

18. Vai uzskatāt, ka sabiedrība ir jāizglīto par šiem jautājumiem?

- jā,
 nav nepieciešams
 nebūs nozīmes.

19. Ja uzskatāt, ja jāizglīto, kas būtu vislabākais veids?

- semināri uzņēmējiem, valsts, pašvaldību, nevalstisko organizāciju pārstāvjiem;
 sabiedrības izglītošana caur masu medijiem;
 labo piemēru popularizēšana.

20. Es uzskatu, ka atbalstu savu problēmu risināšanā bijušie ieslodzītie var gūt (sagaidīt) no ...

- citiem bijušajiem ieslodzītajiem;
 valsts un pašvaldības sociālajiem dienestiem;
 saviem radiem un tuviniekiem;
 nevalstiskajām organizācijām;
 reliģiskajām organizācijām.

21. Es domāju, ka būdams cietumā ieslodzītais ...

- mainās uz labo pusi;
 nemainās;
 degradējas.

(Ja vēlaties komentēt) _____

22. Manuprāt, bijušie ieslodzītie ...

vēlas kļūt par sabiedrības pilnvērtīgiem locekļiem;

ir izstumti no sabiedrības;

ir neziņā par savu vietu sabiedrībā un nākotni.

(Ja vēlaties komentēt) _____

23. Es uzskatu, ka pret bijušajiem ieslodzītajiem sabiedrības vairākums attiecas ...

izteikti negatīvi;

atturīgi;

līdzjūtīgi.

(Ja vēlaties komentēt) _____

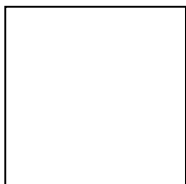
24. Es domāju, ka tuvākajos gados situācija ar bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā...

uzlabosies;

paliks nemainīga;

pasliktināsies;

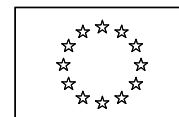
(Ja vēlaties komentēt) _____

© Vidzemes augstskola 2005-2006.

Pētījums veikts par ESF grantu shēmas "Pētījumu veikšana par sociāli atstumto grupu iespējām darba tirgū" līdzekļiem.

Granta Nr. VPD1/ESF/NVA/04/GS/3.1.5.3/0001/0020

Šis dokuments ir veidots ar 75% Eiropas Savienības finansiālu atbalstu no Eiropas Sociālā fonda un 19% Latvijas valsts budžeta finansiālu atbalstu. Par šā dokumenta saturu pilnībā atbild Vidzemes augstskola un tas nevar tikt uzskatīts par Eiropas Kopienas vai Latvijas valsts viedokli.